

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

**JULES ROUANET'İN “EL-MÛSÎKA'L-
ARABİYYE” ADLI ESERİNİN ÇEVİRİ VE
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Rıfat VAROL

2501170409

DANIŞMAN

Doç. Dr. Erhan ÖZDEN

İSTANBUL – 2020

ÖZ

JULES ROUANET'İN “EL-MÛSÎKA'L-ARABÎYYE” ADLI ESERİNİN ÇEVİRİ VE İNCELENMESİ

Rıfat VAROL

El-Musîka'l-Arabiyye adıyla yayımlanmış olan eser, Fransız asıllı müzikolog Prof. Jules Rouanet tarafından “**La Musique Arabe**” başlıklı, orijinal adı “Encyclopédie De La Musique Et Dictionnaire Du Conservatoire” olan, Paris’te 1922 yılında yayınlanan “Müzik Ansiklopedisi ve Konservatuar Sözlüğü” adlı dergide yayımlanan makalesinin Prof. İskender Şelfûn tarafından Arapça’ya tercümesidir. Prof. Şelfûn, Arap musikisi ile ilgili kapsamlı bilgiler içeren bu makaleyi, Kahire’de 1927 yılında “Ravzat’ul-Belâbîlî’l-Musîkiyye” adlı dergide iki cilt halinde yayınlanmıştır. Çalışmamızda ele almış olduğumuz eserin birinci cildinde Prof Rouanet, Arap musikisinin ortaya çıkışını İslam öncesi dönemden itibaren İslam sonrası ve günümüze kadarki gelişim sürecini incelemiştir. İkinci bölümünde ise yazar, erken dönem İslam toplumundaki meşhur mugannilerin biyografilerini özet şeklinde aktarmıştır. Rouanet’in eserini Arapçaya çeviren Prof. Şelfûn ise, yalnızca salt bir tercüme ile iktifa etmeyip, Rouanet’in tezlerine olan itirazlarını dipnotlarda güçlü bir şekilde ortaya koymuştur. Biyografileri ise çeşitli kaynaklardan iktibas ettiği tamamlayıcı bilgilerle daha doyurucu bir hale getirmiştir.

Arap müziğinin ortaya çıkışı, müzik-aruz ilişkisi, Arap müziğinin erken dönemlerde notaya aktarılıp aktarılmadığına dair tartışmaların, erken dönem Arap mugannilerinin hayat hikayeleri ve anekdotlarının yer aldığı eser tercüme edilmiş ve Arap musikisi ile ilgili araştırmalara katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Jules Rouanet, İskender Şelfûn, Arap Musikisi, Makam, Musîkî, Müzik

ABSTRACT

THE TRANSLATIOON AND ANALYSIS OF THE WORK NAMED "EL-MÛSÎKA'L-ARABÎYYE" OF JULES ROUANET

Rıfat VAROL

The work published under the name of “El-Musîka'l-Arabiyye” is a translation of the article titled "La Musique Arabe" into arabic by Prof. İskender Şelfûn. The original name of the article "La Musique Arabe" is "Encyclopédie De La Musique Et Dictionnaire Du Conservatoire" published in the journal "Music Encyclopedia and Conservatory Dictionary" in Paris in 1922 by French musicologist Prof Jules Rouanet. Professor Şelfun published his translation and assessments, which contains comprehensive information on Arab music, in two volumes in the journal "Ravzat'ul-Belâbîl'l-Musîkiyye" in Cairo in 1927.

In the first volume of the work that we have discussed in our study, Prof Rouanet examined the emergence of Arabic music from the pre-Islamic period to the post-Islamic period and its development up to the present day. In the second volume, the author conveyed the biographies of famous mugannis (vocal performer) in early Islamic society in summary.

Translating Rouanet's work into Arabic, Prof. Şelfûn, on the other hand, was not content with a mere translation, but strongly revealed his objections to Rouanet's thesis in the footnotes and also made the biographies more satisfying by enriching the content with complementary information he obtained from various sources

In our study; The two volume: “*El-Musîka'l-Arabiyye*” by Prof Şelfun which includes the topics as; the emergence of Arab music, the relationship between music and prosody, the debates on whether Arab music was transferred to the notation in the early periods, the life stories and anecdotes of early Arab mugannis, is translated into Turkish and highlighted the history Arab music. It is hoped this study makes contributions to the researches on Arab music.

KEYWORDS

Jules Rouanet, Iskender Şelfûn, Arabic music, Maqam, Music

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi kadar eski olan müzik, ilk günden şu ana kadar insanın her an yanında olagelmiş ve de ruhunu beslemeye aralıksız olarak devam etmiştir. Bu ayrılmaz iki olgunun, -ruh ve müziğin- karşılaşmasını, kainatın yaratılmasından öncelere götüren ve ruhun ilahi bir sese muhatap olduğunu, güzel sese ve melodilere olan ünsiyetin ve rağbetin o ilahi buluşmadan neşet ettiğini savunan bilginler vardır. Böylece bu ilahi sesleri kavramaya çalışan, keyfiyetine vakıf olmaya çabalayan insanoğlu, pek çok müzikal ürün ortaya koymuş ve de gerek nazari gerekse tarihsel süreci ele alan pek çok eser vermişlerdir.

Doğu dünyasında felsefeciler müziği riyaî ilimler arasında ele alıp eserlerinde müziğe yer ayırmışlardır. Kindi, *Edvar* üst başlığı altında onlarca kıymetli eser ortaya koyan alimlerin ilki olmuştur ve onu pek çok müzikolog, filozof takip etmiştir. Batı ise, doğu müziğini anlayabilmek adına şarkıyatçı müzikologlar eliyle pek çok doğu müziği araştırmaları yapmıştır. Tezimize konu olan eser de bu kapsamlı çalışmalardan biridir. Eserde Arap müziği tarihi, erken dönem müzisyenlerin biyografileri, kendileriyle meşhur olmuş eserlerin güfteleri, hayatlarından önemli sahneler yer aldığı gibi aynı zamanda bir batılının doğu müziğine olan bakışını ve eseri Fransızcadan Arapçaya tercüme eden doğulu bir müzikolog olan İskender Şefun'un müellife olan cevapları yer almaktadır.

Akademik hayatın ilk adımı olan yüksek lisans tezimi hazırlarken engin ufku, tevazuu, tecrübe ve analizleri ile yolumu aydınlatan değerli danışmanım Doç. Dr. Erhan Özden'e teşekkürlerimi sunarım.

Rıfat VAROL

İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

ÖZ	II
ABSTRACT	III
TABLO LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-MÛSÎKA'L-ARABÎYYE ADLI ESERİN TANITIMI

1.1 Fransızca Makalenin Müellifi:.....	3
1.2. Mütercim Hakkında	4
1.3. Eserin Kaynakları.....	6
1.4. Eserin yayınlandığı Paris Konservatuarı Müzik Ansiklopedisi Hakkında.....	7

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN MUHTEVASI HAKKINDA

1. Arap Müziği Çalışmalarının Yetersizliği ve Notaya Alınıp Alınmadığı ile ilgili Tartışmalar	9
2. 18. Yy. Öncesi Arap Müellifleri	12
3. 19.Yy. Muasır Arap Müellifleri.....	14
4. İslam Öncesi Arap Müziği.....	15
5. Erken Dönem Arap Mugannileri	18
6. Eserde Zikredilen Önemli Musiki Terimleri	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-MÛSÎKA'L-ARABÎYYE ADLI ESERİN TERCÜMESİ

ÖNSÖZ	23
MUKADDİME.....	26
ARAP MÜELLİFLERİ.....	44
(Miladi 8. Hicri 2. asır)	44
(Miladi 9. Hicri 3. asır)	44
(Miladi 10. Hicri 4. asır).....	45

(Miladi 11. Hicri 5. asır).....	46
(Miladi 12. Hicri 6. asır).....	46
(Miladi 13. Hicri 7. asır).....	47
(Miladi 14. Hicri 8. asır).....	48
(Miladi 15. Hicri 9. asır).....	50
(Miladi 17. Hicri 11. asır).....	52
(Miladi 18. Hicri 12. asır).....	53
MUASIR ARAP MÜELLİFLERİ.....	57
(Miladi 19. Yy - Hicri 13. Yy.).....	57
(Miladi 20. Yy - Hicri 14. Yy.).....	57
BİRİNCİ BÖLÜM.....	62
İSLAM ÖNCESİ DÖNEM.....	62
İKİNCİ BÖLÜM.....	80
(Birinci Asır).....	80
TARİHÇİLER.....	80
TUVEYS (ya da) İsa b. Abdullah.....	85
AZZETÜ'L-MEYLÂ.....	87
SÂİB HÂSİR.....	91
EBU OSMAN SAİD b. MİSCAH.....	93
İBN MUHRİZ.....	96
HUNEYN b. BÜLU'.....	99
CEMİLE.....	104
İBN SÜREYC.....	112
EBU İBÂD MA'BED B. VEHB.....	116
MUHAMMED B. ÂİŞE.....	123
MÂLİK B. EBİ'S-SEMH.....	126
SELLÂMETÜ'L-KASS.....	130
YUNUS EL-KÂTİP.....	134
EBÛ YAHYÂ HAKEMU'L-VÂDÎ.....	136
SİYÂD.....	139
İSMAİL b. CÂMÎ.....	141
İBRAHİM el-MEVSİLÎ.....	145

EBU MUHAMMED İSHÂK b. İBRAHİM el- MEVSİLÎ	158
İBRAHİM b. el-MEHDÎ	168
ZİRYÂB	178
YUNUS B. SÜLEYMAN	182
MANSUR ZELZEL	182
ZÜBEYR B. DAHMÂN	184
FÜLEYH İBNU'L-AVRÂ	185
ÖMER el-MEYDÂNÎ	187
YEZÎD HAVRÂ	187
MUHÂRIK b. YAHYÂ b. NAVS eL-CEZZÂR	188
HARUN	193
YAHYA el -MEKKÎ	193
AHMED b. YAHYA el-MEKKÎ	195
BASBAS	196
DENÂNÎR	197
UREYB	199
ŞÂRİYE	200
BEZEL	201
MÜTEYYEM el-HÂŞİMİYYE	202
KALEMU'S-SÂLİHİYYE	203
MAHBÛBE	203
UBEYDE	205
SONUÇ	208
KAYNAKÇA	209
EKLER	212
Ek 1: Encyclopédie De La Musique Et Dictionnaire Du Conservatoire Adlı Eserin Ciltleri	212
Ek 2 Jules Rouanet Tarafından yazılan <i>La musique Arabe</i> Maddesinden Sayfa Örnekleri	213
Ek 3: Esere İskender Şelfun'un Yaptığı Çeviriden Sayfa Örnekleri	216

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Bir Müveşşaha Notası	33
Tablo 2: Nevruz Makamında Bir Beste Notası	35
Tablo 3: Geveşt Makamında Bir Beste Notası	35

KISALTMALAR

as.	Aleyhisselam
age.	Adı geçen eser
Agm.	Adı geçen makale
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
b.	Bin
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
D.İ.A	Diyanet İslam Ansiklopedisi D.İ.B. Diyanet İşleri Başkanlığı
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
ö.	Ölümü
Ra.	Radiyallahu anh
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesâir
y.y.	Yüzyıl

GİRİŞ

A. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Günümüz Arap müziğini ve dolayısıyla Arap müziğinden İslam dinine girişiyle birlikte etkileşime geçmiş olan Türk musikisini daha iyi kavramak ve temellerine daha yakından vakıf olmak, İslam medeniyetinde musikin gelişimine topyekûn bir bakışla mümkündür. Zira Türk tarihinin çok geniş bir devri, Türklerin İslamiyet'i kabulü ile tanzimata kadar devam etmiş olan bin yıllık bir zaman dilimi, İslam tarihi denilen çerçeve dahilindedir. İçerisinde musikin de yer aldığı İslam sanatlarının inkişafında İranlılar ve Araplarla birlikte Türklerin de ortak gayretleri söz konusudur.¹ Bu ortak musiki mirası üzerinde yapılan araştırmalar önem kazanmıştır. Bu manada Arap müziği ile ilgili çalışmalara Müslüman ve Arap müzikologların yanında oryantalist ve batılı araştırmacılar da son derece ilgi göstermişlerdir. Çalışmamızın müelliflerinden biri olan Prof. Jules Rouanet de bu batılı müzikologlardan biridir. Biyografi bölümünde de detaylarını ifade ettiğimiz şekilde müellifin, tezimize konu olan makalesinin dışında, bu konu hakkında pekçok telifi bulunmaktadır.

B. Araştırmanın Bölümleri

C. Araştırma Yöntemi

Öncelikle, tezimizin konusunu teşkil eden El-Musîka'l-Arabiyye adlı eserin, bir musiki tarihi niteliği bulunması nedeniyle içerisinde pekçok Arap musiki terimi barındırmaktadır. Doğru bir tercüme yapabilmek için bu terimlerin tanımlamalarıyla ilgili literatürle ilgili okumalar yaptık. Yine genel itibariyle erken dönem Arap musikisi ile ilgili yapılmış olan çevirilere, edvar çalışmalarına ve bu alanda yapılmış Prof. Dr. Ahmet Hakkı Turabi'nin *İbni Sînâ'nın Kitâbuş-Şifâ'sında Mûsikî*, Doç Dr. Ubeydullah Sezikli'nin *Abdülkadir Meragî ve Câmiu'l-Elhân'ı*, Dr. Muhammet Sevinç'in *İbnü't-Tahhân'ın Hâvi'l-Fünûn Ve Selvetü'l- Mahzûn Adlı Mûsikî Eseri*

¹ Prof.Dr. W. Barthold, Çev. Prof. Dr. M. Fuad KÖPRÜLÜ, **İslam Medeniyeti Tarihi**, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1940, s. XVII.

(*Tahkik Ve İnceleme*), Doç Dr. Mehmet Öncel'in *Hasan b. Ahmed b. Ali el-Katib'in Kemâlû Edebi'l-Ğinâ Adlı Eseri* başlıklı çalışmaları çalışmamız esnasında sıklıkla başvurmuş olduğumuz kaynaklardan bazılarıdır.

Çevirisini sunduğumuz eserin ana metnini teşkil eden makalenin Fransızca olması dolayısıyla, eserin Fransızcasını da incelemenin ve de eserin Arapça tercümesinde tam olarak ne ifade edildiğini idrak edemediğimiz durumlarda yine Fransızcasına başvurmanın yerinde olacağını düşünerek, bu dile vakıf olan uzman kişilerden destek aldık. Eseri tercüme ederken genel bir ilke olarak müellifin kurduğu cümle yapısına ve dizilimini göz önünde bulundurarak kelime merkezli bir yolu benimsedik. Ancak eserin özellikle biyografi bölümünde sıkça yer alan diyaloglar başta olmak üzere, kapalı kalan bazı bölümlerinde murad edilen anlamın ortaya çıkarılması için anlam merkezli bir tercüme de başvurduk.

Arapça eserin sayfa numaralarını tercümemizin içerisinde köşeli parantez [] içerisinde belirttik.

Eserde sıkça yer alan şiirler ve şarkı güfteleri tercüme konusunda en zorlandığımız bölümler olmuştur. Arapların en edebi ifadelerini bir araya getiren, içerisinde pek çok mecaz barındıran, bu sanatlı cümleleri manzum bir şekilde çevirebilmek son derece zordu. Mümkün olduğu kadar şiirsel ifadeyi koruyarak yine anlam merkezli bir çeviri yapmakta gayret gösterdik. Şiir metinleri eserde harekesiz olarak verilmiştir. Daha doğru bir okunuşu sağlamak için bu şiirleri çeşitli divan ve şiir kitaplarından bularak, ulaşabildiğimiz kadarını harekeli hale getirmeye çalıştık. Çeviriler noktasında, Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Araştırma görevlisi Serhat Gültaş'tan ve Arap Dili ve Belâğati bölümü öğretim görevlisi Maruf Toprak'tan destek aldık.

Tercümenin tamamlanmasının ardından, eserde sunulan konularla ilgili incelemelerimizi araştırma yöntemleri çerçevesinde yaparak sunmaya gayret ettik. Bu süreç de tez danışmanım Doç. Dr. Erhan Özden'in yönetiminde gerçekleşmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-MUSÎKA'L-ARABÎYYE ADLI ESERİN TANITIMI

1.1 Fransızca Makalenin Müellifi:

JULES ROUANET (1858 - 1944)

29 Ekim 1858 yılında Fransa'nın Saint-Pons şehrinde dünyaya gelmiştir ve Haziran 1944 tarihinde ise Cezayir'de vefat etmiştir. Hayatının ilk yıllarından itibaren müziğe karşı derin bir ilgi duymuştur. 1898 yılında üniversite bursu kazanarak Cezayir'e yerleşmiştir.

Cezayir doğumlu bir Yahudi olan Edmond Nathan Yafil'in yönlendirmeleriyle, 1904 yılından itibaren Muhammed Sfinja, Şeyh Larbi b. Sarı ve Ömer Bekhchi'nin ile birlikte Kuzey Afrika'nın müzik repertuarı ve makamları konusunda araştırmalar yapmış, bu repertuarı bir araya getirmiş ve bu konularda araştırmalar yürütmüştür.

Jules Rouanet, bu repertuarını tanımlamak için “*Endülüs Müziği*” ifadesini kullanan ve Fas, Cezayir, Tunus makamları üzerine karşılaştırmalı bir çalışma yapan ilk müzikologdur.

1905'te Cezayir'deki Petit Athénée Müzik okulu direktörlüğüne atandı. Aynı yıl Cezayir'de 14. Oryantalistler Kongresi'ne katıldı ve daha sonra da Mısır ve Kudüs'e uzun bir yolculuğa çıktı.

1905 ile 1927 arasında Jules Rouanet, Edmond Nathan Yafil ile birlikte, Batı notasyonundaki makamların transkripsiyonları da dahil olmak üzere, *Arap ve Kuzey Afrika Müziği Repertuarı* başlıklı yirmi yedi fasikül yayımladı. 1911'de “*La Dépêche algérienne*” dergisinin ortaklarından biri oldu.

1927'den itibaren, Edmond Nathan Yafil ile yaşadıkları bir anlaşmazlığın ardından, Jules Rouanet, tüm müzikal faaliyetlerinden vazgeçerek, kendini tamamen sendikacılığa ve Cezayir'in savunmasına adanmış. ² *Travaux Nord Africains* (Kuzey Afrika çalışmaları) adlı gazetesinin baş editörlüğünü yürütür. ³

² M. Viollette, L'Algérie vivra-t-elle Notes d'un ancien gouverneur général, F. Alcan, 1931.

³ Albert Lavignac, Encyclopédie de la musique (Paris, 1913), c.6, s.3920.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

La musique arabe dans le Maghreb, 1913.

La Musique Arabe, Encyclopédie De La Musique Et Dictionnaire Du Conservatoire'de yayımlanmıştır.

La Musique en Suisse, Marcel Montandon ile birlikte 1920 yılında yayımlamıştır.

Les Visages de la Musique Musulmane, 1923

1.2. Mütercim Hakkında

İSKENDER ŞELFÛN (1877-1934)

Kahire'de musikişinas bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası Patris Şelfûn bir müzisyen olduğu gibi, annesi de bir kanun ve ud icracısıdır. İki kardeşi keman ve ney icra etmişlerdir. Küçük yaşlarından itibaren musikiye olan ilgisi hissedilmiş, annesi ve babasından musiki eğitimi almış ve kanun icrasında kendini geliştirmiştir. Küçük yaşlarından itibaren babasının kurmuş olduğu musiki topluluğunda icralarda bulunmuştur. Bir müddet sonra ailesi ile birlikte Beyrut'a taşınmış ve orada yaşamıştır. 1909 yılında devlet memuriyeti görevi münasebetiyle tekrar Kahire'ye dönüş yapmıştır.

1914 yılında, ismi daha sonraları I. Fuâd Arap Müziği Enstitüsü olacak olan Doğu Musikisi Sanat Meclisi'ne üye olarak seçilmiş, Profesör unvanı kazanmış ve bu görevini 1934 yılında yeniden Beyrut'a dönüşüne kadar sürdürmüştür. Bu süre zarfında aralarında meşhur plak firması olan Colombia Records'ın da yer aldığı pekçok müzik şirketinde sanat direktörlüğü görevinde bulunmuştur.⁴

Ayrıca Kahire'de, 1919 yılında Ravzatü'l-Balâbîl adlı enstitüyü kurdu. Ardından adını Mısır Müzik Enstitüsü olarak değiştirdi. Burada nazari musiki dersleri verdiği gibi, ud ve keman eğitimleri de verdi. Bunlarla birlikte 1920 yılında, Ravzatü'l-Balâbîl adıyla bir musiki dergisi de yayımlamaya başladı.

⁴ Edhem el-Cündî, *Tuhfetü'z-Zemen bi Tertîb-i Terâcimi A'lâmi'l-Edeb ve'l-Fen*, Beyrut, Dâru'l-Muktebes, 2015, ss. 217-21. Ayrıca bkz. Elie Kesrouani, *İskender Şelfûn fî Mecelleti Ravzati'l-Belâbîl*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Tezi), Beyrut, Lübnan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1981.

1928 yılında Arap musiki yazmalarıyla ilgili araştırmalarda bulunmak özellikle de Farabi'nin eserlerini tetkik etmek amacıyla Tunus'a gitti. Tunus ve Cezayir'de musiki konulu pek çok seminer ve toplantılar tertip etti.

İskender Şelfûn Arap Musikisi'ne son derece vakıf dünyaca ünlü bir müzikologtur. Aynı zamanda bir besteci olan Şelfûn, Ebî Halîl el-Kabânî'ye ait pek çok tevşih bestelemiştir.

Eserleri:

Çok yönlü bir ilim ve sanat adamı olarak takdim edebileceğimiz İskender Şelfûn, Musiki, tarih ve sosyoloji dallarında pekçok eser ortaya koymuştur. Eserlerinden en önemlilerinden bazıları şunlardır; *Tonum*, *Taksîm-u Dîvânü's-Süllemi'l-Musikî et-Tabii'eş-Şarkî* ve *el-Mevâzînü'l-Musikiyye* adlı kitaplardır. Fransızca'dan Arapçaya tercüme ettiği eserlerinden bazıları ise; *el-Cebelü'l-Mülhem*, *Sabru'l-A'zrâ*, *Ma'bedü'n-Nîrân* adlı çalışmalardır. *Ravzatü'l-Balâbîl* dergisinde periyodik aralıklarla yayımlamış olduğu *Vasfu Mısır* ve yine Jules Rouanet'in Paris Konservatuarı dergisinde yayımladığı *La Musique Arabe* adlı makalesinin Fransızcadan tercümesi, 1925 yılında Hilal dergisinde yayımlanan *Aslu'l-Mûsîka'l-Arabiyye* ve kendi el yazısıyla neşrettiği *Kâmûsü'l-Mûsîka* adındaki, lakin şu an mevcut olmayan musiki sözlüğü çalışması da kendisinin ilim hayatına mühim katkılarındanır.

İskender Şelfûn pek çok peşrev ve saz semaileri olan son derece velût bir bestecidir. Bu bestelerini icra etmek için bir musiki topluluğu kurmuştur. Aynı zamanda Sabâya adında bir Arap operası da bestelemiştir. Bunun yanında eğitici ve ulusal şarkıların ilk örnekleri olan; Tarla kuşu, Nil Vadisi ve Hayat isimlerini verdiği besteleri de vardır. Bu eserlerini kendisinin kurduğu Ravzatü'l-Balâbîl adlı dergide yayımlamıştır.

Şelfûn'un müzik eserlerinin yanında, kendi dergisinde yayımlanan pekçok şiir ve tiyatro oyunu telifleri mevcut olup kendisi Tunus devlet nişânı sahibidir.

Beyrut radyosunun açılış töreninde ilk icra edilen eserler kendi besteleri olmuştur.

İskender Şelfûn, Beyrut'ta müzik icra ettiği esnada, bulunduğu binanın çökmesi sonucu 1934 yılında trajik bir şekilde vefat etmiştir.⁵

1.3. Eserin Kaynakları

Jules Rouanet'in Fransızca olarak yazmış olduğu hacimli makalesini incelediğimizde, eserinde kadim Arap Musikisi eserlerinden yararlandığı gibi aynı zamanda da kendinden önceki ve kendi muasırı olan oryantalist araştırmacıların kaynaklarından da sıklıkla yararlandığını görmekteyiz. Bunun yansısı, makalesinde ayrıntılı olarak bu kaynakları zikrederek bir Arap musiki literatürü listesi sunmaktadır. Sunmuş olduğu bu eser ve isim listesini eski Arap müelliflerinin eserleri, Muasır Arap Müelliflerin kitapları ve oryantalist yazarların telif ettiği Fransızca olarak yazılan musiki kitapları şeklinde üç ana başlık halinde zikretmektedir.

Rouanet, eserinde bu teliflere bizzat dipnot vermek suretiyle değinmemiş olsa bile, eserinde bunlardan bahsetmiş olması, makalesini kaleme alırken bütün bu kaynaklardan faydalandığını en azından içerdikleri malumattan haberdar olduğunu ortaya koymaktadır.

Rouanet eserinde bizzat atıfta bulunduğu kaynaklardan bazıları ise şunlardır;

Hammer-Purgtall, *Literatur der Arabische und Persische Musik*. Kosegarten, *Ali Ispahanensis liber cantilenarum*. Farabi'nin *Musîka'l-Kebîr*. Don Juan Riano, *Critical and Bibliyographical Notes on Carly Spanish Music*. CL. Huart, *Etude sur trois musiciennes arabes*, Dr. Perron, *Femmes arabes avant et depuis l'islamine*. Kori Garten, *Introduction de l'Eghani*, Safiyyüddin-i Urmevi, *Risâletü'l-Şerefiye*.

Rouanet, eserinin büyük bir bölümünü teşkil eden ilk dönem musikişinaslarının biyografilerini aktardığı kısımda ise tamamen Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin, *Kitâbü'l-Eğânî* adlı eserinden faydalanmıştır.

Eseri Arapça'ya tercüme eden İskender Şelfun'un ise yine en çok başvurmuş olduğu eser Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Eğânî*'si olmuştur. Rouanet'in özet olarak zikrettiği kısımları Şelfun, bu eserden daha detaylı alıntılar yaparak zenginleştirmiştir. Yine Şelfun eserde İbn Haldûn'un *Mukaddime*'sinden, el-Mesûdî'nin *Murûcu'z-Zeheb* adındaki tarih kitabından, Bustânî'nin *Dâiretu'l-Maarif*

⁵ Edhem el-Cündî, age., s. 220.

adlı eserinde de yararlanmış ve dipnotlarındaki katkılarında bu kaynaklardan alıntılar vermiştir.

1.4. Eserin yayınlandığı Paris Konservatuvarı

1.4. Eserin yayınlandığı Paris Konservatuvarı Müzik Ansiklopedisi Hakkında

20. yüzyılın başlarında Paris Konservatuvarı profesörlerinden müzikolog Albert Lavignac'ın (1846 - 1916) öncülüğünde yayınlanmaya başlayan “Encyclopédie De La Musique Et Dictionnaire Du Conservatoire” adlı dünyaca ünlü ansiklopedi iki bölüm halinde neşredilmiştir. Lavignac'ın ölümünden sonra Lionel de La Laurencie (1861-1931) projeye devam etmiş, ancak vefatının ardından 1933 yılında Ansiklopedi çalışmaları maalesef sona ermiştir. İlk olarak 1913 ile 1922 arasında yayınlanan beş ciltten oluşan eserde, dönemler (Antik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar) ve Afrika, Asya, Avrupa ve Amerika'daki, aralarında; Rusya, Polonya, Çin, Etiyopya, Meksika, Hindistan, Arap ve Türkiye gibi seçilmiş 25 ten fazla ülke ve toplumlarla ilgili son derece detaylı, hacimli ve her biri başlı başına yetkin birer kitap olabilecek nitelikte müzik ve müzik tarihleri konularını içeren makaleler yer almıştır. İkinci bölüm (1925-1931 yılları arasında yayınlanan altı ciltten oluşan) estetik ve teori, enstrümanlar ve performans, dini müzik ve mekanlara odaklanmaktadır.⁶ Paris konservatuvarın bu mühim çalışması, Fransız bakış açısıyla yazılmış evrensel bir müzikoloji eseridir. Hem müzik tarihçileri hem de etnomüzikologlar arasında önemli bir üne sahiptir.

3395 sayfayı bulan bu devasa çalışmanın beşinci sayısının 2676 – 2805 sayfaları arasında Jules Rouanet'in tezimize konu olan *La Musique Arabe* adlı makalesi ve yine bu makalenin devamı olarak yine Rouanet tarafından kaleme alınan ve 2813 – 2940 sayfaları arasında yayımlanmış olan *La musique Arabe Dans le Maghreb* adlı çalışması yer almaktadır. Rouanet Arap ve Kuzey Afrika Arap müziği konularındaki yetkinliğini bu titiz çalışmada tam anlamıyla ortaya koymaktadır.

Eserin Türk müziği açısından bir diğer önemi de ansiklopedinin Türkiye üst başlığı altında *La Musique Turque* adlı makalenin Rauf Yekta Bey tarafından kaleme

⁶ Robert Lachmann, “Review of Books - Encyclopédie De La Musique Et Dictionnaire Du Conservatoire”, **Music and Letters**, Oxford University Press, sayı. 3 (1923), s. 290-91.

alınmış olmasıdır. Rauf Yekta Bey'in isminin altında ise unvan olarak Bâb-ı Âlî büro şefi – İstanbul ifadesi yer almıştır.⁷ Jules Rouanet'in Arap müziği maddesinin hemen ardında yer alan ve ansiklopedinin 2945 – 3064 sayfaları arasında yer alan makaleyi, öncelikle Rauf Yektâ Bey Türkçe kaleme alınmış, daha sonra de yine kendisi tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. Bu monografide Türk mûsikisi tarihinin nazârî ve amelî konuları örneklerle anlatılmıştır. Rauf Yekta Bey'in bu eserinin Türkçe tercümesi Orhan Nasuhioğlu tarafından önce Musiki Mecmuası'nda tefrika edilmiş, ardından Türk Musikisi adıyla kitap halinde neşredilmiştir.⁸ Nasuhioğlu gerek Rauf Yekta Bey'in makalesinin gerekse makalenin yayımlanmış olduğu ansiklopedinin ne derece önemi haiz olduğunu çeviri eserinin ön sözünde şu ifadeleriyle ortaya koymaktadır ... *Paris Konservatuvarı profesörlerinden ALBERT LAVIGNAC'ın kurucusu olduğu Encyclopedie le da Musique et Dictionnaire du Conservatoire (Musiki Ansiklopedisi ve Konservatuvar Lügati isimli dünyaca tanınmış ansiklopedinin 1922 basımlı birinci kısmı Histoire de la Musique (Musiki Tarihi) başlığını taşımakta ve 25 ülkenin musikisi hakkında geniş bilgi vermektedir. Bu ansiklopedinin 2945-3064 sayfaları arasındaki Turquie başlıklı bölümü Türk musikisinin son yüzyıldaki büyük bilginlerinden Rauf Yekta Bey merhum tarafından 1913'de Fransızca olarak yazılmıştır. Türk musikisinin ne olduğunu ilmî olarak Batı'ya anlatan bu bölüm başlı başına bir eser hüviyetindedir. Bu eser vasıtasıyla Türk musikisinin böyle mühim bir ansiklopedide yer alması ve bunu da Rauf Yekta Bey'in yazmış bulunması, onun millî hudutlar dışına taşan kıymet ve ehliyetinin açık bir delilidir...*⁹

⁷ Albert Lavignac, **Encyclopédie De La Musique Et Dictionnaire Du Conservatoire**, c. 5, s. 2945.

⁸ Rauf Yekta Bey, Çev. Orhan Nasuhioğlu, **Türk Musikisi**, İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986.

⁹ Rauf Yekta Bey, Çev. Orhan Nasuhioğlu, age., s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN MUHTEVASI HAKKINDA

Jules Rouanet eserini, mukaddime, İslam öncesi dönemi ele aldığı birinci bölüm ve İslami dönemdeki musikiyi konu edinen ikinci bölüm olmak üzere üç ana bölümde kaleme almıştır. İskender Şelfun ise çevirisine bir önsöz ilave etmiştir.

Şelfûn kendisinin de bir araştırmacı ve müzikolog olarak içinde bulunduğu Doğu'da gelişmekte olan müzik araştırmalarını, *...Doğu Arap ülkelerinin birçok yerinde son yıllarda ortaya çıkan göstergeler, sanat ruhunun ileri gittiğinin bir nişanesidir. Müzik fikrinin geliştiğini ve de bir düzene konulduğunu göstermektedir.*¹⁰ İfadesiyle sanatın gelişiminin bir müjdesi olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla Rouanet'in bu mühim çalışmasını, Arapçaya tercüme etmesinin de bu minvalde konumlandırmasıdır. Aynı zamanda çevirmiş olduğu eserde birtakım eksiklikler ve hatalar da olduğunu, bu hususlarda da yeri geldiğinde izahlarda bulunacağını belirtmiştir.

Mukaddime bölümünde Rouanet, ilmi bir araştırma ortaya koymak için öncelikli olan sağlam ve doyurucu kaynakların varlığı ile ilgili düşüncelerini ortaya koyarak söze başlamaktadır. Ona göre kendi yaşadığı dönemde yazılmış, İslami dönem siyasi hadiselerini, edebi ve sanatsal gelişmeleri ve de musiki konusunu ana kaynaklardan faydalanarak ortaya koyan çalışmalar bulunmamaktadır.¹¹ Dolayısıyla Rouanet, kendi çalışmasının bu eksikliği tamamlayıcı bir hüviyette olduğunu ifade etmektedir.

1. Arap Müziği Çalışmaları Yetersizliği ve Notaya Alınıp Alınmadığı ile ilgili Tartışmalar

Rouanet, kendi dönemi öncesinde ise Araplarla ilgili pekçok başlığın titizlikle ele alındığını, Arap dili, Arap edebiyatı, Arap siyasi tarihi gibi konularda çok sayıda eserler verdiklerini zikrederek bu zengin mirastan yalnızca müzik araştırmalarının pay alamadığını söylemekte ve *... Maalesef müzik hariç, onun durumu diğerleri gibi*

¹⁰ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, **El-Musîka'l-Arabiyye**, Mısır, Ravzat'ul-Belâbîlî'l-Musikiyye, 1927, c. 1, s. 2,3.

¹¹ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 3.

olmamıştır. Gerçek şu ki; bu konuyla ilgili araştırmalar çok az, aynı zamanda hakkında yapılan analizler tam değildi. Eğitimi de herhangi bir kurala bağlı değildi. Ortaya konulanlar da gayet basit olup, çok fazla bir ehemmiyete sahip katkılar değillerdi... sözleriyle de bu eksikliği dile getirmektedir. Arap müziği araştırmalarının bu denli nakıs kalmasının sebeplerini araştırırken bunun nedenlerini de sorgulamaktadır. Peki ya niçin araştırmacılar müziğe gerektiği değeri vermemişlerdir? Sorusunu kendisine sormakta, müziğin de bir toplumun yaşayışıyla, karakteri vs. ile ilgili bilgiler verebileceğini, kültür araştırmacılarının bu denli önemi haiz bir olgu olan müziği ele almaktan yüz çevirmelerinin nedenini sorgulamıştır. Sonuç olarak, bunun nedeninin Arap müziğinin notaya alınmamış olması olduğu çıkarımını yapmıştır. Bunu şu sözleri ile ifade etmektedir. ... Bu konuların müelliflerin ilgisini çekmemiş olması, bir yandan oryantalistlerin yeterlilikleri bir bakımdan da Arap müziği araştırmalarına önem verilmemesi, tarih boyunca zihinlerin bu sanattan uzak kalmasının nedenini açıklamak için yetersizdir. O zaman, bu ilginç olayın tek sebebi müziğin notaya alınmaması olup olmadığının soruşturmamız gerekmektedir.¹² Demiş ve ... Yazılmış Arap müziği yoktur... şeklindeki keskin bir yargıda bulunmuştur. Müzik araştırmalarının tam anlamıyla bilimsel araştırmalar olmamasının önündeki en büyük engelin, müziğin somut belgesi olan notaların yazılmamış olmasına yüklemektedir. İşte, bu konu mütercim İskender Şelfûn ile Rouanet'i karşı karşıya getiren, bir Arap müzikolog olan Şelfûn'u son derece rahatsız edecek olan sözler ve düşünceler olmuştur.

İskender Şelfûn, bu itham karşısında uzunca izahlarda bulunmuş ve Rouanet'in erken dönem Arap musiki müelliflerine karşı yönelttiği, yazdıklarının çelişkili, karmaşık bir çerçeve dahilinde olduğu ve yazılarının çoğunun boşboğazlık olduğu şeklindeki ithamına şu şekilde karşılık vermiştir. ... Gerçek şu ki; Arap yahut doğu musikisi konularında araştırmalar yapan müsteşriklerin tamamı genel anlamda yetersizdirler. Gerek Fetis, Gavaert, Daniel, Ducoudray, Kiesewetter, Kosegarten'in ve gerekse diğer müsteşriklerin tamamının ortaya koydukları koca bir külliyyat, büyük hatalarla doludur. Günümüzde ise bu kitabın yazarı olan mösyö Jules Rouanet, bu büyük taifenin sayısını artırmaktadır. Zira ne kendisinin ne de kendinden öncekilerin

¹² Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 5.

içerdiği bilgilerden kastedilen manayı anlayamadıkları Arap bilginleri ve sanat adamlarının yazdığı kitaplardan faydalanmak yerine, onları kınamasına neden olacak herhangi bir saik de bulunmaktadır¹³ ... Şelfûn'un burada kısaca aktardığımız, kendisinin ise eserin tercümesinde uzun uzun kaleme aldığı yazılar, oryantalist yazarların üstten bakışlarına ve acımasız eleştirilerine karşı bir savunuyu niteliğindedir. Şelfûn bu savunusunu, vermiş olduğu kadim nota örnekleri ve kadim eserlerin muhteviyatında bulunan notaların varlığına dair bilgilerden istifade ederek sağlamlaştırmaktadır.¹⁴ Hatta önemli bir müzikolog olan Fransız Baron De-Erlanger'in, kadim Tunus tevşihlerine eski Arap notasyonu ile kitabında yer vermesi bu savunusunu daha da sağlamlaştırmıştır. Nasıl oluyor da bir başka oryantalistin gördüğü Arap notalarını kendisi görememiş yahut görmezden gelmiştir? diyerek şunları söylemiştir. ... *Eser sahibinin kötü şansı, Baron De-Erlanger'in ulaştığı bu kitaplara kendisinin de ulaşmasına müsaade etmedi. Bu kötü talihle devam ederse aşağıdaki kitaplara ulaşabileceğini de düşünmüyoruz...* diyerek içerisinde yine kadim Arap notaları barındıran şu kitapları örnek göstermiştir. Safiyyüddîn Urmevî'nin "*Kitâbü'l-Edvâr fî İlmi'l-Mûsikî*"¹⁵, "*Şerefiye*"¹⁶, Kemâl b. Seb'in "*Kitâbü'l-Evtâr fî Halli'l-Evtâr*". Şelfûn, bu eserlerden bahsederek Rouanet'in eserlerinde bu kitapları gördüğüne dair herhangi bir iz bulunmadığını, halbuki bu eserlerde pekçok yazılı Arap şarkısı yer aldığını şu sözleriyle ifade etmiştir. ... *Bu eserler içerisinde kadim Arap Mûsikîsi'nin tedvini ile ilgili pekçok ıstılahı içermektedir. Bunun delili ise, kitaplarda geçen Arap şarkılarının tamamı açık bir şekilde Arap Mûsikîsi'nin nota sistemi ile aktarılmış olmasıdır*¹⁷ ...

Rouanet, her konuda eserler veren, en küçük bir şiiri bile kaleme alıp kitaplara aktarmaktan kaçınmayan Arapların nasıl olur da kendi müziklerini yazmamış olduklarını da sorgular. Zira ona göre musiki hakkında erken dönemlerden itibaren nazari konular en ince ayrıntılarına kadar kitaplarda aktarılmış olduğunu,

¹³ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 6.

¹⁴ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 9,10,11.

¹⁵ Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Nuri Uygun, **Safiyyüddîn Abdülmü'mîn Urmevî ve Kitâbü'l-Edvâr'ı**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1999.

¹⁶ Eser hakkında detaylı bilgi için bkz. **Fazlı Arslan, Safiyyüddîn-i Urmevî ve Şerefiye Risâlesi**, Ankara, AKM Yayınları, 2007.

¹⁷ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 11.

Farabi'nin *Kitâbu'l-Musîka* el-Kebîr kitabından örnek olarak sunmuş, hatta bu yazılanları, -son derece detaylı ve uzun izahlar olması nedeniyle- kendi ifadesiyle *gevezelik*¹⁸ olarak nitelendirmiştir. Şelfûn ise Arap şârihlerin gevezelik yaptıkları ithamını Rouanet'e ve onunla aynı yolu takip eden oryantalistlere, bu yazılanları anlama kapasitelerinin bulunmadığına ve zeka seviyelerinin düşüklüğünü öne sürerek karşı koymuştur. Ona göre bu oryantalist yazarların, çalıştıkları musiki alanında ilmi altyapıları yetersizdir ve konuya tam olarak vakıf olmadan telifleri vermişlerdir. Şelfûn'a göre bu kitaplar kapakları süslü ama içi boş olan ürünlerdir.¹⁹

2. 18. Yy. Öncesi Arap Müellifleri

Rouanet, Arap Mûsikîsi ile ilgili bir literatür ve kaynakça listesi vermektedir.²⁰ Bu listeyi Arap müellifleri ve muasır Arap müellifleri olarak iki başlık altında sıralamıştır. Hicri II. Asırdan itibaren, hicri XII. asra kadar yapılmış olan mûsikî teliflerine detaylı bir şekilde yer vererek, el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî'nin II. asırda yazdığı eserle başlamış ve Aldulbâki Nâsır Dede'nin eserini zikrederek sonlandırmıştır. Ayrıca vermiş olduğu listede eserin hangi kütüphanede hangi numarada bulunduğunu da zikretmiştir.

Günümüzde adı geçen bu eserler pekçok akademik çalışmaya konu olarak, eserlerin tercümeleri, tahkik ve incelemeleri yapılmıştır. Burada çalışılmış eserlerin listesini vermenin faydası olduğunu düşünmekteyiz. Yakup b. İshak el-Kindî'nin Mûsikî risaleleri,²¹ Ebû Ali el-Hüseyn b. Sinâ'nin Şifâ adlı eseri,²² Safiyyüddin el-Urmevî'nin Şerefiye'si,²³ İhvân-ı Safâ'nın Mûsikî risâleleri,²⁴ Hızır b. Abdullah'ın Türkçe olarak yazmış olduğu mûsikî risaleleri,²⁵ Ahmetoğlu Şükrullah'ın mûsikî

¹⁸ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 7.

¹⁹ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 8.

²⁰ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 19.

²¹ Ahmet Hakkı Turabi, *El-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.

²² **Ahmet Hakkı Turabi, İbni Sinâ'nın Kitâbuş-Şifâ'sında Mûsikî**, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, 2002.

²³ Arslan, Safiyyüddîn-i Urmevî ve Şerefiyye Risâlesi.

²⁴ Yalçın Çetinkaya, *İhvân-ı Safâ'da Mûsiki Düşüncesi*, İstanbul, Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991.

²⁵ M. Sadreddin Özçimi, *Hızır Bin Abdullah ve Kitâbü'l-Edvâr*, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, 1989.

risalesi,²⁶ Abdulkadir Merâgî'nin *Nekâvetü'l-Edvâr*'ı,²⁷ Abdülbâkî Nâsır Dede'nin *Tahririyye'si*²⁸ bu çalışmalardan bazılarıdır.

Yazar burada eserleri zikrederken eserlerin o dönemde bulunmuş olduğu kütüphaneyi ve de sıra numarasını da belirtmiştir. Rouanet, bu kadim eserlerden bahsederken, bunların hem sayıca hem de kalite anlamında kendi dönemindeki Arapların mûsikî çalışmalarına kıyasla son derece üstün olduğunu vurgulamış ve muasırı olan Arap müzikologları bir anlamda tembellikle suçlamıştır.²⁹

Rouanet, Granada'nın kaybedilmesinin ardından Arap dünyasında meydana gelen fikri ve sanatsal bir donukluk ve gerilemeden bahsetmiş, bu olumsuz seyirden Türkiye ve İran'ı hariç bırakmıştır. Rouanet'e göre artık Araplar yalnızca eskinin tekrarını yapmakta ve sanatsal anlamda hiçbir yeniliği ortaya koyamamaktadırlar. Hatta mûsikîleri de Farabî dönemindeki gibi koma ve ses aralığı temellerine dayanan anlayışın aynısıdır.³⁰ Bu ciddi eleştiriye Şelfûn haklı olarak sert bir ifadeyle ve de Fransız müzik insanlarının sanatsal hislerinin zayıflığıyla itham ederek şu şekilde yanıt vermektedir ... *Doğu'nun küçük ses parçalarından (koma) oluşan çekici dili, mûsikînin güzelliğinin sırrının, gücünün ve canlılığının kaynağıdır. Mûsikî ölçüleri de (vezn) ruh ve ceset mesabesindedir. Vezinsiz bir mûsikî ruhsuz ve cansız donuk bir put gibidir. ... Hiç şüphe yok ki müzik tanrıları, duyma hislerini almak suretiyle Fransızları cezalandırmaktadır. Bunun içindir ki zihinleri kilitlenmiş ve bugüne kadar mûsikînin güzellik sırlarını anlayamaz olmuşlardır. ... Fransız müziğindeki akrobatik beceri ve sanatsal deha, doğu müziğindeki doğal hassasiyetin, duygusal tadın, manevi kokunun, kalbi coşkunun hayranlık ve sürprizin önünde değildir...*³¹

²⁶ Murat Bardakçı, Ahmed Oğlu Şükrullah / Şükrullah'ın Risalesi ve 15. Yüzyıl Şark Musikisi Nazariyatı, İstanbul, Pan Yayıncılık, 2012.

²⁷ Ferdi Koç, Abdülaziz b. Abdülkadir Meragî ve "Nekâvetü'l-Edvâr" İsimli Eserinin XV. Yüzyıl Mûsikî Nazariyatındaki Yeri, Ankara, Ankara Üniversitesi SBE Neşredilmemiş Doktora Tezi, 2010.

²⁸ M. Ruşen Coşkun, Nâsır Abdülbâkî Dede'nin Tahrîriyye'si, Isparta, Süeyman Demirel Üniversitesi SBE Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, 2001.

²⁹ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 25.

³⁰ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, ss. 25-26.

³¹ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 27.

Rouanet, eleştirilerini genel itibariyle şu şekilde sürdürerek, mûsikî eserlerinin notaya aktarılması konusunda son derece çekingen davranan Arapların aynı zamanda çevrelerinde cereyan etmekte olan mûsikî konusundaki gelişmelerden de son derece uzak kaldıklarını ifade etmiştir. Halbuki Araplar tüm bu yeniliklerden haberdarlardı. Rahip Guido d'Arezzo'nun (992-1050) ardından oraya çıkan kontrpuan tekniğine ve Jean Cotton'un Arap şarkılarına yaptıkları armonileri, İspanya'daki çok sesli müzikle ilgili çalışmaları bizzat müşahade etmişlerdi. Ancak tüm bu şahit oldukları ilerlemeler onlar için yok mesabesindeydi. Halbuki bu donukluğu Yunan ve Fars sanatlarında göstermemişlerdi. Zira Araplar, diğer pekçok millettten gelişmişlik ve medeniyet anlamında son derece ilerideydiler. Peki müzikte neden geri kaldılar? Sorusunu yine kendisi şu ifadelerle yanıtlamaktadır. *...Müzikte yaşadıkları donukluğu, Yunan ve Fars sanatlarında göstermediler. Aksine, Platon'un sanatsal malzemelerde yenilikten ve değişimden kaçınılması tavsiyesini uyguluyorlardı. Bu yüzden müzik eski yıpranmış elbisesi ve terk edilmiş eski dili ile yoluna devam ederek Aristoteles'in "Tiz – pest sesler, yavaş – hızlı ritimler" olarak ifade ettiği müzik anlayışı noktasında konumlandı. Bu da tek sesli müziğin ya da "karar – cevâp" anlayışının devamı anlamına geliyordu...*³²

Rouanet, Arapların özellikle müzik alanında göstermiş oldukları bu değişim karşısı duruşlarının nedeninin, Kur'an ve Kur'an'ın katı sınırlarının değişime karşı açtığı bir kalkan niteliğinde olmasını göstermektedir.³³

3. 19.Yy. Muasır Arap Müellifleri

Rouanet, hicri XIII. Asırdan itibaren zikrettiği muasır Arap müelliflerinin eserlerini *ufak tefek önemsiz çalışmalar*³⁴ olarak nitelemiştir. Ardından ise Fransızca olarak yapılan çalışmalara değinmiş ve bunların ne kadar büyük çabalar gerektiren hacimli ve kaliteli eserler olduğunu söyleyerek, Arap alimler ile oryantalistler arasında bir karşılaştırma yaparak, oryantalist mûsikî araştırmacıların lehine bir sonuç ortaya koymak istemiştir. Ona göre kendi muasırı olan Arap alimlerin ortaya

³² Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c.1, s. 28-29.

³³ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 29.

³⁴ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 31.

koydukları eserler “*ufak tefek önemsiz çalışmalar*”³⁵ kabilindendir. İskender Şelfûn ise burada Rouanet’in zikretmeyi ihmal ettiği birkaç yazar ve eser adı zikretmiştir ki bunların arasında Tanburî Cemil Bey’in, (ö.1916) hicri 1321 tarihli “*Rehber-i Mûsikî*” adlı kendisinin mûsikî nazariyatı hakkındaki en önemli eseri³⁶ olarak kabul edilen kitabını zikrediyor olması önem arz etmektedir.

Rouanet, otuz dört kadar oryantalist yazar ve kitap ismi zikrederken, vermiş olduğu listenin sonunda, Revue Musicale adlı Fransızca dergideki makalelerini zikrederek³⁷ Rauf Yekta Bey’den (1871-1935) de bahsediyor olması, bir Müslüman Türk olan Rauf Yekta’yı diğer Arap mûsikî araştırmacılarından daha ayrı bir mevkide konumlandığından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

4. İslam Öncesi Arap Müziği

Rouanet, eserinde az önce özet bir biçimde aktardığımız Arap Mûsikî’nin elde var olan literatürüne değinmiş, eski ve yeni yazılmış olan çalışmalardan ve şarkıların notaya aktarılıp aktarılmadığı konularını tartışmıştır. Bu bölümde ise Arap Mûsikîsi’nin tarihsel ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bilgiler sunmaktadır. O, Arap Mûsikîsi’ni İslam öncesi (cahiliye) ve İslam sonrası dönem olarak iki merhalede ele almaktadır.

Rouanet’e göre Arap Mûsikîsi, kendi başına neşet etmiş bir sanat değildir. Bu mûsikî, Hicaz ve Yemen temelli bir mûsikî olsa bile o coğrafyada yaşayan diğer milletlerle sanatsal bir alışveriş içerisinde olmuş ve de Asurlular, İbraniler gibi daha eski milletlerin mûsikî temelleri üzerine kurulmuştur.³⁸ Rouanet’in bu ifadelerine destek olarak Asurlular, Mısırlılar ve Babilliler’in yaşadıkları Nil, Dicle ve Fırat kıyılarında yapılan arkeolojik kazılarda meydana çıkan ud, tanbur ve sanc benzeri enstrümanların bulunması da gösterilebilir.³⁹ İslam sonrasında ve de dünyaya İslam

³⁵ Jules Rouanet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 30.

³⁶ Nuri Özcan, “**Cemil Bey, Tanburî**”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. VII (Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 326-27.

³⁷ Nuri Özcan, “**RAUF YEKTA BEY**”, TDV. İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2007, c. 34, s. 469.

³⁸ Jules Rouanet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, ss. 33-34.

³⁹ **Ahmet Hakkı Turabi**, “**İlk Dönem İslam Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bir Bakış**”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 15 (1997), s. 226.

devletlerinin yayılışı esnasında da Fars'tan ve Yunan'dan da son derece etkilenmiştir.

Rouanet, Arap Mûsıkîsi'nin kaynağını araştırırken son derece efsanevi anlatımlarla karşılaşılacağını ve bunlar haricinde de net bilgilere ulaşmanın mümkün olmadığını ifade ederek bu anlatılanlardan bahsetmiştir. Bu rivayetlerden birine göre mûsıkî ilahi kökenlidir ve Allâh mûsıkîyi eğlenmek için icad eder ve meleklerle öğretir. Bu meleklerden birisi de daha sonra isyan edecek olan İblis'tir. İblis insanları baştan çıkarmak için bu melodileri kullanmıştır.⁴⁰

Mutasavvıfların görüşüne göre ise; Allâh yeryüzünü yarattı ve orayı insanlarla doldurdu. Daha sonra ruhları yarattı ve yedi gezegene ve gök cisimlerine hareket etmelerini emretti. Bu hareketle birlikte meydana gelen semavi senfoniye ruhlar şahit oldular ve bazıları son derece lezzet aldı, kimileri ise bu lezzeti az hissetti, büyük bir kısmı da bu lezzet duygusundan son derece yoksunlardı.⁴¹

Bir başka rivayete göre ise; Allâh Adem'i yaratmış ve ona savt kabiliyetini bahşetmişti. Adem'in nabzının atmasıyla birlikte nabız atışlarını mûsıkî için bir vezin olarak kullanmış ve Allâh'ı en güzel ifadelerle övmeye başlamıştır.

Rouanet ud çalan ilk kişinin Hz. Adem'in altıncı kuşak torunu olan Lamek olduğunu aktarmakta ve ardından Arap coğrafyasındaki kadim milletlerin kullanmış oldukları ve kendileriyle özdeşleşen enstrümanlardan bahsetmektedir.⁴²

Bütün bunların ardından Rouanet Arapların ilk mûsıkî formu olarak bütün kaynaklarca üzerinde ittifak edilmiş⁴³ olan “Hudâ” formunun ortaya çıkışı ile ilgili bilgiler vermektedir. Deve kervancılarının birinin yere düşmesiyle ellerinin incinmesi ve onun bu sızıyla “ellerim ellerim” anlamına gelen *ya yedâh yâ yedâh* sözleriyle bu sızıya eşlik etmesi, develerin bu namelerden son derece keyif alıp daha hızlı yol almaları bu formun ilk ortaya çıkış hikayesidir. Araplar daha sonraları

⁴⁰ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 34.

⁴¹ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 35.

⁴² Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 36.

⁴³ Turabi, agm., s. 227.

şiiirlerini bu formda okumaya başlamışlar ve artık Araplar arasında en bilenen form haline gelmiştir.⁴⁴

Şelfûn ise Rouanet'in bu açıklamalarını desteklemek ve de Arap Mûsıkîsi'nin ortaya çıkışı ile ilgili daha detaylı bilgiler aktarmak için, el-Mesudi'nin *Murûcu'z-Zeheb* adlı kitabından uzunca bir alıntı yapmaktadır.⁴⁵ Burada Halife el-Mutemed, Abdullah b. Hardâdi'ye hitaben: “*udu ilk bulanın kim olduğunu bana söyler misin?*” diye sormuş, o da yalnızca udun ortaya çıkışıyla iktifa etmeyip, Arap Mûsıkîsi'nin zuhuru ile ilgili eserde aktarılmakta olan uzun ve son derece detaylı izahatını yapmıştır.⁴⁶

Rouanet bu meyanda İbn Haldun'dan da konu ile ilgili aktarımlar yapmış ve Arap Mûsıkîsi'nin ortaya çıkışı ile ilgili kendi ifadeleriyle şu çıkarımda bulunmaktadır. ... *Tüm bu aktarılanlara rağmen, İslam öncesi dönemindeki mûsikî konusundaki bilgiler üzerindeki karanlık kalkmamaktadır. İsmail'in evlatları Hicaz'dan göç edip Necid'i, Irak'ı, iki nehir arasını, Suriye'yi imar ettikleri günden önceki Arap tarihi, dayanak ve delillerden yoksundur...*⁴⁷ ... *Ancak elimize bedevi toplulukların mûsikîleri üzerinde konuştuğumuz az miktarda bilgiden başka bir şey ulaşamamıştır.*⁴⁸

Rouanet, Arap Mûsıkî'nin ortaya çıkışı ile ilgili donelerin son derece az olmasından yakınıarak, daha sonraki asırlardaki Arap müelliflerin bu perde arkasında kalan mûsıkî hakikatlerini ortaya çıkarmaları temennisiyle ve Farabi'nin eserinde son derece detaylı bir şekilde tarih ettiği Bağdat Tanburu ile ilgili teknik detayları sunmakta⁴⁹ ve ... *Farz edebileceğimiz her şey şundan ibarettir ki; o dönemde bir müzik türü ortaya konulmuştur. Bu müzik şarkı formunu kullanarak şiiri pazarlamak için kullanılıyordu. Müzik, şiirin bedevi ve şehirli Araplara sunulması için kullanılmaktaydı. Bu müzik birbirinden farklı ileriki dönemlerde bizim de*

⁴⁴ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 36.u

⁴⁵ Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali El-Mes'udi, **Mürûcü'z-Zeheb ve Maâdinü'l-Cevher**, Beyrut, Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1971, c. 4, s. 249.

⁴⁶ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, ss. 36-37.

⁴⁷ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 40.

⁴⁸ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 42.

⁴⁹ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, ss. 45-52.

*taniyacağımız belli başlı kalıplara ölçülere ve terkiplere sahipti... hükmüyle bu bölümü sonlandırmaktadır.*⁵⁰

5. Erken Dönem Arap Mugannileri

Rouanet, eserinin ikinci bölümünde erken dönem Arap Mûsikîsi'nin öne çıkan belli başlı simalarını; Hz. Peygamber sonrası, Emeviler dönemi ve Abbasiler dönemi mugannileri olarak sınıflandırabileceğimiz bu isimlerden bir bölümü kadın muganniye cariyelere verilen ismiyle kıyân, bir bölümü de muganniler olmak üzere otuz dokuz kişinin biyografilerine yer vermektedir.

Bu isimlerden ilki, Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün doğan ve Medine'de Arapça olarak şarkı okuyan ilk kişi olan Tuveys'tir.⁵¹ Sonuncusu ise meşhur bir muganniye ve tanbur ustası olan Ubeyde'dir.

Genel olarak bir değerlendirme yapacak olursak, ilk dönem mûsikîşinasların pekçoğunun köle olduklarını ve mûsikî kabiliyetlerinin keşfedilmesiyle bu sosyal statülerinin hızla değiştiğini, gerek toplumun önde gelenleri nezdinde ve gerekse devlet başkanı olan halifelerin nezdinde son derece saygın bir konum elde ettiklerini müşahade etmekteyiz. Bu durumu Rouanet şu sözleriyle ifade etmektedir. ... *O dönemde müzik en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bunda şaşılacak bir şey de yoktur. Sosyologlar, mûsikînin her zamanda ve her toplumda büyük bir yer işgal etmesi olgusuna dayandırarak bunun sebeplerini ortaya koymada zorluk çekmemişlerdir: Zira müzik, İslami özel ve genel hayatın içine girecektir. Eğlence törenlerinde, bayramlarda, mevsimlerde ve de çeşitli durumlarda, onun büyük bir misyonu olacaktır. Mûsikîşinaslar da sultanların ve hükümdarların kendilerine hürmet ettikleri kişiler haline gelecektir. Tarih, onların eserlerini ve başlarından geçen her hatırayı kaydedecektir. Edebiyatın da burada büyük misyonu olacaktır. Mûsikî büyük bir seviyeye ulaşacak ve altın dönemini yaşayacaktır...*⁵²

Eserde ismi zikredilen mûsikîşinaslardan on kadarı muganniye geri kalan kısmı ise erkek mugannilerdir. Her ne kadar sayı itibarıyla erkeklerin yoğunluğu

⁵⁰ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 53.

⁵¹ age., c. 1, s. 58. Turabi, agm., s. 232.

⁵² Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 56.

göze çarpsa da kadın mugannilerin de vermiş oldukları mûsikî ürünleri ve toplumdaki kazanmış oldukları saygınlık itibariyle hatırı sayılır bir konumları vardır. Zira bir kölenin sesinin güzel olması ona son derece değer katmakta ve de saygınlık kazandırmaktaydı.⁵³

Biyografileri aktarılan isimlerin -Hire’li bir Hristiyan olan Huneyn’in dışındakilerin- tamamı İslam inancına sahip kişilerdir. Ayrıca bu mûsikîşinasların büyük bir yükününü köleler oluştursa da İbrahim b. El-Mehdî (779 - 839) gibi devlet erkanından kişiler ve toplu icra geleneğini başlatarak İslam döneminin ilk korosunu kurmuş olan ⁵⁴ İbrahim el-Mevsilî (743-804) gibi saygın şahsiyetlerden de bahsedilmektedir.

Ele almış olduğumuz eserin üçte ikilik kısmını teşkil eden biyografi metinleri verilirken şu temel esaslar göz önünde bulundurulmuştur:

Şahsın doğum yeri, tarihi ve künyesi, nesebi mümkün oldukça net bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır. Mûsikî eğitimi kimlerden aldığı ve kimlere aktardığı, önde gelen öğrencilerinin isimleri verilmiştir. Yaşamış olduğu dönem ve kendisinden sonra gelenlerin kendisi hakkındaki ifade ettikleri kanaatler aktarılmıştır. Gerek kendisinin bahsettiği gerekse onu tanıyan başkalarının hikaye ettiği hayatından mûsikî ile ilgili önemli anekdotların yer aldığı kesitlere sıklıkla yer verilmiştir. Bu anekdotlar çoğu zaman abartılı anlatılardır. Şelfûn bu durumu, Ureyb’in yirmi bir bin beş yüz beste bildiği şeklindeki bir ifadeye şerh olarak belirttiği ... *Burada, Arap mûsikîşinâsları, hafızalarının kuvveti ve tarihçilerin anlatılarında Doğu abartısı yer almakla birlikte, bir nebze de olsa gerçeklik içermektedir...* ifadesiyle de işaret etmektedir.

Biyografilerin hemen hemen tamamı Ebu’l-Ferec el-İsfahânî’nin Kitâbü’l-Egânî adlı eserinden aktarımlar niteliğindedir. Rouanet’in çok özet bir biçimde sunmakta olduğu bu bilgileri Şelfun, Kitâbü’l-Egânî’ye başvurarak son derece zengin bir hale getirmiştir. Bu detay bilgilerin içerisinde muganni ile ilgili anekdotlar,

⁵³ Jules Rounet, Arapça tercüme, Prof. İskender Şelfûn, age., c. 1, s. 56.

⁵⁴ Ahmet Hakkı Turabi, “İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhim el-Mevsilî”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 5, sy. 1 (2005), s. 188.

muganninin en çok okuduğu ve kendisiyle birlikte şöhret kazanan şarkıları ve kendi bestelerine ait güfteler yer almaktadır. Böylelikle Rouanet'in özet bir şekilde aktardığı bilgilerin detaylarını Şelfûn'un dipnotlarında bulabilmekteyiz.

6. Eserde Zikredilen Önemli Musiki Terimleri

Bu'd: aralık, interval, farklı tonlardaki iki ses arasındaki mesafe⁵⁵

Tabakât: ses katmanı, bir oktav ses dizisi,⁵⁶

Sakîl-i evvel: Bir ritim kalıbı. Peş peşe gelen üç ağır vuruştan meydana gelen, bu vuruşlar arasında bir ağır vuruş zamanında olan fâsıla bulunan bir ritmdir.⁵⁷

Zü'l-erbaa: Dörtlü ses aralığı.

Zü'l-hams: Beşli ses aralığı.

Veter: Enstrüman teli.

Cevâp: Bir sesin bir oktav üstteki tiz bölgesi

Karâr: Bir melodinin terennüm sonunda karar ettiği ses.

Tasvîru'n-nağme: belirli melodi dizilerini başka perdelere transpoze edip göçürerek yeni makamlar terkip etme

Hudâ: Araplarda deve yolculukları sırasında devenin adımları ile uyumlu şekilde okunan basit müzik formu

Terci': Birlikte icra etmek, eşlik etmek, Arap müziğinde nakarat. Mûsikîde bazı nağmelerin yahut motiflerin tekrar edilmesi

El hezec: Bir ritim kalıbı

Rûkbani : Hüda'nın eş anlamlısıdır. İlk dönem Arap müziği türlerinden.⁵⁸

Sinâd: İlk dönem Arap müziğinin üç müzik türünden biri. Yavaş ritimli bir tarzdır.⁵⁹

Hafif: Îkâ' türü, hafif, zayıf

Hafîfül-Hezec: Klasik Arap ğinasında yaygın olarak kullanılırken zamanla unutulmuş bir tarîka türü

Hezec: 1. Îkâ' türü 2. Vezin, ölçü 3. Def ve mizmar eşliğinde icrâ

⁵⁵ Lois Ibsen el-Fârukî, *An Annotated Glossary of Arabic Musical Terms*, London, Greenwood Press, 1981, s. 38.

⁵⁶ Fârukî, age., s. 328.

⁵⁷ A. Başak Harmancı, *Klasik Türk Mûsikisi'nde Îkâ Kavramı*, İstanbul, Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, 2011, s. 29.

⁵⁸ Fârukî, age., s. 284.

⁵⁹ Fârukî, age., s. 315.

edilen coşkulu bir müzik formu

Mhr: İkdaki asıl olan tekli vuruşların kaldırılıp ve bunun yerine yumuşak vuruşların hızlandırılması

Muğann: Müzisyen, şarkıcı

Nasb: Araplarda, “hud” formuna nispetle daha nazık bir eda ile sesi titretip, sözleri uzatıp kısaltarak icr edilen msik formu

Remel: Bir ik eřidi

Tarka: 1. Makam cins, ara nağme, giriş mziğ, enstrümantal müzik
2. Bünyesinde ik kalıplarını da barındıran melodik/tonal yapılar

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EL-MUSÎKA'L-ARABÎYYE ADLI ESERİN TERCÜMESİ

DÂİRETÜ'L-MAÂRİF'İL-MÛSİKÎ

TARİH

El-Musîka'l-Arabiyye

Prof. Jules Rouanet

Arapça çeviri, tashih ve tekmil

Prof. İskender Şelfûn

Ravzat'ul-Belâbîlî'l-Musîkiyye dergisinin editorü

1.Cilt

1927

Ravzat'ul-Belâbîlî'l-Musîkiyye dergisinde yayınlanmıştır.

35 Zâhir caddesi Mısır

ÖNSÖZ

Doğu'da, özellikle de Mısır'da müzik aydınlığa doğru gitmektedir. Yaygınlığı gittikçe artmaktadır. Bugün de büyük, aktif ve de yeni bir rol oynamaktadır. Dönüşüm ve gelişim gösteren hareketlerin içerisinde kendine yer bulan büyük bir harekettir. Doğu'da, Arap dilinde yayımlanan tek mûsikî dergisindeki 4 yıllık çalışmamız, sanatımızın ne durumda olduğu gerçeğine ulaşmamıza sebep olmuş, aynı zamanda da bu güzel sanatın gelişebilmesi için nelere sahip olduğumuzu anlamamıza yardım etmiştir.

Doğu Arap ülkelerinin birçok yerinde, son yıllarda ortaya çıkan göstergeler, sanat ruhunun ileri gittiğinin bir nişanesidir. Müzik fikrinin geliştiğini ve de bir düzene konulduğunu göstermektedir. İnsanların çoğu, bedenlerini nasıl beslemeleri gerekiyorsa ruhlarını, kalplerini ve akıllarını da beslemelerinin gerekliliğine ihtiyaç duymuşlardır. Bu çağ, aydınlık bir çağdır. Doğunun her yerinde gerek maddi gerekse manevi-edebi hayatta olsun, gelişimi ifade etmek için çalınan müjde davullarını duymaktayız. Bu gerçeklerin idrak edilmesi aynı zamanda kalkınma ve gelişimin açık bir delildir. Bu da açık bir şekilde, sanatların gelişiminin milletlerin gelişimi anlamı taşıdığıının ispatıdır.

Biz bu sanat faaliyetlerinin ve müzikal kalkınmanın daha başlangıcında olduğumuzu bilmeliyiz. Müzikal yayınlar, yazılar ve sanatsal eserlerle ilgili hala büyük bir boşluk olduğumuzun farkındayız. Bu boşluk yalnızca müzik bilimi ve nazariyesi kitaplarından kaynaklamayıp, aynı zamanda bu sanatın tarihi ve diğer ihtilaflı durumların ıslah edilmesi konularıyla da ilintilidir. Sanatın bizim için ehemmiyetinin büyük olmasından dolayı, azami bir önem ve samimiyet gösterdik. Bizim üzerimize düşen görev de elimizden geldiğince zamanımızı, maddi gücümüzü ve yetişmekte olan yeni nesilleri onun hizmetine sunmak; kitaplar, telifler ve çeviriler ortaya koymaktır.

Bugün eski emeklerimize yeni emekler ekliyoruz. Arapça ve Türkçe eserleri yeniden Arapçaya aktarmak ve son dönemde Fransızca olarak basılan *Dâiretü'l-Maârif'il-Mûsikiyye*, bu nevi çalışmalardan sayılabilir. Bu iki grup çalışma, Arap ve Türkler'in Doğu Mûsikî tarihi, kuralları, durumları, farklı dönemleri, gelişimleri,

sanatları, bilimleri hakkında pekçok şey içerir. Bu iki bölüm, birtakım sanatsal yanlışların bulunmasına rağmen –ki böyle sanatın kurallarını, inceliklerini, tarihini ve hassas hususları inceleyen büyük çalışmalarda böylesi küçük eksikliklerin yer alması normaldir- bu sanatla ilgilenen hiç kimsenin kayıtsız kalamayacağı şekilde birçok muazzam bilgi ve gerçeği içermektedir.

Biz de buradaki eksiklikleri göz ardı etmeyip, bilgimiz ve araştırmalarımız yettiğince üzerinde tartışarak düzeltmeler yapmaya gayret gösterdik.

Biz bugün bu çalışmayı Arap okurlara sunuyoruz. Kutsal sanat ilmine bu yeni çalışmayı sunduk. Allâh bizi doğru yola ulaştırsın.

İskender Şelfûn

[3]
DÂIRETÜ'L-MAARİF'İL-MÛSİKÎ

Ve Enstitü sözlüğü

Birinci kısım

Mûzik Tarihi

ARAP MÛSİKÎSİ

Jules Rouanet'in kaleminden

Prof. İskender Şelfûn tarafından Arapçaya çevrilmiştir.

MUKADDİME

Bu araştırmanın başında ispat edilmesi gereken bir gerçek:

Son dönemde Arap Mûsıkîsi ile ilgilenen kişilerin, alimlerin sözlerine kulak vermeleri, bizim bu müziğin tarihi ve gelişimi hakkında ispatlanmış tam ve apaçık bir sunum yapabilmemizi sağlamış, aynı zamanda kendine özgü durumları ve nitelikleri ile geçmişten bugüne kadar gelen çeşitli melodi biçimleri hakkında bir özet sunabilmemize yardımcı olmuştur.

Gerçek olan şu ki, bugün elimizde İslam dönemlerindeki siyasi olayları, edebiyat, diğer İslami sanatlar ve Arap Mûsıkîsi hakkında, yazarları gerçeklerine ulaşılabilen halka açık kütüphanelerdeki eski yazmalar dahil bilinen bütün kaynaklara başvurarak yazılmış çok fazla eser bulunmamaktadır. İster özellikle mûsıkî ilgili olsun, isterse diğer farklı İslami sanatların tamamen bilinmesi için olsun şayet böyle eserler bulunsaydı, ihtiva edecekleri pekçok belge, detaylı analizler, önemli tenkitli araştırmalardan dolayı içimizi rahatlatıcaktı.

Dünyanın her yerinden pekçok alim, Arap mimarlık tarihi, kuralları, aşamaları, gelişimi ve bilimi ile alakalı olan her şeyi değerli eserlerde kaydedebilmek için büyük çabalar sarf etmişlerdir. Bunu yaparken de büyük eserler ortaya koymuş olan ilim adamlarının araştırma ve emeklerinden ve ilmi cemiyetlerin kaynaklarından yardım almışlardır.

Araştırmacılar, İslam milletlerinin sanatsal yapıtlarının tamamı hakkında ve de heykel sanatı konusunda [4] özen ve ihtimam göstererek, çok hassas bir şekilde inceleyip felsefi manalarını da kavrayarak, pekçok dilde sayısız yazı ele almışlardır. Çin dağlarından Endülüs mescitlerine kadar uzanan bir coğrafyada yayılmış çini sanatını ortaya çıkartıp, güzel sanatlar hakkında birçok araştırma yapmışlardır.

İslam öncesi dönemlerden (cahiliye dönemi) şimdiye kadar, Arap dili ve edebiyatıyla ilgili ortaya konulan eserler, oryantalist alimler tarafından bize aktarılmıştır. Nitekim başka alimler de geçmişi karıştırmak suretiyle filozof, dil bilimci, gizli mezheplerin sahipleri ile din, fıkıh, kimya ve astronomi alimlerinin yazdıkları eserleri ve üzerine yaptıkları şerh ve tefsirleri ortaya çıkardılar.

Aynı şekilde, konusunda uzman olan, bununla birlikte sabrıyla da meşhur olan dilciler, Arap dili, bölümleri ve onun farklı lehçeleri için ek sözlükler kazandırmışlar, inceleyip üzerinde şerh yazmadıkları bir husus bırakmamışlardır. Kendileri bunları yaparken diğer alimler daha önceki milletlerin ve halkların haberlerini, efsanelerini, gelenek-göreneklerini, inanışlarını, ahlaklarını derlemekteydiler. Öyle ki o halkların güçlü bir şekilde bağlı oldukları dini inançları ile kendinden öncekilerden tevarüs ettikleri şaşırtıcı gelenekler iç içe girmiştir. Bunlar, günümüzde bile asırlar boyunca devam eden donuk, değişmeyen, başka milletlerden izole, ilkel bir medeniyet ve toplumsal yaşantı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihçiler, mazinin derinliklerine dalmak suretiyle, İslami medenileşme aşamaları hususunda ve Gassaniler ve Hireliler döneminden son dönemlere kadar Arapların büyümesi ve gerilemesi hakkında bizim için gerçek bilgileri gün yüzüne çıkardılar. Bunu yaparken bize kabilelerin birbirine karışması, yönetim sınıfının fazlalığı ve dünyanın görünüşünü yeniden dizayn ederek, bütün bu anlaşılmayan halkları, toplayıcı ve zamanın yıpratamayacağı sağlam bir bayrak altında birleştiren İslam'ın gücünü ele aldılar.

Yukarıda bahsedilenlerden yola çıkacak olursak, Arap medeniyeti; anlaşılır, apaçık birçok belge ve yazı ile medeniyetin oluşumuna katkıda bulunan herkesi zikreden ve bütün meseleleri ele alan derli toplu ve detaylı araştırmalar sunmaktadır.

Maalesef mûsikî hariç, onun durumu diğerleri gibi olmamıştır. Gerçek şu ki; bu konuyla ilgili araştırmalar çok az, aynı zamanda hakkında yapılan analizler tam değildi. Eğitimi de herhangi bir kurala bağlı değildi. Ortaya konulanlar da gayet basit olup, çok fazla bir ehemmiyete sahip katkılar değillerdi. Bunun sebebinin ne olduğunu da bilmemekteyiz. Avrupa'da, Arap dilinin inceliklerine vakıf olan ve -ne kadar anlaşılmaz da olsa-, o yazma eserlerin sırlarını keşfedebilecek büyük bir alim topluluğu bulunmasına rağmen, eski eserlerin ne tefsirini ne de tercümesini yapabilmekteyiz. Kaliteli oryantalistlerin yaptıkları araştırmalara rağmen, bizim bu eksiği kapatamıyor olmamız üzüntü verici bir durumdur.

Araştırmacının müzik ve onunla ilgili kaide ve konular hakkında bilgi sahibi olması gerekliliği, Safiyyüddîn ve Farâbi'nin ortaya koyduğuna benzer üst seviye Arapça mûsikî eserlerinin ortaya çıkmasını engelleyen faktörler olabilir mi? Acaba bu ihtiyaç, oryantalist Arap dili uzmanlarının bu konuları ele alma hususunda onların yüz çevirmelerine neden olarak isteklerini azaltmış mıdır? Biz bunun böyle olduğunu düşünmüyoruz. Çünkü Arap Mûsikî kuralları hakkında eser ortaya koyanlar ya tarihçiler ya da matematikçiler olmuştur. (Tarih ve matematik açılarından) Mûsikî'nin bizatihi kendisi ise sınırlı bir seviyede ve belli bir dairededir. Dolayısıyla, onun tarihi serüveni üzerine bilgi sahibi olmak isteyen birinin, o konuda geniş ve detaylı müziksel bilgilere sahip olması gerekmez.

[5] Arap Mûsikîsi araştırmalarının bir önemini yahut faydasının olmadığını varsaymamız doğru mudur?

Heykel sanatının çekici güzelliği hususunda herhangi bir şüphemiz olmadığı gibi aynı zamanda o heykellerin yapıtlarının içerdiği sanatsal anlam ve ibareler hususunda da şüphemiz yoktur. Nesiller boyunca yayılmış olan, içerdiği ince ihtişam, şaşırtıcı hayal ve buluşlarla çok iyi bir gelişme kaydeden İslami süsleme sanatı gibi başka akıl alıcı bir şey yoktur. Bu güzellikler, dünya medeniyetleri arasında sürekli bir aydınlık sağlamış, iz bırakmış ve tüm samimiyetiyle düşüncesini aktarmış olan bir milletin aklını temsil etmiştir.

Araştırmacıları, Arap halklarının bütün adım ve fetihlerini, aynı zamanda köklü yapısıyla ardında bıraktığı her olguyu takip etmelerini sağlayan, görkemli yapıları ve sanatsal yapıtlarını anlatmaya sevk eden o itici etkenin gücünden daha açık bir sebep yoktur.

Aynı şekilde mütercim ve şârihlerin sarf edecekleri emeklere, orta çağlarda ruhu Batı edebiyatına sızan ve Doğu edebiyatından ve insani düşünceyi uyandıran, ufukları genişletmeye yardımcı olan, yeteneklerinin gelişip hak ettiği yeri bulması için gerekenleri hazırlayan ve ilmi çalışmalardan daha layık başka bir şey bulunamayacağından da şüphemiz yoktur.

Müziğin de bir dönemin duygusunu, bir milletin hissiyatını, bir halkın canlılık ve özetinden bir kesit yansıtmada hususunda bir binayla; bir eserle, bir

bardakla, sanatsal bir halıyla ve parçayla veya murassa bir silahla eşit olduğu düşünülemez mi?

Mûsikî, başlangıçta, halkların o ortak genel ruhunun fısıldanışı değil miydi? Hatta o; altın dönemlerini yaşarken bazen kendilerini hayatın eğlence tarafına kaptırıp süslü şeylere önem vermiş olan milletlerin psikolojisini anlatan samimi bir gösterge değil midir?

Arap Mûsikîsi konusunun, o altın dönemlerinde sanatın birliği düşüncesinin zaten var olan şahitlerine, mûsikînin farklı dönemleri ve kurallarından onlara eklenecek yeni bir şahit ortaya çıkarmaya, diğer İslami sanatlar ile müzik arasında olan bağı ortaya koyan ve İslam halklarının sanatsal yeteneklerini ispatlayan yazılar ve belgeler sunmaya teşvik eden bir sebep ve özel bir faydası yok mudur?

Bu konuların müelliflerin ilgisini çekmemiş olması, bir yandan oryantalistlerin yeterlilikleri, bir bakımdan da Arap Mûsikîsi araştırmalarına önem verilmemesi tarih boyunca zihinlerin bu sanattan uzak kalmasının nedenini açıklamak için yetersizdir. O zaman bu ilginç olayın tek sebebinin, mûsikînin notaya alınmaması olup olmadığını soruşturmamız gerekmektedir.

Gerçek şu ki ne öncekilerin yazdıklarında ne de çağdaş müelliflerin ortaya koydukları eserlerde müzik notaları yer almamaktadır. Karşılaştırma, araştırma ve analiz etmede ispat edici, delil gösterici ve açıklayıcı etkenlerin pekçoğu bu eserlerde görülmemektedir.

Yazılmış Arap Mûsikîsi yoktur.

Bu eksiklik bizim işimizi olumsuz yönde etkilemektedir; zira bu çalışmalarda ya çoğu, zaman içerisinde pekçok çelişki barındıran ve de sistematik ilimlerde olduğu gibi herhangi bir çerçeveye sınırlandırılmayan nazari beyanlara, [6] ya da boş konuşan tarihçilerin⁶⁰ ifadelerine dayanmamız gerekmektedir. Onun içindir ki

⁶⁰[6] Gerçek şu ki; Arap yahut Doğu Mûsikîsi konularında araştırmalar yapan müsteşriklerin tamamı genel anlamda yetersizdirler. Gerek Fetis, Gavaert, Daniel, Ducoudray, Kiesewetter, Kosegarten'ın ve gerekse diğer müsteşriklerin tamamının ortaya koydukları koca bir külliyat, büyük hatalarla doludur. Günümüzde ise bu kitabın yazarı olan mösyö Jules Rouanet, bu büyük taifenin sayısını artırmaktadır. Zira ne kendisinin ne de kendinden öncekilerin içerdiği bilgilerden kastedilen manayı anlayamadıkları Arap bilginleri ve sanat adamlarının yazdığı kitaplardan faydalanmak yerine, onları kınamasına neden

çalışmamızda o kitabî izlere ve müzikal biçimler (nota) yer almamaktadır. Bu iki konu Arap Mûsıkîsi'ne kesin deliller sunacak, bize doğru şahitler gösterecek, tarihçilerin övgülerine referans olacak ilmi kurallara dayanacak olan çalışmamızın yöntemini göstermek için yeterli olacaktır.

Bulmacaya benzeyen bu durum, müzik tarihinde Arap Mûsıkîsi'ni çok ilginç ve karışık bir meseleye dönüştürmektedir.

Bu durum, düşünürleri şöyle bir soru sormaya yönlendirir: Ortaçağ'da eski ilimleri yayan, Doğu'daki ilim merkezlerinde beş yüz yıl boyunca öğretileriyle ve çalışmalarıyla büyük şahsiyetler yetiştiren, sonsuza kadar kalacak iz ve övgülerle dolu, nesiller boyunca sanat ve ilim dairesinde gelişmişliğin izleri görülen böylesi bir medeniyete sahip olan bir millet, nasıl olmuş da bir müzik nota sistemini kullanmamıştır?

Şairlerinin ve meddahlarının çalışmalarını dilinden eksik etmeyip, en önemsiz kasideleri bile yazmaktan çekinmeyen Araplar nasıl oluyor ki kendi mûsıkîlerini, nağmelerini, coşku dolu şarkılarını, en azından ilahilerini notaya alıp yazılı bir esere kaydetmediler?

[7] Üzüntümüzü artıran bu eksiklik aynı zamanda şaşkınlığımızı da artırmaktadır. Özellikle de sınır tanımayan bu önemli ilmi eserlerin içeriğine baktığımızda.

olacak herhangi bir saik de bulunmaktadır. Bu teliflerde aktarılanları açıklamaktan ve kastedilen manaları anlamaktan yoksun olmaları, müellifin (Rouanet) bazı yerlerde iddia ettiği şekilde, "bu eserler beraberlerinde bir yığın karmaşık bilmece taşırlar" iddiası, bu alimlerin gevezelikleri için bir delil değil, aksine bu hususu araştırmak için kifaysiz olduklarının bir göstergesidir. Bununla birlikte, bu muhterem müsteşrikler nezdinde bir bilmece ve bulmaca olarak kabul edilen mûsıkî kaideleri, tüm yönleriyle şerh edilmiş ve açıklığa kavuşturulmuştur. Nitekim mösye Rouanet de eserinin ilerisinde bizzat kendisi bu durumu itiraf etmektedir. Göreceğiz ki Rouanet bunların tercüme şerh ve tefsirlerini ele almış ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Hatta bu konuda o kadar ayrıntıya girmiş ve titizlik göstermiştir ki açıklamalarını çok geniş bulduğundan dolayı boşboğazlıkla nitelediği müelliflerin yazdıklarından daha fazla ileri gitmiştir.

(Yazarın) Günümüz müellifleri sözünden ne kastettiğini de anlamış değilim. Şayet kastettiği şey asrımızdaki mûsıkî ise suç aynı zamanda kendisindir ki ona düşen görev en azından, diğer pekçok müsteşrikin yaptığı gibi "Şark'ul-Arab'ı" (yalnızca Tunus ve Cezayir'i değil) ziyaret etmek ve orada görüşlerini dayandıracağı delillere götüreceği ilmi ve ameli araştırmalar yapmaktır. Şayet bugünkü durumun eski zamanlardaki gibi olduğunu, elimizde besteler, enstrümanlar ve notalar bulunmadığını farzedecek olursak (söylediklerinin bir haklılık tarafı olabilir), ama biz otuz yıldan fazla bir süredir nota kullanmaktayız. Şayet, bu yazdıklarını bu asırdan önceki vaziyet için söylememiş olmasının dışında -ki bunun böyle olduğunu sanmıyorum- bu ifadelerinin bir mazereti yoktur.

Örneğin Farabi'nin *Kitâbu'l-Musîka*⁶¹ adlı eseri bu eserlerden biridir. Bu eserde Dîvânü'l-Mûsikî'nin (*L'oktave*) (o zamanki ismiyle Bu'd) on yedi bölüme ayrılıp anlatıldığını görüyoruz. Yine dörtlü aralığın, ölçüsü farklı beş çeşidini buluyoruz. (Dörtlü aralık, oktavın içerisinde arka arkaya dört sesi birden ele alan aralık demektir.) Dörtlü aralık, aşağı dörtlü aralık ile yukarı beşli aralığa⁶² göre (*tetracorde inferieur et pentacorde superieur*) nağme ya da (makamların) ayrıldığını da görüyoruz. Aynı zaman da Arap Dîvânü'l-Mûsikî'sini (bir oktav oluşturan sesler) oluşturan⁶³ on yedi sese seksen dört nağme uydurarak 1428 ses terkibi (nağme) meydana getiren ilginç *devran* kuralını⁶⁴ buluyoruz. Arap bilginleri; Aristoteles, Eflatun, Aristoxanes ve diğer Yunanlılar tarafından Yunan Mûsikîsi'nde yazılanlara vakıf olup, okuyarak tercüme ve şerhlerini yapmışlardır.

Burada da Farabi'nin perde mesafelerini belirlerken gösterdiği dikkati, ud, Bağdat tanburu ve Horasan tanburlarının sapında yer alan ince ölçüleri nasıl tespit ettiğini, o enstrümanlarda parmak baskı yerlerini telin hangi noktalarında olacağını,

⁶¹ [7] Ebî'n-Nasr Muhammed b. Muhammed el-Farâbî'ye ait olan yazma bir eserdir. Hicri 484, miladi 1089 tarihlidir. Bu eserden hicri 933, miladi 1526 tarihinde istinsah edilmiş bir kitap şu an Leiden Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Araplar'ın kendi Aristotelesler'i olarak gördükleri Farabî hicri 339, miladi 951 yılında vefat etmiştir.

⁶² Müellifin, ana kısmın terkibi (el-cez') ifadesiyle kastettiği şey, dîvânü'n-nağmeyi meydana getiren dört sestir. Bu dört sesin ilkinde esas veya mustakarr, sonuncusu ise dördüncü sestir. El-fer' adıyla ise, başlangıcı bu dördüncü ses olan ve cevap perdesiyle son bulan beş sestir. Tabakât diye adlandırılan şeylerle bu terkiplerin arasında bir ilişkinin bulunduğunu zannetmiyorum.

⁶³ Burada bizim anladığımız şey, eser sahibinin tasvîru'n-nağme yöntemini (belirli melodi dizilerini başka perdelere transpoze edip göçürerek yeni makamlar terkip etme) ayıplamakta olduğudur. Halbuki kendi memleketi olan Fransa'da bu metod dışında başka bir metod da kullanmaktadırlar. Kendilerinin majör ve minör olmak üzere bu iki melodiden meydana gelen onbeş farklı melodi şeklinden başka bir şeyleri yoktur. Bu durumda ellerinde otuz melodi vardır. Esasında ellerinde yalnızca ne eksik ne fazla yalnızca iki farklı sesleri vardır. Farabi nağmelerin transpoze kullanımlarından bahsederken, gerekli durumlarda kullanılmak üzere bu kuralın uygulanış şeklini izah etmeyi yahut akademik bir maksadı göz önünde bulundurmıştır. Bu durum da sanatsal anlayışı geliştirmekte ve musiki anlayışını da kuvvetlendirmektedir. Fakat Fransız beldelerinde ise onların yalnızca kendilerinden on üç sestem (yarım ses) bir oktav meydana getirdikleri iki sesleri vardır ve böylece kendileri için on beşi majör, diğer on beşi de minör olmak üzere otuz dizi ortaya çıkar. Bu melodilerin birbirinden karar seslerinin değişmesi dışında hiçbir farkı da bulunmamaktadır ve kendileri de bu karar perdesi değişimiyle yeni melodiler meydana getirdiklerini sanırlar.

⁶⁴ Müellif burada melodi dizilerini farklı karar seslerine göçürme kuralından bahsetmektedir.

aynı zamanda tel boyunca oranlarını 3/9, 5/6, 64/81, 32/45 vs. tespit ederek nasıl çalınacağını açıkladığını göreceğiz.⁶⁵

[8] Aşağıda zikredilen mûsikî teliflerinden anlaşılıyor ki; dokuzuncu asırla başlayan mûsikî hakkında ve Arapça olarak yazılan eserlerin sayısı çok fazladır. Aynı zamanda bütün meseleler ne kadar hassas olsa dahi dikkatli bir şekilde ve büyük bir sabır sonucu elde edilmiştir. Büyük mûsikîşinasların yapmış olduğu şarkıları tespit etme, telifler ortaya koyma, beste külliyyatını bir düzene sokma, güfte ve beste uyumu, oran ve aralıklar, beste yapma ilmi, vezinler ve ses terkipleri konularında, tek bir kelimeyle ifade edilecek olursa, mûsikî ile ilgili tüm konularda şârih ve yazarlar⁶⁶ tarafından nesiller boyunca gevezelik sayılabilecek pekçok şey yazılmıştır. Bu büyük çalışmaların tamamında ve sekizinci nesilden bugüne kadar⁶⁷ hiç kesintiye uğramamış olan telif ve tedvinlerde, mûsikîyi yazıya dökme metodu ile ilgili herhangi bir ize rastlanamamaktadır. Bununla birlikte de yazılı metinler mûsikî metinleriyle de desteklenmiş değildir.⁶⁸

⁶⁵ İlk olarak zikredilmekte olan 3/9 oranı müellif, telin sap üzerinde parmakla basılı olan kısmı ile sapın uç kısmındaki eşik arasında kalan üçte birlik bölümü [8] göz önünde bulundurarak vermektedir. Yani bu da telin üçte birine denk gelir. Güzel, lakin diğer oranları verirken ise telin boşa kalan kısmını, yani perde ile göğüs üzerindeki eşik arasında kalan bölümünü vermektedir. Böyle bir çelişkinin anlamı ne olabilir ki? İlk verdiği oranda ise telin mahbûs yani kapalı olan kısmını vererek başlamıştır. En doğrusu ise diğer oranları da telin kapalı olan kısmına göre yani 3/9, 1/6, 17/81, 13/45 şeklinde vermesi, yahut telin mutlak kısmına, yani perde ile göğüs eşiği arasındaki mesafe oranına göre 6/9 yerine; 3/9, 5/6 ... olarak zikretmesi olacaktır.

⁶⁶ Müellif eserin Fransızcası'nda şârih ve yazarları ifade etmek için “discoueurs” kelimesini kullanmıştır. Bu kelimenin ifade ettiği anlam ise gereksiz yere fazla konuşan (geveze, manasız bir şekilde çok laf eden) şeklindedir ve kendisi bu ifadeyle onları aşağılamak istemiştir. Biz ise bu şârihlerin itibar ve haysiyetleri için bu söylenilene tamamen karşıyız ve de buna mücadele edemeyiz. Yazarın kendisi bize, “Araplar mûsikî tedvini için herhangi bir terminoloji kullanmamıştır” manasına gelen hususu defalarca tekrarladı. Peki ya niçin bu hususu bu derece fazlaca dile getirdi? Müellif tekrardan ibaret zannettiği o ediplerin sözlerini tasvip etmemiştir. Oysaki bunlar öyle edipler ki hiçbir sözü tekrarlamazlar ve teknik incelikleri şerh etme sadedinde yazmak zorunda olmadıkları durumlar dışında hiçbir şey yazmamışlardır. Ancak onların bu özelliğini kavramada zekâsı yeterli olmamıştır. Tıpkı kendisinden önceki Oryantalist Fransız bilim adamlarının araştırmalarında Arapça kitapları kaynak olarak kullanıp fiyasko ve başarısız oldukları gibi kendi milletlerine yanlış ve hatalı bilgiler taşımaktan öteye gidememişlerdir ve sadece sayfaları süslü ve parlak, ciltleri pahalı kitaplar basmaktan başka bir hususta başarılı olamamışlardır.

⁶⁷ Bu ifade gerçeğe aykırıdır. Sekizinci asırdan günümüze kadar müelliflerin ve de teliflerin bulunmadığı pekçok uzun fetret dönemleri bulunduğu şüphe yoktur.

⁶⁸ Tunus'un bir şehri olan Sidi Bou Said'de ikamet eden araştırmacı müsteşrik Le Baron Rodolphe d'Erlanger, içerisinde eser notalarını barındıran ve Araplar tarafından eskiden beri kullanılan, öğretilen, Arap tevşihlerinin ve Tunus şarkılarının yazıldığı mûsikî yazımı ile ilgili kuralları ve birçok

Şayet mösyö Jules Rouanet biraz daha araştırma yapmış olsaydı, [10] Arapların notayı kullanmış olduklarını ve de onunla kendi mûsikîlerini yazılı hale dönüştürdükleri bilgisine ulaşacaktı. Lakin Arap devletlerinin çökmesi neticesinde gerçekleşen ve Arap beldelerindeki sanatsal canlılığı söndüren uzun fetret dönemi, Arap Mûsikîsi'nin yazılması için bütün dayanakları ortadan kaldırdı.

Mûsikî, Abbasiler döneminde en parlak ve yüksek seviyeye ulaştı. Bunda şaşılacak bir durum da yoktur. Zira sanatların şerefi, devletlerin şerefiyle doğru orantılıdır. Halifelerin devleti görkemli bir hale geldi ve onunla birlikte de sanatın devleti yücelti. Daha sonra ise ediplerin, toplumun önde gelenlerinin ve el-Mevsilî, Ma'bed, İbn Muhriz ve İbn Süreyc gibi eğitilmiş kişilerin uğraşı olan mûsikî, cahillerin, ayaktakımının ve dilenci parçalarının eline kaldı. Bu tabakadan olan kişiler işin gerekliliklerine talip olmuyorlar ve sanatın dayanakları, kuralları ve tedvini ve sanatsal ilimler hakkında da sorular sormuyorlardı. Altın çağıın sanatsal hazinelerinin mirasçısı oldular. Ancak şan ve ilim dolu asırların sanatsal hazineleri cehalet ve çürüme yıllarının âtıl kalan eşyaları haline döndü. Yazılı ve sanatsal hususiyetlerin yok olmasının nedenin bu olduğunu düşünmekteyiz. Buna ilaveten olaylar, inkılaplar, nesiller boyunca Araplar'ın başına gelen türlü belalarla birlikte bugün bile - katlediliyor olmalarına rağmen- sanatsal araştırmaları yeteri miktarda kapsayan yazma eserlerin sağ salim elimize ulaştığını, bu sıkıntılarla dolu asırlardan sonra bu eserlere sahip olabilmiş olmamızı güzel bir nasip olarak değerlendirmemiz gerekir.

Eser sahibinin kötü şansı, Baron De-Erlanger'in ulaştığı bu kitaplara kendisinin de ulaşmasına müsaade etmedi. Bu kötü talihle devam ederse aşağıdaki kitaplara ulaşabileceğini de düşünmüyoruz:

1: Safiyyüddîn Urmevî'nin "Kitâbü'l-Edvâr fî İlmi'l-Mûsikî" adlı eseri. Kitabın yazması Asitâne'de Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 3653 numara ile kayıtlıdır. Hicri 633 yılında yazılmıştır. Eserin bir mikrofilmi Mısır Kütüphanesi'nde 349 numarada (güzel sanatlar) bulunmaktadır.

2: "Şerefiye" eski bir yazma eserdir. Asitâne'de az önce zikrettiğimiz kütüphanede bulunmaktadır. Numarasını hatırlayamamaktayız.

3: "Kitâbü'l-Evtâr fî Halli'l-Evtâr" Kemâl b. Seb'in'e nisbet edilir, Mısır Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Yazma bir eser olup 1308 yılında eserin aslı olan Abdullah eş-Şehrurî'nin hicri 727 tarihli kitabından istinsah edilmiştir. Eserin son kısmında, Ansiklopedia kitabının yazarı olan hazretin (Rouanet) inkar etmekte olduğu, bazı kadim Arap bestelerinin Arap mûsikî notası kullanılarak notaya alınmış halleri de aktarılmaktadır. Burada, zikrettiğimiz kitapta yer alan bestelerden birini aktarmak istiyoruz:

NEVRUZ MAKAMINDA

(Darb-ı Remel)

(Savt)

على صَبَّكُم يا حاكَمين ترفقوا ومن وصلكم يوماً عليه تصدقوا

ولا تتلفوه بالصدود فإنه يحاذر أن يشكو إليكم ويشفق

Âşığınıza nazikçe davranın ey hüküm elinde tutanlar

Vuslatınızdan bir günü sadaka olarak verseniz ona

Yüzünüzü çevirerek onu helak etmeyin zira o

Korkar ve çekinir halini size şikayet etmekten

[11] Eserin notaya alınmış hali:

Tablo 2: Nevruz Makamında Bir Beste Notası

قوا	د	تص	عليه	يوماً	ومنوصلكم	قوا	ف	تر	كمين	يا ح	على صبيكم	
ح	ي	يب	ي	يب	يه	ح	ي	يب	ي	يب	يه	
16	6	6	6	6	18	12	2	6	6	6	18	
....	dügâh	segâh	çargâh	çargâh	çargâ h	nevâ	dügâh	segâh	çargâh	segâh	çargâh	nevâ

Okuyucuları aydınlatmak için notaları Farsça hallerini kullanmak istedik. Burada bu kadar bir izahla yetinmek istiyoruz. Fırsat bulduğumuz anda ise dergide “Arap mûsikî nota sistemi” hakkında bir yazı yazmak istemekteyiz.

Başka bir eser:

GEVEŞT MAKAMINDA

(Darb-ı Remel)

(Savt)

على الهجر لا والله ما أنا صابر
وغيري على فقد الأحبة قادر
كتمتُ هواكم خيفةً من عواذلي
ولي ولكم عند اللقاء سرائر

Hayır Yemin olsun ki terkedilmeye katlanamam
Benden başkaları sevdiklerini kaybetmeye dayanırlar
Kınayıcılardan korktuğum için sevginizi gizledim
Buluştuğumda ise size vereceğim sırlarım var benim

Eserin notasının bir kısmı

Tablo 3: Geveşt Makamında Bir Beste Notası

على الهجر لا	والله	ه	ما	ا	نا	صا	ب	ر	وغيري	على	فقد	الا	ا	ح	بب	ت	قا	در
ح	يب	ي	ح	و	ح	ه	يب	ح	ح	و	ح	يب	ي	ي	و	و	ح	ي
1-2	2	2	2	2	4	2-2	2-2	1-2	2	4	2-2	2	2	2	4-2	2	2-4	1-2

4: “(el-Fethiyye) fî Fenni’l-Musikî” Eserin yazma bir nüshası Mısır Kütüphanesi’nde 7 numarayla kayıtlıdır. (Bu eser hatalı bir şekilde Farabî’ye nisbet edilmektedir.)

5: “Kitâbu’l-enâm fî Marifeti’l-engâm”. Mısır Kütüphanesi 340 numara.

[9] Bu durum ise, sanatlarına son derece aşkla bağlı ve çevrelerinde bulunan sanat erbabını en üst seviyeye yücelten mûsikî alimlerinden oluşan büyük topluluk hakkında bizi dehşete düşüren garip bir olaydır. Özellikle Araplar, komşularında ve fethettikleri beldelerde kendi kabiliyetleri ölçüsünde kullanabilecekleri ya da kendilerine ait yeni bir yöntemi tasarlama fikrini bulabilecekleri pekçok [10] mûsikî yazım metoduyla karşılaştılar.

[11] Arapların, Farşlıların ve Yemen halklarının kullanmakta oldukları mûsikî yazım yönteminden bîhaber olmaları imkân dahilinde değildir. Bu yöntem ise Yunan yönteminden alınmıştır. Yine onlar hiç şüphesiz Hintliler'in ve Çinliler'in milattan önce 2700'lü yıllardan beri kullanageldikleri metodları tanımış olduklarından şüphe yoktur.

6: Muhammed el-Cüvenynî'nin, "Muhtasar fî İlmi'l-Musikî" adlı eseri. Eserin yazma nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde olup mikrofilmi Mısır Kütüphanesi'nde 348 numarayla kayıtlıdır.

[12] 7: Ebî'n-Nasr el-Farâbî'nin "el-Medhal ilâ Sanâati'l-Musikî" adlı kitabı. Eser Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 953 numarada kayıtlıdır. Eserin bir mikrofilmi Mısır Kütüphanesi'nde 351 numaradadır.

Zât-ı âlîleri bu kitaplara ya da benzerlerine ulaşmış mıdır?

Arap mûsikî tarihi hakkında yazmış olduğu eserde bu yazmalara ve teliflere ulaştığına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Bu eserler içerisinde kadim Arap Mûsikî'nin tedvinini ile ilgili pek çok ıstılahı içermektedir. Bunun delili ise, kitaplarda geçen Arap şarkılarının tamamı açık bir şekilde Arap mûsikî nota sistemi ile aktarılmış olmasıdır. Bu kitapların bazıları ise udun klavyesinin kısımlarını, perdelerini ve merkezlerinin resmetmiş ve mesafeleri, aralıkları ve oranları tüm incelikleriyle izah etmişler ve tüm mûsikî işaretlerini de esere özel olarak udun klavyesine üzerinde göstermişlerdir. Bütün bunlar Araplar'ın o sanatın zirvede olduğu dönemlerde mûsikî tedvinini için bir metod kullanmış olduklarını göstermez mi? Bugün Baron d'Erlanger kullandığı ve Araplar'ın, bu yöntemin temelini kulanmış olduğu Ebced harflerin, oluşturmuş olması bunun için yeterli bir kanıt değil midir? Yine bu delillerden olan mûsikî aletleri ve Türk'ün Farabi zamanında da kullanılmakta olduğu kadim Arap notalarını orjinal nüshasından naklederek modern Fransız notasına uyarlayarak tedvin ettiği Farabi'ye ait telifler delil olarak kifayet etmez mi? Şayet talihsizlikler bu kadim mûsikî hazinelerinin çoğunu yok ederek bizi onlardan mahrum ettiyse, geriye kalan kırıntıların Mösyö Rouanet'i eserinin pekçok yerinde söylediği hakikat dışı ifadeleri için ikna etmeye yetmemiş midir? Ki bu geriye kalan azınlık en belirgin ve bariz örnekleri içermektedir.

Evet, yazarın da ifade ettiği gibi, Arap sanatı kitaplarında müzikal metinler yer almadı, lakin, keşke hazret Arap sanatına karşı önyargılı olmasaydı, aksine amacına doğru safiyane bir şekilde -gerçek bilgiler vermediği sürece bir kıymeti bulunmayan ansiklopediler yazmak isteyen kişilerin yapması gerektiği gibi- yol alsaydı. Bu kitapların amacının kurallar (nazariyat) kitabı olmak olduğunu, beste ve saz eserleri mecmuası sunmak olmadığını net bir şekilde anlardı. Bu bakımdan günümüz Batılılar'ı arasında, bu tür kitaplar ile nazariyat kitapları arasında bir ayrım yapılmamaktadır. Şayet kadim Arap sanatı ortadan kalkmasaydı ve kurallarını, sanat anlayışını ve ilmi kaidelerini farklı yerlerden alan modern Arap sanatının yerini alsabilseydi, incelik ve itkan (ustalık) açısından çok daha üst seviyede olurdu. Metod adıyla bilinen bu kitaplar içerisinde şarkılar, besteler ve çok miktarda alıştırma parçalarından başka bir şey barındırmaktadır. Kadim Arap kitapları ise Arapça nota işaretleriyle yazılmış böylesi temrinlere neredeyse hiç yer vermemişlerdir. Peki o zaman Mösyö Rouanet ne istemektedir!

[12] Onlar Yunan mûsikî nazariyatı kitaplarını da tercüme ve şerh etmekteydiler. Bu uğraşları esnasında (Alypius)’un ()⁶⁹ isimli kitabında izah ettiği methodla karşılaştıklarından, yine aynı şekilde Pisagoras’ın methodu ve bir diğer method olan, Eflatun zamanında hem sözlü hem de enstrümental eserleri yazmak için kullanılan methodlara vakıf olduklarından şüphe yoktur.

[13] Yine (Boece)’nin –kendisi Romanyalıdır- yazdığı “*Talîmu’l-Mûsikî*” adlı eserinin beşinci kitabına ve (*De Institutione Musicae Libri Quinque*) adlı kitapta yazdığı “*Mûsikî işaretlerinin Yunan ve Latin hece harfleriyle isimlendirilmesi*” başlıklı bölümüyle de şüphesiz karşılaşmışlardır. Farz et ki eski Yunan ve Latinler mûsikîyi fonksiyonel bir yöntemle tedvin amacıyla yapmış oldukları bütün çalışmaları zihin ve arzularını uyandırmamış olsun, nesiller boyunca Endülüs Hristiyanları ile hiç mi temas kurmadılar ve aralarına karışmadılar. Bu Endülüslü Hristiyanlar, Fransa’dan kendilerine intikal etmiş yöntemden önce özel alâmetleri kullanıyorlardı.

Onların Bizans Devleti’ndeki din adamlarının, dini ritüellerini yerine getirmek için kullanmakta oldukları mûsikî işaretlerine, (Yunan kaynaklarından) sekizinci asırdaki (Jean Damescene)’den aldıkları mûsikî işaretlerine dair kurallara – öyle ki, Ermeni kiliselerinde kullanılmaktaydı- vakıf olmadıklarına inanmanız mümkün müdür? Guido d’Arezzo’nun,⁷⁰ Jean de Garlande, Walter Odington, Marchtto de Padoue, Philippe Vitry gibi bugün bile kullanmakta olduğumuz bu mûsikî işaretlerini müjdeleyerek ilk tohumlarını diken büyük yenilikçilerin ortaya koyduğu geniş kapsamlı sanatsal dönüşümden habersiz olmalarının ihtimali var mıdır?

Bütün bunların üzerine, özellikle de on altıncı asırda Moldova prensi Dimetrius de Cantemir’in yaptıklarını bilmemeleri mümkün müdür? O, kadim Hind kaidelerini Arap harflerine uyarlamış, onları mûsikî notaları olarak belirlemiş ve

⁶⁹ Müellif bu kitabın ismini Yunanca olarak yazmıştır, Fransızca olarak yazmış olması daha uygun olurdu.

⁷⁰[13] İtalyan bir rahiptir. Batılı anlamda müzik portesi ve işaretlerini tertip etmiştir. Miladi 990 yılında doğmuş, 1050 yılında vefat etmiştir.

Türkler arasında kullanılır olmuştu. Oysa Yemen ve Hicaz, Fırat ve Dicle arasındakiler, Mısır'daki ve Batı'daki Araplar bu reformu umursamamışlardı.⁷¹

[14] Son olarak hemen yanı başlarında olan ve müşterek bir sosyal ve sanatsal hayat içerisinde bulundukları İsraililer'in beşinci asırdan –en azından Talmut'un son düzenlenmesinden sonra- beri kullanageldikleri mûsikî işaretlerini de mi görmediler?

⁷¹ Dimetrius de Cantemir, Mösyö Rouanet'in iddia ettiği gibi kendinden bir şey ortaya koymamış, Türkler için yeni bir icat yapmamış, Arap harflerini de Hind metoduna göre uyarlamamıştır. Kendisinden önce, Araplar tarafından asırlar boyunca nota olarak kullanılan Ebcad harflerini şekillerini değıtirmeksizin aynı şekilde taklit etmiş ve yöntemin temel esaslarına dokunmamıştır. Bu da bize gösteriyor ki üstad Rouanet yine hata üstüne hata işlemiştir. (M. Villoteau) Mısır'ı anlattığı kitabının mûsikî ile ilgili bölümünde, on dördüncü cildin 39. Sayfasında şunları aktarır:

“Doğulular iki yüz yıldan bu yana kendi mûsikîlerini ve Arap Mûsikîsi'ni yazıya dökmek için notalama işaretlerini kullanmayı bilmemekteydiler. Bugün ise şarkın bazı bölgelerinde kullanılmakta olan notalar icad edildi. Türkiye'de de yüz küsur yıldan bu yana özel bir tür (nota yöntemi) bulundu. Onu icad eden kişi ise Dimetrius de Cantemir'dir.” Mininski ve onunla beraber pekçok kişi kitaplarında, Araplar'ın bu işaretleri kullandıklarını ancak bu kullanımın ciddiyetsiz, [14] temelsiz ve kesinlikle mutlak bir gerçeğı olmadığını iddia etmektedirler. Araplar böylesi (ciddiyetsiz notalama işaretlerinden) hiçbir şey kullanmadılar.

Bizim için net olan husus, Arap alimlerinin pekçoğı bu işaretlerin bulunduğunu duymamış ve genel olarak onları bilmiyor olmalarıdır. Gerçek olan da budur. Zira Araplar teliflerinde bunlardan (notalama işaretlerinden) hiçbir zaman bahsetmemişlerdir.”

Allame müsteşrik Villoteau'nun ifadeleri bu şekildedir. Üstad Rouanet de muhtemelen buradan nakletmiştir. İlki de ikincisi de tamamen gerçek dışıdır. Her ikisi de Araplar'ın hakkını inkar etmektedirler. Yine her biri tarihe insafsızlık etmekte, konuyu tam olarak incelememekte ve haberleri okumada emanete riayet etmemektedirler ve her biri, kesinlikle doğruluğı bulunmayan haberler ve iddialarla müellif olmanın gereklerini, tarih ve edebiyatın gerektirdiğı ön çalışmaları ihlal ettiler.

Dimetrius de Cantemir, soylu bir aileye mensuptur. 1673 yılında doğmuştur. Babası Moldovya'nın üç merkezinin hakimidir. Babası, oğıu Dimetrius'u eğitimi için Asitâne'ye (İstanbul) yollamış ve kendisi orada yaklaşık yirmi yıl yaşamıştır. Bu arada Türkçe ve mûsikî dersleri almış, her ikisinde de kısa süre içerisinde başarıya ulaşmıştır. Allame Villoteau, Dimetrius'un sanatsal buluşlarını bu süre zarfında ortaya koyduğunu iddia etmiştir. Gerçekle ve tarihle uyuşmayan bu haberin nereden geldiğini de bilmiyoruz. Allame Villoteau'nun bir mazereti olduğunu söyleyebiliriz. Zira kendisinin ilgi alanı Mısır mûsikî tarihi idi. Ancak, uzmanlık alanı Paris Mûsikî Enstitüsü'nde sözlük ve ansiklopedi yazarlığı olan, görevi hakikatleri ortaya çıkarmak ve bilgileri en doğru kaynaktan sunmak olması gereken üstad Rouanet için nasıl bir mazeret bulacağımızı bilememekteyiz.

Üstad nasıl oluyor da bunun Dimetrius'un bir buluşu olduğu zannını bize sunuyor? Bu bir buluş olmayıp, yalnızca Dimetrius'tan yüzlerce yıl önceki Arap mûsikîşinasların ortaya koydularının bir taklidinden başla bir şey değıl midir?

Bizi asıl dehşete düşüren şey ise, Üstad Rouanet'in de Mûsikî Ansiklopedisi'nde kendisine ayrılan bölümü yazarken zikrederek itimat ettiği kadim Arap müelliflerin yazdığı eserlerin pekçoğı, hatalı bir şekilde mucidinin Dimetrius olduğu söylendiğı bu Ebcad harfleriyle temsil edilen mûsikî işaretlerini içermektedir. Bu müelliflerin de tamamı Dimetrius'tan önce yaşamışlardır. Bu yanıltıcı tavrı niçindir? Anlamış değıliz.

Evet, Araplar'ın tamamı bu yenilikleri ve değişimleri mutlaka görmüşlerdir, lakin bu çok sayıdaki örneğe ve sayısız bilgiye rağmen hiçbir gün mûsikî miraslarının yazıya aktarma metodlarını hakkında fikir ortaya koymamışlardır.⁷²

⁷² Üstad Rouanet, “Araplar mûsikî işaretlerini bilmezlerdi ve de kullanmazlardı” ifadesini her tekrar ettiğinde, bizi bu iddiayı inkara ve Araplar'ın mûsikî işaretleri olduğunu delillerle ve beyanlarla izah etmeye zorlamaktadır. Bu defa ise üstad Rouanet'in bizzat kendi sunduğu delileri ele alacağız. Üstad, Mûsikî Ansiklopedisi'nin 268. sayfasında hicri ikinci asırdan, [15] on ikinci asıra kadar mûsikî hakkında eserler yazmış Arap, Fars ve Türk müelliflerin ismine yer vermiştir. Hazret hicri yedinci asır müellifleri arasında Safiyyuddîn Abdülmümin el-Bağdadî ismine de yer vererek ona ait şu kitaplardan bahsetmiştir: Eş-Şerîfe, Kitâbu'l-Edvâr, Kitâbu'l-Neseb el-Mûsikîyye.

Eş-Şerîfe'nin son kısmında Arapça mûsikî işaretleriyle yazılmış temrinler yer almaktadır. Üstad Rouanet acaba bunları görmemiş midir? Eğer görmüşse ne diye inkâr etmekte ve niye ansiklopedide bundan bir kelime bile bahsetmemiştir?

Yine hazret hicri dokuzuncu asır müellifleri arasında Abdulkadir b. Ğaybî'yi ve ona ait üç mûsikî telifini zikretmiştir: Makâsîdü'l-Elhân, Camiü'l-Elhân ve Kenzü'l-Elhân. Yalnız bu kitapların isimlerini hatalı bir biçimde bahserek şu şekilde yazmıştır: Mekecid el Elham, Djami el Elham, Kinz al Elham. Bu kitaplardan haberi olmayan bir okuyucu isimlerinin bu şekilde olduğunu sanacaktır.

İlk zirettiğimiz kitap olan Makâsîdü'l-Elhân'da aşağıdaki beytiler mûsikî işaretleriyle yazılmış bir halde geçmektedir.

قد لسعت حية الهوى كبدي فلا طبيب لها ولا راقى

إلا الحبيب الذي شغفت به فعنده رقيتي وترياقي

Aşk yılanı kalbimi ısırdı kuşkusuz

Ne tabib ne efsun eden var bu yaraya

Kendisine vurulduğum sevgilimden başka

Onun yanındadır efsunum ve ilacım

Diğer kitabı olan Kenzü'l-Elhân'da Abdulkadir bütün bestelerin notaya alınmış hallerini bir araya getirmiştir. İlk kitaptaki beste hakkında ise üstad suskun kalmış sanki hiç görmemiş gibi davranmıştır.

Üçüncü kitaba gelince ise üstad: “Abdulkadir'in muasırları bu eserin notaya alınmış pekçok eseri ihtiva ettiğini belirtmişlerdir” şeklindeki kendisine ait olan ifadeyle, onun adını zikretmiş ve ne kadar önemli bir kitap olduğunu vurgulamıştır.

Üstad Rouanet bize bu inkâr ifadelerinin nedenini sormamıza mücade eder mi? Bu sözler hüsnüniyet mi taşımakta, yoksa kötü bir kasıtlı mı söylenmiştir? Ve niçin Abdulkadir'in muasırlarının ifadelerini kabul etmek istememiştir? Acaba bu zikredilen kitabın kayıp olmasından dolayı kendinde Araplar'ın mûsikî işaretleri kullanmış olduklarını inkâr etme ve Abdulkadir'in muasırlarının iddialarını küçük görme salâhiyetini mi bulmuştur?

Kütüphanemde babalarımızdan ve dedelerimizden bize intikal eden ve benden başka kimsede olmayan pekçok yazma kitap bulunmaktadır. Hâkezaâ yine Rauf Yekta Bey'in kütüphanesinde de ondan başka kimsede bulunmayan kıymetli eski yazma eserler mevcuttur. Acaba bu Kenzü'l-Elhân adlı eser de bu şekilde mûsikî ile ilgisi olmayan ve kitaplarını ortaya çıkarmayan birilerinin elinde

[15] Bazı kimseler bu garip olayı şu şekilde izah etmişlerdir; Mısır'daki ve iki nehir arasındaki Sâ'm oğulları, mûsikînin sanatlar arasında süflî bir sanat olduğuna itibar ediyorlardı. Öyle ki bazı topluluklar ve asil kişiler onu dinlemek istemezlerdi. Mûsikî mesleği dilencilere, [16] âmâlara ve kölelere bırakılmıştı. Bu şekilde inanıyorlardı ve bu nedenle mûsikîyi korumak için kurallar ortaya koymayı ve yazıya aktarma yöntemleri tasarlamayı yeterince umursamadılar. Her halükârda mûsikî bir grup erkek ve kadının ellerine bırakılıp terkedilmiş bile olsa daha sonra, halifeler çağında son derece ileriye gittiğini, büyük bir güce sahip olduğunu ve göz kamaştırıcı bir şana ulaştığını görecektik, mûsikînin Araplar'ın sosyal yaşantısında ulaştığı yüksek mertebeye, terbiyeye, öğretime, hürmet ve ikrama, gösterilen ihtimama, mugannilere ve enstrüman icracılarına açık bir şekilde gösterilen ihtirama ve edebiyatçıların mûsikî ilimlerini büyük bir titizlikle tedris ederek tarihte bu konuda hiçbir eksiklik bırakmadıklarına şahitlik edeceğiz.

Araplar'ın, mûsikîlerini inkarcıların kirletmesinden muhafaza etmek için bunu (mûsikî tedvinini) yapmak istediklerini düşünen bir grup vardır. Bu makul görüş, dini neşidelerle ilgili olarak oluşmuştur. Türkler'in içerisinde yer alan Mevlevîler; değiştirilmesinden, kınanmasından ve yabancıların öğrenmesinden korumak için kendi mûsikîlerinin başka biri tarafından tedvin edilmesine izin

olabilir mi? Acaba bir gün alimler her geçen gün eski eserlerden ve kadim hazinelerden biriyile karşılaştıkları gibi bu kitapla da karşılaşır mı?

Sonra eğer böyle bir kitabın adem aleminde (hiç yazılmamış olduğu) olduğu doğru ise, kitabın müellifiyle muasır olanların -Üstad Rouanet'in kendilerini [16] itham ettiği gibi- iddialarındaki amaç ne olabilir? Acaba müneccimler kehanet göstererek, nesiller sonra üstadın geleceğini ve Araplar'ı mûsikî işaretlerini bilmemeleri nedeniyle suçlayacaklarını düşünerek bu nedenle mûsikînin haysiyetini ve Araplar'ın şerefini savunmak için böyle bir yalan hikâye mi uydurdular?

Üstad Rouanet bize kendisini eleştirmemiz için müsade etmelidir. Araplar mûsikî yazım yöntemlerini kullanmışlardır. Eğer yazmaların ve eski eserlerin içerisinde yeterli miktarda yer almamış olsa bile bu Araplar'ın mûsikî işaretleri bulunduğunu kanıtlamaya yeter. Bunun nedeni sanat adamlarının az olması, orta çağ Batı dünyasında da olduğu gibi pekçoğunun okuma-yazma bilmiyor olmaları, Doğu toplumları arasında mûsikînin çok yaygın bir şekilde dolaşıyor olmaması, usta ve dirayetli mûsikîşinasların sanatlarına olan hırsları, çalınma ve rekabet korkusuyla ve eserlerini saklayıp yalnızca kendileri için tedvin etmeleri ve emirlerin, ileri gelen kişilerin ve diğer insanların indinde edinmiş oldukları sanatsal mevkiyi muhafaza etmek isteği ve buna benzer toplumsal ve geleneksel sebepler gösterilebilir. Şayet bu kadim kitaplar tedvin edilmiş besteler içermemiş de olsa, bazılarının içinde susuzluğu kandırmayacak kadar bu eserler bulunmasa da, bu yazmalar (fotoğraf- mikrofilm) değil -usul, nazariyat ve kural kitabı yazmış olan Rauf Yektâ Bey'in de ifade ettiği gibi- bu kitapların benzeri olan batı kaynaklı kitaplarda da bunların ihtiva ettiğinden daha fazla bir şey bulunmamaktadır.

vermemişlerdir. Batı mescitlerindeki münşitler, notaya alınır korkusuyla önümüzde şarkı, ezan ve dini günlere özel olarak okudukları besteleri okumaktan kaçınmaya devam etmekteydiler. Zira bu mûsikînin dini bir hüvviyet arzemesi nedeniyle, Araplar'ın böyle bir düşüncelerinin olması imkansızdır. Biz özellikle kendilerinden olan mûsikîşinasların yaşamları ve eserleri hakkında ortaya koydukları teliflerin miktarını, 1905 yılında Cezayir'de düzenlenmiş olan oryantalist araştırmacılar konferansında ortaya koyduk.

[17] Mûsikî ve mugannilik mesleği, eski zamanlarda imtiyazları haiz ve semeresi bol, kazançlı bir meslekti. O şanlı asırlarda sultanlar ve yakınındaki insanlar, muganniler ve ud icra eden enstrüman icracıları gibi sanat adamlarına ikram yarışındaydılar.⁷³ Onlardan birisi, üç güzel beste vesilesiyle büyük bir servete bile sahip olmuştur. Bu denli büyük cömertlik, bestecileri yapmış oldukları bestelerin hepsini muhafaza etmeye özendirmemiş midir? Bu da düşüncelerimizi destekleyen bir nazariyedir. Hatta on dokuzuncu yüzyılda ister Mısır'da ister Batı'da olsun Arap hanendelerden pekçoğu bestelerini yayımlamak istemiyorlar, yayınlanmasına da musamaha göstermiyorlardı. Aksine; rakiplerini ya da mûsikîlerini iyi bilen ecnebileri yanıltmak için yanlış, eksik ve uygun olmayan bir şekilde veriyorlardı.

Özet olarak şunları söyleyebiliriz ki; Araplar mûsikî tedvini yöntemlerinden herhangi bir yöntemi kullanmıyorlardı.

Bize ulaşmayı başarabilen ve karşımıza somut tanıklar olarak çıkan eserleri, Onların mûsikî zevkleri, telif ve beste yapabilme yeterlikleri, duygularını ve ruhlarının derinliklerindeki müzik diliyle ifade edebilme kabiliyetleri hakkında tartışmaya mahal bırakmamaktaydı.

Bunun içindir ki; araştırmamızda geçmişten bahsedebilmemiz imkan dışı olmuştur. Mûsikî ile ilgili maddelerde sadece şu iki maddeyi ele alabileceğiz. Onlar da yalnızca mûsikîşinaslar ile ilgili rivayetler ve ilmi kuramlardır.

Bu iki kaynak, İslam öncesi dönemden bugüne kadar, çeşitli tarihi edvarlardaki mûsikînin durumunu bize aktararak bilgilerimizi beslemektedir.

⁷³ [17] Aşağıda gelecek olan dördüncü bölüme bakınız.

Bu edvarlar, nesiller boyunca büyük bir halkayı teşkil etmiştir. Siyasi olaylar meydana geliyor, fetihlerle birlikte değişim ve bozulmalar yaşanıyor ve bütün bunlar Endülüs ve şark illeri arasındaki büyük ve geniş sahnede olup bitiyordu. Büyük devletler kuruluyor ve ezilen halklar, tek bir coğrafyayla sınırlı kalmayıp, başka bölgelere yayılan İslam'a girmeye zorlanıyorlardı.

Otoriter sulta yönetimi ise, yönetici aileleri arasında cerayan eden bir tartışma ve çatışmaydı. Arap ülkelerinden yolculuğuna başlayan hilal, bir yandan Mezopotamya, Suriye, Mısır, Filistin, Tunus, Cezair, Marakeş ve Endülüs'teki fetihlerini kutluyor, öte yandan da ilerleyişiyle Fransa'nın her iki tarafını (Aquitaine) baskılıyor ve diğer taraftan da Fars, Ermenistan, Horasan, Hindistan ve Çin diyarlarını da hezimete uğratiyordu. Çölden çıkan bu hırçın ordu, inanılmaz bir hızla dönüşüp geliyor, çobanlık ve yağmacılık hayatın yerini yeni, taze ve şanlı bir medeni hayat alıyordu.

Yedinci asırdan itibaren Basra, Kufe ve Şam son derece büyük bir zenginliğe ulaşmıştı. Harun Reşit, şairlerin ve mûsikîşinasların dostuydu. Emevilerin, güzel mimari eserler ortaya koyarak kendi ince zevklerini, maharetlerini ve ustalıklarını gösterdikleri Kurtuba ortaya çıktı.

[18] Aynı şekilde, dokuzuncu yüzyılda el-Memun ve el-Mütevekkil'in edebiyat ve sanatı teşvik etme konusunda etkileyici faaliyetleri gördük. Bu çabaları neticesinde onlara “*Medisis el-Arap – Arapların Medicisi*”⁷⁴ ünvanı verilmiştir.

Onuncu asırda, Tolunoğulları ve Fatımî devletleri kuruldu. Başkentleri de bünyesinden her türlü sanatın çıktığı şehir, Kahire'ydı.

On birinci ve on ikinci yüzyıllarda Mervliler Batı'ya hükmetmek istiyorlar ve Doğu'nun halifeleriyle yarışıyorlardı. Selçuklular da Fars medeniyetiyle birlikte atağa kalkıyorlardı. Sonra bunları Osmanlılar'ın İslam beldelerine girişleri ve islam

⁷⁴ [18] “Medicis” (Medici hanedanı) Soylu ve asilzade bir İtalyan ailedir. Floransa'da beşyüz yıl boyunca yöneticilik yapmışlardır. Aile fertlerinin pekçoğunun edebiyata, sanata olan ilgileriyle ve bunlara olan teşvikleri ve cesaretlendirmeleri ile şöhret bulmuşlardır. Onlardan 1448 – 1494 yılları arasında yaşamış olan I. Loran'a, “Sanatın ve edebiyatın destekçisi” lakabı verilmiştir.

toplumunun özel bir göstergesi niteliğinde olan, her bir mekanda zuhur eden ihtişam, süs ve güzelliği taklit etmeleri takip etti.

Bu ihtişam, sanat faaliyetlerini desteklendiği nesiller boyunca devam etti. Sanatçılar takdirle karşılanıyor ve kendilerine ikramlarda bulunuluyordu. Ünlü mûsikîşinaslardan herhangi birinin yaptığı beste miktarı ile ilgili rivayet edilen bilgi şayet doğruysa, bu dönemlerdeki mûsikî yapıtları muazzam bir miktarda olmalıdır. Bir yandan yöneticilerin, prenslerin ve kralların, diğer taraftan da halkın müzisyenlere ve ortaya koydukları eserlere olan büyük memnuniyete bakacak olursak, mûsikînin ne kadar popüler olduğunu ve yaygın bir hal aldığını görürüz.

Fakat, mûsikînin son derece desteklendiği, Bağdat'ın ve Kurtuba'nın hanendeleri tarafından söylenen muhteşem sanatsal şarkıların yapıldığı bu parlak kalkınmadan; çevresinde bulunan her şeyi dönüştüren ve Arap medeniyetinin gelişmesini sağlayan bu devasa sanattan bize kalan yalnızca, bazı ilmi risaleler, nazariyat kitapları, o dönem mûsikîşinasların hayatlarını ve hikayelerini anlatan tabakâtlar ve bazı felsefî notlar olmuştur. Bu yegâne önemli ve gerekli dayanaklar bize; bilimsel şeylerini yine bilimsel yollarla karşılaştırabilmemiz ve Arap mûsikî sanatını analiz edebilmemiz için modern ve matematiksel yollar dışında başka bir yol imkanı sunmaktadır. Bu dayanaklar, yani bu notayla yazıya alınmış besteleri ihtiva eden yazma eserler malesef mevcut değildir. Ne yazık ki, bu eksiklik sonsuza kadar da giderilemeyecektir.

Daha önce Araplar'ın, mûsikî ve mûsikîşinaslar hakkında yazdıkları kitaplardan oluşan büyük bir külliyat olduğunu söylemiştik.

Burada, günümüze kadar bilinen ve yalnızca mûsikî ve mûsikîşinasları ele alan Arap müelliflerin isimlerini takdim edeceğiz. Bu kaynağa başvurmak isteyen her araştırmacının, Arap Mûsikîsi tarihine vakıf olması ve araştırması için, toplayıp sayabilmesini sağlayan ve onlardan imkan ölçüsünde tam ve gerçek bir şekilde çıkarımlar yapabilmesine imkan veren belirli sabit bilgileri de haiz olması gerekmektedir.

ARAP MÜELLİFLERİ

(Miladi 8. Hicri 2. asır)

(Gelecek bölümlerde parantez içine alarak belirttiğimiz bölümler açıklamalara destek olması için koyduğumuz izahlardır.)

“*el-HALÎL*” (*el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî*). Hicri 170 yılında Şam’da vefat etmiştir. Vezinlerle ilgili bir kitap (Şam ve Mısır’da “*Durûb*” ya da “*Durûbât*” olarak, Türkiye’de ise “*Usûl*” olarak adlandırılmaktadır.) ve Nameler (şarkı notaları) ile ilgili de bir kitap telif etmiştir.

(Miladi 9. Hicri 3. asır)

(*İbn Avra*) Bir şarkı mecmuası derlemiştir. (Baron Hammer-Purgstall’ın kitabının üçüncü cildine bakınız. Hammer-Burgstall, Litteratur Geschichte des Araber. Edebiyat Tarihi ve Arap Dili)

(*İshak b. İbrahim el-Mevsili*). Hicri 150 yılında doğmuş, 235 yılına vefat etmiştir. Otuzüç adet kitap telif ettiği söylenir. Bunlardan arasında; kendisine ait bestelerinin yer aldığı bir kitap, Ma‘bed’e ait şarkıların yer aldığı bir mûsikî kitabı, Halife Vasık için telif ettiği şarkı ve besteler tarihi, vezinleri ve savtları rakamsal ifadelerle izah ettiği bir kitap, Hicaz’a ait muganniyeleri ve rakkaseleri ele aldığı bir kitap, Arap muganniler, şarkı, bestelerle ve bunlarla ilgili özel açıklamaları da içeren “*Kitâbü’l-Kebîr*” kitabı yer almaktadır. (Bkz: Ali Isfahanî “*Kitâbu’l-Müsemma*”, Kosgarten, “*Liber Cantilenarum Magnus*”)

(*Yakup b. İshak el-Kindî*) Hicri 248 yılında vefat etmiştir. Altı kitap telif etmiştir. Bunlar: beste yapma ile ilgili bir kitap, ses aralıklarının dizilimi (ebâ’d) konulu kitap, mûsikî unsurları kitabı, mûsikî ölçüleri kitabı, mûsikî aletleri konulu bir kitap, şiir ve mûsikî birliği konusunu ele alan kitaplarıdır. Bu kitaplar, Londra’da Biritish Museum’dadır.

(*Musâ b. Şâkir*) diğer iki kardeşi ile birlikte içerisinde bazı mûsikî konularını da içeren, matematik bilimleri alanında bir kitap telif etmişlerdir. Kardeşlerinden birisinin ismi Muhammed'dir, hicri 250 yılında vefat etmiştir.

(*Ahmed b. Muhammed Mervân es-Serhasî*)⁷⁵ Hicri 286 yılında vefat etmiştir. Mûsikî üzerine üç eseri bulunmaktadır. İlki; içerisinde iki makale yer alan “*el-Kitâbu'l-Kebîr*”, ikincisi; on beş bölümden oluşan “*el-Kitâbu'l-Sağîr*” ve üçüncüsü; “*ed-duhûlû ilâ İlmi'l-Mûsikî*” mûsikî ilmine giriş adlı kitaplarıdır. (bkz: Baron Hammer-Purgstall'ın kitabı ve Kosgarten adı zikredilen kitabı)

(*Sabit b. Kurre*) hicri 288 yılında vefat etmiştir. Mûsikî ile ilgili bir kitabı vardır.

[20]

(*Yahya b. Ali b. Yahya el-Muneccim*)⁷⁶ Hicri 300 yılında vefat etmiştir. Şuan Biritish Museum'da bulunan bir mûsikî risalesi vardır.

(*Ubeydullah b. Abdullah b. Zâhir – İbn Ahmed* olarak da tanınmaktadır) Hicri 305 yılında vefat etmiştir. Bir mûsikî kitabı vardır.

(*Kistâ b. Lukâ*) (*el-Bealbekî*) Hicri 350 yılında vefat etmiştir. Bir mûsikî kitabı vardır.

(Miladi 10. Hicri 4. asır)

(*Ebu'l-Ferec b. el-Hüseyn el-İsfahânî*) hicri 284 yılında doğmuş, 356 yılında vefat etmiştir. “*Kitâbu'l-Egânî*” adlı kitabın yazarıdır. (Bulâk'ta (Kahire) ve Leyde'de basılmıştır) Kosgarten tercüme etmiş ama bitirememiştir. Daha sonra onbir cilt halinde tamamlanarak (Leyde'de) (Brunow'da) basılmıştır.

⁷⁵ [19] Eserin sahibi “الصرخدي” ismini “as Serchadi” olarak yazmıştır. Bu da Es-Sersâdî olarak okunur. Doğru olan ise “As-Sarkhadi” olarak yazılmasıdır.

⁷⁶ [20] Bizim indimizde bu kişi Yahya b. Ali b. Yahya el-Müneccim'dir. Eserin Fransızcası'nda yazar (al Moussadjim) olarak hatalı bir biçimde yazmıştır.

(*Muhammed b. Zekeriyâ⁷⁷ er-Râzî*) Hicri 311 yılında vefat etmiştir. Bir mûsikî ve bir de beste ve şarkı risalesi vardır. Her ikisi de şu an Paris'te ulusal kütüphanededir.

(*Ebu'n-Nasr Muhammed b. Tarhân el-Farâbî*)⁷⁸ hicri 259 yılında doğmuş ve 339 yılında da vefat etmiştir. “*Kitâbu'l-Musikî*”⁷⁹ adlı bir kitabı vardır. Leiden, Madrid ve Milano kütüphanelerinde birer yazma nüshası bulunmaktadır.

(*Ebu'l-Hasen Ali el-Mesûdî*) hicri 346 yılında vefat etmiştir. Kitâbü'z-Zülef adı eserinin içerisinde yer verdiği bir mûsikî risalesi vardır.

(*Ebu'l-Hasen el-Bermekî*) “*Kitâbün li Eb'ât et-Tanbûr*” Tanburun Ses Aralıkları adlı bir kitabı vardır.

[21]

(Miladi 11. Hicri 5. asır)

(*Ebû Ali el-Hüseyn b. Sinâ*) Hicri 370 yılında doğmuş, 478 yılında da vefat etmiştir. “*Şifâ*” isimli on iki risaleyi içeren kitabında mûsikî ile ilgili bir fasıl mevcuttur. Bir nüshası ise Londra'da Hindistan Araştırmaları Kütüphanesi'ndedir.

(*Ebû Mansur el-Hüseyn b. Muhammed b. Omer b. Zeyla'*) “*Kitâbü'l-Kâfi fil'l-Mûsikî*” isimli bir kitabı vardır.

(Miladi 12. Hicri 6. asır)

(*İbnu's-Salt b. Abdulazîz el-Umerî*) Hicri 527 yılında vefat etmiştir. Mûsikî konulu bir risalesi vardır.

⁷⁷ Eserin orijinalinde “Zakuria” bu da زاكوريا olarak yazılır. Doğrusu “Zakereya” olarak yazılmış olmasıydı.

⁷⁸ Eserin orijinalinde “Abou Nacr” olarak نجر takısı yazılmadan verilmiştir. Doğrusu “Aboun-Nacr” olarak yazılmasıdır. Tarhân da “Tarchan” olarak yazılmıştır. Bu da طرشان şeklinde hatalı bir şekilde okunmaktadır. Doğrusu ise “Tarkhan” olarak yazılmış olmasıdır.

⁷⁹ Biz Farabî'nin mûsikî konulu iki kitabı olduğunu bilmekteyiz. Birincisinin adı “Kitâbü'l-Musikî el-Kebîr” olup iki cilttir. İkincisinin adı ise “el-Medhal ilâ Sanaati'l-Mûsikî”dir. Bu eserin bir mikrofim nüshası Dâru'l-Kütüb el-Misriyye'de 301 numaradadır. Bu mikrofim eserin İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki 903 numaralı yazma nüshasından alınmıştır. Fransızca eserde bu konuda verilen malumat yetersizdir.

(*Muhammed b. Ahmed el-Haddâd*) hicri 561 yılında vefat etmiştir. Bir mûsikî risalesi vardır. Madrid Kraliyet Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur.

(*İhvânu's-Safâ*)⁸⁰ “*Risâle-i İhvân-ı Safâ*” adlı eserinin içerisinden çıkartılan bir mûsikî risalesi vardır. Paris, Leiden ve Gavsâ Ulusal Kütüphanesi kütüphanelerinde nüshaları mevcuttur.

(*Ebû Abdullah Muhammed el-Harezmi*) “*Kâtîp*” lakabıyla anılır. İlim adamı ve ansiklopedi alimidir.

“*Kâmûsu'l-İstilâhât el-Fenniyye li Nüssâhi'l-Kütüp*” adlı eserinde mûsikî hakkında bilgiler aktarmıştır ve yine aynı şekilde “*Kitâb-u Mefâtihi'l-Ulûm*” adlı eserinde de mûsikî ile ilgili konular mevcuttur. Bu kitabın Leiden ihtisas kütüphanesinde bir nüshası vardır.

(*Ebû'l-Vefâ*) nefesli ve telli müzik aletleri ve şarkılar hakkında bilgiler içeren bir mûsikî risalesi vardır. Eser Londra'da Biritish Museum'dadır.

(Miladi 13. Hicri 7. asır)

(*Ebû Muhammed el-Münzirî*) “*Kitâbü't-Terğîb*” isimli bir kitabı vardır.

(*Safîyyüddîn b. Abdulmumîn el-Bağdâdî*) (Türkler arasında yalnızca Safîyyüddîn Abdulmumin ve Safîyyüddîn el-Urmevî olarak bilinmektedir. Abbasi halifelerinin sonuncusu olan Mutasım zamanında hicri yedinci asrın ortalarında yaşamıştır.) Hicri 656 yılında vefat etmiştir. “*eş-Şerîfe*” isimli, Emir Şerefuddîn Harun'a hediye olarak yazdığı bir mûsikî risalesi vardır. Paris ve Viyana ihtisas kütüphanelerinde eserin birer nüshası mevcuttur. Yine “*Kitâbü'l-Edvâr*” isimli bir telifi daha vardır. Eser Londra'da Biritish Museum'dadır. (Eserin İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 2653 numaralı hicri 623 tarihli yazma nüshasının bir mikrofili Mısır Devlet Kütüphanesi'nde 349 numarasıyla yer almaktadır. Bu kitapta, Udun sapının ve telerin çizimleri yer almaktadır. Bu çizimlerde tellerin her birinin üzerine notaların tekabül eden noktalar, Araplar'ın nota yerine kullandıkları

⁸⁰ [21] İhvânu's-Safâ, kendi dönemlerinde bilinen tüm ilimleri ve konuları elli bir risalede özet bilgiler halinde bir araya getirmiş olan bir felsefe topluluğudur.

Ebced harfleri ile gösterilmiştir. [22] Bu kitabın sonunda, Arap Mûsikî işaretleriyle tedvin edilmiş ve bizim de daha önce yayımlamış olduğumuz iki beste örneği de yer almaktadır.) Müellife ait bir başka eser de “*Risâletü’n-Neseb el-Mûsikiyye*” adlı eserdir. Bu eser Emîr Şerefü’l-Dîn Hârun’a nisbet edilmiş ayrıca yine ona ithaf edilmiştir.

(*Şehâbettin b. Hacle el-Mağribî*) “*Divânü’s-Sabâbe*” adlı eserinin on sekizinci faslını mûsikîye ayırmıştır. Eserde münşid ve münşidelere ait bazı aşk ve sevdâ hikayeleri içeren anekdotlara, şarkılarına ve enstümanlarıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir.

(*Muhammed Salâhî*) Enstrüman çalmanın mübahlığına dair bir kitabı vardır.

(Miladi 14. Hicri 8. asır)

(*Muhammed b. Ebûbekr eş-Şirvânî*⁸¹) İhvanu’s Safâ risalelerinden naklettiği bir eseri vardır. Paris ihtisas kütüphanesindedir.

(*Muhammed b. Câbir*)⁸² Granada’dan bir Araptır. Hicri 741 yılında vefat etmiştir. Dünya müziği usûlü hakkında bir özet eseri vardır. (*La Musique Mondaine*) Escorial’de⁸³ bir nüshası mevcuttur.

(*Ebû Zeyd Abdurrahman b. Haldûn*) “*Kitâbu’l-İber*” isimli kitabının içerisinde yer alan bir mûsikî risalesi vardır.

(*Kemâluddîn Ebu’l-Fazl Cafer b. Sa’leb el-Edfevî*⁸⁴) “*Es-Sürûr ve’l-Fâide*”⁸⁵ adlı bir kitabı vardır. Eser, Madrid ihtisas kütüphanesindedir.

⁸¹ [22] Eserin Fransızcasında (Mohamed ben Aboubekr ben Scerouni) olarak geçmektedir. Okunuşu, “Muhammed b. Ebubekr b. Sirûnî” şeklinde olmaktadır ki, bu isimde biri bilinmemektedir.

⁸² Eserin Fransızcasında (Mohamed ben Aben ben Haber) olarak geçmektedir. Bu ifade de محمد بن آبن حابر olarak ح harfi okunabilir yahut هابر olarak ه ile okunur. Bu yazılış şekliyle kimin kastedilmekte olduğunu anlayabilmiş değiliz.

⁸³ (Escorial) İspanya’da Madrid’e elli kilometre uzaklıkta bir köydür. Köyün yakınlarında Escorial sarayı ve manastırı adında, İspanya Kralı II. Filipe’in adağının ifası için yaptırdığı bir saray ve manastır vardır. Bu saray içerisinde Escorial Kütüphanesi adıyla şöhret bulan büyük ve muhteşem bir kütüphane barındırmaktadır.

(*Mahmûd Lâmulî*) hicri 716 yılında vefat etmiştir. Mûsıkî konulu bir kitabı vardır.

(*Muhammed b. Ahmed b. Cabir mine'l-Bișrât*⁸⁶) Hicri 741 yılında vefat etmiştir. (Mukaddes – Dini içerikli) Mûsıkî konulu kitabı ve [23] bir de genel mûsıkî içerikli bir zeyli vardır.

(*Muhammed eş-Şiblî*) İspanya'dan bir Araptır. Escorial'de muhafaza edilen bir mûsıkî risalesi vardır.

(*Kutbü'd-Dîn Mahmûd b. Mesûd eş-Şirâzî*) Hicri 710 yılında vefat etmiştir. Fars asıllıdır. İçerisinde mûsıkî ile ilgili özel bir bölüm içeren “*Dürretü't Tâc fi İzzeti'd-Dibâc*” isimli bir kitabı vardır.⁸⁷

⁸⁴ Eserin Fransızcası'nda “Kamal ed Din Aboul Fadl Gafar Ibn Tolab El Adfuwi” şeklinde geçmektedir.

⁸⁵ Bu kitap hakkında herhangi bir malumatımız yoktur. Kitabın isminin doğruluğu hakkında şüphelerimiz vardır. Eser sahibi (Rouanet) eserden “La joie et le profit” şeklinde bahsetmiştir.

⁸⁶ Eserin Fransızcası'nda “Mohamed ben Ahmed ben Haber d'Alpuxarra” [22] şeklinde geçmektedir. “Haber” kelimesinde ise müellif yine daha önce on dördüncü yüzyıl müellifleri arasında geçen Muhammed b. Cabir isminde yaptığı hata gibi “ج” Harfini “ح” olarak hatalı olarak aktarmıştır. (Alpuxarra) kelimesinde de doğrusu olmalıdır. Zira Fransız ansiklopedilerinde “Alpujarras” Arap kaynaklarında ise البشرات şeklinde geçmektedir. Başlangıçta bu iki kelimenin beşinci harfleri üzerinde bazı şüphelerimiz vardı. Bu da bizi üzerinde durduğumuz iki kelimeye bir izah bulabilmek ve kelime üzerindeki çelişkileri gidermek için büyük allame ve usta bir araştırmacı olan Ahmed Zeki Paşa'ya başvurmaya yönlendirdi. O da adeti olduğu üzere hızlı bir şekilde el-Ehrâm el-Garra gazetesinde arka arkaya iki sayıda neşrettiğim kapsamlı bir makale yollamıştır.

Burada ansiklopedilerde geçen isimle Zeki Paşa'nın Ehrâm'da yayımlanan raporunda kelimenin yazılışı hususunda bir fark vardır. Ansiklopedilerde bizim daha önce doğruladığımız gibi (Alpujarras) olarak geçmekteyken, Zeki Paşa'nın makalesinde ise (Alpujerras) olarak zikredilmiştir. Biz de bunun bir baskı hatası olduğunu düşünmekteyiz.

Zeki Paşa'nın ifadelerinden Fransızca eserin yazarı olan Prof. Rouanet'in İspanya sigasını kullandığı anlaşılmaktadır. Zeki Paşa şunları ifade etmiştir: “Arap devleti artık yok olunca, İspanyollar bu ismi kendi dillerine (ج) harfi kullanarak aktarmışlar, kelimenin sonuna (s) harfini ilave ederek önceleri (Alpuxarras) şeklinde ifade ederken, daha sonra (Alpujerras) şeklinde yazmakta karar kılmışlardır. Arapça (b) harfinin yerine de Fransızca olarak (p) kullanmış olmalarında ise bir beis yoktur. Zira Fransızlar Kahire'deki meşhur السبتيه caddesin de (Saptieh) demektedirler.”

Zeki paşanın ifadelerine dayanacak olursak, Prof. Rouanet'in yaptığı şey hata ve şüpheye sevk eden garip ve alışık olunmayan bir durumdur. Kendi dili olan Fransızca'yı bir kenara bırakıp onun yerine İspanya sigasını kullanıyor olmasına bir anlam verebilmiş değiliz.

Şimdi ise “el-Bișrât'ın” güney İspanya'da dağlık bir bölge olduğunu söylüyoruz.

⁸⁷ Daha önce bahsi geçen, Safiyyüddîn Abdü'l-Mumin el-Bağdâdî'nin “Eş-Şerîfe” isimli kitabına yazdığı bir şerhi de vardır.

(*Ebû'l-Ferec Ali b. Hasen*) Hicri 721 yılında vefat etmiştir. Bir mûsıkî kitabı vardır.

(*Lisânuddîn b. el-Hatîb*)⁸⁸ Hicri 741 yılında vefat etmiştir. Bir mûsıkî kitabı vardır.

[24] (*Muhammed b. İsa Ebû Abdullah Hasenü'd-Dîn b. Fethu'd-dîn el-Embârî*) Hicri 763 yılında vefat etmiştir. Mûsıkî vezinleri ve nağmeler konulu bir risalesi vardır.

(Miladi 15. Hicri 9. asır)

(*Abdulkadir b. Ğaybî*)⁸⁹ Hicri 837 yılında vefat etmiştir. Eserleri şunlardır: 1. *Makâsıdu'l-Elhân*, 2. *Câmiu'l-Elhân*, bu eser, hicri yedinci asır müellifleri arasında zikrettiğimiz Safiyyüddîn b. Abdu'l-Mumin el-Bağdâdî'nin *Kitâbu'l-Edvâr* adlı eserini şerhidir. 3. *Kenzü'l-Elhân*. Bu eser günümüze ulaşamamış olup, muasırları, müellifin bu kitapta teliflerini ve bestelerini notalarla tedvin ettiğini iddia etmektedirler.⁹⁰

(*Hızır b. Abdullah*)⁹¹ Türkçe bir mûsıkî risalesi vardır. Eser Berlin Kütüphanesi'ndedir. (Aynı zamanda eserin bir başka yazması da şuan İstanbul Daru'l-Elhan'ı tarih ve mûsıkî nazariyatı hocası üstad Rauf Yektâ Bey'in şahsi kütüphanesindedir.)

(*Ahmetoğlu Şükrullah*) Safiyyüddîn'in *Kitâbu'l-Edvâr* adlı eserini Türkçe'ye tercüme etmiş ve ona mûsıkî ve Türkler'in kullandığı mûsıkî aletleri konularını

⁸⁸ Prof. Rouanet bu ismi (Sissan ed Din Ibn Al-Kateb) şeklinde yazmıştır. İsimdeki yazılış hatası nedeniyle bu şahsa ulaşabilmek neredeyse imkansızdır.

⁸⁹ [24] Fransızca eserin sahibi Prof. Rouanet, bu ismi şu şekilde aktarmıştır. (Ab dul Qadir Ibn Ghaini, ditaussi Ibn 'Issa). Arapça yazılışı ise şu şekilde olmaktadır عبد القادر بن الغيني المعروف. İbn Sînâ olarak da tanınmaktadır. Öncelikle ismin doğru hali şu şekildedir: "Hoca Kemâlüddîn Abdulkadir b. Ğaybî el-Hâfız el-Merâğî." İsmi aktarılışı esnasında iki noktada hata yapılmıştır. İlki; "الغيني" Ğaynî kelimesindeki ب nin ن harfiyle yer değiştirmesidir. İkincisi ise; "إيسا" İsâ kelimesinde غ yerine ع ve س yerine د harfinin kullanılmış olmasıdır.

⁹⁰ Burada kitapların isimlerini tashih edilmiş olarak zikrettik. Daha önce Arap harflerinden latin harfelerine aktarımdaki hatalardan bahsetmiştik.

⁹¹ Eser sahibi, kitabın Fransızcası'nda (Kizr ben Abdallah) şeklinde latinize etmiş olup, كظر بن عبدالله olarak okunur ki, bu da ismi ifade için ciddi bir hatadır.

içeren onbir yeni fasıl da ilave etmiştir. Eser, Rauf Yekta Bey'in hususî kütüphanesinde.

(*Abdulaziz b. Abdulkadir b. Ğaybî*)⁹² “*Nekâvetü'l-Edvâr*” isimli bir kitabı vardır. Eser, İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndedir.

(*Eş-Şeyh Şehâbuddin Muhammed b. Ahmed el-Ebşîhî*)⁹³ “*el-Mustazraf*” isimli meşhur eserin sahibidir. Kitabında güzel besteleri içeren bir fasıl vardır.

[25]

(*Musâ Rüstem b. Saycer*)⁹⁴ (*Seijar*) Fransızca bir mûsıkî kitabı vardır.

(*Ebubekr Ahmed b. el-Hafan - İbn Derc*)⁹⁵ Bir şarkı mecmuası vardır.

(*Muhammed b. Abdulm'ucez el-Hay – Muhammed b. Abdulhamîd el-Ezgî*) Hicri 848 yılında vefat etmiştir. “*el-Fethiyye*”⁹⁶ isimli bir risalesi vardır. Eserin yazma bir nüshası Bağdat Mescidi'nde ve bir diğer nüshası da Türkçe'ye tercüme edilmiş haliyle İstanbul surlarının dış kısmında bulunan Yenikapı Mevlevihanesi'ndedir.⁹⁷ Üçüncü bir nüsha da üstad Rauf Yektâ Bey'dedir. Müellifin mûsıkî hakkında başka bir diğer kitabı daha vardır. O da İstanbul'da Nuruosmaniye kütüphanesi'ndedir.

(*Takiyyu'd-Dîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî*) Hicri 845 yılında vefat etmiştir. Mûsıkî hakkında bir kitabı vardır.

⁹² Burada da ب harfi yerine ن harfi getirilerek hatalı bir şekilde (غيني Ghaini) geçmektedir. Doğrusu bizim zikrettiğimiz gibidir.

⁹³ Eserin Fransızcası'nda, (Cheikh Sihab ed Dine Mohamed Ibn Ahmed El Absihi) olarak geçmektedir. Böyle olunca سهاب Sihâb ve ابسيهي Absihi olarak okunur ki bu da hatalıdır. Doğrusu buradaki س harflerinin ش olarak yazılmasıdır.

⁹⁴ [25] Kanaatimizce “سايجر Saijar” kelimesinde bir hata vardır.

⁹⁵ Eserin Fransızcası'nda, (Aboubeker Ahmed ben el Hafan ou Ibn Dereje) olarak geçmektedir. Doğrusu ise şu şekildedir. ابوبكر احمد بن عفان. İbn Derîc olarak da tanınan Ebubekr Ahmed b. Afvân. Mağriplidir.

⁹⁶ Eserin Fransızcası'nda şu şekilde geçmektedir. (Rissalat el Fathiya al Takkat) son kelimenin (al Takkat) nereden geldiğini anlayabilmiş değiliz. El-Fethiye'de o kelime ile ilgili bir iz bulunmamaktadır. Anlamı da yoktur.

⁹⁷ Eserin Fransızcası'nda (Yenicapan) olarak geçmektedir ki bu hatadır. Doğrusu ise (Yeni-Capou) olarak yazılmasıdır. يكي قيو olarak yazılır ve de (Yenikapı) olarak okunmaktadır.

(Müellifi Mechul) Sultan Mehmed Murad’a ithaf edilmiş büyük bir mûsikî risalesidir. Eser Biritish Museum’da bulunmaktadır. Eserin Abdulkadir b. Ğaybî’ye ait olduğunu düşünülmektedir.⁹⁸

(Müellifi Mechul) “*Muhtasar fî Marifetü’n-Nağamât*” Bilinen şarkılardan seçmeler, Eser Viyana Kütüphanesi’ndedir.

(*Mahmud b. Abdülazîz*) Daha önce ismi geçen Abdulkadir b. Ğaybî’nin torunudur. “*Makâsıdu’l-Edvâr*” adlı bir eseri vardır. Eserin bir nüshası 3649 numarayla, İstanbul’da Nuruosmaniye kütüphanesi’ndedir.

(Miladi 17. Hicri 11. asır)

(*Şemsüddîn es-Saydâvî ed-Dimeşkî*) “*Kitâbu’l-En’âm fî Ma’rifeti’l-Engâm*” adında bir kitabı ve şerhi⁹⁹ vardır. Eserin bir nüshası Paris İhtisas Kütüphanesi’ndedir. Bir diğer kitabı; “*Cevâhiru’n-Nizâm fî Marifeti’l-Engâm*” adı eserdir.¹⁰⁰

[26]

(*Şâh Kubât Bey Abdulcelîl el-Harsî*) Londra British Museum’da bulunan, Mûsikî hakkında bir risalesi vardır.

⁹⁸ Eser sahibi üstad Rouanet, daha önce Abdulkadir b. Ğaybî’nin eserlerini sıralarken bu risaleden bahsetmemişti. Şu an burada böyle bir risaleden bilgilendirme niteliğinde bahsediyor olmasının bir anlamı var mıdır? Burada da yine “Ğaybî” kelimesinde, daha önce izah ettiğimiz hatasını tekrar etmiştir.

⁹⁹ Eserin Fransızcası’nda (Kitab fî marifat alangan es schartha) [26] şeklinde geçmektedir. الانعام kelimesi unutulmuş ve son kelime olan وشرحه da da (es schartha) olarak yazılarak bir deformasyon yapılmıştır. Böyle olunca da okuyucu bu kelimeyi el-engâm kelimesinin sıfatı olduğunu sanmaktadır. Bu da, böyle bir ansiklopedik çalışmada ve sözlükte bulunmaması gereken esfle karşılanacak büyük bir tahriftir.

¹⁰⁰ Eserin Fransızcası’nda (Sahouaher al nuzam fi ma’arifa al angham) olarak geçmektedir. İlk kelime hatalıdır. Doğrusu جواهر “Cevâhir” şeklide olmalıdır.

(Müellifi Mechûl) Eser; Arapça, İtalyanca ve Fransızca olmak üzere üç dilde olup, Araplar ve tüm Ortadoğu (oriental) halklarının on iki ana makamı ele alan bir liste ihtiva etmektedir. ¹⁰¹Eserin bir nüshası Paris Ulusal Kütüphanesi'ndedir.

(Müellifi Mechûl) Sekiz bab'tan ve sonunda da bir hatimeden meydana gelen bir mûsıkî risalesidir. Eser, Londra'da Biritish Museum'dadır.

(Miladi 18. Hicri 12. asır)

(Abdulgâkî Dede) Amelî mûsıkî hakkında dersler ve araştırmaları içeren bir kitabı vardır. Yine müellife ait başka bir kitap da (Tahrîratün fî Alâmâtî'l-Mûsıkî) adlı eserdir. Eser Yenikapı Mevlevihanesi'ndedir.

Bu uzun beyanımız pek çok müellifi ihtiva etmektedir. Özellikle Arap dili çalışmaları yapan oryantalistler, Doğu'nun el değmemiş surlarında titiz bir şekilde araştırma ve kazı yapmaya devam edecek olurlarsa, bu sayının daha da faydalı bir biçimde artacağı muhakkaktır.

Kadim mûsıkî teliflerinin bu derece çok sayıda olmasını göz önüne alırsak, Kadim dönemlerle modern dönem arasında büyük bir ihtilaf görürüz. Orjinali Arapça olan mûsıkî telifleri bakımından bu son dönem çok ciddi bir şekilde fakirlik arzetymekte ve İslam milletlerinin sanatı da en alt seviyeye düşmüş durumdadır.

Granada'nın kaybedilmesinin¹⁰² ardından Türkiye ve İran hariç her yerde Arap mimarisinde büyük bir çöküş gerçekleşmişti. Arap süsleme sanatları durdu. Zira (bu sanatlar) tamamıyla eski sanatın nakli niteliğindeydi. [26] Ne yeni bir fikir ortaya koymaktaydılar ve ne de yeni bir buluş meydana getirmişlerdi. Tam aksine, yolsuzluk ve bozulma, bu yöntemlerin gururu olan ve beraberinde bilimi getiren güzel geleneksel kaidelerin arasına sızdı. Bugün yapılmakta olan şey ise, mazinin

¹⁰¹ Eserin Fransızcası'nda şu şekilde geçmektedir (Tableau synopique de douze tons en arabe, malar et francais) Bu eksik ve hatalı bir ifade olup doğrusu şu şekilde olmalıdır: Tablean Synoptique de douze modes principaux du Systeme musical des Arabes et en general des orientaux; en arabe, en, italien et en francais.

¹⁰² Granada, onbeşinci yüzyılın sonunda kaybedilmiştir.

derinliklerinden alınan, genellikle de herhangi bir akli düşünce sonucuna delalet etmeyen, bozuk ve bir tekrar niteliği arzeden işlerdir.

Mûsikî de herhangi bir ilerleme ve değişim göstermeden nesillerin değişmesiyle, eski asırlardan yeni dönemlere intikal etti. Şu an Arap Mûsikî'si en küçük bir değişiklik bile göstermeksizin tıpkı Farabî'nin dönemindeki gibidir. Zira hala şu tek benzerlik son derece ağır basmakta ve (mûsikî) geçmişte olduğu gibi küçük ses parçalarına (koma) yani (B'ud) aralık ve yakın ses aralıklarına dayanmaktadır.¹⁰³ Yine bugün kullanılan müzik aletleri de o dönemdekilerin aynısıdır.

Ayrıca Arap müellifleri ve onların hocaları, bu uzun asırlar boyunca çevrelerinde gerçekleşen mûsikînin notaya aktarımı ile ilgili hiçbir şeyi hoş görmediler. Böylece hanendeler, enstüman icracıları ve bestekârlar yerlerinde sayarak, ortaya çıkan olaylara ve gelişmelere yabancılaştılar. Bunlar öyle gelişmelerdi ki Fransız Ortaçağ mûsikîsini uzak mesafelere taşımış ve onu sınırlayan dar çerçeveden kurtararak çağa uygun, engebesiz ve geniş yerlere doğru yol almasını sağlamıştır.

Bu olay sadece Araplar'a özgü garipliklerden biridir.

¹⁰³[27] Bu sözlerin her birine cevap vermek imkânı bulmuş olduk. Doğu'nun küçük ses parçalarından (koma) oluşan çekici dili, mûsikînin güzelliğinin sırrı, gücünün ve canlılığının kaynağıdır. Mûsikî ölçüleri de (vezn) ruh ve ceset mesabesindedir. Vezinsiz bir mûsikî ruhsuz ve cansız donuk bir put gibidir. Buradaki tek amacımız daha önce ifade ettiğimiz üzere, yalnızca sanatsal ve ilmi hataları düzeltmek olduğu için yorumlarımıza burada son veriyoruz.

Hiç şüphe yok ki müzik tanrıları, duyma hislerini almak suretiyle Fransızlar'ı cezalandırmaktadır. Bunun içindir ki zihinleri kilitlenmiş ve bugüne kadar mûsikînin güzellik sırlarını anlayamaz olmuşlardır. Her ne zaman güzelliği yakaladıklarını düşünse, tam aksine ondan uzaklaşmaktaydılar ve yine aynı şekilde her ne zaman coşku ve haz işaretlerinden birine ulaştıklarını hayal etseler, tam tersine daha da yanılgıları artmaktaydı. Sanat adına vicdanıma yüklenen vazifeyi yerine getirmek için tüm fırsatlardan yararlanacağım, onların müziğini ve bizim müziğimizi onlar için analiz ederek, onlara her bir mahlukun saygın olduğunu, gökyüzünün, Doğu müziğinin güzelliğini idrak için bir armağan olarak sunulduğunu ve yaşam boyunca beş duyunun zevkinden mahrum olduklarını göstereceğim. Beklemekten sıkılmamaları için Fransız müzisyenlere kısaca şunu söylemek isterim:

Fransız müziğindeki akrobatik beceri ve sanatsal deha, Doğu müziğindeki doğal hassasiyetin, duygusal tadın, manevi kokunun, kalbi coşkunun hayranlık ve sürprizin önünde değildir.

Bu iki durum arasındaki fark büyüktür. Sanattaki maharet, kıvrak deha, ruh, lisan ve güzellikteki doğallık olduğu sürece, var olan hiçbir şey onun üstüne çıkamaz.

Arap mûsıkîşinaslarının, (Guy d'Arezzo)'nun vefatından sonra ortaya çıkan “tasfîf”¹⁰⁴ konusundaki girişimlerin başlangıcından habersiz olduklarını söylememiz mümkün değildir. Kesin olan şu ki; onlar II. Yüzyılda, Arap şarkılarını gördüler ve onları [28] dörtlü ve beşlilerle (la quinte et la quarte) armoni işlemine tabi tuttular. Birbirine uyumlu herbir sesi özel bir şekle sokmaktan ve farklı hareketler sergilemekten çekinmeyen (Jean Cotton)'un “el-Âlâtü'l-Mûsikîyye el-Cedîde (Novum Organum)” adlı eserine muttali olmuşlardır. (Tasfîf sanatında)

Araplar Hristiyanlarla karşılaştığı her yerde, mûsıkîde büyük gelişmeler ve büyük değişiklikler gördükleri gibi aynı zamanda İspanya'da ortaya çıkan reformların da farkındalardı (Endülüs). (Isidore de Seville)¹⁰⁵ dinî mûsıkîyi ve eserlerini, Mağrip'lilerin hükmü altında yaşayan Hristiyanlarla birlikte terennüm ediyordu. Yine onlar kendisine “Hakîm” lakabı verilen mûsıkînin kralı Beşinci Venüs'ü ve Salamanca Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği mûsıkî ilimleri tedrisatı inşasını gördüler. Bununla birlikte diğer mûsıkî üstadlarından Muhammed b. Câbir'le¹⁰⁶ İbn Ahmed el-Heddel'le¹⁰⁷, mûsıkî nazariyesine nüfûzu, vukufiyet ve de büyük bir şöhreti de bulunan Muganni Ziryâb'la da karşılaştılar. Bu şahsiyetlerin öğrencilerinin büyük bir kısmı kendi (Batılı) muasırlarına hocalarının tasfîf sanatında nisbi ilerleme ve mûsıkîyi iyileştirme (la Polyphonie vocale) çabalarına, tecrübelerine tanık olmuşlardır. Böylelikle Araplar Granada'nın kaybedilmesinden önceki şaşalı dönemlerdeki İspanya mûsıkî tarihi alanında tanınan Miche Lugos de Irango'nun şiirlerinde dört sıralı mûsıkîyi işitmişlerdir.

¹⁰⁴ Fransızca'da (Contrepoin) adıyla anılan “Tasfîf” sanatı

Bu, Arapça'nın deyimlerine bir terim olarak eklediğimiz yeni bir kelimedir. Tasfîf, Fransızlar'a has olan bir mûsıkî sanatlarından biridir. [28] O, birbirine paralel uzayan melodik sıralar arasına müziğin yazılmasıdır, her sıra diğer sıralardan farklı olan özel bir melodiye sahiptir ve en önemli kuralı tüm sıralardaki birbirinden farklı seslerin bir “tenâfûr” arzitmeksizin uyumudur. Bu sanat armoni sanatında temelini oluşturur. İki ses sırasından az ve sekiz ses sırasından da fazla yapılamaz (huit parties). Bu sanatın pekçok zor ve ince kuralları vardır ki, burada şerh etmemize imkân yoktur.

¹⁰⁵ ايزيدور دي سيفيل Isidore de Seville, Ortaçağ papazlarından ve ilim adamlarındandır. Kartaca'da 560 yılında doğmuş, 636 yılında da vefat etmiştir.

¹⁰⁶ Eserin Fransızcası'nda “Haber” olarak geçmektedir

¹⁰⁷ Eserin Fransızcası'nda “Haddel” olarak geçmektedir

[29] Yukarıda anlattıklarımızın tamamı Arap sanatçılar için yok mesabesindeydi. Bu sırada Batı mûsikîsi gözlerinin önünde bir canlılık içerisinde ilerlemeler kaydediyordu.

Tek sesli olan mûsikî kendini notalamaya (İstifâf) ve yeni armoniye doğru savurdu. Zira Arap mûsikîsi sabit, donuk ve hareket halinde olmayan bir mûsikî idi. Bu asırlarda Araplar, diğer pek çok millettten bilgi, medeniyet ve gelişmişlik anlamında çok daha ileri bir seviyedeydiler. Mûsikîde yaşadıkları donukluğu, Yunan ve Fars sanatlarında göstermediler. Aksine, Platon'un sanatsal malzemelerde yenilikten ve değişimden kaçınılması tavsiyesini uyguluyorlardı. Bu yüzden müzik eski yıpranmış elbisesi ve terk edilmiş eski dili ile yoluna devam ederek Aristoteles'in "Tiz – pest sesler, yavaş – hızlı ritimler" olarak ifade ettiği mûsikî anlayışı noktasında konumlandı. Bu da tek sesli mûsikînin ya da "karar – cevâp" anlayışının devamı anlamına geliyordu. Renan'ın şu ifadesi bunu teyit etmektedir: *"İlerlemiş toplumlar parlak bir zihniyete sahiptir, lakin yaşamları kısa vadelidir. Zira, birliğin kühnünü tam anlamıyla fark ederken niceliğin idrakinden acizdiler."*

Bu nedenle ne zaman ne çevre ne de karışıklıkların hiçbir topluluk, kendi kapalı kutusuna yerleşen ve bin yıl önceki geleneklerini koruyan bir sanattan hiçbir şeyi değiştiremezdi.

Arap halkının ruhunun derinliklerine hâkim olan biri, bu zuhur eden hadiselerle şaşırmasa. Bu halk, siyasi vesayet ve yabancı hakimiyet altında uzun süredir yaşadığı ülkelerde bile geleneklerini, inançlarını ve zihniyetini değiştirmede. Zira fikrî ve edebi hayatı, duyguları ve de sosyal hayatı Kur'an'ın katı sınırları içinde yer aldı. Bu kalkan, tüm yabancı etkilere karşı koydu ve Arap Mûsikîsi'nin donukluğunu, eski geleneklerinin korunmasını ve her yerde meydana gelen Batılı gelişmeler karşısında olumsuz tavır alınmasını sağlayan en güçlü faktördü.

Yukarıda anlattıklarımızı daha da çoğaltmamız gerekir ama şimdilik bunlarla iktifa ediyoruz.

Öncekilere ilaveten özetle şu hususlara da işaret etmemiz gerekmektedir: Bu sınırlı ve dar mûsikî hem güzel sanatlar bakımından hem de ümmetin ona olan ihtiyacı bakımından yeterliydi. Bu sanatın, düşüncelerin ve nefsin içinde olan

bitenleri ortaya çıkaran etkenlerden bir etken olduğunu itibar etmiyorlar ve duyguları belîğ bir dille anlatabildiğini de düşünmüyorlardı.

Onlar, mûsikîde yalnızca basit, sığ ve anlamsız düşünceler aramaktaydılar. Bununla birlikte, mûsikînin ruha yalnızca basit lezzetler sunmasını isterler ve ruhun bu lezzetlerden tatmasıyla kifayet ederlerdi. Bu durumu ise Gayet, Arap mimari sanatını ele aldığı *Fenni'l-Îmâreti'l-Arabiyye* adlı eserinde “el-lezzetu'l-Keîbe” yani kasvetli zevk olarak isimlendirmektedir.

Bu, günümüzdeki birkaç Arap yazarının da desteklediği gibi, Arap Mûsikîsi'nin nesiller boyunca durgunluğunu açıklıyor. Burada ne dediklerini pek de anlamaksızın, kudemânın sözlerini tekrarlamakla yetinen bu müelliflerden ve teliflerinden bahsedeceğiz.

MUASIR ARAP MÜELLİFLERİ

(Miladi 19. Yy - Hicri 13. Yy.)

(Mihail Meşekka) “er-Risâletü's-Şehâbiyye fî Sınâati'l-Mûsikîyye” adlı, Emir Şihâb'a ithaf ettiği bir eseri vardır. Beyrut'ta hicri 1246 yılında basılmıştır.

[30]

(Miladi 20. Yy - Hicri 14. Yy.)

(Ahmed Efendi es-Sefercilânî) “es-Sefînetu'l-Edebiyye” adlı bir kitabı vardır. Şam 1308 hicri.

(Ehmed Efendi Emînu'd-Dîk) “Neyl'ul-Edeb fî Mûsikî” adlı Arapça ve Fransızca bir kitabı vardır.¹⁰⁸ Kahire'de 1320 h. yılında basılmıştır.

(Eş-Şeyh Osman b. Muhammed el-Cündî) “*Risâletün Ravzu'l-Misrâs*”¹⁰⁹ adlı bir eseri vardır. Kahire'de 1319 da basılmıştır.

¹⁰⁸ [30] Eserin Fransızcası'nda “Nail al adap fil mousiqâ” olarak geçmektedir. Bu da (نيل harfi ile) النيل “Nîlû'l-Edeb fî'l-Mûsikî” olarak okunur. Eser sahibi bu Arapça ismi Fransızca'ya “La recherché de la science de la musique” olarak tercüme etmiştir. Anlamı da (Mûsikî ilminde bir araştırma) şeklindedir. Parantez içindeki isim hariç diğerlerinin tümü hatalıdır.

(Es-Seyyid Muhammed b. İsmâil b. Omer Şehâbu'd-Dîn) “Sefînetu'l-Mülk”¹¹⁰ adlı bir eseridir. Kahire’de basılmıştır.

(Ahmed b. Kâmil el-Hal’î) “el-Mûsikî eş-Şarkiyye” adlı bir kitabı vardır. Kahire’de 1322 yılında basılmıştır.

(Dervîş Muhammed) “Safâ el-evgât fî ilmi’n-Nağamât”¹¹¹ adlı bir eseridir. Kahire’de 1320 yılında basılmıştır.

(Ebû Ali el-Ğavâtî) “Keşfu'l-Gin’â an Âlâtî's-Sîn’â”¹¹² adlı bir eseridir. Cezayir’de 1320 yılında basılmıştır.¹¹³

Okuyucuya, Arap mûsikîşinasların ortaya koydukları ufak tefek önemsiz çalışmalarla, bilginlerin, arkeologların, [31] filozofların ve sanatçıların İslam sanatları araştırmaları alanındaki büyük çabalarını arasındaki farkı gösterebilmek için burada, Fransızca olarak ortaya koyulmuş mûsikî teliflerinin bir listesini verme gereği duymaktayız.¹¹⁴

(ANDRES). Cartas sobre la musica de los Arabes, 1787.

(LA BORDE). Essai sur la musique ancienne et moderne. Paris, 1780.

(VILLOTEAU). Mémoire sur la musique, t. XIII. et XIV de la Description de l’Egypte (Travaux de l’expédition française). Paris, 1823 - 26.

(KOSGARTEN) Ali Ispahanensis liber cantilenarum. Griepsvoldix, 1840

¹⁰⁹ Eserin Fransızcası’nda (Kissalat raoud al masavrot) olarak geçmektedir. Hatalı bir yazımdır.

¹¹⁰ Eserin Fransızcası’nda (Safinat al mouk) olarak hatalı bir biçimde geçmektedir.

¹¹¹ Eserin Fransızcası’nda (Le Derviche Mohamed. Kitab ech Cofo al aouqat fî ilm en-nar’amat) şeklinde geçmektedir.

¹¹² Eserin Fransızcası’nda (Kitab Kachfal Kiba analat as sima) şeklinde geçmektedir.

¹¹³ Prof. Rouanet burada günümüz müelliflerini zikretmiştir. Ancak büyük bir kısmından da bahsetmeyi ihmal etmiştir. Onlardan bazıları şunlardır: “Mecmuâ-i Hâşim Bey”, Türkçe, “Hocasız Ud Öğrenme Usûlü” Türkçe h.1326, “Rehber-i Mûsikî” Türkçe, müellifi Tanbûrî Cemil Bey h. 1321, Mehmed Zâkir Bey’e ait üç kitap, İlki: “er-Ravzatu’l-Behiyye fî Evzânî’l-Elhânî’l-Mûsikî”, ikincisi: “Tuhfetü’l-Mev’ûd fî T’alîmî’l-‘Ud”, Üçüncüsü: “Hayâtu’l-İnsân fî Terdîdî’l-Elhân”, 1312 h.

¹¹⁴ [31] Kitapların isimleri Arapça’ya çevirmekte herhangi bir yarar görmediğimiz için bu isimleri olduğu gibi vermek istiyoruz. Dil bilen kişiler bu kitaplara ulaşmak isterlerse bu orijinal isimleriyle ulaşabilirler, Arapça dışında başka bir dil bilmeyenler de maalesef bunlardan faydalanamayacaklardır.

(KIESEWETTER). Die Musik der Araber nach originalquellen dargestellt. Leipzig, 1842.

(SORIANO FUERTES) Musica arabe-espanola. Barcelone. 1854.

(BARBIER DE MEYNARD). Ibrahim, fils de Mehdi: Journal Asiatique, 1869

(CHRISTIANOWITSCIH). Esquisse historique de la musique arabe aux temps anciens. Cologne, 1863.

(SALVADOR DANIEL). La musique arabe, Alger, 1863.

(A. W. AMBR0S). Geschichte der musik. Breslau, 1862.

(ELI SMITH). Mémoire publié par la Société orientale d'Amérique, 1847: A Treatise on Arab Music.

(HAMMER-PURGTALL). Literatur der arabische und persische musik. Vienne, 1839.

(W. LANE). An Account of the manners and customs of the modern Egyptians. Londre, 1836.

(CAUSSIN DE PERCEVAL). Notice sur les musiciens arabes: Journal Asiatique, 1873.

(CARE ENGEL). Catalogue des instruments de musique du Musée de South-Kensington, 1874.

(CL HUART) Etude sur trois musiciennes arabes: Journal Asiatique, 1884.

(LAND). Recherches sur l'histoire de la gamme arabe. Leyde, 1884.

(ID.) Remarks on the earliest development of the Arabic music.

(ID.) Essais de notation musicale chez les Arabes et les Persans 1885.

(D.) Over de toonladders der arabische Muzick. Amsterdam, 1880.

(DECHEVRENS). Etudes de science musicale. II, appendice IV.

(FETIS). Histoire de la musique, t II.

(DOM J. PARISOT). La musique orientale: Tribune de Saïnt-Gervais, 1898.

[32]

(ID) Rapport sur une mission scientifique en Turquie d'Asie. Paris, 1899.

(B. CARRA DE VAUX). Le Traité des Rapports musicaux de SafiedDin: Journal Asiatique, 1891,

(P. COLLANGETTES). Etude sur la Musique Arabe: Journal Asiatique, 1904 - 1906.

(LAFFAGE). La Musique arabe: ses instruments, ses chants, facicules I, II, III, Tunis, 1905.

(J. ROUANET). Esquisse pour une histoire de la musique arabe: Mercure musical, 1905-1906.

(ID) La Chanson populaire arabe: Revue musicale, 1905.

(ID) La musique arabe. Conférence au Congrès des Orientalistes d'Alger, 1905.

(J. ROUANET et E.-N. YAFIL). Répertoire de musique arabe efmaure (notation moderne). Alger, 1905.

(RAOUF YEKTA BEY) La musique et les Modes orientaux: Revue musicale, 1907.

(ID.) Demetrius Cantemir: Revue Musicale, 1907.

Mûsikî çalışmalarının tamamını verebilmiş değiliz ve meselenin bir kısmını halledebildiysek de bir kısmı da üstü kapalı şekilde kalmış vaziyettedir. Buna ilaveten, bu araştırmalara yönelenler yeni kaynaklar aramaya gayret etmelidirler. Müelliflerin pekçoğu mûsikîden anlamadıklarını yahut mûsikîyi sevmedikleri halde onun yalnızca hikâye ve hurafelerini aktardıklarını bizzat kendileri ifade ediyorlardı. Tıpkı başka bir grubun herhangi bir şey yapmaması örneğinde olduğu gibi. Zira o, kendisinden öncekilerin naklettiği şeyleri araştırmadan ve doğrulamadan alıntılarda

bulunmak dışında hiçbir şey yapmadı ve bu nedenle büyük bir meşakkatle yazdığı hacimli eserleri, işe yaramaz kitaplar sıfatını kazandı.

Mûsikî araştırmacıların gözleri önünde cerayan eden bu kusurlardan sonra, makalede, yalnızca araştırma metodlarını aktarmakla kalmayıp konuyu etraflica ele alacağımızı ifade etmemiz gerekir. Burada hala araştırmacıya gerekli olan, büyük yararlarla ve de önemli bilgilerle dolu geniş bir çalışma sahası vardır.

Arap Mûsikî'si ile alakalı şu anda neler biliyor olduğumuzun özetini sunmaktaki amacımız, mûsikî araştırmacılarının dikkatini kendi ihtişamlı çağlarındaki sanata çeken kadim mûsikîşinaslarla, günümüz mûsikîşinasların karşılaştırılmasıdır. Bununla birlikte Arap Mûsikî'si, doğasındaki donukluktan dolayı, modern mûsikîmiz için düşündüğümüz surete ulaşmadı. Bu konu hakkında bir hüküm verebilmemiz için kendimizi onların yaşadıkları çevreye ve konumuzla alakalı dönemdeki ilk tarih yazıcıları yerine koymamız gerekir.

[33] Bu sanatı tam anlamıyla anlayabilmemiz için Arap düşünce dünyasını kavramış olmamız, sanatın amacını halifelerin muasırlarının hissettiği biçimde hissedebilmemiz ve kafamıza tüm sanatsal birikimlerinizden soyutlanmış bir mûsikî zihniyeti yaratmamız gerekir. Ruhlarımızın içinde barındırdığımız yahut dışarıya aksettirdiğimiz müzikal zevk algımızın ve zevk duygumuzun, -ister icra ettiğimiz esnada ister yalnızca dinlediğimiz esnada olsun- Arap sanatçıların hissettiği lezzete en yakın mertebede olması gerekir. Yani, mûsikî hissiyatımızın her yönüyle o Arap mûsikîşinasların hissiyatlarıyla birebir aynı olması icap eder.

Şayet, bu istidat tabiatımızda bulunmuyorsa ruhî yapımıza herhangi bir etkisi de olmayacaktır.

Bu yüzdendir ki, Arap mûsikî araştırmalarının büyük bir ilgiyi ve yoğun bir isteği hak ettiğini itiraf etmekten başka seçeneğimiz bulunmamaktadır. Ancak tabiatımızda buna yatkınlığımız yok ise, şahsımızda da bir tesiri olmayacaktır. Öyle ise önümüzde Arap Mûsikîsi dersinin bizden büyük bir ilgi ve ona karşı güçlü bir isteğe sahip olmamızı hak ettiğini itiraf etmekten başka bir çare yoktur. Çünkü biz onunla ilgilenirken eski zamanlara kök salmış, birçok asrı geride bırakmış bir bilime dalmış olacağız. Ayrıca hayret ve dehşet verici bir canlılığa sahip, on asırdan fazla

bir süre tek bir şekil üzerinde varlığını sürdürmüş, kötü naklin sebep olabileceği en kötü etkilere ve tedvin edilmemesi gibi olumsuzluklara rağmen hiçbir değişikliğe maruz kalmamıştır. İşte bu durum bütün eşyaları koruyacak, eskinin elinden alıp modern çağların ölümsüz ellerine taşıyacak yegâne etkindir.

Dairetü'l-Maarifi'l-Mûsikîyye

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ DÖNEM

Arap Mûsikîsi kendi başına neşet etmiş olan bir sanat olmadığı ve diğer insanların ortaya koydukları hadiselerle borçlu olmaksızın, tür ve cinsiyle bağımsız bir sanat da olamayacağı tartışma kabul etmez bir konudur.

Şüphesiz ki temellerinin bir kısmını, İslam öncesi dönemedeki Asurlular, Mısırlılar ve İbrâniler oluşturmuştur.

İslam edebiyatı ve sanatları devrinin, Peygamber'in gelmesiyle birlikte başladığını iddia eden bazı tarihçilerin görüşlerine itibar etmemeli, Arap milletinin İslamiyet öncesi dönemlere kadar kök saldıgını vurgulamalıyız.

[34] “Cahiliye” ifadesi yalnızca bir dini anlamda cehalet tanımlamasıdır. Mesele, Muhammed'in (sav) Arap milletini cahiliye dairesinden çıkaran iman davetidir.

Öte yandan müzik konusunda, Hicaz ve Yemen kabilelerinin yerel bir temeli, öznel milliyeti ve özgün bir karakteri olduğunu kabul ediyoruz.

Ancak daha sonra gelen Yunan sanatı ve onu takip eden Fars sanatı onun (mûsikî anlayışı) üzerinde çok derin izler bıraktılar. Bu etki, Arap ulusunun medeniyet sahnesindeki yükselişi, eski kabalıklarından ve bedevi adetlerden uzaklaşmaları ve genellikle şatafata ve sefahate tutkuyla bağlı olan muzaffer halkların lükse, refaha yönelmeleriyle hız kazanmaktaydı.

Günümüzde Arap Mûsikîsi hakkında bilinenler çok azdır. Sahip olduğumuz şeyler ise anlatılagelen efsaneler ve birtakım karinelerden başka bir şey değildir. Yani, tahmine ve bu tahminlerden bir sonuç çıkarmaya dayalı görüş beyanlarından öteye geçmemektedir. Kesin olan şudur ki, Arap Mûsikîsi varlık âlemine Utarid düşüncesindeki tanrı Müzlerin ortaya çıkışı gibi miğferi ve silahları ile ortaya çıkmış değildir.

Yani, bu mûsikî bu şekilde birdenbire ortaya çıkmamıştır. Halifeliğin nüfuzunu pekiştirmek üzere olduğu zamanlarda, bir mûsikî topluluğunu dinliyor olması Memun'un hoşuna giderdi. Yani, mûsikî aletleri kullanılmakta ve aynı şekilde sanat da varlık dünyasındaydı.

Bu bağlamda kendimizi efsanelerin sınırları içinde buluyoruz ve geçmişin karanlıklarını ortadan kaldıran bilgilerden sadece ihtiyacımız olan şeyleri alıyoruz.

Bu efsanelerin bazılarında mûsikînin ilahî kökenli olduğu rivayet olunmaktadır. Allâh her şeye kadirdir, onu (mûsikîyi) eğlenmek için icat etti ve ondan bunu meleklerle öğretmesini istedi. İçlerinden (meleklerden) bazıları bu sanatta diğerlerini geçti ve onlardan biri de daha sonra Allâh'a isyan edecek olan melek Haris'ti.

Nurun yaratıcısı, bu kötü ruhları üç yönden mukaddes iradesine karşı başkaldırdıklarından dolayı onları cezalandırmak amacıyla firdevs cennetinden sonsuza kadar kovup karanlıklar çukuruna attığında, adaletli öfkesinin kabarıklığı içinde bu kötü ruhlara güzel ve acayip sesin sırlarına onları muttali ettiğini unuttu. Üzerlerine gazap yağdırılan bu melekler ve ismi artık iblis olarak değiştirilmiş olan Haris, insanları baştan çıkarmak ve günah işlemeye yönlendirmek için mûsikî ilminden faydalanmaya başladılar. Allâh daha sonra düşmanlarının eline verdiği büyük gücü fark etti ve onların müzikal hafızalarını boşaltmaya karar verdi. İsfahan nağmelerinin ilkelerini öğretmek suretiyle, bu semavî mûsikîyi insanlara öğretmeye başlayan ilk isim İblis olmuştu. Sonuçta, kâinatın efendisinin iradesi derhal yerine

getirildi ve İblis müzikal hafıza kabiliyetini kaybetti. Bela büyüktü, zira insanlar o ilahi nağmelerin sırlarının ne ile alakalı olduğunu bilemezlerdi.¹¹⁵

[35] Mutasavvıflar ve müslüman din alimleri arasındaki yangın görüşe göre ise şöyledir:

Başlangıçta Allâh vucûdu yarattı ve ona sonsuz bir mükemmellik, ihtişam ve güzellik bahşederek ortaya çıkardı. Tüm kullarının da bu yaratılmış olanı tartışmasız ilahi kuvvetin bir sanatı olarak görmesini sağladı.

Allâh'ın yüce iradesi yeryüzünü insanlarla doldurmak idi. Böylelikle yeryüzünü, daha İnsanoğlu yaratılmadan ve insan bedenlerini çağlar boyunca ta ki kıyamet gününe kadar hareket ettirecek olan ruhlar var edilmeden önce yarattı.

Bu sonsuz, ilahi kudret tarafından meydana çıkarılan ruhların yaratılmasının ardından yaratıcı, yedi gezegene ve diğer gök cisimlerine hareket etmelerini emretti. Hareket ettiklerinde ise ruhlar bu gezegenlerin bir denge içerisinde gerçekleşen hareketlerinden zuhur eden nağmeleri işittiler.

Lakin, bu semavî senfoniye şahit olan sayısız ruhlar üç gruba ayrıldılar. Birinci grup bu yüce mûsikînin lezzetinin farkıdaydılar. İkinci grup, bu lezzeti çok fazla hissedemiyorlardı. Üçüncü grup da büyük bir topluluk olmasına rağmen bu duygudan tamamen yoksun olan azınlığı temsil etmekteydiler. Mûsikîden genel anlamda lezzet alan kesim insanoğlunun çoğunluğunu teşkil etmekteydi. Bu histen yoksun olanlara gelince, onlar duygusuz ve nakıs yaratıklara benzer bir şekilde telakki olunurlar.

Mûsikînin kaynağı hususunda Abdulkadir'e ait olan başka bir görüş daha vardır ki o da şudur:

¹¹⁵ [34] Arap müelliflerin mûsikî ilmi konusunda pek çok çekinceleri vardır. Kemâlettin Ebî el-Fazl b. Saleb el-Erfevî'ye nisbet edilen bir yazma eserde şunlar aktarılmaktadır: “Bildiğimiz ve bilemediğimiz nağmelerin içerisinde, Isfahan nağmesi bilmediğimiz nağmelerin arasında yer almaktadır. O bütün diğer nağmelerin en güzeldir, öylesine güzeldir ki Allâh'tan başkası onu bilemez.” [35] Araplar bir konuda tartışmaktan kaçmak ve konuyu kapatmak için lakin “Allah en büyüktür” ifadesini türetmişlerdir.

Allâh Adem'i yarattığında ruha kendisi için yaratılmış olan cesede girmesini emretti. O anda Adem'in nabzı atmaya başladı. Yaratıcı Adem'e "savt" kabiliyetini bahşetmişti. Adem'in nabız atışlarında mûsıkî ile vezni bir araya getiren düzenli ve dengeli bir hareket vardı. Böylece yaradanı tesbih ederek, en güzel ve büyük neşidelerle niyazlarda bularak övdü.

Yine her Arap müellifin bu minvalde bazı ilhami eklemeler ve açıklamalar kattıkları rivayetleri de vardır.

Mesûdî¹¹⁶ şöyle der: "Halife el-Mutemed, bir gün şair Ubeydullah b. Hardâzebe'ye mûsıkînin kaynağı hakkında bir soru yönlendirdi. İbn Hardâzebe ise şu şekilde yanıtladı: "Ey müminlerin emiri bu konuda çok fazla söylenti vardır.

Ud çalan ilk kişi, Lâmek b. Müteveşşâlih b. Mahvîl b. Abbâd b. Ahnûn b. Gâyîn b. Âdem'dir.

Lamik'in çok sevdiği bir oğlu vardı. Ölüm onu yakalayınca cansız bedenini bir ağaca astı ve kalça-baldır kısmı, bacakları, parmaklarıyla birlikte ayakları dışındaki organlarını kesti. Lamik daha sonra bir odun parçası alıp yontarak, (udun) göğsünü (kasasını) baldıra, sapını bacağa, başını (burguluk bölümünü) ayağa, burgularını ayak parmaklarına, tellerini de damarlara benzetmek suretiyle bir ud yapmaya başladı. Yapımı tamamlanıp çalmaya başladığında ondan mûsıkî nağmeleri çıktı ve udu eşliğinde hüznü dolu neşideler okumaya başladı."

[36] Tevbâl b. Lâmek davul ve defî, Zılâl binti Lâmek telli çalgıları, Lût halkı tanbur ve türevlerini,

Kürtler sürülerini bir araya getirmede kullanmak için nefesli çalgıları icad etmişlerdi.

Horasan ve civarı da "sanc" adı verilen yedi telli bir enstrümanla, Rey, Taberistan ve Deylâm¹¹⁷ tanbur eşliğinde çalıp söylerlerdi. Nebâtîler ve

¹¹⁶ Mesûdî'nin pekçoğu tarihi bilgi kabilinden olan rivayetleri aktaran bir kişi olduğu not düşülmesi gereken bir konudur. Şair Abdullah b. Hardâzebe ise burada rivayetler aktarmaktadır. Bunun manasını kavrayabilmiş değiliz.

¹¹⁷ [36] Eserin Fransızcası'nda "Deiloun" olarak geçmektedir. Doğrusu "Dailam" olmalıdır.

Ceramikahılar ayravârât eşliğinde okurlardı. Hintliler de kabağa bağlanmış bir telden ibaret olan kenkele çalgısını çalarlardı.

“Hudâ” ise Araplar için bütün şarkılardan ve formalarından öncedir. Mudar b. Nezzâr b. M’ad bir seferde iken katırdan düşüp eli kırılınca (acısından) “yâ yedâh yâ yedâh”, yani ellerim ellerim diye sızlanmaya başladı. Develer bu ağlamaklı nağmelerden son derece keyf aldılar ve hızlanmaya başladılar. Böylelikle Araplar recez (*Bahr recez*) usulünde şiirler ortaya koydular ve o şiirleri hudâlarında kullandılar. Bu tarz daha sonra yavaş yavaş ilerleme kaydederek (Araplar arasında) çok iyi bilinen bir form haline geldi. Bu formun; Rûkbânî, es-Sinâdu’s-Sakîl ve el-Hezec el-Hafîf olmak üzere üç türü vardır. O devirlerde ud “*mezher*” olarak adlandırılmaktaydı. Yemenliler şarkı okurken telli enstrüman çalarlar, icra esnasında tek bir usul-melodi formu kullanırlardı ve onların el-humeyrî ve el-Hanefî olmak üzere iki farklı mûsîkî tarzları vardı. İkincisi daha güzel idi”¹¹⁸ (Mesûdî’nin ifadeleri burada sonra ermiştir.)

¹¹⁸ Burada el-Mesudi’nin Murûcu’z-Zeheb adlı kitabında aktarmakta olduğu bilgileri sunmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz.

El-Mutemed, saza ve söze tutkuyla bağlıydı ve de her türlü eğlenceyi son derece severdi. Abdullah b. Hardâdi’ye “Bir gün huzuruna girdiğinde çevresinde akıllı ilim sahibi nedimleri vardı ve (el-Mutemed) ona: “udu ilk bulanın kim olduğunu bana söyler misin?” diye sordu. İbn Hardâdiye de: “ey müminlerin emiri! bu hususta pek çok söylenti mevcuttur. Onu ilk yapan kişi, Lemk b. Mûteveşlah b. Mahvîl b. Âd b. Ahnûh b. Gâyîn b. Âdem’dir. Onun çok sevdiği bir oğlu vardı ve öldü. Onu bir ağaca astı ve ve kalça-baldır kısmı, bacakları, parmaklarıyla birlikte ayakları dışında kalan kısımlarını kesti. Daha sonra bir odun parçası alıp yontarak, (udun) göğsünü (kasasını) baldıra, sapını bacağa, başını (burguluk bölümünü) ayağa, burgularını ayak parmaklarına, tellerini de damarlara benzetmek suretiyle bir ud yapmaya başladı. Sonra onu çalmaya ve âğıtlar okumaya başladı. Hamdûnî şöyle der:

وناطق بلسان لا ضمير له كأنه فخذ نيطت إلى قدم
يبدي ضمير سواه في الكلام كما يبدي ضمير سواه منطق القلم

Nice konuşan vardır ki yüreği yoktur

Sanki ayağa bağlanmış bir uyluktur

Söz arasında başkasının kalbini göster

Kalem konuşmasında gösterdiği gibi

Mevsek b. Lemk davul ve def, Zilâl binti Lemk telli sazlar ve kavimleri de genellikle genç erkeklerin çaldığı tanburlar edinmişlerdi. Kürtler ise üfleme aletleri kullanırlardı. Koyunları dağıldığı zaman onu çalarlar ve onlar da toplanırlardı. Daha sonra Farşlılar; ney, ud ve tablayı, süryaniler davul (tabl),

senc ve sanc kullanışlardı. Farslılar ud ve sanc eşliğinde şarkı okumuşlar ve bu ikisini de onlara aittir. Onlara mahsus nameler, ikalar, mukatalar ve et-turuk el-mulûkiyye'ler vardır. Bu et-turuk el-mulûkiyye'ler; İlki, en çok kullanılmış olan "Sekâf", en ağır olanı "mâdârusinân", ruhların en çok sevdiği "Sâbikâd", "Sesem", içerisinde melodik geçkiler barından meclistir. İçerisinde yalnızca bir name barındıran "havîrân" olmak üzere yedi farklı tarikat (makama) ayrılmıştır. Horasan ve çevresi ise üzerinde yedi tel bulunan "zenc" adında bir enstrüman kullanmaktaydılar. İkası ise "Sanc"ın ikalarına çok benzemektedir. Rey, Taberistan ve Deylem ahalisi ise tanbur icra ederlerdi. Farslılar tanburu diğer tüm müzik aletlerinin önüne geçirmişlerdi. Nebatîler ve Cerâmîkâlîler ise "Ayravârât" eşliğinde şarkı okurlardı. [37] İkası ise tanbur ikalarıyla benzeşmekteydi." Fendurûs er-Rûmî şunları söyledi: Teller dört mizaç yapısına uygun şekilde dört adet kılınmıştır, Acı safranın karşısına Zîr (udun en tiz teli), Müsennâ kanın karşısına, Müselles balgam karşısına, Bim (bam teli) ise karaciğer karşısına konulmuştur. Rumların el-ev'ar adlı bir çalgı aleti vardır, onaltı telli olup sesi uzak mesafelere ulaşır ve Yunanlar'ın yapmış oldukları bir alettir. Rumlar'ın ayrıca es-sûlbân adında başka bir çalgı aleti vardır yirmidört tellidir, dallar manasına gelmektedir.

Rebab anlamına gelen, ağaçtan yapılan ve beş telli bir enstrüman olan "el-Levzâ", on iki telli olan "el-kaşâve", dana derisinden yapılan "Salîh", metal ve deriden yapılan üflemleri bir enstrüman olan "ergîn" de onlara aittir ve bu enstrümanların her birisi ayrı ayrı özelliklere sahiptirler. Hintliler kabağa bağlanmış bir telden ibaret olan kankola çalgısını kullanırlardı. Bu sazı onlar için ud ve sancın yerine ikame etmişlerdi. Ardından şunları söyledi: Hudâ, Araplar için "gînâ" dan öncedir. Mazar b. Nezzâr b. Muadd yolculuklarından birinde bineğinden düşüp elini kırıdığında "Ya yedâh yâ yedâh" ellerim diye sızlanmaya başlamıştı. Çok güzel sesli biriydi. O anda develer toplanıverdiler ve yolda ilerleyişleri de güzelleşti. Araplar hudâdan "Recez" denilen bir şiir formu meydana getirdiler ve hudânın ilk sözlerini el-Hâdî'nin şu sözleriyle başlattılar.

يا هاديا يا هاديا وياداه ياداه

Hudâ "semâ" nın ve "Terc'i"nin (nağmeli deyiş) başlangıcıydı. Sonraları "Ġinâ" Huda'dan türetildi. Arap kadınları ölülerine ağıt tehanni ederlerdi. Rum ve Farslar'dan sonra zevk ve eğlenceye Araplar'dan daha düşkün bir millet olmamıştır. Şarkıları "Nasb" idi ve Rukbânî, es-sinâd es-sakîl ve el-hecez el-haffî olmak üzere

üç farklı türü içermektedir. Araplar arasında şarkı okuyan ilk kişiler Âd kavmi zamanında yaşamış olan Muaviye b. Bekr el-Alkamî'nin el-Cerâdetân adında iki muganniye cariyeye olmuştur. Araplar muganniye cariyeleri "kerîne" olarak isimlendirmişlerdir.

Ud ve mezher (küçük tanbur), Yemenliler ise telli enstrümanlar kullanırlardı. İkalı tek bir tarzda olmakla birlikte şarkıları humeyrî ve el-haneffî olmak üzere ise iki türe ayrılır. El-Haniffî aralarındaki en güzel olanıdır. Kureyşliler, el-Nazr b. el-Hars b. Kelde b. Alkame b. Abdulmenâf b. Abduddâr b. Kusâ'nın Irak'tan gelip Hire'ye Kisrâ'nın elçisi olarak gelip ud çalıp okumayı öğretinceye kadar, nasb dışında başka bir müzik türü bilmiyorlardı. Mekke'ye geldi ve Mekkeliler'e de öğretti. Cariyeler ondan ders aldılar. (Müzik) zihni kuvvetlendirir, kabalığı dizginler, nefsi coşturur ve ferahlatır, kalbi cesaretlendirir, cimriyi cömert yapar ve nebiz (içki) ile bir araya geldiklerinde de bedeni yıkan bir hüznü meydana getirirler. Neşeli bir şekilde sohbet ederler ve kederli bir halde ayrılırlar. Müzik ise bunu tek başına yapabilir. Müziğin dile (konuşmaya) olan üstünlüğü, dilin dilsiz ve sağlıklı birinin hasta birine olan üstünlüğü gibidir. Şair şöyle der:

لا تبعثن على همومك إذ توت غير المدام ونغمة الأوتار

Konaklarsa kederlerin içine salma üstlerine

Şarap ve tellerin nağmelerinden başka

Onu keşfeden hakîm ve onu ortaya koyan filozof ne güzel bir iş yapmış ne gizli bir sır çıkardı ortaya, hangi gizli şeyi ortaya çıkardı ve hangi sanata yolunu açtı ve ne güzel bir ilim ve fazilete herkesten önce ulaştı. O tek başına bir örgü zamanının sesidir. Mutluluk damarlarında aksın diye krallar onu

[37] On dördüncü asır müelliflerinden olan İbn Haldûn çeşitli mûsikî formlarının İslamiyet öncesinde de mevcut olduğunu delillendirerek şunları sunmuştur: [38] *“daha önce de ifade edildiği gibi, Araplar İslam öncesinde mûsikî ve diğer sanatlara yönelmeden önce şiir hususunda büyük çabalar harcıyorlar ve irticalen şiir irad edebiliyorlardı.*

dinleyerek uyurlardı. Acem kralları da keyif veren müzik veya lezzetli uyanıklık olmadan uyumazlardı. Arap kadın keder damarlarında dolaşıp bedeninde gezinmesin diye çocuğunu ağlıyorken uyutmazdı. Mutlu ve seviçli uyusun diye onunla çekişir, güldürmeye çalışırdı. Böylece cismi gelişir rengi ve kanı saflaşır ve aklı sağlığına kavuşur. Çocuk da mûsikîye ilgi duyar ve ağlamasını gülmeye dönüştürür. Yahyâ b. Hâlid. B. Bermek de şunları söylemiştir: “Mûsikî seni coşturan, [38] raksettiren, ağlatan ve hüzünlerindiren şeydir. Bunun dışındakılar ise bela ve yanılgıdan ibarettir.” (Mutemed sözlerine şu ifadelerle devam etti) ne güzel anlattın ve de ne kadar hoş tasvir ettin. Bugün çarşıya gittiğimde çeşit çeşit müzik aletleri gördüm. Senin sözlerin de şu süslü elbiseye benziyor, üzerinde sarı, kırmızı, yeşil ve birçok renk var. Peki usta bir muganninin ortaya koyduğu sanat nasıl olmalıdır? İbn Hardâdiye: Ey müminlerin emiri, usta muganni kendi nefeslerine hâkim olan, hoş geçişler yapabilen ve çeşitlerini bilen kişidir. Mutemed: “peki “tarab” coşku çeşitleri kaç kısma ayrılır?” diye sordu. O da: “ey müminlerin emiri, üçe ayrılır. Hareketlendirip coşku veren, rahatlamayı dinlendiğinde güzel ahlaka davet edip kolaylaştıran, hüzün ve keder coşkusu, bilhassa gençlik zamanlarını hatırlatan, vatan özleminden ve sevgiliye vuslatı beklemek için sabrın tükendiğinden bahseden şiirlerin hissettirdiği gibi. Ruha safa veren ve latif duygular hissettiren coşku, özellikle de kaliteli besteleri ve sanatsal yönü kuvvetli eserleri dinlerken ortaya çıkar. Bilmeyen ve anlamayan biri için ise ağır gelir ve kendi vaktinin boşa geçtiğini düşünür. Sert bir taş ve cansız katı bir varlık gibidir, varlığı da yokluğu da birdir. Yunanlı bilgelerin pekçoğu ve eski filozofların bir kısmı şunu söylemişlerdir: “koku alma duyusu islas eden kişi güzel kokudan nefret eder. His duygusu kabalaşmış bir kişi de mûsikî dinlemeyi kötü görür, ondan uzak durur, ayıplar ve zemmeder.” (Mutemed): “peki ikanın, tarik çeşitlerinin ve mûsikî sanatlarının konumu nedir?” diye sordu. O da: “ey müminlerin emiri daha önce de denildiği gibi, İkanın mûsikî için konumu, aruzun şiirdeki konumu mesabesindedir. İkayı açıkladılar, onu bazı işaretlerle isimlendirdiler ve lakaplar taktılar. O kırk cinse ayrılır: Sakil-i Evvel ve hafifi, Sakil-I Sâni ve hafifi, er-Remel evvel ve hafifi, el-Hezec ve hafifi. İka vezin (ölçü) demektir. İkalandırdı demek, vezinlendi demektir. İka veznin dışına çıkmaz. Veznin dışına çıkmak, vezni ya da hızı bozar.

Sakil-i Evvelin ikası: üç – üç- iki ağır sakîl ve bir, Sakil-i Saninin hafifinin ikası: peşpeşe iki vuruş, ağır bir vuruş ve mükerrer iki vuruştur. Haffü’r-remel’in ikâsı: çift iki-çift iki vuruştur ve her çift arasında bir fasıla vardır. Hezec’in ikâsı: Haffü’l-Hezec’in ikâsı: bir-bir vuruş olup vuruşlar tek bir düzeyde, eşit ve Hezec’tekinden değer olarak daha hafiftir. Tarikler sekizdir: birinci ve ikinci olmak üzere iki sakil ve bunların hafifleridir.

Bunlardan hafifu’s-Sakîl mâhûrî olarak isimlendirilmiştir. Bu şekilde isimlendirilmiş olmasının nedeni de Musul’da ikamet etmiş olan Fars asıllı İbrahim b. Meymûn’un bu (Mevâhîr) tarzında ve bu tavırda çok fazla eser bestelemiş olmasıdır. Bu tariklerin her birinden mezmûm ve mutlak adıyla türevler ortaya çıkar. Bu tariklerde ıstılah farklı şekillerde yer aldığından farklı takma adlar/lakaplar ortaya çıkar. Bu lakaplar onların birbirinden ayrışmasını sağlar. Bunlar: Mahsûr, Mahbûl, Mecsûs, Mahdû’ ve el-Ervâh. Milletlerin çoğuna ve Yunan hükemanın ekserisine göre Ud’u mühendisler insanın mizâcına uygun olarak üretmişlerdir. Teller olması gerektiği gibi akortlandığında mizaçlara hitap eder ve haz verir. Tarab, bir anda insanın mizacını doğal haline dödürmektir. Her tel kendisinden sonraki tel ve onun üçte biri gibidir. Buruna en yakın perde telin toplamının dokuzda biri çizgisi üzerine konur. Ey Müminlerin emiri işte bunlar, İka sanatının ana hatları ve çerçevesidir. Mu’temid o gün sevindi ve İbn Hardâdiyye’ye ve onunla birlikte olan arkadaşlarına hil’atler verdi. Onu diğer arkadaşlarından üstün tuttu. O gün sevinç ve eğlenceli bir gün oldu.” diyerek cevap verdi.

[39] O devirde Araplar çölde göçebe kabileler halinde bulunmaktaydılar. Medeniyete yoldaşlık eden tüm sanat dallarında çaba göstermek suretiyle bilinçlerini terakki ettirmeden önce, develerini yönlendirmek için söyledikleri hudâlarından başka bir mûsikîleri olmamıştı. Bu çobanların kalbindeki yanan duyguları ifade eden şarkılardı.

Araplar kadim bedevi adetlerini bir kenara bırakıp dünyanın fatihleri oldukları zaman, Kur'an'ın öğretilerinin dışındaki her şeyi terkettiler. Artık onlar için bu mukaddes kitabın okunmasından başka bir şey yoktu.

Yunan ve Fars hazinelerinin efendileri oldukları zaman, şarkıları da çölde yaşadıkları zamanki gibi kalmadı. Bu konforlu hayat onlara hoş geldi, lüksün ve konforlu hayatın taraftarı oluverdiler.

Müziyenler ve şarkıcılar, Rum ve Pers ülkelerinden Hicaz'a göç ederek kendilerine iyi muamelelerde bulunan Araplar'ın mevâlileri oldular. Çok geçmeden Araplar'ın arasından da Farşlı mugannilere eşit seviyede muganniler çıkmaya başladı. Aslen bir Farisi olan Neşît¹¹⁹, Tuveys, Abdullah b. Cafer'in kölesi Saibu'l-Hâsir¹²⁰ bu mugannilerin önde gelenlerindendi. Bu asırda Araplar Fars şarkılarını okumaya başladılar. Onların akabinde; Ma'bed, İbn Serîc ve bu ikisi dışındaki diğer meşhur muganniler ortaya çıkmaya başladı ve üstadlarının attığı temelden yola çıkarak vakit kaybetmeden terakki merdivelerini ağır ağır çıkarak mûsikî sanatında ustalaşmaya başladılar ve hatta bu sanatta olgunluk seviyesini yakaladılar. Abbasiler döneminde ve İbrahim el-Mehdî, İbrahim el-Mevsilî ve oğlu İshak ve İbn Ebî Hammâd'ın¹²¹ gibi isimleri sayabileceğimiz büyük mûsikîşinaslar devrinde durum bu şekildeydi.

¹¹⁹ [39] Eserin Fransızcası'nda, "Mechit" şeklinde geçmektedir. Bu da Meşît olarak okunmaktadır ki doğrusu bizim zikrettiğimiz gibi "Neşît" dir.

¹²⁰ Eserin Fransızcası'nda, "Zavis" şeklinde geçmektedir. Bu da "Zâvis" olarak okunur. Doğrusu ise "Towais" olarak yazılmış olmasıdır. Daha sonra "Kathir" olarak geçmiş, doğrusu ise "Khathir" Hâsir, olarak yazılmış olmasıydı. Eserin Fransızcası'nı okuyanlar "Zavis Saib Kathir" olarak geçtiği için, bu iki ismin tek bir isim gibi algılamaktadırlar.

¹²¹ Eserin Fransızcası'nda "İbrahim, Mahodi, İbrahim de Mossoul, son fils Ishak et son petit fils Hamed" olarak hatalı bir şekilde geçmektedir. Doğrusu ise şu şekilde olmalıdır: "İbrahim El Mahdi, İbrahim el-Mousseley ou de Moussel, son fils Ishac et son petit fils Hammad"

Bu dönemde Bağdat mûsikî sanatının merkezi oldu ve daha önce sözü edilen bu üstadların yaptıkları besteler, medeni dünyanın bugüne kadar dinleyerek, rakederek büyük keyif aldıkları bir hale ulaştı.¹²² (İbn Haldun'un ifadeleri burada sona ermektedir.)

¹²² Burada İbn Haldun'un Mukaddime kitabındaki ifadelerini olduğu gibi aktarmak istiyoruz:

Araplar için en başta şiir sanatı gelmekteydi. Birbirlerine harf adedince eşit, hareke ve sukûn noktalarında birbirine mütenasip bölümlerden oluşan sözler telif ediyorlardı. Sözler her bir bölüm değerine atıf yapılmaksızın müstakil bir anlam ifade edecek şekilde ayrılmaktaydı. Bu bölümleri “beyit” olarak isimlendirdiler. Yapısı itibarıyla bölümlere ayrılmaya da bütün olarak kullanılmaya elverişli, bölümler ve heceler ile orantılı bir şekilde, anlatılmak istenilen ortaya çıkarılıyorlar ve sözü bunun üstüne tatbik ediyorlardı. Buna son derece düşkünlüler [40] ve sözlerinin bir kısmı bu şereften pay alarak imtiyaz kazanırken bir kısmı ise bundan uzak kalıyordu. Yaşadıklarını, hikmet birikimlerini, şanlı hikayelerini içeren divanlar yazdılar ve onu, isabetli manalar ortaya koyabilmek ve güzel bir üslup kullanmak için bir mihenk taşı yaptılar. Bu durumu böylece sürdürüp gittiler. Heceler, sakin ve harekeli harfler arasındaki bu uyum, mûsikî kitaplarında izah edilen ses uyumuyla kıyaslandığında denizde bir damla kadar kalmaktadır. Ancak duygu dünyaları sadece buna yetiyordu. Çünkü onlar o zamanda ne taklit ediyorlardı ne de bu konuda bilgi birikimleri vardı. Çoğunlukla tabiatlarına bedevilik galip gelirdi, daha sonra onların arasındaki deve sürücüler (hüdât), develerini yürütürken ve yalnızlıklarıyla başbaşa kaldıklarında, o genç insanlar seslere müracaat ederek terennüm ettiler. Bu terennümlerini bir şiire uyarlayarak yaptıklarında da buna “ğınâ” ismini veriyorlardı. Şayet bu terennümler içinde tehlîl (lailaheillah) ifadelerini barındırırsa buna da tağbîr adını vermekteydiler. Ebû İshâk ez-Zeccâl, (Gâbir) baki olan'ın zikri olduğu için bu şekilde isimlendirildiğini ifade etmiştir. Yani bu isimlendirmenin ahiret halleriyle ilgili olması neddiyledir. İbn Reşîk, Umde adlı kitabının sonunda ve diğer eserlerinde de bahsettiği gibi, birbiriyle uyum teşkil eden makam ve nağmeleri şarkılarında kullanmışlardır. Bu genellikle raks, def ve mizmar ile birlikte yürüşüye eşlik eden hafif tarzında uygulanmaktaydı. Bununla insanlar neşeleniyor, vakar sahibi kişiler bile kendini bu havaya kaptırıyorlardı. Bazılarına hezec, bazılarına basit şeklinde isimler veriyorlardı. Bütün bu besteler ilk örnekleri teşkil etmekte ve herhangi bir eğitim olmadan doğaçlama bir şekilde öğrenilmekteydi. Bütün bu basîtlar (melodik makam dizileri ve ritmik formlar) bir üretimin neticesinde ortaya çıkmışlardır. Bu durum, Araplar'ın bedevilik ve cahiliye dönemlerinde devam etti. İslamiyet geldiğinde, dünya devletlerine hâkim olup ve Acem krallıklarını ele geçirdiklerinde (Araplar) bedevilerdi ve de zelil bir haldeydiler. Bunun yanında dini yaşamaya son derece bağlı olmaları, dinin, dini veya dünyevi hayata faydası olmayan şeylerle uğraşmayı yasaklaması ve boş kalmayı şiddetle sakındırması sebebiyle bundan (mûsikîden) biraz uzaklaşmışlardı. Lezzet aldıkları yegâne şey, adetleri ve alışkanlıkları olan kıraati nağmeleştirmek ve şiir terennüm etmekten başka bir şey değildi. Bolluğa ulaştıklarında, diğer milletlerden elde ettikleri ganimetler sebebiyle de refah artınca, lüks yaşamı ve zamanı boş geçirmeyi sevmeye başladılar. Rum ve Fars diyarlarındaki şarkıcılar kendi memleketlerinden ayrılarak Hicaz'a gelerek Araplar'ın mevâlîsi oldular ve hep birlikte udlar, tanburlar ve çeşit çeşit enstrümanlar çaldılar. Araplar onların okudukları besteleri, melodileri işittiler ve kendi şiirlerini o meklodilere uyarladılar. Medine'de Neşîr el-Fârisî, Tuveys, Ubeydullah b. Cafer'in kölesi Saib Hâsir gibi muganniler çıkarak Arap şiirlerini bestelediler. Daha sonra ise onlardan bu mirası; Mabed ve dönemindeki muganniler, İbn Süreyc ve benzerleri aldılar. Arap mûsikî sanatı en mükemmel şeklini bulduğu, Abbasilere kadar kademe kademe ilerlemeye devam etti. İbrahim b. el-Mehdî, İbrahim el-Mevsilî ve oğlu İshak ve onun da oğlu olan Hammad bu devirin önde gelen isimleriydi. Bağdat'ta, Abbasiler döneminde mûsikî öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki, mûsikî meclislerinde, teğanni edilen şiirler eşliğinde yapılan raksar ve eğlenceler halen konuşulmaktadır. Bu raksarlar için özel olarak elbiseler ve aletler icad etmişlerdi. Sadece raks için ayrı bir sınıf ortaya çıkmıştı. Bunun için “el-Kerc” olarak isimlendirilen [41] başka aletler de icad etmişlerdi. Bunlar tahtadan yapılan at figürleriydi ve kadınların giydikleri elbiselere bağlanırdı. Böylece kadınlara ata binmiş izlenimi verirdi ve sanki savaşıyorlarmış gibi birbirlerine hamle

[40] Tüm bu aktarılanlara rağmen, İslam öncesi dönemindeki mûsikî konusundaki bilgiler üzerindeki karanlık kalkmamaktadır. İsmail'in evlatları Hicaz'dan göç edip Necid'i, Irak'ı, iki nehir arasını, Suriye'yi imar ettikleri günden önceki Arap tarihi, dayanak ve delillerden yoksundur.

Değişik kabilelere ait şerhirler zaptolunmuştu ve Araplar kalabalık topluluklar halinde oralarda yaşamaya başlamışlardı. Tarih anlatıcıları ise kadınlardan ya da mera anlaşmazlıklarından dolayı gerçekleşen savaşlardan başka bilgiler rivayet etmemekteydiler. Bütün bunlara bir istisna olarak, Âd kavminin Fırat nehrinin öte tarafındaki ovalarda millattan önce 2218 yıllarında yaptıkları bir savaşla ilgili birkaç bilgi kırıntısı, milattan önce 2033 yıllarında Deylûs önlerindeki hezime uğramaları, Aşağı Mısır'ı (deniz tarafı) milattan önce 2042 tarihinde istila etmeleri ve milattan önce 1898 yılındaki Amord ayaklanması ve oradan kovulmalarından İslamın gelişine kadar ki uzun sessizlik dışında başka bir tarihi bilgi bulamamaktayız.

[41] Bu on dört asırda ise medeniyetin her alanında eserler verilmiştir. Arap müelliflerin tamamı, İslami asırların, Arap milletinin indinde yeniden kadim şiir ruhunu uyandırdığı, güzelliğin anlamını idrak ettirdiği, bu kadim halkta şiir ruhunu yeniden uyandırdığı ve güzelliğin anlamını kavramalarına yardımcı olduğu hususunda ittifak halindedirler. Bütün bunlara delil olarak kaliteli yaşam ve zihni terakki gösterilebilir.

yaparlar, birbirlerini yakalayıp saf dışı ederlerdi. İşte bunun gibi pekçok oyun düğün yemeklerinde, düğün törenlerinde, bayramlarda ve eğlence meclislerinde sergilenirdi. Bağdat'ta ve Irak'ın diğer şehirlerinde bunlar çok yaygındı. Buralardan da diğer yerlere ulaştı. Musullular'dan Ziryâb isminde bir genç, mûsikîyi onlardan öğrenmiş ve bu sanatta son derece iyi bir konuma gelmişti. Ancak onu olan kıskançlıklarından dolayı kendisini Mağrib'e sürgün ettiler. Ziryâb da oradan ayrılıp, Endülüs hükümdarı Hakem bin Hişâm bin Abdurrahman ed-Dâhil'in yanına gitti. Hakem ona son derece yakınlık sergilemiş, onu karşılamış, hediyeler vermiş, geliri ona ait olacak araziler tahsis etmiş, devlet içinde ve eğlence arkadaşları arasında onu özel bir konuma yükseltmiştir. Böylece Ziryâb, Tavâif zamanına kadar, nesilden nesile aktarılan ve devam eden mûsikî sanatını Endülüs'e miras bırakmıştır. Bu sanat İşbiliye'de son derece ilerleme kaydetmiş, sonra buranın gücünü kaybetmesiyle birlikte, denizin karşı kıyısına, Afrika ve Mağrib'e geçmiş ve oranın şehirlerine yayılmıştır. Buralardaki medeniyetin gerilemesine ve devletlerin ortadan kalkmasına rağmen, bu sanat canlılığını yitirmemiştir.

Yeryüzündeki her bir yaratılmış, hareketlerinin bir ölçü içerisinde olması gerektiğini hisseder yahut ne kadar sade bir mahluk olursa olsun düşüncelerini bir vezin içerisinde nağmelere dökmek ister.

Araplar'ın İslam öncesinde de şarkı okudukları hususunda herhangi bir şüphe yoktur. Kendi mizacı ve iç güdüsünü doğrultusunda, uzun ve zorlu çöl yolculukları esnasında bindiği bineğin ritmik hareketlerini bir mûsikî ölçüsü kabul ederek şarkılar okurlardı.

Şarl Huart, “Litterature arabe” adlı eserinin dördüncü sayfasında şunları aktarmaktadır:

“Arap ilk olarak, bestesinin, şarkısının veznini devenin boynunu uzatıp kafasını kaldırıp adım atmaya başlayıp hızlanmasıyla başlamasına inşa ettiğini farkettiler. Mûsikîde ve mûsikî vezinlerinde bu hayvanın kininin ve anlayışsızlığının etkisi izlenebilmektedir. Onun attığı dört adım ölçü için bir temel teşkil etmekteydi. Sözcüklerin uzatılarak ya da kısaltılarak taksim edilmesi bu ölçüyü takip edecek şekilde oluşmaktaydı. İşte, bu deve kervanlarını süren kişinin (hâdi) şarkısı olan “Hudâ” idi.

Ve bu sıkıcı ve sessiz yaşamın ortasında, saf bedevinin tesadüfen icat ettiği ve kuralları daha sonraları konulacak olan “aruz” için bir temel teşkil etmekteydi.”

Aktarmış olduğumuz bu Arapça rivayeti aktaran kişi Araplar'ın mûsikî zevkine örnek olarak gösterilen en eski şahit olan Hudâ'nın tesadüfen ortaya çıktığını söylemektedir. Biz ise bu bedevinin kendi iç güdüsü ve doğası gereği bu vezni bulabileceğini düşünmekteyiz. Zaten böyle bir şeyin gerçekleşmemiş olması yanlış olurdu.

Eflatun alemin iki şeyden neşet ettiğini söyler, vahdet (teklik) yani düşünce (iyilik düşüncesi) ve kesret (çokluk) bölünmeyi ve cüzlere ayrılabilenler (yani madde). Bu nazariyenin karşısında ise [42] Fransız filozof Dauriac'ın “Mûsikî anlayışının bölümlere ayrılması” (Essai Sur L'esprit Musica) adlı kitabındaki şu görüşü yer alır: “Mûsikî, ilmi kaynağını iki yerden almaktadır, adet (yani zamansal nicelik) ve seslerin kalın ya da incelik faktörü. Nağmelerin ve aralıkların ortaya

çıkmasını sağlayan bu faktörü ses uzvumuzda bulmaktayız. Konuştuğumuz da ya da bağırdığımızda bu bizim mûsikî bölgemizin harekete geçtiği anlamına gelir. Meydana gelen hadise tiz ve pest bölgelere arasında gerçekleşir. İşte, bu tabiatın ellerinden ortaya çıkan “Gınâ’nın” ve ona eşlik eden kelamın ana unsurudur. Bunların akabinde ise bu ana unsuru düzenleyecek olan düşünce ve fikir gelmektedir.

Araplar’ın İslamiyet öncesinde de sevgili, savaş, terkedilmiş viraneler, düşmanlarını yenişleri hakkında şiir yazdıklarının net olduğunu zininden çıkarmamak gerekir. Tarih bu şairlerin bazılarının adlarını zikretmektedir ve şunu biliyoruz ki, bu zevatın arasındaki kadim düşünce, şiirin cinlerden vahyedilmiş olduğudur. Araplar şiirlerini herhangi bir kural çerçevesinde yahut başka bir faktörü göz önüne alarak yazmıyorlardı. Yalnızca mevcut olan şiirlere iç güdülerini nisbetince kıyas ederek eserler ortaya çıkarmaktaydılar. Ta ki el-Halîl’in sekizinci asırda gelip aruzun kurallarını ortaya koyuncaya kadar. Bu düşüncenin kaynağı da demir döverken dengeli ve ölçülü sesler çıkartan demircileri görmüş olmasıydı.

Butün deliller onların mûsikîdeki durumlarının tıpkı şiirlerindeki hal gibi olduğuna şahitlik etmektedir. Mûsikîyle, uzun zaman boynunca düşünmeden iştiğal etmişlerdir. Onlardan sonra gelenler ise sesleri, ses unsurlarını, kanunlarını ve bütün dikkatleriyle -ne kadar küçük olursa olsun sesleri meydana getiren- aralıkların hepsini araştıracaklardı. Evet, mûsikîleri düşünce dünyalarının delalet ettiği şekilde; basit, saf ve dar bir alan çerçevesindeydi. Ancak eskilerin de haklarını teslim etmek gerekir ki onlar mûsikînin ölçüsüz olmayacağını biliyorlardı. Güzel ve sanatlı beste yapamadıklarını gördüler ve onların tümü yaptıkları şarkılara bir ölçü, tertip ve ses tahdidi koydular. Daha sonra Yunanlar, Araplar’a çok sağlam ve en ince terkip kaidelerinden oluşan mûsikî ölçüleri kurallarını getirecektir. Çünkü Yunanlar da rolleri gereği ırksal zevklerini ve garip ruhsal durumlarını yansıtacak kendilerine özgü özel ve bariz meziyetleri olan mûsikî sanatlarına vezinler üreteceklerdi. Şu durumda mûsikînin ve şiirin her ikisinde başlangıçta aynı anda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Şayet o başlangıçtaki kadim hecelere ulaşabilseydik,

Muhammed'in şairlerin şairi ve reisi¹²³ olduğuna inandığı, Melik İmriu'l-Kays'ın yazmış olduğu

Muallakât'üs'seba mecmuasına sahip olabilseydik, saray şairi en-Nâbiğa'yı (es-Zeybânî), halife Ömer tarafından onurlandırılmış olan ve el-Fâruk ve Hire Meliki Amr b. Hind ve Zühêyr b. Ebî Seleme arasındaki savaşın ravisi (Chitar)'ı,¹²⁴ el-Fahl olarak lakablandırılan Alkame b. Ubâde'yi tanıyabilmiş olsaydık ve Arap edebiyatının ilk asırlarıyla ilgili sayısız şiiri raviler bize ulşatırmış olsaydı. Ancak elimize bedevi toplulukların mûsikîleri üzerinde konuştuğumuz az miktarda bilgiden başka bir şey ulaşamamıştır.

[43] Onuncu asırda bazı Arap müellifleri mûsikî hakkında yazılar yazmışlardır. Umulur ki perdenin ardındaki seleflerinin mûsikî hakikatlerini kendi uzun ilmi hayatları süresinde toplayabilmişlerdir ve biz de bunlardan yararlı bazı bilgiler çıkartabiliriz.

Farabi¹²⁵, kendi döneminde kullanılmakta olan mûsikî aletlerini hassas bir şekilde izah etmiş ve bir takım Arap mûsikî kuralları olarak zikredilebilecek olan bazı kaideleri bir araya getirmiştir. O, cahiliye dönemindeki mûsikî gamından ve cahiliye perdelerinden bahsederek okuyucuya bazı işaretler vermektedir. Bize İslam'dan önce kullanılmakta olan ameli mûsikî makamlarından bahsettiğinde de kitabında yazdığı, ama kendi döneminde artık kullanımda olmayan şeyleri aktarmıştır. Bu tarikaların kuralları, onun mûsikî sanatına dahil etmeyi önemseydiği

¹²³ [42] Muallakât'ın tamamı İmriu'l-Kays'a ait değildir. Aksine cahiliye dönemindeki yedi şaire aittir ki bunlardan birisi de İmriu'l-Kays'tır.

¹²⁴ Eserde bu şekilde geçmektedir. Ama doğruluğu hakkında kesin bilgiye sahip değiliz.

¹²⁵ [43] Söylemleriyle çok fazla karşılaşacağımız Ebu'n-Nasr Muhammed el-Farâbî, miladi 865 yılında Farâb'ta, bugün Türkistan'da Etrâr olarak diye bilinen yerde doğmuştur. Küçük yaşta Bağdat'a göç etmiş ve Arapça, tıp, mantık, felsefe ve mûsikî talim etmiştir. Daha sonra kitaplarının çoğunu telif ettiği ve Halep hakimi olan Seyfu'd-devle Ali el-Hamdânî'nin yanında misafir olarak Halep'te yaşamıştır ve Şam'da 950 yılında vefat etmiştir.

Mûsikî hakkındaki telifleri onun Yunan üstadları son derece beğendiğini hatta muasırı Arap üstadların yazdıklarını ihmal ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte şayet [44] yönünü kulaklarının duyduğu ve çevresindeki insanların dinlemekte olduğu müziğe çevirmiş olsaydı, kendinden sonra gelenler için bu uzun şerhlerden, açıklamalardan daha faydalı bu kadar çok bilgi bırakması mümkün değildi. Öyle ki biz de, Pisagor'un, Aristoxanes ve diğer Yunan üstadlarının görüşlerinden faydalanamazdık.

kuraldan farklılık göstermekteydiler. Burada Farabi'nin kendi döneminde de kullanımda olan Bağdat tanburu hakkındaki ifadelerini sunmak istiyoruz:

“Bağdat tanburundaki paralel iki tel, burguluk bölümünden itibaren beş eşit kısma ayrılmaktadır. Perde yerlerini noktalar belirler. Bu noktaların her birine perdeler iplerle bağlanır. Geriye kalan perdeler de göğüs eşiği ile saptaki eşik arasında kalan burguk tarafındaki 8/1 lik bölüme bağlanırlar.

A-C ve B-D tellerinin üzerinde bulunan N-O perdeleri, telin tamamının uzunluğunun 8/1 lik kısmına bağlanmıştır. A-N ile B-O aralığı arasında kalan her bir aralık birbirine eşittir. A-N, A-C'nin 1/8 i iken B-O da B-D'nin 1/8'idir. Şayet teli kırk eşit parçaya ayıracak olursak A'dan sonra gelen E perdesi 39, G 38, I 37, L 36, N,35 ... bu perdelere denk gelecektir. Bundan sonraki kısmı de aynı şekilde bölümlendirecek olursak birbirine eşit aralıklar elde ederiz.

Üzerinde konuştuğumuz enstrüman için dizideki uyumu bozmayacak küçük perde aralıkları olmasını tercih ederiz. İki tel arasındaki bağlantıyı oluşturabilmek için küçük perde aralıkları gereklidir. [44] Ancak enstrüman icracıları A ve N den B ve O'ya, ya da aynı şekilde A ve G den N ve O ya eşit aralıklarla geçiş olmasını tercih ederler. B-D arasındaki telin akordu, G noktasının 19/20 perdesindeki sesle aynıdır. İşte genel akort düzeni de bu şekildedir. Daha önce zikredilenlerden de anlaşılıyor ki, enstrüman üzerinde birbiriyle aynı olduğu zannedilen diğer sesler gerçekte birbirinin aynısı değildir. Bundan dolayı tellerden birisi diğeri gibi akort edildiği zaman bu söylediklerimiz daha iyi anlaşılacaktır. [45] B – D'den F ye, A-C'den de I'ya, H-L'den K-N'ye yapacağımız akort da aynı seslere sahip olacaktır. B-F, G-I ve daha önce söylendiği gibi A-E aralıklarının oranları birbirine eşit olması gerekir.”

Farabi, Yunan (mûsıkî) kaideleri ve kendi kişisel fikirlerini doğrultusunda Bağdat tanburunun akort edilmesini bu şekilde tashih etmiş, sonra da cahiliye döneminde kullanılan perdeleri izah etmeye başlamıştır.

“Söz konusu olan enstrüman akort düzenleri hakkında şunu söylemek isterim ki B-D telinin boş haldeki akordu, G perdesinin akorduyla aynı olacaktır. G, I, L, N ve diğer iki ses A, E'nin B ve D perdeleriyle aynı seste değildir. Yine M ve O da A-

C teli üzerlerinde herhangi bir aynı sese tekabül etmez. Ancak N-C aralığında o perdeleri bulabilmek mümkündür. Bu şekilde düzenleyerek sekiz sesi elde etme imkanına sahip oluruz.

Telleri farklı seslere çekerek çeşitli aralıklarda farklı akort düzenleri de yapmak mümkündür.

B sesiyle E sesini aynı akorda çekersek, A sesi, B-D telinin boş haldeki sesinden daha pest olacaktır. O sesi, A ve C perdesindeki perdelerden daha tiz olacaktır. Diğer geriye kalan yedi ses de aynı şekildedir.

Üçüncü bir akort düzeni de, B-D nin boş haldeki sesinin I sesiyle aynı sese çekilmesi şeklindedir. Bu kez de B, F, H sesleri I, L ve N sesleriyle eşit olur. Bu durumda da dokuz farklı ses elde etmiş oluruz.

Diğer bir akord düzeni de, B ve L sesinin aynı akorta çekilmesiyle meydana gelir. Bu durumda B, F ile L, N sesleri aynı olur. Bu şekildeki düzenlemeyle de on ses meydana gelir.

Son olarak B ve N seslerinin aynı olması durumunda elde edilecek seslerin sayısı on bir olacaktır. Bu akort düzeni en zengin ses aralığına sahip olandır.”

Farabi bu durumdan pek hoşnut görünmemektedir. Zira o, burada dörtlü aralıktan fazlasını ve de ud perdelerinin verdiği sesleri bulamamıştı.

Cahiliye perdeleri olarak isimlendirilmiş olan perdeler ve bu perdelerle yapılmış olan, cahiliye besteleri olarak isimlendirilen eserler, eski zamanlarda kullanılmaktaydılar. Bu enstrümanı icra eden modern Arap icracıları artık bu cahiliye perdelerini kullanmamaktadırlar.

[51] Farabi'nin Bağdat tanburu ile ilgili görüşlerini, mûsikî tarihçilerinin şahitliğinde kelime kelime ele alacağız. Kitabında zikredilen ve beş aralıkla sınırlı olan bu cahiliye perdelerinin oranlarını tatbik ettik. Bu oranlar şu şekildedir:

Boş tel: 40/40

Birinci Perde: 40/39, bu perdenin oranı, bir tam ses aralığının (tanini) yaklaşık çeyreğine tekabül etmektedir.

İkinci Perde: 40/38, bu perdenin oranı, Limma'nın¹²⁶ yaklaşık yarısına tekabül etmektedir.

Üçüncü Perde: 40/37, tam ses aralığının 2/3'üne tekabül etmektedir.

Dördüncü Perde: 40/36, telin 1/10'una, kısa bir ses aralığına (minör) tekabül etmektedir.

Beşinci Perde: 8/7, (yani 40/35) tam ses aralığından biraz daha fazla bir aralıktır (yaklaşık tam bir sestir.)¹²⁷

İkinci telin boş haldeki sesi ise birinci telin 40/37 sindeki sesle aynıdır. Bu iki kadim nağmede yaptığı değişikliği bilmek de şunu ortaya koymuştur ki, Farabi bu iki nağmeyle Yunan (mûsîkî) kurallarından beslenen düşüncelerini ortaya sermiştir. Bu iki nağmenin oranı da şu şekildedir:

[52] İlk nağmenin düzeni:

$9/8 - 8/7 - 9/8 - 28/27 - 8/7 - 9/8 - 28/27$

İkinci nağmenin düzeni:

$9/8 - 8/7 - 8/7 - 49/48 - 8/7 - 8/7 - 49/48$

Önde gelen mûsîkîşinasların bir kısmının teorik ve pratik mûsîkîde büyük ıslahatlar yaptıkları, bazı kadim Arap mûsîkî kitaplarında dağınık bir şekilde zikredilmiştir.

¹²⁶ [51] Limma, Yarım ses aralığından daha küçük bir ses aralığına verilen isimdir.

¹²⁷ Bağdat tanburunun uzunluğunun tam çeyrek oranlarına tekabül eden ölçülerini burada karşılaştıracamız.

İlk çeyrek 12 milimetre

İkinci çeyrek, 11,1 milimetre

Üçüncü çeyrek, 11 milimetre

Dördüncü çeyrek, 10,2 milimetre

Bu oranların toplamı 43.5 milimetre yapmaktadır. Bu da bir tam sesin oranına karşılık gelir. Burada ise Bağdat tanburundaki bu uzunluğun 40 [52] olarak zikredildiğini görmekteyiz. Bu fark ise sesler ve aralıklar bakımından büyük bir farktır. Son olarak verilen ve 8/7 ya da 40/35 oranı ise tam aralık ve 1/8'e denk gelmektedir.

İsfahanî, Eġânî adlı kitabında, Mekkeli bir siyahi olan İbn Miscah'ın, Yunan ve Fars Mûsikîsi'ni öğrendiğini ve bu ikisinden Arap Mûsikîsi'ne pekçok besteleri naklettiğini, lakin bu bestelerde yer alan bazı nağmelerden ve garip vurgulardan Arap Mûsikîsi'ni arındırdığını aktarmaktadır.

Bu durumda ortaya çıkan şudur ki, her topluluğun mûsikîsinde onlara özgü olan sıfatlar mevcut bulunmaktadır.

Yazılı kaynaklar, İslam öncesi kadim Arap Mûsikîsi'nin varlığına dair açık deliller ortaya koysalar bile, bu mûsikînin mahiyeti hakkında herhangi bir şey ortaya koyamamaktadırlar ve bize onun nasıl bir şey olduğunu anlamamıza yardımcı olacak bir tablo da sunamamaktadırlar.

Aralıkları bizim kullandığımız aralıklarla ve kendisinden sonraki asırlarda kullanılan aralıklarla da farklılıklar göstermektedir. Bunun için mümkün olan en açık surette notaya aktararak ortaya koyuyoruz. Bugün bile bedevilerin çadırları altında okumaya devam ettikleri bu mûsikînin nağmeleri, dörtlü ve beşli aralıkları geçmemektedir.

Bu araştırmayı daha ileri bir noktaya taşıyabilmek için, Arap yarımadasının tarihi, coğrafyası, orada yaşayan ve birbirlerine karışan farklı milletlerin tarihine bağlı olarak meydana gelen bazı çıkarımlara göz atacağız. O eski asırlarda Bedevi Araplar'ın şehirlilerle karışması, Kureşliler'in, Keldaniler'in, Habeşiler'in, Farisîler'in ve İsrailîler'in bir bölgede toplanmasının şüphesiz mûsikî sanatının üstünde etkileri olmuştur.

[53] Bu dönemde hiciv bilinen bir şeydi. Şair hicvi etrafında toplanan kendi kabilesinden insanlara rivayet eder ve şarkı şeklinde terennüm ederdi. Biz şiirin rivayeti ve şairlerin sahip oldukları farklı adetler hakkında bilgiye sahibiz. Örneğin, şairin saçlarını tek tarafından kokulu bir yağ ile yağlaması, elbisesinin veya cübbesinin bir tarafını yerde sürümesi ve sadece bir ayağına ayakkabı giymesi gibi. Başlangıçta manzum ifadeler ve kafiye birtakım sözcüklerden başka bir şey yoktu. Sonraları recez (ölçü), uzun iki parça halinde oluşmuş olarak ortaya çıktı. Bu iki parçayı yine uzun bir parça takip ediyordu. (yani sebep-i hafif, örneğin “mes” ve

“tef” gibi heceler ve veted-i mecmu‘ “ilun” gibi heceler) işte bu bilinen ilk vezin ve ilk Arap bestelerinin ele aldığı şiirdir.

Bu dönemde kasideler son şeklini almıştır. Çok sayıda şair, bu tür kasidelerle şöhret kazanmış ve bu kasideler hakkında bilgiler ve kaside metinleri bize ulaşmıştır.

Hicaz’ın kuzeyinde yer alan şehirlerde yaşamakta olan Yahudiler, Arapça konuşuyor ve bedevi Araplar gibi, onların söyledikleri şekilde şarkılar söylüyorlardı.

Şüphesiz Hristiyanlık’ın bu farklı milletlerin arasında ortaya çıktığı, gelişmekte olan mûsikî materyallerinde derinlemesine etkisi vardı. Suriye’de ve Mezopotamya’daki şehirler Hristiyan’dı. Zira Şam’daki Gassan emiri Hire’de de Lahmi’lerin emiri Hristiyanlık’ı seçmişlerdi. Hire’deki Tenuh kabilesinin Arapları’nın yanı sıra şehirleri hükmü altına alan Arap memleketlerinin bütün bölgelerinden gelen anlaşmalı kabileler Hristiyanlar’dandı. Arap şairlerinin dini görüşlerinden ortaya çıkan durum Hristiyanlık’ın mûsikîye tesir ettiğine dair düşüncenin garipsenemeyeceğini ortaya koymaktadır. Çünkü bu dinin mimari sanatına, Hristiyanlık’ı kabul etmiş kimselerin dini sembollerden ve ilahilerden veya dini muhafazakarlığın ciddi ve gayriciddi sözlerin birbirinden ayrışmasından kaynaklanan gözle görülür etkenler sebebiyle tesir sahipti.

Bu çıkarımlar var olmasına rağmen, kesin ve gerçek bir durumu karşımıza çıkarmaz. Bu çıkarımlar doğru tarihi yazılı kaynaklar ve mûsikînin yazılı kaynaklarının şahitliğinden bizleri müstağni kılmaz. Bu kaynakların İslam öncesi mûsikî sanatının eserlerinin de bir eser olarak tıpkı edebiyat, Arap dili edebiyat tarihi kitaplarının günümüze kadar İslam’dan önce ulaşması pekala mümkündü. Öyleyse elimizde sonsuza kadar gizemli kalmaya devam edecek olan o asrın mûsikîsinin kayboluşuna neden olan belli başlı etkenlerin neler olduğu hakkında bilgimiz yoktur.

Farzedebileceğimiz her şey şundan ibarettir ki; o dönemde bir mûsikî türü ortaya konulmuştur. Bu mûsikî şarkı formunu kullanarak şiiri pazarlamak için kullanılıyordu. Mûsikî, şiirin bedevi ve şehirli Araplar’a sunulması için kullanılmaktaydı. Bu mûsikî birbirinden farklı ileriki dönemlerde bizim de tanıyacağımız belli başlı kalıplara, ölçülere ve terkiplere sahipti.

[54]

İKİNCİ BÖLÜM

(Birinci Asır)

(1)

TARİHÇİLER

Hilafetin Medine'den ayrılması ve yönetim merkezinin Dımeşk'e inşa edilmesi, kadim Yunan ve Suriye medeniyetlerinin miras alınması, Arap sanatının ilerlemesi adına büyük bir gelişme oldu.

Irak, Hicaz, İki nehir arası ve Suriye'de şairler çoğaldı. Edebiyatın oluşması ve tarihin inşası, mûsıkînin toplumda büyük bir yere sahip olmasına sebep oldu.

Besteciler Kureyşli Amr bin Rebia'nın (vefatı miladi 719) şiirlerini besteliyorlar ve tüm Arap alemine yayıyorlardı.

Dımeşk'te ise, Halife Velîd b. Yezîd yönetime geçtiğinde, Süreyc, İbn Muhriz ve el-Garîz'den mûsıkî öğrenmiş olan Yunus el-Kâtib'i davet etti. Yunus hem bir hanende hem de bir besteci idi. İsfahânî'nin yazdığı Kitâbü'l-Egâni adlı esere örnek teşkil ettiği düşünülen, pekçok "Elhan'ı" havî bir kitap yazmıştı.

Yezid b. Muaviye, Hristiyan şair Ğayyâs el-Ahtal'ı yazacağı şiirlerle Ensar'ı kötüleyerek hicvetmesi için teşvik etmişti. O şiirler her tarafa yayılıyor ve muganniler de onu Arap yarımadasının her bir noktasına ulaştırıyorlardı. Böylece Emeviler'in siyasi çıkarlarına hizmet etmiş oluyordu.

Bu asırda, İslam öncesinde hoş karşılanmamış olan, şiirde kolay ve sade ölçüler kullanılması revaç buldu.

Abdullah b. el-Muhârik'in (Nâbiğa benî Şeybân)¹²⁸ şiiri büyük bir şöhret ve yaygınlık kazandı. İnsanları uzun bir zaman boyunca şu kasideyi terennüm etmişlerdir. Kasidenin ilk beyitleri şunlardır:

¹²⁸ [54] En-Nâbiğa; İsmi, Abdullah b. el-Muhârik b. Süleym b. Hadîre b. Şeybân b.... (ila ahir) Emeviler zamanının bedevi şairlerindendir. Gönderdikleri hediyeleriyle kendini sevindiren Emevi

halifeleri için Şam'a methileyeler yollardı. Hristiyan'dı, şiirlerinde İncil'den ve ruhbanlıktan bahseder, Hristiyanlar'ın muhalefet ettiği biçimde imana muhalif ifadeler yer alırdı.

Muhammed b. Yezîd b. Ebî el-Ezher şöyle anlatır: “Velîd b. Yezîd'in kölesi Ebû Kâmil, Velîd b. Yezîd'in huzurunda bir gün şöyle şu eseri okıdı:

إِمْدَحِ الْكَأْسَ وَمَنْ أَعْمَلَهَا وَاهْجُ قَوْمًا قَتَلُونَا بِالْعَطَشِ

“Kadehi ve onu yaptıranı öv, susuzluktan bizi öldürenleri de hicvet.”

[53] Velîd, bu şiirin sahibinin kim olduğunu sorduğunda cevaben Nâbiğa benî Şeybân'a ait olduğu söylendi. Getirilmesini emretti ve geldiğinde de o şiiri okumasını istedi. O da bu isteği yerine getirdi. Velîd, bu şiirde kendisine dair bir övgü içerdiğini düşünüyordu ama gördü ki Nâbiğa benî Şeybân kavmiyle iftihar edip kavmini övüyordu. Velîd ona: “Şayet deden müslüman olmuş olsaydı, bu övgü yalnızca Benî Şeybân'a değil, bizim içinde geçerli olurdu. Seni eli boş göndermeyeceğiz.” dedi. Velîd kendisine bir şeyler verdi ve akabinde Nâbiğa oradan ayrıldı. Kasidenin ilk beyitleri şu şekildedir:

حَلَّ قَلْبِي مِنْ سُلَيْمَى نَبْلَهَا	إِذْ رَمَتْنِي بِسِهَامٍ لَمْ تَطِشْ
طَفَلُهُ الْأَعْطَافِ رُودَ دَمِيئَةٍ	وَشَوَاهَا بَخْتَرِيٍّ لَمْ يُحِشْ
وَكَانَ الذَّرَّ فِي أَخْرَاصِهَا	بَيْضُ كَحْلَاءٍ أَقْرَنَتْهُ بَعْشُ
وَأَلْهَا عَيْنَا مَهَاةٍ فِي مَهَى	تَرْتَعِي نَبْتَ خُرَامِي وَتَنْشُ
حُرَّةُ الْوَجْهِ رَخِيمٌ صَوْتُهَا	رَطْبُ تَجْنِيهِ كَفُّ الْمُتَنَقِّشِ
وَمَنْ اللَّيْلِ إِذَا مَا عَوْنَقَتْ	مُنِيَّةُ الْبَعْلِ وَهَمُّ الْمُفْتَرِشِ

*Süleyma'dan gelen oklar kalbime saplandı, bana doğru yönden ayrılmayan ok attığında
oyuncak gibi salınır narin yanları, avı ise tuzağa çekilmeyen kibirli kimselerdir
küpelerinde ki inci tanesi karakuşun yuvasına yerleştirdiği yumurtadır adeta
Ceylan gözlüdür kibirli bir eda ile, huzama otunu ve taze bitkileri otlarken
Güzel yüzlü ve yumuşak seslidir tazeciktir sesi özenle ellerin topladığı taze meyve misali
Gece vakti kucaklandığında kocasının tek isteği, yanına yatanın tek arzusudur*

Bu beyitlerden sonra Benî Şeybân'ı öven beyitler gelmektedir.

دَرَقَتْ عَيْنِي دُمُوعًا	مِنْ رُسُومٍ بِحَفِيرِ
مَوْجِشَاتٍ طَامِسَاتٍ	مِثْلَ آيَاتِ الزَّبُورِ
وَزَقَاقٍ مَتَرَعَاتٍ	مِنْ سَلَفَاتِ الْعَصِيرِ
مُلْحَدَاتٍ مِلَاءٍ	طِينَوْهُنَّ بِقَبْرِ
فَإِذَا صَارَتْ إِلَيْهِمْ	صِرَتْ خَيْرَ مَصِيرِ
مِنْ شَبَابٍ وَكُهُولِ	حَكَمُوا كَأْسَ الْمُدِيرِ
كَمْ تَرَى فِيهِمْ نَدِيمًا	مِنْ رَأْسِ وَأَمِيرِ

مِنْ رُسُومِ بَحْفِيرٍ

مِثْلِ آيَاتِ الزَّبُورِ

ذَرَفَتْ عَيْنِي دُمُوعاً

مَوْجِشَاتٍ طَامِسَاتٍ

Hafîr'deki izlerden gözlerim yaşardı

Ürkütücü ve gizli Zebur ayetleri gibi.

[55] Halife Velîd; şair, bestekâr ve güfte yazarıydı. Kendisinin çok sayıda bestesi vardır. Ud icra eder, ikâ sanatını bilir, def vuruşlarına kolaylıkla ayak uydurabilirdi. Yahya (el-Mekkî), Velîd'e ders vermek üzere, Mekke'deki en önde gelen mugannilerden birini davet etti. Gelen muganni, her şeyin kendi himayesinde olan Velîd gibi bir öğrencinin yanında bulunan diğer şahısların da bu derslerden faydalanması niyetiyle ona yakın adamlarının arasına girmek istedi.

Abbasiler döneminde İslam ülkesi genişledi ve sınırları arttı. Bu asır Araplar için başka hor görülmüş milletlerle karışıkları ve onlardan birçok sanat alanında etkilendikleri bir asır olduğu gibi aynı zamanda gösteriş dolu ihtişamlı bir asırdı.

Araplar, Yunan eserlerinin basımından sonra daha açık bir şekilde mûsikî kaidelerinde göreceğimiz üzere, Yunan yazarlara karşı büyük bir beğeni duymuşlardı. Ayrıca, isyana kalkışarak (Emevi yönetimine karşı), İbn Abbas'ı yönetime geçiren ve özellikle edebiyatta büyük bir tesir bırakan Fars, onlar için otoriteydi.

Hafîr'deki izlerden gözlerim yaşardı Onlar Zebur ayetleri gibi görünmezdir.

Dolu dolu kırbalar, meyve özünden şarapla

Dolu oldukları halde yatırılmış, katranla da sıvanmıştır

Onlara gönderildiğinde ulaşacağı en iyi yere varmış olur

Öyle genç ve yetişkinler ki meyhanenin kadehini ellerinde tutarlar

Nice nedimler görürsün onların arasında kimi reis kimi emirdir

(Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.)

[56] Mağripte Araplarla Berberîler bir araya geldiklerinde, Sicilya ve Endülüs'te yenilgiye uğramış toplumlardan yardım istiyorlardı.

“Bedeviler bir bölgeye girdiklerinde binalarla mamur bir hale getirebilmek için başka yabancı bir millete ihtiyaç duymaktaydılar.” Müslüman tarihçi İbn Haldûn bu ifadesiyle, Arap'ın yeni sanatsal ögeler ortaya koyamayacağını ve bu konudaki acizini itiraf etmiştir. İşte bu nedendir ki halifeler, sarayları ve mescitleri inşa ettirebilmek için, İslam himayesine yeni giren halklardan ister Mısır'ın İskenderiyesi'nden, Tizpon'un yabancılarından, Yunan – Bizans'tan (eski Konstantiniyye) Suriyeliler'den, Libya'nın doğu sahillerinden ya da Afrika'dan olsun zanaatkarlar ve sanatçılar getirtmişlerdir.

Bu yabancı kalabalık ve çalışan kesimdeki milliyet farklılığı, imar faaliyetlerinde apaçık büyük ve derin bir iz bırakmıştır. Aynı şeyi mûsikî için de geçerli olduğunu düşünürsek yanlış bir şey ifade etmiş olmayız. İleride görüleceği üzere, farklı milletlere mensup olmaları ve farklı yerlerde yetişmelerine rağmen meşhur sanat insanları, halifelerin saraylarına davet edilirlerdi. Araplar'ın içinde sanatla iştigal edenler ise, mûsikî talimi almak için diğer milletlere başvurulardı. Edebiyatçılar da örnekleri ve kuralları yabancı milletlerdeki ileri gelen hocalardan alırlardı. İşte hicri ilk asırlardaki Arap Mûsikîsi, bütün bu değişik kaynaklardan oluşmaktadır.

O dönemde mûsikî en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bunda şaşılacak bir şey de yoktur. Sosyologlar, mûsikînin her zamanda ve her toplumda büyük bir yer işgal etmesi olgusuna dayandırarak bunun sebeplerini ortaya koymada zorluk çekmemişlerdir: Zira mûsikî, İslamî özel ve genel hayatın içine girecektir. Eğlence törenlerinde, bayramlarda, mevsimlerde ve de çeşitli durumlarda, onun büyük bir misyonu olacaktır. Mûsikîşinaslar da sultanların ve hükümdarların kendilerine hürmet ettikleri kişiler haline gelecektir. Tarih, onların eserlerini ve başlarından geçen her hatırayı kaydedecektir. Edebiyatın da burada büyük misyonu olacaktır. Mûsikî büyük bir seviyeye ulaşacak ve altın dönemini yaşayacaktır.

Müslüman müelliflerin dediği gibi, Mûsikî mesleği daha önce alt seviye kadınlara¹²⁹ mahsus bir işti. Bu kadınlar için, Kitâbu'l Egânî'de muganniye cariyeler anlamına gelecek olan “*Kıyân*” ifadesi kullanılmıştır. Bu kitabın sahibi, zengin saraylarında gösteriş ve caka satma şartlarından [57] birinin de bu nevi muganniyelerden birkaç tane bulunması gerekliliği olduğunu aktarmaktadır. Abdullah b. Cedân'ın¹³⁰ iki cariyesi (muganniye) vardı. Onlara “*Âd çekirgeleri*” ismini takmış ve onları arkadaşı Ümeyye b. Ebî Salt'a hediye etmişti. Bu iki çekirgenin birçok beste yaptığı, bu bestelerin ilk dönem besteleri arasında yer aldığı ve bu eserlerin kendilerinin akranları tarafından derlenmiş olduğu aktarılmaktadır.

Bu kitaplar bize bestekar muganniyelerden ilk dört halife ile Muhammed (sav) döneminde yaşamış kırk altı ismi aktarmaktadır. Müellifler de onların besteledikleri şiirlerden geriye kalanları elden ele nakletmişlerdir.

Bunun tam aksine, bu tarihçilerin kitaplarında hiçbir (erkek) muganninin ismi bulunmamaktadır. Ancak hicri birinci asrın yarısından sonra onlardan da bahsetmeye başlamışlardır. Bu zamandan sonra şarkıcılık ve enstrüman çalma yalnızca cariyelere has bir meslek olmayıp bilakis herkes tarafından talep gören bir sanat haline gelmiştir. İlmin ve sanatın yaygınlaşarak parladığı o dönemde müzik, en önemli konumu elde etmiştir.

¹²⁹ [56] Bütün mûsikîşinâslar ister bestekar ister enstrüman icracısı ve gerekse muganniyeler olsun tümü cariyelerdendi. Cariyenin mûsikî biliyor olması ona büyük bir değer katardı. Mûsikîye yeteneği olan bir cariyenin köle pazarında ederi son derece artardı. Cariyenin efendisine vereceği lezzet ne kadar çok olursa, efendisinin de ona karşı saygısı ve güzel davranışı artardı.

Bazen de böyle cariyelerin fiyatı çok yüksek olurdu. Kûfe'li İbn Ğânim, muganniye cariyesini yüz bin dirheme satmıştır. (Yaklaşık otuz üç bin Frank) Sellâme de seksen bin dirheme satılmıştı.

Muganniye cariyeler hediyeler gibi takdim edilir, mirasa ve de mihre konu olabilirdi.

Dönemin müellifleri, bu muganniye cariyeleri, ilk olarak güzelliği, ikinci olarak mûsikî kabiliyeti ve üçüncü olarak aklının kemâli şeklinde sınıflandırarak güzelliklerini zikrederlerdi.

Bu muganniye cariyeler arasında efendilerine aşık olanlar ve canlarını onlar uğruna feda edebilecek kadar sadakatli olanların sayısı çok fazladır.

[57] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: “Femmes arabes avant et depuis l’islamine par le Dr. Perron – Paris 1858. İslam Öncesi ve islamın Başlangıcında Arap Kadınlar”

¹³⁰ Eserin Fransızcası'nda “Abdallah fils de Gohdars” olarak geçmektedir. Bu şekilde yazıldığında İbn Cehdâr olarak okunur ki doğrusu “İbn Cedân”dır. Bkz. Kitâbu'l Egânî, 8. Cilt, s. 2

Burada bizim üzerimize düşen şey, Arap yaşayışıyla, eğlenceleriyle, gösterişleriyle, mûsikîye olan düşkünlükleriyle ilgili konuları en doğru şekilde aktaracak olan tarihçilere bırakmaktır.

Yalnızca mûsikîyle ilgili olan konularla iktifa etmiş olsak bile, ister büyük bir tarihçi olan Mesûdî'nin “*Murûcu'z-Zeheb*” kitabından olsun, isterse de Ebu'l-Ferec'in el-İsfahânî'nin, sayısız delil ve bestelerde kullanılmış Arap şiirleri üzerinde tahkik edilmiş kaynaklar zikrettiği ve meşhur muganni ve muganniyelerin telifleri, çekişmeleri ve yarışmalarını aktardığı yirmi ciltlik “*Kitâbu'l-Egânî*” eserinden olsun çok fazla rivayet derlemek durumunda kalırdık.

Yine, müellifi meçhul olan “*Bin Bir Gece Masalları*” kitabından da pek çok şey bulabiliriz. Bu kitabın temeli birbirinden kopuk hikayelerden birine dayanır, bu hikâye de kendi bünyesinde çeşitli kaynaklara dayanan ve birçok döneme ait masal ve efsaneleri barındırır. İslam'ın sosyal yapısı samimi ve doğru bir şekilde itiraza mecal bırakmayacak şekilde, hatta daha da öteye geçilerek sırları gizleyen perdeyi kaldırıp çekinmeden, gerçekler de apaçık bir şekilde hangi konuda olursa olsun gelecek tepkilere aldırmadan sunulmuştur.

Eski Arap Mûsikîsi dönemlerini gerçek elbiseleriyle ve en ince detaylarıyla görmek isteyen kişinin yapması gereken şey, o dopdolu kaynaklara başvurmasıdır.

Biz ise, Arap mûsikî tarihi ile ilgili bazı noktaları sınırlandırmak ve Abbasi – Emevî dönemlerinden başlayarak İslam medeniyetinin oluşumunda [58] mûsikîsinin etkisinin mahiyetini tayin etmek için belli bir tarih aralığı öngörüp, aktarmadan geçemeyeceğimiz rivayetleri ele aldık.

Burada tarihin isimlerini ve anekdotlarını kaydettiği bu meşhur büyük mûsikîşinaslar dizisini öz bir şekilde ele alacağız.

TUVEYS (ya da) İsâ b. Abdullah ¹³¹

¹³¹ [58] “Tuveys” kendisinin lakâbıdır. İsmi ise, Tâvus ya da İsa b. Abdullah, künyesi Ebû Abdulmunim'dir. Benî Mahzum'un kölesidir. Medine'de Arapça şarkı okuyan ilk kişidir. İslam döneminde Remel ve Hezec usulünü ortaya koyan ilk kişi odur. Sakîl usulünde en iyi şarkı okuyan kişinin İbn Muhriz, Remel usulünde ise İbn Süreyc, Hezec usulünde ise Tuveys olduğu söylenirdi.

İnsanlar onu “hezec usulunda Tuveys’ten daha iyi okur” şeklinde bir darbimesel haline getirmişlerdi. Ud icra edemez ama def çalardı. Hezec usulünde okuduğu ilk şarkı şudur:

كيف يأتي من بعيد وهو يخفيه القريب
نازح بالشأم عَنَّا وهو مكسال هيوب
قد براني الحب حتى كدت من وجدي أنوب

Uzaktan nasıl gelsin yakın onu gizliyorken.

Tembel ve korkakken bizden uzaklaşıp Şam’a giden

Sevgi beni öyle yıprattı ki, aşkımda neredeyse erir oldum.

İnsanlardan bazıları “Tuveys’i görmüş olsaydınız, sizi ilmiyle, zarafetiyle, güzel okuyuşuyla, sağam def çalmasıyla mest ederdi. Çocuğunu kaybetmiş bir anneyi bile güldürürdü.” derlerdi. Diğer bazı kimseler de, Peygamber (sav)’in vefat ettiği gün doğmuş, Hz. Ebûbekir’in vefat ettiği gün de süttten kesilmiş, Hz. Ömer’in şehit edildiği gün de sünnet edilmiş, Hz. Osman’ın şehit edildiği gün evlenmiş, Hz. Ali şehit edildiği gün de çocuğu dünyaya gelmiş olmasından dolayı onun “meşum - uğursuz” olduğunu dile getirdiler. İsmail b. Câmî, Siyâd’dan rivayet ederek Tuveys’in Medine’de ikâ ile şarkı okuyan ilk kişi olduğunu söylemiştir. Yine şu eseri okuduğu için “zâib- eriyen” lakabıyla da anılırdı.

قد براني الحب حتى كدت من وجدي أنوب

“Sevgi beni öyle yıprattı ki, aşkımda neredeyse erir oldum.”

[59] Aşağıdaki şiir de Tuveys’in seçkin bestelerinden birine aittir:

يا لِقَوْمِي قَدْ أَرَقَّتَنِي الْهُمُومُ فَفُؤَادِي مِمَّا يَجُنُّ سَقِيمُ
أَنْدُبُ الْحُبِّ فِي فُؤَادِي فَفِيهِ لَوْ نَرَأَى لِلنَّاطِرِينَ كُلُّومُ

Ey kavmim! Yetişin kederlerim beni uykusuz bıraktı

Kalbim, içinde bulunan gizli dertlerden hastalandı

Kalbimde aşkın matemini tutuyorum zira onda

Bakanlar görebilseydi nice yaralar olduğunu görecekerlerdi

Açıklama: جُنُّ kelimesi, gizlemek anlamında, أَنْدُبُ kelimesi de kendisinde bir yara izi kalması anlamında kullanılmaktadır. نَدْبُ kelimesi yara izi manasına gelmektedir.

İshâk; bu bestenin Tuveys’in en güzel bestesi olduğunu, ondan sonra da şu aşağıdaki bestenin geldiğini söylemiştir.

(632 m. yılında doğmuş, 705 m. yılında vefat etmiştir.) Ervâ Ümmü Osman b. Afvan'ın (üçüncü halife) kölesi ve Benî Mahzum'un azatlısı idi. Genç yaşlarından itibaren, sıradan işlerle ilgilenen Fars asıllı kölelerle bir arada bulunmuş, onların şarkılarını dinlemiş ve bir gün kendi bestelerini yapmak için örnek teşkil edecek olan pekçok besteyi, nağmeleri ve mûsikî ölçülerini ezberlemiştir.

Tuveys, murabba tarzında çaldığı def dışında herhangi bir başka enstrüman çalmamıştır. Kendisinin, İslam dönemi bestelerini en zarif şekilde terennüm eden ve [59] Medine'de¹³² -belli bir ölçü dahilinde olan- şarkıları ilk okuyan kişi olduğu ifade edilir. İsimleri bize ulaşan öğrencilerinden birkaçı şunlardır: Şurayh, Dellâl ve Nevme Ed-Dâhî

AZZETÜ'L-MEYLÂ¹³³

مَا لَإِذَا هَمَّ لَا يَرِيْمُ فُؤَادِي مِثْلَ مَا يَلْزَمُ الْغَرِيْمُ الْغَرِيْمُ
إِنَّ مَنْ فَرَّقَ الْجَمَاعَةَ مِنَّا بَعْدَ خَفْضٍ وَنِعْمَةٍ لَدَمِيْمُ

*Bu dert kalbimi sanki borçlu bir insan gibi bırakmıyor
Bolluk ve nimette iken bizi ayıran kişi kötüdür*

(Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.)

¹³² O dönemde şöyle bir deyim kullanılır olmuştu: “Tuveys'ten daha uğursuz değil” gerçekten de hayatına ait tüm olaylar genellikle bir musibet içermekteydi. Medineliler yine ondan şöyle bahsederlerdi: “o aranızda dolaştığı sürece başınıza en büyük musibet gelecek ve Mesih Deccal zuhur edecek, şayet öldüyse korkmayın!” Dinleyin ve düşünün: “Beni anam Muhammed (sav)'nin vefat ettiği gece doğurmuş, Ebûbekir'in vefat ettiği gün sütten kesilmişim, Ömer b. Hattâb'ın şehit edildiği gün de sünnet edilmişim, Osman'ın şehit edildiği gün evlendim, Ali'nin şehit edildiği gün de çocuğum dünyaya geldi. Aranızda hayatı benim gibi uğursuz bir başkası var mı?”

¹³³ Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.

Azze, Ensar'ın kölelerinden biriydi, Medine'de yaşamaktaydı. Hicaz bölgesinde şarkı okuyan ilk muganniye kendisidir. (Vefatı Cemîle'den öncedir.) Hoş bir simaya ve bedene sahipti. Salınarak yürüdüğünden dolayı “Meylâ” olarak isimlendirilmişti. İki farklı zayıf görüşten birincisine göre, الملاء giydiği için erkeklere benzediği ve bu nedenle de bu şekilde isimlendirildiği, ikincisine göre ise, içkiye mübtala olduğundan ve “al doldur” anlamına gelen (خذ ملاء) ifadesini kullanmasından dolayı kendisine bu ismin verildiği söylenir. Doğru olanı ise yürüşündeki salınışından dolayı verildiğidir. Azze'nin, döneminin en iyi ud icracısı olduğu söylenir. Sanki şarkı okumak için yaratılmıştı. Ne beste yapmak, ne de icra etmek ona kesinlikle zor gelmezdi.

Sirîn, Zeynep, Havle, er-Rubâb, Selmâ ve Râika gibi kadim muganniyelerin şarkılarını okurdu. Râika ise kendisinin hocasıydı. [60] Neşîf ve Sâib Hâsir Medine'ye geldiklerinde Farsça şarkılar okumuşlar, Azze onlardan aldığı melodilerin üzerine beğenilen besteler yapmış ve bu besteler, Medine halkının kadınıyla erkeğiyle fazlasıyla sevdiği bu nevi şarkıların ilk örnekleri olmuştur.

İbn Süreyc'in Medine'ye gençlik yıllarında geldiğini, Azze'yi dinlediği, şarkılarını ondan öğrendiği ve de ona hayran olduğu anlatılır. Kendisine, insanların arasında en iyi şarkı okuyan kimdir? diye sorulduğunda o: "Kadını erkeğiyle ne kadar ud ve diğer enstrüman çalan kimseler varsa hepsinin fevkinde olan Ensâr'ın cariyesi'dir" derdi. İbn Muhriz ise, üç ay Mekke'de ikamet eder, sonra Medine'ye gelir ve Azze'den mûsikî öğrenebilmek için üç ay da burada kalırdı. Tuveys ise Azze'nin evinde en çok kalan kişiydi. Her zaman yanındaydı. Ondan şu şekilde bahsedirdi; "o muganniyelerin efendisidir. Aynı zamanda fevkalade güzel, iyi ahlaklı, dindar, üzerine herhangi bir leke barındırmayan biriydi. Her zaman hayrı tavsiye ederdi ve de hayır ehlilendi. Kötülüklerden nehyeder ve kendisi de onlardan uzak dururdu. Hem Kendisi hem de bulunduğu meclis de son derece seçkindi. Oturduğu zaman sanki başında bir kuş varmışcasına tam anlamıyla oturur, meclisinde herhangi biri konuşur ya da hareket ederse başına hafifçe vururdu."

İshâk, kendisine Ma'bed'ten, Ebû Abdullah el-Eslemî'nin şunları aktardığından bahseder: "bir gün Azze yanında Cemîle ile birlikte yaşlılık zamanlarında bana geldi. O, şu şarkıyı çaldı ve okudu:

علاني و علا صاحبيا واسقياني من المروق ريا

Beni ve arkadaşlarımı teselli et ve içir ve suskunluğumu gider

Ma'bed ise bunun üzerine: "Hiç kimse bundan güzel bir şey duymamıştır. Bu onun yaşlılık halindeki ouyuşu, gençken nasıldı bir düşün!" demişti.

Azze, bir gün Ömer b. Ebî Rabi'a şiirinden bir bölümünden bestelediği bir şarkıyı okuyunca, Ömer o anda elbisesini parçaladı ve büyük bir sayha atarak bayıldı. Kendine geldiğinde oradakiler: "cahillik sana yakışmaz ey Ebâ Hattâb!" dediler. O da: "yemin ederim ki, onu duyduğumda ne aklıma sahip olabildim ne de nefsim." diyerek karşılık verdi.

Benî Nabî'ten Zeyd b. Sâbit el-Ensârî kızını nişanlıyordu. Oraya Muhacir, Ensar ve Medine halkının tamamı toplanmışlardı. O zamanlarda gözleri görmemekte olan Hasan b. Sâbit de geldi. Yemek yenilip bittiğinde iki cariyeye getirdiler onlardan biri Râika diğeri de Azze'yd. Oturdular, ellerine çalgılarını aldılar ve olağanüstü bir halde icra ederek Hasan'ın şu güftelerini okudular:

أُنْظُرْ خَلِيلِي بَبَابَ جُلَّقَ هَلْ تَبْصُرْ دُونَ الْبَلْقَاءِ مِنْ أَحَدٍ

Ey arkadaşlar! Cillak kapısına kadar bakın. Balka'a kadar bir kişi görüyor musun?

Hasan'ın şöyle dediğini duyuldu: "bu okuduklarınızla beni hem iştir hem de görür kıldınız." Gözlerinden yaşlar akıyor, onlar sustuklarında göz yaşları duruyor, okumaya başladıklarında ise yeniden yaşıyordu. Benî Nabî'tin sofrasından ayrılıp evine döndü yatağına uzanıp ayağını diğer ayağının üzerine koyduğunda oğlu Abdurrahman'a: "Râika ve onun arkadaşı kulaklarımın duymadığı bir şeyi hatırlatarak, cahiliye dönemindeki Ceble b. el-Eyhem'le birlikteki gecelerimi hatırlattı." Dedi, [61] oturdu ve gülümseyerek: "On şarkıcı cariyeye gördüm. Beşi saz eşliğinde Rumların, diğer beşi de Hireliler'in şarkılarını okuyorlardı. Bu cariyeler İyâs b. Kubeysa'nın hediyesiydi. Ona Mekke'den ve diğer bölgelerde Arap şarkıcılar da gelirdi. Bir şeyler içmek için oturduğunda altına mersin, yasemin ve diğer kokulu ağaçlardan serilirdi. Gümüş ve altın tabaklarında da misk ve anber kokuları sunulurdu. Gümüş tabaklarda hakiki misk getirilir, kış mevsiminde ise kendisine ud yakılır, yaz mevsiminde ise ud karla kaplanırdı. Kendisine ve arkadaşlarına özel olarak da yaz elbiseleri getirilir, kışın ise tilki kürkü veya benzerleri takdim edilirdi. Yemin ederim ki onunla her oturduğumda onunla oturanların hepsi aynı şekilde üzerindeki elbiseyi çıkarırlardı. Aynı zamanda kahkaha atanlara ve ortamın havasına uygun davranmayanlara yumuşak bir şekilde karşılık verirdi. Kendisine sorulmadan ihtiyacı olana verirdi. Bütün bunlarla birlikte güzel yüz gösterir ve tatlı bir dille insanlarla muhatap olurdu. Kendisinden ne bir ihanet ne de bir kötü davranış gördüm. Biz o günlerde şirk içindeydik. Allâh bize İslam'ı bahsetti onunla da her küfrü imhâ etti. İçkiyi ve kerih gördüğü her şeyi bıraktık Siz bugün müslüman kimselersiniz ve hurma, çiçek özü ve taze hurmadan yapılmış bu nebizden

Yürürken ki salınmasından ve yumuşak huyluluğundan dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir. Aslen Medine’den azad edilmiş bir köledir. Telli ve nefesli çalgıların hepsini çalabilmekte ve hayran bırakan genişlikte bir sese sahipti. Meşhur Râika’nın öğrencisiydi. Sirîn, Zerneb ve Havle gibi kadim mûsikîşinasların eserlerini hocasına okur ve meşk ederdi. Kitâbü’l-Egâni’de şu şekilde anlatılır: [60] “Azze ve Râika bir ailenin sünnet yemeği için Medine’ye davet edildiler. Hasan b. Sâbit ve Refik Muhammed’den şiirler okuyup saz çaldılar. Hasan oradaydı ve etkilenecek ağladı. Evinde döndüğünde oğluna şunu söyledi: [61] “*Râika ve Azze bana, cahiliye döneminde Gassân emiri Ceble b. el-Eyhem¹³⁴ ile birlikte geçirdiğim zamanda geceye kadar kulaklarımın duymadığı şeyleri hatırlattı. Ceble’nin yanında on civarında kadın şarkıcının ve beş kadar da Rum kadın şarkıcının Rumca şarkılar okuduklarını ve diğerlerinin de Irak şarkıları söylediklerini gördüm. Ona Mekke’den ve pekçok farklı yerden şarkıcılar gelirler ve bahşiş isterlerdi. O da arkadaşlarıyla birlikte yasemin, reyhan gibi çeşitli kokuların, altın gümüş misk ve amberin süslediği koltuklarda oturup bir şeyler içerek onları dinlerdi. Yumuşak başlı, halim selim, güzel yüzlü ve güzel sözlü biriydi. İçkinin onun aklını aldığını, kötü söz söylettiğini yahut kınanacak bir fiil işlettiğini görmedim. Onunla [62] cahillik karanlıklarına daldık. Şimdi ise ey gençler sizler Müslüman olduğunuz ve İslam’ın nurları etrafımızı*

içiyorsunuz. Bundan üç kadeh içince içinizde kadın dostuyla birlikte olmayıp ayrılmayan ve sürü dışındaki yabancı develerin dövüldüğü gibi kadın dostunu dövmeyen kimse yoktur. Ne zaman bırakacaksınız bunu.” dedi.

İbn ebî Atîk’in Azzetü’l-Meyla’yi beğendiğini aktarılır. Bir gün Abdullah bin Cafer’in yanına gelerek ona: “Anam ve babam sana kurban olsun, Azze’ye gider misin onu çok özledim.” Dedi. O da: “Hayır, bugün meşgulüm.” Diye cevap verdi. O: Anam ve babam sana kurban olsun o ancak sen olduğunda rahatlar ve güzel güzel okumaya başlar. Olmaz sana kurban olayım işini bırakıp bana yardım et!” dedi. O da kabul etti ve ikisi ona doğru gittiler. Baktılar ki emirin elçisi kapısına gelmiş ve ona: “şarkıcılığı bırak, Medine ahâlisi senden çok rahatsız oldular ve adamlarını hanımlarını da baştan çıkardığını söylüyorlar.” diyordu. İbn Ebî Cafer de adama: “Sahibine geri dön ve ona benden bahset ve Medine’de Azze’den dolayı hangi erkek ya da kadın kötü yola düşmüştür? Her kimse çıksın diye seslen.” dedi. Adam bu şekilde bağırdı ama kimse ortaya çıkmadı. İbn Ebî Cafer ve İbn Ebî Atîk Azze’nin yanına girdiler ve ona: “duyduğun şeyler seni korkutmasın, hadi bize birşeyler oku” dediler. O da onlara sözleri el-Katâmî’ye ait olan şu şarkıyı okudu:

أنا محيوك فاسلم أيها الطل وان بليت وان طالت بك الطيل.

İbn Ebî Atîk son derece etkilendi ve Abdullah b. Cafer’e şöyle seslendi: “Azze’nin bu sesini işittikten sonra seninle birlikte at sürerek dönmeye gücüm yetmeyecek.”

¹³⁴ Eserin Fransızcası’nda, Djabala, fils d’Aghan olarak geçmektedir. Bu da جيلة بن الاغان olarak yazılır. Doğurusu ise fils de Aiham olarak yazılmasıdır.

sardığı şu durumda üç kadeh hurma içkisi içer içmez birbirinize giriyor büyük kavgalar ettiğinizi görüyorum.”

Medine ve Hicaz’da beste yapmak ve şarkı söylemek kadınlar arasında en önde gelen şeref vesilesiydi. Mûsikîyi destekleyen büyük kişilerin akil kişiler olmaları ve güzeli sevmeleri Medine’de mûsikînin yayılmasına imkân sağlamaktaydı. Mûsikî toplantıları düzenleniyor ve her bir yandan mûsikî sevdalıları geliyordu.

Medineliler’in bu dönemde mûsikîye olan hayranlık iyice artmasıyla, Ensar’dan tutucu olan birtakım şahısların Emir Said’e, Azze’nin Peygamber (sav)’in yasakladığı bir işi yaparak müminleri ifsat ettiği şeklinde şikayetlerine neden oldu.

Emir de ona, kadın ve erkekleri fitneye düşürmesini sebep göstererek, şarkı söylemeyi bırakması için elçiler gönderdi. Bu durum Abdullah b. Cafer’in (d.632 v.699 hicri) Azze’nin evinde olduğu bir ana denk gelmişti. Abdullah b. Cafer soylu ve zengin biriydi. Elçilere; *“efendinize dönün ve kendisinden, Azze’nin Medine’deki kadın ve erkeklerden her kimi fitneye maruz bırakmışsa şikayetlerini bildirmeleri hususunda bir çağrıda bulunmasını rica ettiğimi söyleyin.”* dedi. Bunun üzerine elçiler döndüler ve insanlara bu minvalde bir çağrıda bulundular. Hiç kimse ortaya çıkmadı ve Azze yolunda gurula ve gönül rahatlığıyla yürümeye devam etti.

Azze bir gece Ömer b. Ebî Rebîa’nın söylerinden oluşan bir şarkı söylüyordu. O da (Ömer b. Ebî Rebîa) coştı, hatta üzerindeki elbiseleri yırtarak bilincini kaybedip yere yığıldı. Kendine geldiğinde arkadaşlarından birisi ona başakasına yakışır bu cahilce davranışlar sana değil ey Hattab’ın babası Ey Ebâ Hattâb dedi. O da sahip olmadığım bir şeyi işittim diye cevap verdi.

Tuveys –Sert bir konuşma üslubuna sahip olmasına rağmen- (Azze’nin) vefatından sonra şu ifadelerde bulunmuştur: *“o muganniyelerin prensesiydi. Temiz ruhlu, güzel yüzlü, fazilet sahibi ve kendisi hakkındaki tüm kötü zanlardan uzak biriydi. Meclisi ise son derece ihtişamlıydı. Şarkı söylemek için oturduğu zaman, dinleyicilerin sanki kafaları üzerinde bir kuş varmışçasına tamamen susmaları gerekirdi. Şayet konuşan ya da hareket eden biri olursa cezası kafasına bir sopayla hafifçe dokunulmak olurdu.”*

SÂİB HÂSİR

Medine'den Fars asıllı bir kölenin oğludur. O da Benî Leys'in kölesiydi. Şarkı söylemeyi, ölen kişinin ardından miras çevirme işi yapan İmâ'da öğrendi.

Bir müddet herhangi bir enstrüman çalmayıp, şarkının ritmini belirtmek üzere yere vurmak suretiyle şarkı söylemekle yetindi. Bundan sonra ise ud çalmayı öğrendi. Enstrüman çalarak söyleyebilecek seviyeye ulaştığı ya da yalnızca sazını icra edebilecek duruma olduğu söylenir.

Neşît isminde bir Fars asıllı köleden işittiği Farsça şarkıyı, aynı şekilde alıp ona İslam döneminde ilk defa Arapça sözler yerleştirip sakîl adı verilen bir ölçüye oturtup aşağıdaki meşhur şiiri söylemiştir:

لَمِنَ الدِّيارِ رُسومُها قَفْرُ لَعِبَتْ بِها الأرواحُ وَالْقَطْرُ

Yağmurun ve rüzgârların kendisiyle oynadığı bu çöl görünümlü diyarlar kimindir?

Sâib, Muaviye'nin huzurunda bulunduğu bir gün, mûsikînin etkisiyle kendinden geçerek ve enstrümanlara uymayarak rastgele okuyamaya başladı. Ta ki halife beğendi ve mahir bir şarkıcının şiirin güzelliğini artırdığını söyledi.

683 yılında Halife Yezîd Şam Arapları'ndan oluşan bir orduyu Medine'deki isyanı yatıştırmak için göndermişti. Sâib, [63] kendisine kötü bir şey yapmayacaklarını düşünerek ordunun karşısına silahsız bir şekilde çıkıp şunları söyledi: *“ben bir şarkıcıyım ve önceden babasına hizmet ettiğim gibi halife Yezîd'e de hizmet ettim, her ikisi de bana ihsanda bulundular.”* O zaman bize de bir şeyler söyle dediler. O da şarkıya başladı. İçlerinden biri *“gerçekten güzel söyledin”* dedi. Sonra kılıcını vurdu ve onu öldürdü.¹³⁵

¹³⁵ SÂİB HÂSİR

[63] (Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.)

Sâib Hâsir Benî Leys'in kölesidir. Kısra'dan kalan ganimetlerdendir. Abdullah b. Cafer onu efendisinden satın almıştır. Zayıf bir görüşe göre satın almış ve azad etmiştir. Bir diğer zayıf olan görüş ise; onun velayeti Benî Leys'e ait olduğu, zaman zaman Abdullah b. Cafer'in sohbetlerinde bulunduğu, onun daima yanında olduğu ve onunla tanındığıdır.

Abdullah b. Âmir, ağıt yakan birkaç kadın cariye satın alarak beraberinde Medine'ye getirmişti. Cuma günlerinde oynarlar, şarkı okurlar ve insanlarda onları dinler ve söyledikleri parçaları da öğrenirlerdi. Daha sonra Neşît adında bir Fârisî gelerek şarkılar okudu ve Abdullah b. Cafer onu beğendi. Sâib Hâsir ona: “Bu Farisi'nin söylediği şarkıların aynısını sana Arapça olarak yapacağım.” dedi ve ertesi gün “لَمَنْ الدِّيارُ رُسُومُها قَفْرُ” vergisi ıssız bir çöl olan diyarlar kimindir?” sözleriyle başlayan eserini besteledi. Bu eser, sanatsal Arap şarkılarından olup, İslam devrinde okunan ilk eserdir.

Abdullah b. Cafer Neşît'i satın almıştır. Sonrasında da (Neşît) Sâib Hâsir'den Arap Mûsikîsi'ni öğrenmiştir. Ondan da, İbn Süreyc, Cemîle, Ma'bed, Azzetü'l-Meylâ ve diğerleri (mûsikî eğitimi) almışlardır.

Sâib Hâsir'in künyesi Ebâ Cafer'dir. Ud icra etmemekle birlikte bir çubukla (ritm) çalardı ve irticalen teganni ederdi. Harre savaşı esnasında katledilmiştir. Kureys'ten bazı kimseler cansız bedenine rastladıklarında ayağına vurarak: “işte güzel hançere de burada” demişlerdir.

Sâib Hâsir, Medine'de gıda maddeleri satan, hali vakti yerinde bir tüccar idi. Bununla birlikte, zarâfeti, cana yakınlığı ve güzel sesi sayesinde zenginlerin ve önde gelen kişilerin arasına karışabilmişti. Abdullah b. Cafer, halife, veliaht yahut halifenin oğulları dışında kimse için şarkı okumazdı. Ölümüne kadar da bu duruşunu devam ettirdi. Ma'bed'in kendisinden çok sayıda eser aldığı ve onların bazılarının ise ona (Ma'bed) nisbet edildiği söylenir. Sâib Hâsir, Sakîl eserleri Arapça olarak okuyan ilk kişi olup, –daha önce de bahsettiğimiz gibi- bu türdeki ilk eser de ona aittir.

Sâib Hâsir'in bestelediği ilk eser İmriü'l-Kays'a ait أَفَاطِمُ مَهَلًا بَعْدَ هَذَا التَّكْلُّلِ bu şiire yaptığı bestedir. Ma'bed ise bu besteyi اَمِنْ آلِ لَيْلَى بِاللَّوَى مَتَرَبَعِ şiirine uyarlamıştır.

Abdullah b. Cafer, içlerinde Sâib Hâsir'in de yer aldığı bir heyetle Muaviye'nin huzuruna çıktı. Kendi hacetini arzettikten sonra Sâib Hâsir'in müşkünü dile getirdi. Muaviye: “Sâib Hâsir kimdir?” diye sordu. O: “Medine'den bir adam, şiir ricayet eder” diye cevap verdi. Muaviye: “her şiir rivayet eden bizim kendisine bir ikramda bulunmamızı mı ister?” dedi. O da: “o en özeli” diye cevap verdi. Muaviye: “en iyisi mi?” diye sordu. O: “huzurunza çıkartayım mı ey müminlerin emiri?” diye sordu. Muaviye: “evet” dedi. (Sâib Hâsir) İçeri girdiğinde hemen kapının önünde durdu ve şunu okumaya başladı:

لَمَنْ الدِّيارُ رُسُومُها قَفْرُ لَعَبَتْ بِها الأرواحُ وَالْقَطَرُ
وَحَلَّا لَها مِنْ بَعْدِ ساكِئِها حَجَجَ خَلَوْنَ ثَمَانَ أو عَشْرُ

Eserlerden ibaret olan diyarlarda rüzgârlar oynadı, bu diyar kimindir?

Sakinleri terk ettikten sonra sekiz ila on sene arasında boş kaldı

[64] Muaviye Abdullah b. Cafer'e yöneldi ve: “onun iyi olduğuna şahitlik ederim.” dedi, müşkülünü halletti ve kendisine ihsanda bulundu.

Muaviye b. Ebî Süfyân bir gece oğlu Yezîd'in evine doğru yöneldiğinde oradan çok hoşuna giden bir ses işitti ve ayakta dinlemeye daldı. Yorulduğunda bir sandalye getirilmesini istedi, oturdu ve gecenin geri kalanında da onu dinlemeye devam etti. Sabah olduğunda artık epey yorgun düşmüştü. Ertesi gün oğlu Yezîd yanına geldi ve ona: “dünki misafirin kimdi?” diye sordu. O: “hangi misafir, ey müminlerin emiri?” diyerek şaşkınlıkla yanıtladı. Muaviye: “seninle ilgili hiçbir şey benden gizli kalmaz” dedi. O da: “Sâib Hâsir” olduğunu söyledi. Muaviye de buna karşılık: “onu yakınında bulundurabilirsin, zira seninle oturup kalmasında bir beis görmüyorum” dedi.

Sâib Hâsir Harre savaşında öldürüldü. Şam ehli tarafından başına bir iş geleceğinden korkarak onların karşısına çıkıp şunları söylemeye başladı: “ben bir muganniyim ve hayat hikayem de şöyle şöyledir. Müminlerin emiri Yezîd'e, babasına ve onlardan öncekilere hizmette bulundum.” Onlar da: “bizim için de oku” dediler. O da bunun üzerine okumaya başladı. Onlardan birisi kalktı ve ona: “vallahi güzel okudun” dedi ve bir kılıç darbesiyle onu katletti.”

[64]

EBU OSMAN SAİD b. MİSCAH

Mekke’de doğmuş bir siyahîdir. Halife I. Muâviye’nin arsası üzerine evler inşa etmek için Irak’tan gelen inşaat işçilerini (okudukları şarkıları) işitti.

Efendisi sanata olan kabiliyeti sebebiyle azad etti. Suriye’ye ve İran’a seyahat ederek çeşitli enstrümanlar çalmayı öğrenerek Hicaz’a geri döndü. Yunan ve Fars’ın yazılı mûsikî eserlerinden en güzel ve önemli örneklerini seçerek, bu iki toplumun mûsikî zevkleriyle uyuşmayan, özellikle fazla nota kullanımı, alt seslerden üst seslere ani çıkışlar ve Arap Mûsikîsi’nde yer almayıp Fars ve Yunan Mûsikîsi’nde yer alan bazı müzikal aralıkları bir kenara bırakarak, sanatla ilgilenen herkesin kabul ettiği, mûsikîde yeni bir metot ortaya koymuştur. O Arap Mûsikîsi’nde porte ve nota işaretlerini ilk ortaya koyan ve bu kurallara dayanarak ilk besteleri yapan kişidir.

Hicri üçüncü asrın başlarını da görmüştür. Abbasi halifelerinin mûsikî icracılarından biri olan İshâk b. İbrahim der ki; *“Bugün de işittiğimiz Arap Mûsikîsi’nin Mekke’deki ilk örneklerini ortaya koyan kişi Said b. Miscah’tır.”* İshâk’ın muasırlarından olan Ali b. Haşim de bunu onaylayarak; Said b. Miscah’ın Farslılar’dan aldıklarıyla Arap Mûsikîsi eserlerini ilk ortaya koyan kişi olduğunu ifade etmiştir. Kitabu’l-Egânî yazarı da bu bilgiyi; *“İslam Arap yarımadasında Arap Mûsikîsi’ni ilk icra eden ve Fars şarkılarını Arapça’ya aktaran ilk kişi İbn Miscah’tır.”* diyerek teyid etmektedir.

Halife Abdülmelik onu duymayı istemiş ve ondan önce *حذاء سريعا Hudâ-i Seri*, sonra *الغناء الركبان* deve kervancılarından [65] bir şarkı ve sonrada *الغناء المتنقن* sanatsal yönü ağır basan bir eser okumasını istemiş ve çok beğenmişti. Ardından ona; *“git ve bundan sonra rahat ol. Seni dinlemek için birbiriyle kavga eden iki genç görüyorum”* dedi ve alıkonulmuş olan malının ve mülkünün kendisine geri verilmesini emretti.

Velîd’in saltanatı esnasında miladi 705 – 714 yılları arasından vefat etmiştir.¹³⁶

¹³⁶ İbn Miscah ve Nesebi

[65] (Kitâbu’l Egânî’den alıntıdır.)

Said b. Miscah Ebû Osman, Benî Cemh'in kölesidir. Zayıf iki görüşe göre, Benî Nevfel b. el-Hâris b. Abdumuttalib'in ya da Benî Mahzûm'un kölesi olduğu aktarılır. Mekkeli'dir, siyahidir, önde gelen mugannilerin en büyüklerindendir ve onların arasında Fars şarkılarını Arap şarkılarına uyarlayarak beste yapan ilk kişi de odur. Daha sonra Şam'a giderek orada da Rum, el-Berbûtiyye ve el-Estuhûsiyye bestelerini öğrendi. Fars tarafına yönelip oradan da pekçok eser aldı, "darb" talim etti ve daha sonra Hicaz'a döndü. Tüm bu (deruhte ettiği) nağmelerin güzel olanlarını aldı ve Arap Mûsikîsi'nde bulunmayan ancak Rum ve Fars Mûsikîsi'nde yer alan kulağa hoş gelmeyenleri de çıkardı. Bu metod üzere okuyan, besteler yapan ve böylelikle bunu ortaya koyan ilk kişi de kendisi olmuştur. İnsanlar da onun bu yolunu takip etmişlerdir.

İbn Miscah Mescid-i Haram'ın inşaatında çalışan Farşlılar'ın yanından geçerken onların okudukları Farça şarkıları duymuştu. O şarkıları öğrenerek Arapça'ya uyarladı. İbn Süreyc'in ve Gariz'in de hocası kendisidir. Siyahi bir köleydi ve lakabı Ebâ İsâ'ydı. Zeki, iyi ve de uyanık biriydi. Efendisi ondan memnundu ve onun hakkında küçükken: "Bu delikanlı çok iyi yerlere gelecek. Onu azad etmemenin tek sebebi onun hakkındaki iyi düşüncelerimdir. Şayet ömrüm olursa o günleri göreceğim, ölürsem de o artık hürdür." derdi.

Efendisi bir gün onu İbnu'r-Rikâ el-Âmilî'nin bir şiirini okurken duydu. Bu şarkı sakîl'-i evvel usulündedir:

بَيْنَ الْكَيْكِ وَبَيْنَ غَيْبِ النَّاعِمِ	أَلِمَ عَلَى طَلَلٍ عَفَا مُتَقَادِمِ
فِيهِ الْمَشِيبُ لِرُثِّ أُمِّ الْقَاسِمِ	لَوْلَا الْحَيَاءُ وَأَنْ رَأْسِي قَدْ عَثَا

*İzleri silinmek üzere olan eski kalıntıların yanına git Keyk ve Gayb Enna'em arasında bulunan
Utanmasaydım ve başımı saran ağarmış saçlar olmasaydı ümmü kasımı ziyaret ederdim*

efendisi bunun üzerine onu çağırdı ve: "evladım onu bir kere daha bana okur musun?" diye sordu. O da ilkinden daha güzel bir şekilde tekrarladı ve: "bu okuyabildiklerimden bir kısmıdır." dedi. Efendisi: "bunu nereden öğrendin?" diye sordu. O da: "bu yabancıları okudukları Farsça şarkıları duydum ve bu şiire dönüştürerek uyarladım." dedi. Efendisi: "sen artık Allâh için özgürsün." dedi. Bu olaydan sonra artık efendisinin yanından hiç ayrılmadı, ona saygısı arttı, şarkı repertuarını genişletti. Kendisini Mekke'de iyice geliştirdi ve Mekkeliler onu zarafetinden ve kendisinden dinledikleri hoş şarkılardan dolayı takdir etmekteydiler. Efendisi ona Ubeydullah b. Süreyc'i vererek ona: "evladım! Elinden gelenin en iyisini ortaya koyarak onu eğit." dedi. İbn Süreyc, insanların içinde en güzel sesi olan kişiydi. Ondan talim etti, hatta onu geçti ve kimse onun seviyesine ulaşamadı.

Ahmed b. Musa b. Hamza b. Amâra b. Safvân el-Cemhî babasından rivayet ederek şunları söyledi: "Farşlılar'dan alarak Fars Mûsikîsi'ni Arapça'ya uyarlayan ilk kişi Benî Mahzûm'un kölesi olan Said İbn Miscah idi. Muaviye b. Ebî Süfyan ed-Dâreyn ile Er-Redem arasındaki er-Rakat diye bilinen evlerini inşa ettirmişti. Bu evlerden birincisi beyaz bir evdi. Sonuncusu da mescidin merdiveninin solunda yer alan ve Ömer'in kum yığınının çıkan yoldaki hamam binasıydı. Oraya Irak'tan gelmiş olan Farşlılar iki bina inşa ettiler. Birinci kiremitten, diğeri de kireç taşındandı. Saîd b. Miscah oralara gelir, onların inşaatta okudukları şarkıları dinler, [66] hoşuna giden besteleri alır ve onları Arapça şiirlere uyarlardı ve bu minval üzere eserler ortaya koydu. Gariz'in de hocası kendisidir. Bu metodla yaptığı eski eserlerinden birisi şudur:

قَدْ يَمْلِكُ الْحُرُّ الْكَرِيمُ فَيَسْجُ	أَسْلَامُ إِنَّكَ قَدْ مَلَكْتَ فَاسْجِحِي
فِي الْغُلِّ عِنْدَكَ وَالْعُنَاءُ تُسْرَحُ	مَنْي عَلَى عَانٍ أَطْلَتِ عَنَاءَهُ
سَيَانٍ عِنْدَكَ مَنْ يَغُشُّ وَيَنْصَحُ	إِنِّي لَأَنْصَحُكُمْ وَأَعْلَمُ أَنَّهُ

قَالَتْ أَجْدُ مِنْكَ ذَا أَم تَمَزَحُ

وَإِذَا شَكُوتُ إِلَى سَلَامَةِ حُبِّهَا

'A Selâm! Sen bize malik oldun şüphesiz öyle ise güzel davran bize

Kerim ve hür kimse köle sahibi olur ve güzel muamele eder

Azabını pek uzattığın şu esirine lutüfta bulun ki ben

Senin yanında zincire vurulmuşum, zira esirler azad edilir

Size nasihat ediyorum ve pekâlâ biliyorum ki

İtaat eden de kandıran katınızda eşittir

Selâmeye aşkıdan çektiğim sıkıntıyı şikayet edince

Der ki bana; ciddi misin şaka mı yapıyorsun

Şiir Ahvas'a ait bestesi sakîl-i evvel usulundedir. İbn Miscâh'a aittir.”

Said b. Miscâh Velîd b. Abdülmelik dönemine kadar yaşamış olup Ma'bed kendisinden (eserler) almıştır.

Dahmân el-Eşgâr şunları anlatmaktadır: “Mekke’de Abdülmelik b. Mervân’ın yanında çalışmaktaydım. Abdülmelik’in kulağına, Said b. Miscâh olarak bilinen siyahi bir adamın Kureyş’li gençleri bozduğu ve o gençlerin paralarını onun (dinlemek) için harcadıkları haberi gelmiş ver o da bana da bir mektup yazarak: “onun parasını al ve de onu sürgüne yolla” demişti. İbn Miscâh Şam’a doğru yol aldı. Muganniye careyeleri olan bir adam da onunla beraber yolculuğa çıkmıştı. Bu adam onunla ilk karşılaştığı zaman ona: “yolculuk nereye?” diye sordu. İbn Miscâh da başından geçenleri anlatarak Şam’a gitmekte olduğunu söyledi. Bunun üzerine adam: “o zaman birlikteyiz” dedi o da: “evet” dedi. Böylelikle birlikte Şam’a kadar gittiler. (Şam’daki) Câmi’ye girdiklerinde: “aranızda Müminlerin Emiri’ne en yakın olanınız kimdir?” diye sorduğunda oradakiler: “şu Kureyşliler ve onun amcaoğulları” diye cevap verdiler. İbn Miscâh onlara yaklaşıp selam verdi ve sonra: “Hicaz’dan gelen gurbetteki bu adamı misafir edecek biri var mı?” diye sordu. Birbirlerine baktılar, içlerinden bunu kabul etme isteği geçmiyordu. Zira Berku’l-Ufuk adındaki bir muganniye cariyeye gideceklerdi. Aralarından yalnızca birisi misafiri geri çevirmenin doğru olmayacağını düşünerek onu kabul etti ve ona: “ben seni misafir edeyim” derken arkadaşlarına da: “siz gidin ben misafirimle (eve) giderim.” Dedi. Onlar: “olmaz. Sen de misafirin de bizimle birlikte geliyorsunuz” dediler ve hep birlikte muganniye cariyenin evine gittiler. Öğle yemeği getirildiğinde Said onlar: “ben siyahi bir adamım. Aranızda beni kabullenemeyecek biri olabilir. Ben bir köşede yemeğimi yiyeyim.” dedi ve kalkıp başka bir yere geçerken onlar da ondan utanarak da olsa yemeğini oraya gönderdiler. Şarap geldiğinde de (Miscâh) aynı şekilde davranınca onlar da önceki gibi yaptılar (içeceğini ona gönderdiler). İki cariyeye çıktı ve kendileri için hazırlanmış bir köşeye oturarak yatsı vaktine kadar şarkılar okudular. Onlar (işleri bitip) gittiler ve endamlı, güzel yüzlü bir başka cariyeye ile birlikte tekrar geldiler. O cariyeye, köşedeki yerine geçti diğer iki cariyeye de ondan bir miktar daha alçakça olan yere sağlı sollu oturdular. Bunun üzerine İbn Miscâh şu beyiti okudu:

... بدت لك تحت السجف أم أنت حالم

أفقلت: أشمس أم مصاييح بيعة

Didim ki, güneş midir yoksa, kilise kandilleri midir?

Bu perdenin arkasındaki bana görünen, yoksa bir rüya mıdır?

Cariye kızgın bir halde: “bu siyahî benimle aşık mı atıyor?” diye çıkıştı. Diğerleri ona (İbn Miscâh’a) kötü bir bakış attılar bir yandan da cariyeyi sakinleştirmeye çalıştılar. Sonra (cariye) bir şarkı daha okudu, İbn Miscâh bunun üzerine: “vallahi aferin sana” dedi. (Cariyenin) efendisi bu duruma kızarak:

[67]

İBN MUHRİZ

Müslim b. Muhriz, Mekkelidir. Ebû Hattab ailesinin Fars asıllı azadlılarıdır. İbn Miscah'tan ve Fars ve Şam bölgelerinde bazı şahıslardan mûsikî eğitimi almıştır. Döndüğünde tıpkı hocasının da yaptığı gibi, dönemindeki Arap Mûsikîsi'nde kulağa

“bunun gibi bir siyahi mi benim cariyemi takdir edecek” dedi. Beni misafir edecek olan adam: “kalk ve benim evime git. Burada bulunanlara biraz ağır geldin” dedi. Ben de kalkıp gidecekken oradakiler: “gitme, edeplince otur.” dediler, ben de kaldım ve oturdum. Cariye bir şarkı okudu bunun üzerine ben: “ey günahkar kadın, yanlış ve de kötü okudun” dedim ve aynı eseri okumaya başladım. Cariye bunun üzerine kalkıp efendisine: “yemin ederim ki bu Ebû Osman Said b. Miscah'tır.” dedi. Ben de: “evet ben ta kendisiyim ve (adamlara) yemin ederim ki sizin yanınızda da kalmam” dedim. Kureşyliler kendi aralarında (onu) misafir etme tartışmasına başladılar. Ben de: “ben ancak efendinizin yani beni misafiliğe ilk kabul eden kişiye misafiri olurum.” dedi. Onlar: “buraya gelmenin nedeni nedir?” diye sordular. o da konuyu onlara anlattı. Arkadaşı ona: “bu gece ben müminlerin emirin yanında olacağım. Güzel hüda okuyabilir misin?” diye sordu. O da: “hayır, Ama deve sürücülüğü yaptım” diye cevap verdi. O: “evim müminlerin emirinin evinin yanındadır. Eğer keyfi yerindeyse seni çağırırım.” dedi. [67] Abdülmelik'e gitti, onun bu duruma (İbni Miscah'ın da gelmesi konusuna) iyi baktığını görünce, İbn Miscah'ı çağırttı. (Miscah) sarayın duvarlarının arkasından başını uzattı ve şu hüda tarzındaki eseri okudu:

ان زلزل الاقدام لم تزلزل

أنك يا معاذ يا ابن الفضل

تقيم اصداق القرون الميل

عن دين موسى والكتاب المنزل

للحق حتى يبتحوا للاعدل

“Şüphesiz sen ey seçkinlerin oğlu Muaz,

ayaklar sarsılsa bile sen sarsılmaz

Musa'nın dini ve indirilmiş kitabının dışına çıkmazsın

Çatlaklıkları ve eğrilikleri olan büyükleri düzeltirsin

En adaletli hale gelene kadar hakka çevirirsin onları

Bunun üzerine Abdülmelik el-Kureyşî: “bu kim?” diye sordu. O da: “bana gelen bir Hicazlı” diye cevap verdi. O da: “onu çağır” dedi. O da çağırdı ve ona: “احد مجدا” dedi ve “kervancılarının okuduklarından (Hüda) okuyabilir misin?” diye sordu. O da: “evet” dedi. “oku” dedi. O da okudu. Abdülmelik mest oldu ve sonra ona: “yemin ederim ki sen onların arasında çok bulunmuşsun. Sen kimsin?” diye sordu. O da: “parası elinden alınan ve memleketinden kovulan bir mazlum olan Said b. Miscah'ım. Malıma Hicaz'daki görevli el koydu ve beni sürgün etti.” diye cevap verdi. Abdülmelik tebessüm ederek: “Kureyş'in delikanlılarının paralarını sana harcamalarının sebebi ortaya çıktı.” dedi. Kendisine hediyeler hediye edip eman vererek, Mekke'deki görevlisine de parayı geri vermesini ve ona herhangi bir yanlıştaki bulunmamasını emreden bir mektup gönderdi”.

hoş gelmeyen mûsikî eserlerini düzenleme işini devam ettirmiştir. En güzel besteleri bir araya getirmesi ona, Arap şiirinden daha önce Mekke’de benzeri görülmeyen nitelikte eşsiz güzellikte besteler yapmasına imkân sağlamıştır.

İbn Muhriz hayatını Mekke’de ve Azzetü’l Meylâ’nın şarkılarını da öğrendiği Medine’de geçirmiştir. Şarkıları, arkadaşlarından bir muganniye sayesinde yaygınlık kazanmıştır.

Kitabu’l Egânî’de; hızlı, kıvrak bir ritme sahip ve Araplar tarafından da yakın zamana kadar kullanmaya devam edilen bir okuyuş şekli olan “Remel” in kendisine ait olduğu ifade edilir.

Remel formu Halife Harun Reşid zamanında Fars bölgelerine ulaşmıştır.

Tarihçiler İbn Muhriz’in büyük bir sanat reformisti olduğunu söylerler. Bu nedenle ondan önce mûsikî anlayışı, her bir beyitin kendi içinde de tam bir anlam ihtiva ettiğini düşüncesiyle, ilk beyite ait bestenin diğer bütün beyitlerde aynı şekilde uygulanması şeklindeydi. İbn Muhriz geldiğinde ise bu kuralı bir kenara kaldırıp, besteyi bir beyitle sınırlı bırakmayıp iki beyite yaydı. Diğer besteciler de hızlı bir şekilde onun ortaya koyduğu kurala uyarak benzeştiler.

[68] İbn Miscah’ın da vefat etmiş olduğu 705 – 714 yılları arasında vefat etmiştir.¹³⁷

¹³⁷ **İbn Muhriz ve Nesebi**

[68] (Kitâbu’l Egânî’den alıntıdır.)

Müslim b. Muhriz, lakabı Ebu’l-Hattap’tır. Kusey’den Benî Abdiddâr’ın kölesidir.

Bir başka zayıf görüşe göre adı ise Seleml, dir diğer zayıf görüşe de adı Abdullah’tır.

Babası Fars asıllı olup Kabe’nin hizmetkarlarından biridir. İbn Muhriz üç ayını Medine’de diğer bir üç ayını da Mekke’de geçirirdi. Medine’de olduğu zamanlarda enstrüman çalma eğitimini Azzetü’l-Meylâ’dan alırdı. Daha sonra Fars bölgesine giderek Farslar’ın bestelerini ve şarkı okuma metotlarını öğrendi. Daha sonra Şam’a gitti ve Rûm bestelerini ve şarkılarını talim etti. Bu iki tarz şarkıların beğenmediği kısımlarını çıkarttıktan sonra onlardan beğendiği kısımları mezc edip, Arapça güftelere uyarlayarak ortaya yeni şarkılar koyardı. Böylece daha önce hiç duyulmamış bir tarz ortaya koymuş oldu. Kendisine “Araplar’ın sunnâcı” denirdi. (Sunnâc, telli bir enstrüman adıdır). Remel usulüyle ilk okuyan kişi İbni Muhriz’dir. Kendisinden önce hiç kimse Remel usûluyla okumuş değildir. Remel usulüyle Farsça şarkı okuyan ilk kişi ise Reşid döneminde yaşamış olan Selmek’tir. Kendisi İbn Muhriz’in bir bestesini beğenmiş ve onu Farsça’ya çevirerek okumuştur.

İbn Muhriz’in pek sosyal biri olduğunu söylenemezdi. Bu da onun çok fazla meşhur olamamasına sebep oldu ve insanların dillerinde sadece şarkıları zikredildi. Eserlerini, Mekke ahalisinden olan arkadaşının bir cariyesi ona yakınlık duyduğu için kendisinden öğrendi. İnsanlar da eserlerini bu

cariyeden dinlemiş oldu. Kazandıklarını o arkadaşına verirdi. O da kendisine danışmadan istediği gibi harcardı. Para neredeyse bitecek olduğu zamanlar da onu iyice donatıp hazırlar, kendisine istersen yolculuğa çıkabilirsin derdi. O da gider ve geri gelirdi. Vefatına kadar bu şekilde yaşadı. Çift beyit kullanarak şarkı okuyan ilk kişi de kendisi olmuştur. Ondan sonra gelen muganniler de onun açtığı bu yolda gitmişlerdir. Kendisi: “tek beyit besteyi tamamlamaz” derdi. Mûsikî eğitimi ilk olarak İbn Miscâh’tan aldığı aktarılır. Cüzzam hastalığından dolayı vefat etmiştir. Bu nedenledir ki ne halifelerle ne de diğer insanlarla bir araya gelememiştir.

İshâk Yunus’a: “En iyi şarkı icracısı kimdir?” diye sordu. O da: “İbn Muhriz” diye cevap verdi. “Neden dolayı böyle söylüyorsun” dedi. O da: “detaylı bir şekilde mi izah edeyim yoksa kısaca mı anlatayım?” dedi. “Kısaca anlat” dedi. O da: “(onun kalbi) sanki o tüm kalplerin bir derlemesi şeklinde yaratılmıştır, öyle ki her (muganninin) eserini okuyabilir.” Aynı hikâye İbn Süreyc için de anlatılmaktadır.

El-Fazl b. Yahyâ b. Hâlid, mûsikîden anlayan bazı kişilere: “şarkı okuyanların en iyisi kimdir?” şunu sordu. Onlar da: “kadınlardan mı erkeklerden mi?” diye cevapladılar. O da: “erkeklerden” dedi. Onlar da: “İbn Muhriz” diye yanıtladılar.

İshâk: “Bu işin ustaları; İbn Süreyc, İbn Muhriz, Ma’bed, Gariz sonra da Mâlik’tir.” derdi.

İbn Muhriz Irak’a doğru yola çıktığında Huneyn’le karşılaştı ve kendisinden (İbn Muhriz’e) ona ait şarkılardan birini okumasını rica etti. O da şu şarkıyı okudu:

وَحَسَنُ الزَّبْرِجْدِ فِي نَظْمِهِ عَلَى وَاضِحِ اللَّيْلِ زَانَ الْعُقُودِ
يَفْصَلُ يَاقُوتَهُ دَرَةً وَكَالْجَمْرِ أَبْصَرْتُ فِيهِ الْفَرِيدَا

*Zebercedin güzelliği dizilişindedir, kolyeleri süsleyen o güzel gerdanında
İncileri arasında Yakut bulunan, kor ateş gibi gördüğün o pahalı mücevher*

(Şiir Ömer b. Ebî'r-Rebîa'ya, beste ise İbn Muhriz'e aittir. Sakîl-i sâni usulundedir.) Yüzük parmağının geçiş yerinde Huneyn bunun ardından ona: “Irak’ta ne kadar kazanacağını düşünüyorsun?” diye sordu. [69] O: “bin dinar” diye cevap verdi. Huneyn: “burada beş yüz dinar var bunları al ve (Irak’a) gitmeyeceğine yemin et” dedi. Huneyn’in bu yaptığı herkes tarafından duyulunca, arkadaşları ona sitem ettiler. O da onların bu sitemine karşı: “yemin ederim ki şayet o Irak’a gidecek olursa bana yiyecek ekmek kalmaz ve sonsuza kadar böylece sürer gider.” diye cevap verdi.

İbn Muhriz’in وَحَسَنُ الزَّبْرِجْدِ فِي نَظْمِهِ şarkısı onun baş yapıtlarının en ön sırada gelenlerinden, kendi metodunca yaptığı ve başkalarının yaptığı eserlere benzemeyen eserlerindendir. Bestelediği şarkılardan biri de ilk mısrası إِهَاجَ هَوَاكَ الْمَنْزِلَ الْمُتَقَادِمَ “Eski olan evi mi seni aşkını coşturan” olan Nasîb kasidesidir.

لَقَدْ رَاعَنِي لِلْبَيْنِ نَوْحَ حَمَامَةٍ عَلَى غُصْنِ بَانٍ جَاوِبُهَا حَمَائِ
هَوَاتِفَ أَمَا مِنْ بَكِينٍ فَعَهْدُهُ قَدِيمٌ وَأَمَا شَجْوُهُنَّ قَدَائِمُ

*Ayrılıktan ürküttü beni bir güvercinin inleyişi , Dalın üstündeki güvercinlerde ona cevap verirken
Sahibi görünmeyen seslerin ağladığı kimsenin tanışıklığı, Kadimdir acıları ise daimidir*

HUNEYN b. BÜLU‘

Ebubekir Huneyn b. Bülu‘, Hire’li olmasından dolayı Hîrî olarak isimlendirilmiştir. Hire kadim bir şehir ve Irak’ın başkentiydi, Hristiyan’dır.

Huneyn zenginlerin ve müzisyenlerin yaşadığı mahallelerde dolaşarak çiçek ve meyve satar, orada okunan şarkıları dinlerdi. Güzel bir sesi olduğu anlaşıldığında mûsikî dersi almak için Vadi’l Kura’ya gidip öğrenim görmek istedi. Irak’a tekrar döndüğünde ise ud çalmaya ve yeni modern besteler yapmaya başladı ve hızlıca başarıya ulaştı.

Irak valisi Hakim saltanatı altındaki tüm yerlerde, ahlakı bozduğu gerekçesiyle mûsikîyi yasakladı. O da bir gün valinin huzuruna çıkıp büyük bir edep içerisinde udu eşliğinde bir şiir okudu. Halid de: *“ne güzel okudun, bundan sonra sarhoşların, kargaşa çıkaran ve işbilmezlerin bulunduğu yerlerde olmamak şartıyla, yalnızca senin şarkı söylemene izin veriyorum.”* diye haykırdı.

Bundan böyle Huneyn Irak Hâkimi Halife Abdülmelik’in küçük kardeşi Beşîr b. Mervân’ın musahibi ve eğlence gecelerinde ve bayramlarında yoldaşı oldu.

Huneyn Irak’taki mûsikî sanatının zirvesindeki bir şahıstı. Onun haricindeki diğer mûsikîşinaslar ise kalıcı olmayan kolay ve ritmik besteler yapmak ve söylemek dışında bir şey yapmıyorlardı.

İbn Muhriz, mûsikîseverlerin verdikleriyle geçinen mûsikî emekçilerinin haklarını savunmak için Irak’a gitmiş ve onunla bir araya geldiğinde o (vali) kendini ikna edip beşyüz dinar karşılığında geldiği gibi geri dönmesini sağlamıştı. Arkadaşları da ona kendilerinin emeklerini para karşılığında değiştiğini iddia ederek kınamışlar. O da: *“ey kardeşler ruhumu ve kendimi ortaya koyarım ki onlar insafli insanlardır. Beni az bir bedel karşılığında (sizi değiştirmekle mi) kınıyorsunuz?”* diye karşılık vermiştir.

Kendisini onore etmek için düzenlenen bir törende yaşanan bir kaza sonucu 718 yılı dolaylarında Medine’de vefat etmiştir.¹³⁸

¹³⁸ Huneyn el-Hîrî ve Nesebi

(Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.)

Huneyn b. Belu el-Hirî. Nesebi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. [70] Bir görüşe göre Temîm'den Abbâdî'lerden olduğu, bir başka görüşe göre, Benî Hars bin K'ab'tan olduğu, bir başka görüşe göre de Cüdeys ve Tasam'dan bir topluluktan olduğu ve bu topluluğun Benî el-Hars bin K'ab'e yerleştikleri ve bu nedenle (Huneyn'in de) onlardan biri olduğu söylenir.

Künyesi Ebâ K'ab'dır. Bir şair ve usta mugannilerin arasında yer alan bir muganni idi. Son derece üst seviyeli eserleri vardır ve Hire'de ikamet etmiştir. Şam'a ve diğer şehirlere deve kiralama işi ile meşguldü. Hristiyandı. Hire'yi ve oradaki evini şu şiiriyle vasfetmiştir:

أنا حنين ومنزلي النجف	وما نديمي إلا الفتى القصف
أفرع بالكأس ثغر باطية	مترعة تارة وأعترف
من قهوة باكر التجار بها	بيت يهود قرارها الخزف
والعيش غصن ومنزلي خصب	لم تغذني شقوة ولا عنف

*Ben Huneyn'im ve evim Neceft'e, benimle olan kişi bunu en iyi anlayan kişidir
Kadehi kovadan doldurduğumda kovanın kenarına değer, bazen de en derine daldırırım
Tüccarların yahudi evine erken getirdiği kadehi porselen yapımı içkiden içtim
Refah içinde yaşıyorum ve evim de refah içinde, ne zorluk ne de zor koşullar gördüm*

İshâk, Hişam b. Abdulmelik hacca giderken Huneyn'in kendisine aşağıdakileri okuduğunu zikretmiştir:

صَاحَ هَلْ أَبْصَرْتَ بِالْخَبِّ	تَيْنِ مِنْ أَسْمَاءَ نَارًا
موهنًا شَبَّتْ لِعَيْنِي	لَكَ فَلَمْ تَوْقَدْ نَهَارًا
كتلالي البرق في العا	رضِ ذي المزنِ استطارا
أذكرتني الوصل من سلـ	مَى وَأَيَّامًا قِصَارًا

*Dostum, sen hiç Habbeteyn'de Esmâ'nın yanan ateşini gördün mü?
Zayıflamış ve gözlerin için yanmakta olan ve gündüz yanmayan o ateşi
Şimşeg'in parlaması gibi bulutlu gökyüzünde uçuşmasını o ateşin
Selma'ya kavuşmamı bu bulutlarmı yoksa o kısacık günlermi hatırlattı*

Hişam ondan bu eseri Necef'ten çıkıncaya kadar tekrarlamasını istemiş ve sonra kendisine ikiyüz dinar vermiştir.

Huneyn'e şöyle denmişti: "Elli yıldır şarkı okuyorsun, cömert kişilerin ne mallarını ne evlerini ne de akarlarını bıraktın." O da: "babam size kurban olsun. Benim aldıklarım nefesimin kârıdır. Nefesimi insanlarla paylaştım ve her birinin karşılığını aldım." diyerek cevap verdi.

Huneyn 12-13 yaşlarındayken Hire'de meyve taşırdı. Saygısını güzel bir biçimde ortaya koyardı. Gençlerin evlerine, hali vakti yerinde olan Kufeliler'e, Hire'deki muganniye cariyelere ve

mugannilere sahip olan kişilere kokular taşırdı. (Huneyn'in) hoşluğu, sıcak kanlılığını, boyu posu onların hoşlarına gider ve o da onların yanında bir müddet kalırdı. Orada şarkılar dinler ve kendinde şarkı okuyabilme isteği uyanırdı. (Okunanları) uzun uzun son derece dikkatli bir şekilde dinler ve bir şey öğrendiğinde de gidip onu insanlara okurdu. Doğuştan güzel bir sese sahipti. (insanlar) onunla sohbet etmeyi, onu dinlemeyi ve şarkılarını beğenirlerdi. Muganni olarak kendini yetiştirerek iyi bir seviyeye geldi ve büyük bir şöhret kazandı. Sonra Ömer b. Dâvud el-Vâdî'ye ve Hakemu'l-Vâdî'ye giderek onlardan eserler öğrendi. İnsanların şiirlerini besteleyerek güzel yapıtlar ortaya koydu. Irak'ta ondan başka biri (bu seviyede mûsikîşinâs) bulunmadığı için döneminin yegâne hâkimi oldu. İbn Muhriz Kûfe'ye gelince bu haber Huneyn'e ulaştı. Huneyn onu tanımaktaydı. İnsanların da onu tanıyıp beğenmelerinden, o bölgeye hâkim olmasından ve böylelikle kendi namının kaybolmasından korktuğu için ona: "Irak'tan kazanmayı umduğu miktar nedir?" diye sordu. o da: "bin dinar" diye cevap verdi. O da bunun üzerine: "al bu peşin peşin beş yüz dinar gelişini gidişini karşılar. Irak'ı bana bırak ve başka nereye gitmek istersen git." dedi. İbn Muhriz kanaatkâr insandı. Sultanların arasına karışmayı çok sevmezdi. Hiçbir şeyi yalnız kalmaya değişmezdi. Parayı kabul etti ve ayrıldı.

Hammâd Huneyn'in şöyle dediğini aktarmaktadır: "Para kazanmak için Humus'a gittim. Gençleri ve nerede bir araya geldiklerini sordum. Bana hamamlara gitmemi, onların sabah erkenden orada toplandıklarını söylediler. Hamamlardan birine girdim ve orada bir guruba rastladım. Yanlarına oturup biraz muhabbet edip buranın yabancı olduğunu söyledim. Daha sonra oradan çıktılar. Ben de onlarla birlikte çıktım. Onlardan birinin evine gittik, oturduk ve sofra kuruldu, yemeklerimizi yedik, içecekler geldi, onları da içtik ve onlara: "size şarkı okuyacak bir muganni ister misiniz?" diye sordum. Onlar da: "nereden bulacağız ki" dediler. Ben de: "o işi ben hallederim bana bir ud getirin" dedim ve getirildi. [71] Ebî Abbâd Ma'bed'in هنيات henıyyâtlarından başladım. Biraz okuduktan sonra bu parçalardan pek hoşlanmadıklarını gördüm. Ve (kendi kendime) Ma'bed'in sanatlı ve zor şarkıları onlara ağır geldi dedim. Garız'ın şarkılarından okumaya başladığımda onlara bunlar bir şey ifade etmiyordu. İbn Süreyc'in hafif eserlerini, Hakem'in hezeceğini ve kendime ait şarkıları okudum ve biraz anlasınlar diye çabaladım, lakin onlardan hiçbiri kıpırdamadı ve: "keşke Ebâ Menbeh buraya gelse" demeye başladılar. Ben de içimden "onu gösterin bana da daha önce hiç rezil olmadığı kadar onu rezil rûsya edeyim." diye geçirdim. Bir müddet sonra Ebû Menbe geldi, kendisi yaşlı biriydi ve üzerinde kırmızı güzel bir sünger taşı (kolye-takı) vardı. Hepsini ona doğru yönelerek selam verdiler ve: "ey Ebâ Menbe, bizi eğlendir." dediler. Kendisine yemek getirdiler ve kahdeh kadeh içecekler ikram ettiler. Ben de biraz kendimi geri çektim ve biraz da Ebî Menbe'den korktum. Eline udu aldı ve şunları okumaya başladı:

طرب البحر فاعبري يا سفينة لا تشقي على رجال المدينة

"Deniz mest oldu geç ey gemi, Medine adamlarına zorluk çıkarma"

Oradakiler hep beraber alkışlamaya, keyf almaya ve de içmeye başladılar. Sonra السخيف Sahîf tarzında şarkılar okumaya başladı. Ben de yine içimden: "sabaha sağ salım çıkarsam akşama buralarda kalmam" diye geçirdim. Sabah olunca heybeye içecekler doldurarak deveme binip Hire'ye doğru yola şu parçayı okuyarak koyuldum:

ليت شعري متى تخب بي النا	قة بين السدير والصنين
محباً ركوة وخبز رقاق	وبقولا وقطعة من نون
لست أبغي زاداً سواها من الشا	م وحسبي علالة تكفيني
فإذا أبت سالماً قلت سحقاً	وبعاداً لمعشر فارقوني

*Ah bilsem devam beni Sedir ve Sanin arasında hiç taşıyacak mı
Yanında dolu kırba ince ekmek bakliyat ve bir parça balık olduğu halde
Şam'dan azık olarak o sevgili ve susuzluğu giderecek az bir şarap bana yeter
Selma beni istemezse, beni istemeyenlere dediğim gibi ona da defol derim*

İbn Kinâse şunları aktarmaktadır: “Hâlid b. Abdulmelik el-Kasrî, kendi döneminde Irak'ta mûsikîyi yasaklamıştı. Daha sonra halkın kendi huzuruna çıkmalarına izin verdiği bir gün Huneyn de içeriye girdi, elbisesinin içinde de bir ud vardı ve: “Allah emîri ıslah etsin. (İcra ederek kazandıklarımla) aileme bakabildiğim bir sanatım vardı ama emir onu yasakladı ve beni de ailemi de zora soktu.” dedi. Emir bunun üzerine: “sanatın nedir?” diye sordu. Huneyn udunu çıkardı ve: “işte bu” dedi. Hâlid kendisinde çalmasını istedi. O da tellere vurdu ve şu eseri okudu:

أَيُّهَا الشَّامُتُ الْمَعِيرُ بِالْأُفُورِ
أَم لَدَيْكَ الْعَهْدُ الْوَثِيقُ مِنَ الْأَيِّ
رَأَيْتَ الْمَنُونِ خُلْدَنَ أُمِّ مَنْ
مَنْ رَأَيْتَ الْمَنُونِ خُلْدَنَ أُمِّ مَنْ
رَأَيْتَ الْمَنُونِ خُلْدَنَ أُمِّ مَنْ
مَنْ رَأَيْتَ الْمَنُونِ خُلْدَنَ أُمِّ مَنْ

Ey Zamanın musibetlerinden dolayı alay edip ayıplayan
Sen kusurlardan arınmış ve eksiksiz misin
Zamanın elinden bir teminat mı aldın sen
Hayır bilakis sen cahil ve mağrursun
Ölümün terkettiği birini gördün mü
Zor durumda kalmayacağına dair garantisi olan mı var

Hâlid ağlayarak: “ayak takımı, kavgacı ve yaramaz kişilerin ortamında olmamak kaydıyla yalnız sana izin verdim.” dedi. Bugünden sonra (Huneyn bir yere) davet edildiğinde: “aranızda ayak takımından kavgacı yaramaz şahıslar var mı?” diye sorardı. “Hayır yok” denildiğinde oraya girerdi.

(Yukarıda zikredilen şarkının güftesi Adîy b. Zeyd'e bestesi de Huneyn'e aittir. Remel-Vustâ usulundedir. “Muberra” kelimesi musibetlerden beri olmak, “el-Mavfûr” kelimesi de malından ve halinden bir eksilme olmamış anlamlarında kullanılmıştır.)

(İshâk: “Hire'de Huneyn'den başka adı mûsikî ile anılan Sedrî'li bir grup olan, Abbâdîs, Zeyd b. et-Tuleys, Zeyd b. K'ab, Mâlik b. Hameme dışında kimse yoktu. Bunlar Hire şarkılarını Hezec, Nasb tarzlarının arasında ama nasba daha yakın bir tarz okuyorlardı ancak bu okuduklarının usta mûsikîşinâsların benimsediği bir tarz olmaması ve değer verilmeyen bir tarz olmasından dolayı bir gelir de elde edememişlerdir.) demiştir.

Ubeydullah b. Süreyc, Beşir b. Mervân'ın Kufe valiliği döneminde Hire'ye geldi. Yanında üç yüz dinar vardı. Huneyn'in evine kadar [72] geldi ve ona: “Ben Hicaz'dan gelen Mekke ahalisinden biriyim. Bana, Hire'nin güzel bir yer ve içkilerinin de kaliteli olduğu ve şu şiiri de senin çok güzel okuduğun haberi ulaştı.

كَأَنِّي خَاتِلٌ يَدْنُو لِصَيْدٍ
وَأَلَسْتُ مُقَيِّدًا أَمْشِي بِقَيْدٍ
حَنَنْتَنِي حَانِيَاتُ الدَّهْرِ حَتَّى
قَصِيرُ الْخَطْوِ يَحْسَبُ مَنْ رَأَنِي

Zamanın bel büken musibetleri beni öyle büktü ki, avına gizlice yaklaşan avcı gibiyim.

Adımlarım kısadır. Beni gören eli kolu bağlı sanır ama öyle değilim.

Sonra yanındaki dinarları çıkararak: “bunları da bitinceye kadar seninle harcayacağım dedi ve daha sonra benim evime gitti.” dedi. Huneyn ona ismini, nesebini sordu. O da doğrusunu saklayarak kendisinin Benî Mahzûm’dan biri olduğunu söyledi. Huneyn para aldı ve ona: “Paran bende emanet olarak kalsın ve bizde kaldığın müddetçe her ihtiyacını biz karşılayalım. Memleketine dönmek istediğin zaman biz seni yol için hazırlar paramı da geri iade ederiz.” dedi. Ona tek başına kalabileceği bir ev verdi. Onun yanında iki ay kaldı. Ne Huneyn ne de onun ailesinden herhangi biri onun şarkı okuyabildiğini bilememişlerdi.

Huneyn, sıcak bir günün öğle vaktinde Beşîr b. Mervân’ın evine doğru yola çıktı. İbn Süreyc’in oturduğu evin kapısına geldi ve kapının kilitli olduğunu gördü. Durumdan şüphelenerek kapıyı çaldı ama kapı ne açıldı ne de biri cevap verdi. Daha sonra evin harem kısmına gitti. Yine aynı şekilde orada ne onun kızını ne de cariyelerini bulabildi. Harem ve İbn Süreyc’in evi arasında kalan bir kapının açık olduğunu farketti. Kılıcını çıkardı ve kızını öldürmek üzere eve girdi ve kızının ve cariyelerinin bodrumun kapısında ayakta durduklarını gördü. Onlar kendisine sessizce yavaş yavaş gelmesini işaret ediyorlardı ancak o hiddetinden ötürü bunu önemsemeyen biraz yaklaşıncı İbn Süreyc’in şu şarkıyı okuduğunu duydu:

وَتَرَكْتُهُ جَزَرَ السَّبَاعِ يَنْشَنُهُ	ما بين قلة رأسه والمعصم
إن تُغدِفي دوني القناع فأنني	طَبُّ بِأَخْذِ الْفَارِسِ الْمُسْتَلِي

Onu yırtıcılara yem gibi bıraktım yemedeler onu kafasının üstünden beline kadar

Benimle arana miğferler de koyarsan ben silaha bürünmüş savaşçıyı alt ederim

Huneyn kılıcı elinden attı ve onu hakkında duyduklarıyla ve kendi ferasetiyle görmeden sesinde tanıdı ve ona: “ey Ebâ Yahyâ sana kurban olayım, Hire’ye, bize harcamak üzere üç yüz dinarla geldin. Mesih’e yemin olsun ki; buradan senin üç yüz dinarın haricinde bir üç yüz dinar daha yanında yine bir üç yüz dinar onun yanına bir üç yüz dinarla dönersin.” diyerek seslendi, yanına giderek onu kucakladı hoş geldin dedi ve önceki karşılaşımlarının aksine çok farklı bir şekilde karşıladı. Az önce okuduğu eseri sordu. O da bu eseri henüz yapmış olduğunu söyledi. Onu aldı ve birlikte Bîşr b. Mervân’ın yanına gittiler. Beşîr ona önce on bin dirhem ve akabinde tekrar on bin dirhem verdi. Kensisini oradan ayrılmak istediğinde Huneyn onu yolculuk için hazırladı, parasını geri iade etti, Mekke’den Hire’ye gelirkenki masraflarını da takdim etti ve İbn Süreyc ailesinin yanına döndü. Huneyn’in evindeki herkes o eseri kendisinden öğrenmiş oldu.

Huneyn’in dönemindeki muganniler, üçü Hicaz’dan ve biri de Irak’tan Huneyn olmak üzere yalnızca dört şahıstı. Hicaz’dakiler; İbn Süreyc, Garîz ve Ma’bed idi. Huneyn’in şu şiire yaptığı bestesi onlara ulaştı:

هَلَّا بَكَيْتَ عَلَى الشَّبَابِ الذَّاهِبِ	وَكَفَفْتَ عَنْ ذَمِّ الْمَشِيبِ الْآتِبِ
هَذَا وَرَبِّ مَسْوَفِينَ سَقِيَّتِهِمْ	مَنْ خَمَرُ بَابِلَ لَذَّةَ لِلشَّارِبِ
بَكُرُوا عَلَيَّ بِسَحَرَةٍ فَصَبَحْتَهُمْ	مَنْ ذَاتُ كُوبٍ مِثْلَ قَعْبِ الْحَالِبِ
بِزَجَاجَةٍ مَلَأَ الْيَدَيْنِ كَأَنَّهَا	قَنْدِيلُ فَصْحٍ فِي كَنِيسَةٍ رَاهِبِ

[73]

CEMİLE

Medineli olup, Bahz sülalesinden bir ailenin kölesidir. Mûsikî sanatında çok ustalaşmış olup; Ma‘bed, İbn Süreyc, İbn Âişe, Habâbe, Sellâmetü'l-Kass, Halîde ve diğerleri gibi kıymetli hocalardan ders almış ve onların büyük bir şöhret yakalamış olan talebelerindendir. Ma‘bed: “*Mûsikî sanatında asıl (kök) Cemîle’dir, biz ise Furûyuz (dallar). O olmasaydı biz bir şey olamazdık.*” demiştir.

Cemîle, Şarkı söyleme hususundaki maharetini, Bahz ailesinin yakınlarında ikamet ettiği günlerde, şarkı söyleyip, ud çalan Sâib Hâsir’e borçlu olduğunu işaret ederek: “*böylelikle hızlı bir şekilde şöhreti yakaladım.*” Derdi. Halktan bir kısmı cariyelerini mûsikî dersleri almaları için daha çocukken ona yönlendirirlerdi, herbirisi de gündüzden ona giderler, ders alabilmek uğruna bir an bile boş vakitleri olmaz ve pek çoğu ancak akşam ayrılabilirlerdi.

Kocası, Benî el-Harîs b. el-Hazrec’in kölelerinden biriydi. O da diğer pekçok görevli ile birlikte büyük bir evde ikamet ediyordu. Pek çok şair ve mûsikîşinas onun

Giden gençliğe ağlasaydın ya, sana dönüp gelen ihtiyarlığı yermekten vazgeçseydin ya

Bu ve nice sabredenlere, içenlere lezzet veren Babil’in içkilerinden sundum.

*Bir seher vakti erkenden geldiler bana, ben de onlara süt sağan adamın çanağı ile çıktım karşılarına
Avuçlarım dolusu karşılarına çıktığım bu şişe, rahibin Fısıh bayramında elinde tuttuğu kandil adeta.*

(Hicazlı olanlar) toplandılar ve Huneyn’in ortaya koyduğu bu işi müzakere ettiler ve: “dünyadaki sanatkarların arasında bizden daha hayırsız kimse bulunmaz. Irak’ta bir [73] kardeşimiz var, biz ise Hicaz’dayız ve onu ziyaret bile etmiyoruz.” dediler ve ona bir miktar maddi hediye ile birlikte bir mektup gönderdiler. Mektupta: “Biz üç kişiyiz sen ise yalnızsın. Önce senin bizi ziyaret etmen uygun olur.” diyorlardı. (Huneyn) onlara ziyarete gitmek için yola çıktı. Medine’ye yaklaşmakta olduğu ile ilgili haber ulaşınca onu karşılamak için çıktılar ve öylesine bir mahşeri kalabalık olmuştu ki o güne kadar böyleleri görülmemişti. Hep birlikte şehre girdiler, biraz yürüdüler ve Ma‘bed onlara: “bana gidelim” dedi. İbn Süreyc ona: “eğer efendimin Sekîne bintü'l-Huseyn’in şerefi ve mürüvveti sende de varsa size gidebiliriz.” dedi. O da: “ben de ondan eser yok” diye cevap verdi. Sonra Sekîne’nin evine doğru gittiler. Yanına girdiler, herkesi içeriye girmelerine izin verdi ve içerisi insanlarla dolup taşı. Çatıya çıktılar, yemek getirilmesini emretti, yemeklerini yediler ve daha sonra da Huneyn’den ilk mısrası “هَلَا بِكَيْتَ عَلَى الشَّبَابِ الذَّاهِبِ” *“giden gençliğe ağlar mısın”* olan eseri okumasını istediler. O da okudu. Böyleleri güzel bir sesi dinlemek için insanlar onu dinlemek için çatıyı doldurdular ve çatı alttakilerin üzerine çöktü, Huneyn’in haricindeki herkes kurtuldu ama o bu enkazın altında kalarak vefat etti. Sekîne: “Huneyn mutluluğumuzu hüzne çevirdi. Onu o kadar uzun bir süre bekledik ki sanki onu eceline çağırır gibiydik.” dedi. Huneyn yüz yedi yıl yaşamıştır.

evine gelerek huzur bulurlardı. Kitabu'l-Egânî yazarı onun toplatılarının ihtişamı, pekçok zahmete katlanmak zorunda kalsa bile kendini dinlemek üzere gelen misafirleri ve ziyaretçilerine olan yakın ilgisi ile alakalı pekçok özelliğinden bahsetmiştir.

Abdullah b. Cafer şerefine yapılan gecelerin birinde, Cemîle; başlarında çiçeklerden oluşan birer taç ve en güzel elbiseleri giymiş olan elli kadar genç kız ile birlikte şarkı söyledi ve onlara: *“Bu şiiri ve besteyi tıpkı benim gibi aynı ses ve okuyuşla okuyun.”* dedi. Abdullah b. Câfer de bu kadar çok sayıdaki kadını ve sazandeleri dilediğinde son derece büyük keyif aldı ve İslamî hassasiyetlerinden korkarak: *“bu sanatın bu derece ileri bir seviyeye ulaştığını düşünmemiştim. Gerçek şu ki, kalpler bu sebeple fitneye düşer, duygular coşar ve bu nedendir ki bazı insanlar mûsikînin aleyhinde hükümler vermektedirler.”* dedi.

Besteleri hızla yayılıyor, büyük bir şöret kazanıyordu. Buna şu olayı örnek verebiliriz: [74] Beni Kureyş'in en büyük şairlerinden ve Halife Osman'ın torunlarından biri olan ve lakabı Arcî¹³⁹ olan el-Ahvas, kendisinden bir defasında evinde misafir olmasını istedi. Ardından da Medine'den el-Ahvas lakaplı şair Ebî Muhammed Abdullah'a şunları yazdı:

“Cemîle, ona vermiş olduğun, senin en son beyitlerini bestedi. Şayet onu şarkı yapıp söylemek, insanlar arasında yaymak ve seninle arkadaşlığını sürdürmek istiyorsan, Arci ile aranı düzelt ve onu evine misafir et.” O da kendisinden istenilenleri yerine getirdi.

İbn Süreyc, Ma'bed, Mâlik ve Medineli meşhur tüm mûsikîşinaslar meclislerinde Cemîle'nin mûsikî sanatındaki ustalığını ifade etmişlerdir. Cemîle bir gün Hatem et-Tâî'ye ait olan bir şiirden yapmış olduğu besteyi okudu. Orada bulunan herkes, bu saygı duyulacak bir şarkı diyerek takdir ettiler.

Çoğu zaman yanındakilerle birlikte şarkı söylerdi ve beraberindekilere benimle birlikte (def) vurun derdi ve onlarda birlik içerisinde vururlardı.

¹³⁹ [74] “El-Arcî” lakabının sahibi, Şair olan Abdullah b. Amr b. Osman'dır, Ahvas değildir. Kitâbu'l Egânî'den yapacağımız alıntıyla bunu göreceğiz.

Cemîle bir beste okur ve mûsikî sevdalıları da udların sesi eşliğinde onun ardından toplu halde tekrar ederlerdi. Mûsikî düşkünleri de aldıkları hazdan dolayı bîtâp kalırlar ve onlardan kimileri: “*Mekke’li dostlarımız Medine’de kalmak mı isterler? Öyleyse neyimiz varsa onlarla paylaşalım.*” demeye bile başlardı.

Ma’bed bu törenleri hatırladığı zaman: “*o zamanlarda aldığım lezzeti artık halifelerin yanında bile alamıyorum.*” derdi.

Cemîle Hac vazifesini eda için Mekke’ye gittiğinde, Mekkeliler bir vefa örneği sergileyerek onu son derece büyük bir kalabalıkla karşıladılar. Meşhur muganni ve muganniyeler, şehrin şairleri ve âkil adamları, eşraftan zâtlar, elli kadar cariye muganni onu görmek, onore etmek ve kendisine ikramlarda bulunmak için toplandılar.

Cemîle Mekke’deyken şarkı okumaya ara verdi. Zira dünyevî şeylerle dini işlerin karışmasını istemedi.

Dönüş vaktinde Mekkeliler’den yine kalabalık bir topluluk ona yoldaşlık ettiler. Medine’ye döndüğü zaman da her kesimden olmak üzere büyük küçük Medine halkı onu büyük bir coşkuyla karşılamaya çıktılar.

Sanatsal anlamda ortaya koyduklarına bir teşekkür ifadesi olmak üzere onun için mûsikî törenleri düzenlendi. Erkek mûsikîşinaslardan; İbn Miscâh, İbn Muhriz, İbn Süreyc, Ma’bed, Mâlik, Garîz, İbn Âişe, Nafî b. Tanbure, üç komedyen, Bedihu’l-Milh, Tuveys, Delâle, Berdu’l-Fuâd, Nevmetü’d-Dahî, Hibetullah ve Ganed,¹⁴⁰ kadın mûsikîşinaslardan da; Azzetu’l Meylâ, Habâbe, Sellâmetu’l-Kays, Halîde, Rebîha, Fer’a, Bülbüle, Lezzetu’l-Ays, Sâde gibi isimler orada hazır bulundular. Aynı zamanda elli kadar da ud icracısı hazır bulunmaktaydı. İcra edilen programda, şarkılar solo, duo ve trio olarak seslendirilirken bazı bölümlerde yalnızca sazların icra ettiği bölümler de yer almıştı. Bu mûsikî toplantısı, İslamiyet dönemindeki zirve mûsikîşinasları bir araya getirmiş olması bakımından emsali görülmemiş, yegâne ve büyük bir örnek olmuştur.

¹⁴⁰ Eserin Fransızcası’nda, hatalı bir yazılışla (Fendl) olarak geçmektedir.

[75] Cemîle, Hakemu'l-Vadî'nin vefatı öncesinde yani miladi 714 yılından önce vefat etmiştir.¹⁴¹

¹⁴¹ CEMÎLE

[75] (Kitâbu'l-Egânî'den alıntıdır.)

Cemîle, önce Benî Süleym'in daha sonra da Benî Behz'in kölesi olmuştur. Kocası, Benî el-Hars b. el-Hazrec'in azadlı kölelerinden biridir. Onlarla birlikte yaşadığı için ensarın azadlı kölelerinden biri olarak tanınmıştır. Senh'te ikamet etmiştir.

Mûsikînin temellerinden biridir. Ma'bed, İbn Âişe, Habâbe, Sellâme, Akîletu'l-Akîka, eş-Şemâsâtân, Halîde ve Rebîa kendisinden mûsikî eğitimi almışlardır.

Hüseyn b. Yahyâ hakkında şunları aktarmaktadır: "Allâh'ın yarattıkları arasında en iyi şarkı okuyan kişi oydu." Ma'bed ise: "Mûsikînin kökü Cemîle'dir, biz ise dallarıyız. Şayet Cemîle olmasaydı biz de muganni olamazdık." Demiştir.

Cemîle'ye bu mûsikînin (yeteneği) nereden geldiği sorulduğunda o: "Yemin ederim ki o ne bir ilhamdır ne de biri bana onu özel olarak talim ettirmiştir. Lakin, Ebû Cafer, Sâibu'l-Hâsir bizim komşumuzdu. Onun ud çalıp okuklarını dinler ama anlamazdım. Oradaki melodileri aldım ve üzerine kendi şarkımı bina ettim, çok da güzel olmuştu. Bir gün gizlice şarkı okurken efendilerim olan hanımlar beni duyduklarında, bulunduğum yere girerek bana: "bizden gizlediklerini biliyoruz." dediler ve bana yemin ettiler. Ben de sesimi yükseltip onlara Züheyr b. Ebî Selma'nın şu şiirini okudum:

وما ذكرك إلا هجت لي طرباً إنَّ المُحِبَّ بِبَعْضِ الْأَمْرِ مَعْذُورُ
لَيْسَ الْمُحِبُّ بِمَنْ إِنْ شَطَّ غَيْرُهُ هَجُرَ الْمُحِبِّ وَفِي الْهَجْرَانِ تَغْيِيرُ

Seni anar anmaz mest oluyorum. Seven kimse bazı konularda mazur görülür.

Uzak düştüğünde sevgisi değişen muhip değildir, hicran değiştirse de sevgilisinin ondan ayrılması onu değiştirmez

Artık o an itibarıyla yaptığım iş ortaya çıktı ve adım duyuldu. İnsanlara bana gelmeye başladılar ben de onlara bir şeyler öğretmeye başladım. Cariyeler etrafımı o kadar sarmaktaydı ki, onlardan çoğu (bana ulaşamadıkları için) diğer öğrenenlerden öğrenebilmişlerdir ve böylelikle efendilerime akıl almayacak kadar para kazandırdım." diyerek cevap vermişti.

(Cemîle hakkında) denilmiştir ki: "Cemîle'nin mûsikîdeki konumunun ne denli yüksek olduğunda şüphe yoktur. Herhangi bir başkası bu konuda ona yaklaşabildiğini bile iddia edemez. Bütün Mekkeliler ve Medineliler bu duruma şahittir."

Bir defasında meclisindeydi ve orada yine güzel ve de zarif bir başka cariyeye bulunmaktaydı. Ona Hatem ed-Tâi'ye ait şu şiiri okudu:

أَتَعْرِفُ أَثَارَ الدِّيارِ تَوْهُمًا كَخَطِّكَ فِي رَقٍّ كِتَابًا مُنَمَّنًا
أَذَاعَتْ بِهِ الْأَرْواحُ بَعْدَ أَنْيسِهَا شَهُورًا وَأَيَّامًا وَحَوْلًا مَجْرَمًا
فَأَصْبَحَنَ قَدْ غَيَّرَنَ ظَاهِرَ ثَرْبِهِ وَغَيَّرَتِ الْأَنْوَاءُ مَا كَانَ مَعْلَمًا

وغيرها طول التقادُم واليلى فما أعرف الأطلالَ إلا توهماً

Evin izlerini birer vehim olarak mı bilirsin, Resimlerle süslü bir kitabın sayfasındaki yazın gibi

Onunla günler, aylar ve tam bir yıl kadar beraber kaldıktan sonra onu rüzgarlar mahvetti.

Rüzgarlar oranın çehresini, Uzaklaşmak da bilinen şeyleri değiştirdi.

Üzerinden geçen uzun zaman ve yıpranmalar onu dönüştürdü ve şebnemleri ancak hayal edebilirim.

Bu mecliste pek çok mûsikî üstadı da bulunmaktaydı ve hepsi birden (bu durumu): “Mezâmîr-i Dâvûd (Davut’un sesi)” olarak nitelendirdiler.

(Bir gün) İbn Atîk, Ömer b. Ebî Rebîa, el-Ahvâs b. Muhammed el-Ensârî Cemîle’nin evine geldiler. Ömer ona: “Mekke’den sana selam vermek için geldim.” dedi. (Cemîle) ona: “fazilet ehlinin” diye cevap verdi. Ömer bunun üzerine: “Bugün bizim için meclisini boşaltmanı ve içinde ne varsa dökmeni isterim.” dedi. Cemîle de “tamam” diyerek udunu istedi ve şunları okudu: [76]

مَشَى النَّزِيفِ الْمَخْمُورِ فِي الصَّعْدِ	تَمْشِي الْهُوَيْنَا إِذَا مَشَتْ فُضُلًا
وَاضِعَةً كَفَهَا عَلَى الْكَبْدِ	تَظَلُّ مِنْ زُورِ بَيْتِ جَارَتِهَا
عَانِ، رَهِينِ، مَكْلَمِ، كَمْدِ	يَا مَنْ لِقَلْبٍ مَتِيعٍ، سَدَمِ
عَنْهَا وَطَرْفِي مُكْحَلُ السَّهْدِ	أَزْجَرُهُ، وَهُوَ غَيْرُ مَزْدَجِرِ

Salına salına yürüdüğünde sanki sarhoş gibi yürür

Komşumun evine ziyarete giderken korkudan elimi ciğerimde tutarım

Kim kalbimin yarasına, acısına, yorgunluğuna deva olursa

Şiddetle kalibimi uyarıyorum ama o uyarı dinlemiyor, sürme sürülmüş gözlerim de uyumuyor

Bu beyiti işittiklerinde evde bir uğultu ve hareket oldu. Başkalarının okuyuşlarını (Cemîle’nin icrasıyla kıyaslandığında) ne kadar basit olduğunu düşünerek alkış tuttular, ayaklarıyla tempo tutup kafalarını sallamaya başladılar ve: “senin yoluna kurban olur ve seni kötülüklerden koruruz. Okuyuşun ne kadar hoş, söylediklerin ne kadar güzel.” dediler.

Ardından envai çeşit içecekler getirilmesini istedi, oradakilere bunlardan ikram etti ve Ömer’in şu şiirini okudu:

وَلَقَدْ قَالَتْ لَجَارَاتٍ لَهَا	كَالْمَهَا يَلْعَبْنَ فِي حُجْرَتِهَا
خُذْنَ عَنِّي الظَّلَّ لَا يَتَّبِعُنِي	وَمَضَتْ تَسْعَى إِلَى قُبَّتِهَا
لَمْ تُعَانِقْ رَجُلًا فِيمَا مَضَى	طَفَلَةٌ غَيِّدَاءُ فِي حَلَّتِهَا
لَمْ يَطِشْ قَطُّ لَهَا سَهْمٌ وَمَنْ	تَرَمِهَ لَا يُنْجُ مِنْ رَمِيَّتِهَا

*Kendi odasında birer ceylan gibi oynayan komşularının birkaçına dedi ki,
Gölgemin beni takip etmesinden alıkoyun dedi ve kendi odasına gitti.
Hiçbir erkekle kucaklaşmamış ve güzel elbiseleriyle narin bir kız çocuğu gibi
Onun hiçbir oku hedefinden sapmadı. Kime atıyorsa kurtulamadı.*

Ömer üç kere “eyvahlar olsun” diye bağırdı, sonra (elini) gömleğinin cebine götürdü ve aşağısına kadar yırttı. Gömlek artık bir hırka şeklini almıştı. Bir müddet sonrak kendine gelince (yaptığından) pişman oldu ve özür diledi ve: “kendime hâkim olamadım.” Dedi. Oradakiler de: “sana olan bize de oldu, biz de kendimizden geçtik ama biz elbiselerimizi parçalamadık.” dediler. Cemîle bir kıyafet getirilmesini istedi ve Ömer’e giydirdi. Orada buluna herkes evlerine döndüler. Ömer Cemîle’ye on bin dirhem ve on kat da elbise verdi. Cemîle tüm bunları kabul etti ve Ömer mükafat kazanmış ve mutlu bir halde Mekke’ye doğru yola çıktı.

Cemîle hac vazifesini yerine getirdiği zaman kendisine meşhur mûsikî üstadları, Heyt, Tuveys, Delâl, Berdî’l-Fuâd, Nevmetu’-d-Dahî, Kaned, Rahme ve Hibetullah gibi şahıslar eşlik ettiler. Bunlar ileri yaşlardı ve iyi mûsikîşinaslardı. Yine, Ma’bed, Mâlik, İbnÂişe, Nâfi b Tanbûre, Bedîhu’l-Melîh, Nâfiu’l-Hayr; kadın muganniyelerden de; Azzetu’l-Meylâ, Habâbe, Sellâme, Halîde, Atîle, Şemâsiyye, Fer’a, Bûlbûle, Lezzetu’l-Ayş, Saîde, Zerkâ, diğer mugannilerde de; İbn Ebî Atîk, el-Ahvâs gibi büyük otorite isimlerle birlikte, eşrâftan bir grup, (Cemîle’nin) kadın arkadaşları ve diğer pekçok kimse de bu yolculukta beraberindeydiler. Yine, kendisine hayran olan ve ona değer veren bir cariyeye topluluğu da onunla birlikte haccettiler. Onların arasına elli civarında cariyeye de katıldı. Bu cariyelerin efendileri onlar aralığıyla (Cemîle’ye) hediyeler (para) sundular. Bu hediyeler devenin üzerindeki gölgelik kapalı bölüme yerleştirildi. Cemîle ise bu hediyelerin tek bir dirhemini bile kabul etmek istemedi ancak muvaffak olamadı, (cariyeler) geri çevirdiler.

İsimlerini saymış olduğumuz kişilerin yanı sıra, otuz kadar muganni daha onunla hac etmişler ve de seçtikleri güzel, şaşalı elbiselerle de birbirleriyle yarışmışlardır.

Medine ahalisi bundan önce böylesine hoş ve güzel bir yolcu topluluğu görmediklerini ifade etmişlerdir.

Mekke’ye yaklaştıklarında onları; Said b. Miscah, İbnS üreyc, Garîz, İbn Muhriz ve “Hezl” (komedi) ustaları ile birlikte bir Mekkeli grup muganni ve çok sayıda Muganniye cariyeye karşıladılar. Cemîle Mekke’ye girdiğinde oranın tüm önde gelen mûsikîşinasları onunla birlikteydi.

Mekkeliler erkeği kadınıyla hep birlikte onu karşılamak üzere dışarıya çıktılar. Haccını bitirdiğinde [77] Mekkeliler ona kendileri için bir meclis tertip edebileceklerini bildirdiler. O da: “Mûsikî için mi yoksa sohbet için mi?” diye sordu. Onlar: “her ikisi için de” diye cevap verdiler. Cemîle: “ciddi bir işle eğlenmenin birbirine karışmasını istemem” dedi ve bir mûsikî meclisi oluşsun istemedi. Ömer b. Ebî Rebîa bunun üzerine: “kim kalbinden onu dinleme isteği geçiriyorsa, onunla birlikte Medine’ye kadar gider ve dinler. Ben gideceğim” dedi.

Bu zikredilen isimlerin tamamı ve heyecana gelen herkes onu Mekke’den uğurlamak için çıktılar. Bunlardan büyük bir kısmı da onunla birlikte Medine’ye gittiler.

Medineye ulaştıklarında kendilerini Medine halkı, şehrin ileri gelenleri, kadınıyla erkeğiyle gidişindekinden daha büyük bir coşkuyla karşıladılar. Erkek kadın herkes evlerinin kapısına çıkıp ona ve beraberinde gelenlere bakıyorlardı.

(Cemîle) evine girdiğinde kalabalık dağılarak kendi evlerine döndüler. Mekkeliler’i ise müslüman kardeşlerini ve akrabalarını büyük küçük demeden evlerinde misafir ettiler. Dönüşlerinin üzerinden on gün geçmesi ardından bir mûsikî meclisi tertip edildi.

Üçüncü gün insanlar toplandı, perdeler kuruldu, cariyeler oturtuldu. Hep birlikte (def) ve elli kadar da telli çalgı çaldılar. Öyle ki ev bile sallanmıştı. Daha sonra (Cemîle) udunu aldı ve diğerlerinin refakatinde okuyama başladı:

فإن خَفِيتُ كانت لعينك قُرَّةً وإن تَبَدُّ يوماً لم يُعَمِّمْكَ عارُها
من الخَفِرَاتِ البَيضِ لم تَرَ غِلْظَةً وفي الحَسَبِ الصَّخْمِ الرَّفِيعِ نِجارُها
فما رَوْضَةٌ بالحَزْنِ طَيِّبَةُ الثَّرَى يَمُجُّ النَّدَا جُنْجَانُها وَعَرَارُها
بأطيبَ من فيها إذا جئتَ طارقاً وقد أوقِدْتُ بالمَنْدَلِ الرَّطْبِ نارُها

*Evde gizlenirse ev halkına mutluluk getirir, evden çıkarsa rezillik getirmez
Beyaz kızlardan ve haya sahibi hayatta bir zorluk görmedi ve iyi nesile sahip*

...

Tarlaya sabah gelen çiğ bile ondan daha güzel değil, akşam ateşini güzel kokusu eşliğiyle yakar

Beste Cemîle'ye güfte ise Ömer b. Ebî Rebîa'ya aittir.

مَنْ الْبَكَرَاتِ عِرَاقِيَّةُ تُسَمَّى سُبَيْعَةَ أَطْرِيئُها
مِنْ آلِ أَبِي بَكْرَةَ الْأَكْرَمِينَ خَصَصْتُ بُوْدِي فَأَصْفِيئُها
وَمِنْ حُبِّها زُرْتُ أَهْلَ الْعِرَاقِ وَأَسَخَطْتُ أَهْلِي وَأَرْضِيئُها
أَمُوتْ إِذَا شَخَطْتَ دَارُها وَأَحْيَا إِذَا لَاقِيئُها
فَأُقْسِمُ لَوْ أَنَّ مَا بِي بِها وَكُنْتُ الطَّبِيبَ لَدَاوِيئُها

Bakr kabilesinden Iraklı Subeya'yı beğendim

Ailesi güzel ve sevgim de ona has

Sevgisi yüzünden aileme darılıp Irak'a ziyaret edip onun gönlünü aldım

Benden uzak olursa ölürüm, bana yakın olursa yaşarım

Yemin olsun ki bendeki olan onda olsa doktor olup tedavi ederdim

Aşağıdaki şiirin bestesi de yine kendisine aittir.

أَبَتْ الْمَلِيحَةُ أَنْ تُوَاصِلَنِي وَأُظُنُّ أَنِّي زَائِرٌ رَمْسِي
لَا خَيْرَ فِي الدُّنْيَا وَزِينَتِها مَا لَمْ تُوَافِقْ نَفْسُها نَفْسِي
لَا صَبَرَ لِي عَنْها إِذَا حَسَرْتُ كَالْبَدْرِ أَوْ قَرْنٍ مِنَ الشَّمْسِ
وَرَمْتُ فَوَادَكَ عِنْدَ نَظَرِها بِمَلَاخَةِ الْإِيثَارِ وَالْأَنْسِ

Benimle bağ kurmak istemediğin için sanırım ben kabire gireceğim

Benim ruhum onunla uyumlu olmazsa tüm dünya ve güzellikleri solar

Eğer yüzü görünürse ben daha fazla sabrederem

Ve bana baktığı zaman sanki ok atmış gibi baktı

Cemîle bir gün sandalyesine oturdu ve kapısındaki görevliye: “bugün hiç kimseyi kapıdan çevirme, kapıda otur ve [78] gelen geçen herkesi meclisime davet et.” dedi. Kapıcı kadın denileni yaptı ve ev insanlarla dolup taşı. Cemîle onlara: “yukarılara çıkın” dedi. Bir kısmı yukarılara çıkıp damları doldurdurunca cariyelerinden biri yanına gelerek: “eğer biraz daha ileri giderseniz evin duvarları çökecek, ama siz bilirsiniz.” diye uyardı. Kendisi de ona: “otur” dedi. Öğlen saatleri yaklaşmış sıcak bastığında insanlar susadılar. Onlara su getirilmesini emretti, isteyenler sularını içtiler ve: “evime giren erkek kadın herkesin içmesini istiyorum.” diye ısrar etti. Evin aşağısında, çatısında içmeyen hiç kimse kalmadı. Cariyeler, onların üzerlerine gölgelikler ve büyük pervaneler kurdular. Her on kişiye, onların hizmetinde bulunmaları için bir cariye görevlendirdi. Sonra orada bulunanlara: “rüyamda beni korkutan ve yatağımdan sıçratan bir şey gördüm. Bunun nedeni nedir bilmiyorum. Ecelimin yaklaştığından korktum ve bana ancak salih amelimin fayda verecektir. Allâh katında aleyhime olmasın diye şarkıcılığı bırakmayı düşündüm.” dedi. Orada bulunanların bir kısmı ona: “Allâh senin kararlılığını güçlendirsün ve muvaffakiyetler nasip etsin.” dediler. Diğerleri ise: “senin şarkı okumanda bir beis yoktur” diye karşılık verdiler. Onlardan; yaşlı, ilim sahibi, fakih ve tecrübe sahibi bir şeyh de: “topluluk konuştu ve her bir grup kendi söylediklerinden hoşnutturlar. Ben ise ne onların sözlerine itiraz ettim ne de görüşlerine katıldım. Şimdi ise sözüm bitene kadar bir kargaşa çıkarmadan dinleyin. Kim benim söyleyeceklerimi kabul ederse Allâh ona muvaffakiyetler nasip etsin, kim de bana karşı çıkarsa benim için bir ehemmiyeti yoktur. Çünkü ben rabbimin yolundayım.” dedi. Herkes sustu ve şeyh şunları söyledi: “Ey Hicaz ahalisi, şarkıcılık lezzetlerin en büyüklerindenidir. Bütün şehvetler arasında nefsi en çok mutlu eden odur. Kalbi ihya eder, aklı artırır, nefsi mutlu eder, görüşü genişletir, zorluklar onunla kolaylaşır, ordular fetihlerini onunla gerçekleştirir, zalimler onunla zelil edilir, görme yetisi, kalbi ve aklı ölmüş olanlar ve hastalar onunla sıhate kavuşur. Kim ona sarılırsa alim, ondan uzaklaşan da cahil olur. Çünkü onun seviyesinden daha yüksek ve ondan daha hoş bir şey yoktur. Hal böyle olunca onun bırakılması nasıl düşünülür?” dedi. Sonra Cemîle’ye: “söylediklerimi kavrayıp düşüncelerinden vazgeçtin mi?” diye sordu. O da: “evet, Allâh’tan beni bağışlamasını dilerim” dedi. Şeyh: “madem öyle meclisimizi senin bir eserine sonladır.” dedi. O da **أَفِي رَسْمِ دَارِ دَمْعِكَ الْمَتَرَفِقِ** “yakamoz gözyaşlarının evini resmetmekle mi?” diye başlayan şarkıyı okudu. Şeyh bunun üzerine: “Allâh’a yemin olsun ki ne kadar güzel. Erkekler böyle bir şeyden dolayı mı tahrir olacaklar? Vallahi hayır. Böyle bir şey olamaz. Hakka muhalefet edene saygı duyulmaz” dedi. Sonra kalktı ve insanlar da onunla birlikte kalktılar ve o: “topluluğumuzu mûsikîden vazgeçirmeyen ve onun kıymetini bilmemizi sağlayan Allâh’a hamdolsun ve Allâh’ın selâmı ve rahmeti senin üzerine olsun ey Cemîle” dedi.

Cemîle bir gün meclisinde başında uzun bir bürnüs (bir nevi kavuk-külâh) takmış bir şekilde oturmaktaydı. Yanındaki diğer kadınlar da uzun olmayan birer bürnüs takmış vaziyetteydiler. İbn Süreyc de oradaydı. [79] Kendisi keldi ve başına koymak için bir saç yumağı (peruk) edinmişti.

Onu kel vaziyette görmek Cemîle’nin çok hoşuna giderdi. Bürnüslerden biri kendine ulaşınca: “Kabe’nin rabbine yemin olsun ki bana bir komplo kuruldu.” dedi. Keli ortaya çıktı ve külâhı başına taktı. Bu arada oradaki herkez onun kel halini görmüş ve gülmüşlerdi. Cemîle sonra kalktı, raksetti ve ud çaldı. Bu arada uzun bürnüs başında, omuzunda da Yemen hırkası vardı. Oradakiler de onun gibi giyinmişlerdi. İbn Süreyc kalmı ve raks etmeye başladı. Ma’bed, Gariz, İbn Aîşe ve Mâlik’in de ellerinde udlarıyla Cemîle’nin çalışına ve raksına eşlik ediyorlardı. Cemîle, onların eşliğinde şu şarkıyı okudu:

وعلا المفارق وقع شيب مغرب

ويعذرك الهجران بعد تقرب

ذهب الشباب وليته لم يذهب

والغنايات يردن غيرك صاحباً

[79]

İBN SÜREYC

Adı Abdullah b. Süreyc, künyesi Ebâ Yahyâ'dır.¹⁴² Mekke kölelerinden olup İbn Miscah'ın talebesidir. İlk gençlik yıllarında yalnızca cenazelerde ağıtlar (Nedb)¹⁴³ okuyan biriydi. Miladi 684 yıllarında Kabe'nin inşaatında çalışmakta olan Farslı işçilerden işittiği Fars Mûsıkîsi onda büyük etkiler yarattı. Bununla yetinmeyip daha önce yaptığı gibi ritm enstrümanlarını da çalmaya devam etti. Ud çalmaya da çalıştı ve başarılı oldu. Hanendeliğini de uduyla destekledi.

حقاً ولم يخبرك مثل مجرب

إني أقول مقالةً بتجاربٍ

وعن اللئيم ومثله فتنكب

صاف الكريم وكمن لعرضك صائناً

Gençlik gitti ve keşke gitmeseydi ve başım ağardı

Güzel kadınlar o zaman seni terk edip senden başkasını isterler

Ben tecrübe hakkında konuşuyorum, bunu tecrübe edenden başka kimse daha doğru söyleyemez

Asil karakterli biriyle dostluk kur ve kendi itibarını koru, asil olmayandan uzak dur

Sonra bir renkli elbise ve İbni Süreyc'inkine benzer bir peruk istedi ve onları başına taktı, oradakilerin böyle yapmalarını istedi, onlarda bu şekilde giyindiler. Sonra uduyla icraya başladı, yürüdü, oradakiler de arkasından onu takip ederek yürüdüler. Şarkı söyledi, oradakiler de onunla birlikte okudular:

قب البطون رواج الأكفال

يمشيين مشي قطى البطاح تأودا

ليست بفاحشة ولا متفال

فيهن أنسة الحديث حيّة

كالمسك فوق كسلافة الجريال

وتكون ريقتها إذا نبهتها

Kata kuşu gibi yavaş yavaş yürürler

Aralarında güzel sohbetli bir kadın var

Sözleri hoştur

Sonra nâra attı, yanındakiler de onunla birlikte nâra attılar. Oturdu, diğerleri de oturdular ve üzerindeki kiyafetlerine geri döndüler. Kapıda bekleyenlere izin verdi, onlar da içeriye girdiler. Muganniler ayrıldılar ve yanında yalnızca kendileriyle sohbet ettiği cariyeler kaldı.

¹⁴² Eserin Fransızcası'nda, Ebû Yahyâ Ubeyd b. Süreyc olarak geçmektedir. Doğrusu ise yukarıda aktardığımız gibidir.

¹⁴³ Eserin Fransızcası'nda, (Nayeb) olarak geçmektedir. Doğrusu (Nadb)'dir.

Kitâbü'l-Egânî adlı eserinde Ebu'l Ferec şu şekilde bahsederek der ki; *“İbn Süreyc, Arap şiirini Mekke’de ud eşliğinde okumuş olan ilk kişidir.”*

Neredeyse Nedb konusundaki şöhreti kadar bir şöhret yakalamış oldu ve daha oturaklı şarkılara yöneldi. Sakîl usulu ve türevi usullerde besteler yaptı.

Abdûlmelik’in azatlı kölesi olan, Garîz adında bir talebesi vardı. Bu tarzda aynı şekilde besteler yaptığı gibi, işi biraz daha ileri götürerek “hezec” ve “remel” tarzında da işler ortaya koydu. Bunlardan ilki kolay ve sade bir tarz olup, ikincisi ise daha yaşayan ve parlak bir tarzdır. O da zamanla oturaklı bir tarza dönüşmüş olup, [80] ondan Ömer’e ait bir şiiri sakîl usuluyla bir beste yaptı. Bu beste ise, Arap Mûsikîsi’nin en güzel örneği olmuştur. İtibar ve şöhret sahibi oldu. Şarkı söylediği zaman yüzünü kapatması ve ritmleri şiddetli bir biçimde çalması onun adetlerindendi.

Bir ara ciddi bir hastalığa yakalandı. Buna neden olarak da hayatının yasak bir şey olan mûsikî üzerine kurulu olması olarak değerlendirek bir müddet mûsikî uzak kaldı. Daha sonra ise tekrar sanat hayatına bir daha ara vermemek üzere geri döndü.

İbn Süreyc, daha önce hiçbir sanat adamının ulaşamadığı bir seviyeyi yakaladı. Şarkı söylemek üzere davet edildiğinde ikibin dirhem ödenmesi gerekiyordu.

Velîd kendisini Şam’a davet ederek büyük bir tazimle sınırsız ikramlarda bulunmuştur.

Bir gün büyük bir topluluğun içerisinde sesini denemek istedi. Böylece sesinin insanlar üzerindeki etkisini ölçebilecekti. Hacca gitmekte olan bir kafilenin İbn Âmir’in mevkisinin önünden geçmesi esnasında orada durup okumaya başladı. Okumaya başlar başlamaz kafilenin başındaki kişiler durdular. Arkasındakiler ise yürümeye devam ettiler. Öyle ki büyük bir kalabalık oluşmaya başladı ve neredeyse insanlar birbirlerini ezecek vaziyete geldiler. Hatta, bazıları boğulma tehlikesi bile geçirdiler. İbn Süreyc bu tehlikeli vaziyeti görünce okumayı bıraktı ve kafil de yoluna devam etti.

Kitâbu'l-Egânî müellifi, İbn Süreyc'in vefatının yaklaştığı sıralarda, kızına herhangi bir servet bırakamamış olmasının kedisini üzdüğünü ifade ettiğinde, kızı ona “üzülme babacığım, tüm bestelerin benim için birer hatıradır ve bu besteler senden sonra bana büyük bir kaynak olacaktır” diye karşılıklıta bulunduğunu ifade etmiştir.

Bunun ardından kızı, Sa'd b Mes'ud el-Hezlî ile evlendi. O da ondan babasının bestelerini satın aldı. Böylelikle rahata kavuştu ve büyük bir kazanç elde etmiş oldu.

İbn Süreyc, 732 yıllarında hicri ikinci asırda 58 yaşlarında vefat etmiştir. ¹⁴⁴

¹⁴⁴ İbn Süreyc

[80] (Kitâbu'l-Egânî'den Alıntıdır.)

Adı Abdullah b. Süreyc'tir. Künyesi Ebâ Yahyâ'dır. Benî Nevfel b. Abdulmenâf'ın kölesidir. Başka bir görüşe göre ise Benî Leys'in kölesi olduğu ve Mekke'de oturduğu, yine bir başka görüşe göre de Benî Âiz b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'un kölesi olduğu aktarılır.

İbn Süreyc gözlerinde bozukluk olan şaşı biriydi. Kendisine “Vechu'l-Bâb” (Kapının yüzü) lakabı takılmışsa da bundan dolayı kimseye kızmamıştır. Babası bir Türk'tür. Şarkı okuduğu zaman yüzünün aldığı hal görünmesin diye yüzünü bir örtü ile kapatırdı. Bir çubuk kullanarak usul (İkâ) vururdu. Fars usulünde yapılmış bir udu vardı. Mekke'de Arap şarkılarını ud ile icra eden ilk kişi kendisi olmuştur. İbn Zübeyr'in, Kabe'nin tamirâtı için getirttiği, söyledikleri şarkılar Mekkeliler tarafından çok beğenilen Farslılar'ı gördüğünde İbn Süreyc: “onu (udu) şarkı okurken çalabilirim” dedi, dediği gibi de icra etti ve son derece ustalaştı.

İbn Süreyc, mûsikî eğitimini İbn Miscâh'tan aldı. [81] İshâk: “Mûsikînin dört neferi vardır; Mekkeliler ve Medineliler. Mekkeliler; İbn Süreyc ve İbn Muhriz. Medineliler ise Ma'bed ve Mâlik'tir” demiştir. Hişâm b. el-Meriyye'ye –kendisi bir mûsikî alimi idi-: “Mûsikîde en usta kişi kimdir?” sorusu arzedildi. O da: “Allâh Teâlâ Dâvûd aleyhisselamdan sonra İbn Süreyc'ten daha güzel biri yaratmamıştır. Allâh, şarkı okuma hususundan ondan daha hâzık (usta) birini var etmemiştir.” diyerek cevap vermiş ve buna delil olarak da, (İbn Süreyc'i) dinledikten sonra Ma'bed'in söylediği şu ifadeleri sunmuştur: “ben bugünden sonra Süreyc'ten yanayım.” İbrahim el-Mevsilî, Yunus b. Muhammed el-Kâtib'e şu soruyu yöneltti: “İnsanlar arasında en iyi şarkı okuyan kişi kimdir?” o: “Ubeyd b. Süreyc” diye yanıtlamıştır. İbrahim bunun üzerine: “nedeni nedir?” diye sordu. O da: “istersen sana bunu uzun uzun anlatayım ya da kısaca izah edeyim.” diye cevap verdi. İbrahim: “kısaca” dedi. O da: “Her kalpten bir parça katılarak yaratılmıştı. Herkesin istediği ve sevdiği şekilde şarkı okuyabilirdi.” diye izah etti.

İbn Süreyc'in Tuveys'ten sonra Hicaz'da mûsikîyi en oturaklı şekilde icra eden kişi olduğu zikredilir. Ömer b. el-Hattâb'ın hilafeti döneminde dünyaya gelmiş, Hişâm'ın hilafeti yıllarından da vefat etmiştir.

İbn Süreyc, esaslı şarkılar icra etmezden önce bir “nâih” ağıtçıydı. Sekîne binti el-Huseyn İbn Süreyc'e bir şiir yolamış ve ondan bu şiire bir ağıt mersiye bestelemesini emretmişti. O da besteledi ve besteyi yanında haremeyn elininin, Mekke, Medine ve Taif'in tün ağıtçılarını bulunduğu bir anda takdim etti. Şiir şu şekildedir:

فلقد ظفرت بساتي وحماتي

يا ارض ويحك اكرمي امواتي

“Ey toprak dikkat et! Ölülerime ikramda bulun, çünkü sen efendilerime ve hamilerime kavuştun”

Sekîne kendisine kölelerinden Abdülmelik isimli birini yollayıp, kendisinden ona ağıtlar öğretmesini istemiş, uzun bir süre ona bunları talim etmişti. Daha sonra Sekîne'nin babası Ebu'l-Kâsım Muhammed b. el-Hanîfe vefat etmiş ve İbn Süreyc de amansız bir hastalığa yakalanmış, ağıt yakacak takati bulunmamaktaydı. Kölesi Abdülmelik ona (Sekîne'ye): "size bir mersiye okuyacağım ve İbn Süreyc'in ağıtlarını unutturacağım" dedi. O: "gerçekten güzel okuyabilir misin?" diye sordu. O da: "evet" dedi. (Sekîne) emretti ve o da okudu. Ağıt gerçekten de iyiydi. Kadınlar: "bu taze "Garîz" bir ağıt" dediler ve böylelikle Abdülmelik'e "Garîz" lakabı verilmiş oldu. İbn Süreyc günler sonra hastalığından iyileşerek kendine geldi ve el-Hanîfe'nin vefat ettiğini öğrendi ve: "ona kim ağıt okudu?" diye sordu. "Sekîne'nin kölesi Abdülmelik" diye cevap verdiler. O: "insanlar ağıt okuyuşunu onayladılar mı?" "evet, hatta bazıları senin bir geçtiğini ifade ettiler" dediler. O günden sonra İbn Süreyc bir daha ağıt okumayacağına yemin ederek ağıtı terketti ve yalnızca mûsikî ile ilgilendi. Daha sonra talebesi olan ve kendisine çok iyilikleri dokunan Habâbe'nin ve Yezîd b. Abdülmelik'in cenazelerinde ağıt okumuş ve bundan sonra da vefat edinceye kadar hiç okumamıştır.

Ömer b. Rebîa ömrünün son demlerinde Ubeyd b. Süreyc'le birlikte haccetmişti. İkinci vaktinden sonra Mekke'den Mina'ya gitmek için çıktılar. Sonra Ömer İbn Süreyc'e şunları söyledi: "ey Ebâ Yahyâ, düşündüm ki bizim Mekke'ye dönüşümüz arefe günü olacak ve aynı zamanda kalabalıkla, tozla, hacıların karmaşasıyla karşı karşıya kalacağız ki bu da bana ağır geliyor. İnsanlardan biraz uzaklaşıp dinlenmeye ne dersin? Bu vesileyle Medine'ye Şam'a ve Irak'a gidenleri görür, akşamımızı da kalabalıktan uzaklaşarak Mina ile Serf arasındaki Yecüc tarafına Ebî Secre'nin tepesinde dinlenerek geçiririz." dedi. İbn Süreyc: "çok güzel olur efendim" diye karşılık verdi. Bunun üzerine o da hizmetçilerinin bazılarını Mekke'deki evine gitmelerini, yemek ve içecek getirmelerini emretti.

Kesîb Mekke'den beş mil uzaklıkta Medine, Şam ve Irak yollarına bakan büyük bir tepedir. Oraya ulaştılar. Yediler, içtiler, kendilerine geldiklerinde bir yandan hacıları izlerken bir yandan da İbn Süreyc defni eline aldı. Okuyup çalmaya başladı. Akşam olunca İbn Süreyc okurken sesini biraz daha yükseltince ve kabileler onu duyunca: "ey bu sesin sahibi, Allâh'tan korkmaz mısın? İnsanları ibadetlerinden alıkoyuyorsun" dediler. Biraz sustu, onlar geçince yeniden sesini yükseltti. Bir yandan da içiyordu. Aynı şekilde başka insanlar da (onun sesine) durdular ve gecenin bir bölümü bu şekilde geçti. Gece ise asıl bir Arap atına binmiş bir adam [82] geldi ve tepenin aşağısında durdu. Ayağını atın eğrinin topuzuna koyarak: "ey sesin sahibi! Dinlediklerimde bir parçayı tekrar okuyabilir misin?" diye seslendi. O da: "evet başüstüne, hangisini istersin?" diye sordu. Adam da şu parçayı dedi:

ألا يا غراب البين مالك كَلِّمًا نعبت بفقدان عليّ تحوم
أبا لبين من غفراء أنت مخبري عدمتك من طير فأنت مشوم

Ey karga! Ne zaman seslensen ayrılığa sebep olursun, niye üstümde uçuyorsun?

Yani sen bana Afra'dan ayrılacağımı mı söylüyorsun? ölümünü dilerim

İbn Süreyc kendine ait olan bu şarkıyı tekrar okudu.

Atlı adam: "Allâh'a yemin olsun ki sen İbn Süreyc'sin" dedi. O da: "evet" diyerek karşılık verdi. Adam da: "Allâh'ın selamı senin üzerine olsun, bu da Ömer b. Ebî Rebîa'dır." dedi. İbn Süreyc: "evet" dedi. Adam: "ey Ebâ Hattâb Allâh'ın selamı senin de üzerine olsun" dedi. Ömer de: "Allâh'ın selamı senin de üzerine olsun. Sen bizi tanıdın ama biz seni çıkaramadık" dedi. Adam: "kendimi tanıtamam" diye cevap verdi. İbn Süreyc sinirlendi ve: "Yemin ederim sen Yezîd b. Abdülmelik de olsan bize bir şey katmaz" dedi. O da: "ben Yezîd b. Abdülmelik'im" diye cevap verdi. Ömer derhal onun yanına giderek onu tazimde bulundu. İbn Süreyc de hemen yanına koştu atın üzengisini öptü. Yezîd onlara: "Kabe'ye veda etmek istemeseydim, yüklerim ve hizmetçilerim de beni çoktan geçmiş olmasalardı, sizinle kalırdım. Sabah olup da insanların beni tanımasından çekiniyorum. Şayet eşyalarım burada olsaydı sana çokça da hediyeler verirdim. Şimdilik elbisemi ve yüzüğümü al. Başka

[82]

EBU İBÂD MA‘BED B. VEHB

Medineliler’in mûsikî önderidir. Şair şöyle ifade eder:

[83]

أجاد طويس والسريجي بعده
وما قصبات السبق إلا لمعبد

“Tuveys güzel işler yaptı, Süreyc de onu takip etti ama yarışı kazanan
Ma‘bed oldu.”

birinin bunları elinden almasına izin verme, çünkü bunlar bin beşyüz dinar eder.” dedi ve süratlı bir şekilde kafilesine yetişmek için ayrıldı.

İbn Süreyc’e bir keresinde insanların: “falanca doğru yaptı, falanca hata etti, falanca güzel yaptı, falanca kötülük etti.” şeklindeki konuşmaları hakkında soruldu. O da şöyle cevap verdi: “mugannilerin doğru ve güzel iş yapan, bestelerinin hakkını veren, nefesleri dolduran, vezini hakkıyla uygulayan, sözleri tam oturtan, doğruyu bilen, irâb (hareke) hatası yapmayan, uzun nağmelerin hakkını veren, kısa nağme bölümlerini iyi bir şekilde ifa eden, İka seçimini doğru yapan, vurguları yerinde kullanan ve ritm vurgularının hakkını verenlerdir.” Bu söylediklerini Ma‘bed’e de anlattı ve o da bunun üzerine: “şayet şarkı şeklinde bir ayet inmiş olsaydı, ancak bu şekilde olurdu.” dedi.

El-Fazl, İshâk’tan rivayet ederek İbn Süreyc’in İbn Âmir’in bostanında şu şarkıyı okuduğunu aktarmıştır:

ف دون البئر ما تخبو... لمن نارٌ با على الخب
أرقت لذكر موقعها فحنّ لذكرها القلب
إذا ما أخدمت ألقى عليها المنديل الرطب

Kuyuda bir yangın var ve bu yangın sönmüyor. Kim için sönmüyor?

Onun yerini duyduğumda onu hatırladım ve özledim

Bu ateş sönmeye yüz tutmuşsa içine yaş mendel at

(Bunu dinleyen) Hacılar neredeyse birbirlerini eziyorlardı.

İbn Süreyc ölüm döşeğindeyken ağlayan kızına baktı, ağladı ve sonra ona: “en büyük derdim benim ardımdan senin sıkıntı çekmendir.” dedi. Bunun üzerine kızı: “korkma! Senin okuduğun her şeyi ben de okurum.” dedi. İbn Süreyc: “oku” dedi. Kızı birkaç eser okumaya, o da onu dinlemeye başladı ve sonra kızına: “içimden geçeni okudun ve üzerimdeki yükü azalttın.” dedi. Sonra Saîd b. Mesûd el-Hezli’yi çağırdı ve kızıyla onu evlendirdi. Böylelikle Said karısından kayınpederinin çoğu şarkısını aldı ve kendine nisbet etti.

İbn Süreyc, Süleyman b. Abdülmelik’in hilafeti yıllarında yahut Velîd’in hilafetinin son yıllarında, yakalandığı cüzzam hastalığı neticesinde Mekke’de vefât etti ve orada Dedn denilen bir yere defnedildi. Vefat haberi Ma‘bed’e ulaşınca, Ma‘bed: “insanlar arasında en iyi şarkı okuyan artık ben oldum.” Dedi.

Ma‘bed’in İbn Süreyc’i geçtiğini tevazu ile ifade ederek, bu son kişinin de vefat haberi kendine ulaştığında şöyle dedi; “*İnsanların en güzel şarkı okuyanı şimdi yalnızca ben kaldım.*” Zaten böyle değil miydin? denildiğinde, “*hayır İbn Süreyc yaşadığı müddetçe değildim.*” Dedi.

Ma‘bed azadlı bir köle olup, çobanlık yapmakta ve efendisinin ticaret işleri ile ilgilenmekteydi. Daha sonra ise Sâibu Harîs, Neşît ve Cemîle’den mûsikî tahsil etti.

Şarkı söylemeye ise 689 yıllarında başladı. Hızlı ve iyi bir şekilde ilerleyip sanatkarlardan biri olmuştur. Sesi, Mekke ve Medine’deki köşklere yaşayan ve de varoşlarda hayat süren her kesime hitap etmekteydi.

Kendi sanatıyla İbn Süreyc’in sanatı arasındaki farkı ifade etmek için şöyle söylerdi: “*İbn Süreyc daha hafif ve yumuşak bir tarzı kabul etmişti. Ben ise, daha büyük ve ağır bir tarz oluşturdum. O Batı’ya yönelmişti. Ben ise doğuya yöneldim. Aramızda bir ortak nokta yoktur.*”

Bir gün Halife ikinci Yezîd’in huzurunda *er-remel es-serî* usulunde kendine ait olan bir eseri icra etti. Halife onu üç defa tekrarlamasını istedi ve sonra duyduğu hazdan ve neşeden ayağa kalkarak perdenin arkasındaki cariyelere: “*koşun bana, yaptığımı yapın.*” diye seslendi. Odanın içerisinde, arkasında kadınlar kendisini takip ettiği vaziyette aşk şiirleri okuyarak ve kendi etrafında dönerek yürümeye başladı. Sonra yere uzandı ve kadınlar da onun üzerine uzandılar.

Ma‘bed, mesleğine rağmen düzgün biri olması sebebiyle şahadeti makbul bir kişiydi. Ancak Hişâm döneminde halifenin yeğeni ile arkadaşlık kurdu ve onunla haylazlıklarına eşlik etti. Bu nedenle saygınlığı azaldı ve kadı huzurunda şahitliğini de kaybetti.

Velîd tahta çıktığında, Ma‘bed tüm meclislere katıldı. Mûsikî’nin bu halifenin üzerinde çok büyük bir etkisi vardı. Ma‘bed bir şarkıyı bitirdiğinde, elbisesini çıkartıp su ve şarap dolu havuza girer, yüzer ve sonra yeni bir elbise isterdi. Her şarkının ardından bunu tekrarlardı. Halife çok cömert ve ihsanı boldu. Ma‘bed’i ilk işittiğinde ona oniki bin altın dinar vermiş, su ve nebiz dolu bir havuza dalışını

izleyen bir muganniye de havuza dalmadan önce üzerinden çıkardığı altın işlemeli pahalı elbisesini ve de bin dinar altın hediye etmişti.

Ma‘bed’in “*Ma‘bediyyât*” olarak adlandırılan 5 bestesi ikinci Velîd zamanında şöhret kazanmıştır.

Ma‘bed, miladi 743 yılının başlarında Dimeşk’te vefat etmiştir. Meşhur şarkıcılardan Sellâme el-Gâs, artık yolcu olan üstadından almış olduğu sakîl-ü sâîf usulündeki bir mersiye okumaya başladı. Halife ve kardeşi de cenazenin önünde üzerlerinde sıradan beyaz birer gömlek olduğu vaziyette yürüdüler.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Ma‘bed

[83] (Kitâbu’l Egânî’den alıntıdır.)

Ma‘bed b. Vehb, Abdurrahman b. Katar’ın kölesidir. Babası bir siyahîdir. Kendisi ise “Hülâsi” (kırmızı tenli) uzun boylu ve şaşıydı. [84] İbn Hardezâbe, Emevîler döneminin başlarında şarkı okumaya başladığını ve Abbasiler devrinde de yetiştğini nakletmiştir.

Ma‘bed, çok iyi bir icracı, iyi bir sanatçı, güzel ahkakkı, mugannilerin büyüğü ve mûsikîde Medîne ekolünü öncüsüydü. Sâib Hâsir’den, Neşîr el-Fârisî’den ve Cemîle’den mûsikî meşk etmiştir. Hızlı bir şekilde ustalığıyla, okuyuşunun güzelliğiyle, hoş sesiyle, yaptığı bestelerle şöhret kazandı. Bütün bunları çok iyi seviyede gerçekleştirip muasırı olan diğer mugannileri geçtiği söylenir.

İbn Süreyc Medine’ye geldiğinde Ma‘bed daha bir çocukken onun şarkı okuyuşunu kendisine dinlettiler ve: “bu çocuk için ne diyebiliriz?” diye sordular. O da bunun üzerine: “şayet yaşarsa ülkesinin mugannisi olacak” diye cevap vermişti.

Ma‘bed’in, sefeinin yapmadığı, kendisinden sonra gelenlerin de onlara herhangi bir eklemeye bulamadıkları yapıtları vardır. Ticaret erbabıydı. Efendileri için koyun çobanlığı yaptığı da söylenir.

Ma‘bed şöyle derdi: “Öyle besteler yaptım ki ne fazlasıyla tok biri ne de sırtında su kabı taşıyan bir saka okuyabilir. Yine öyle bestelerim vardır ki, oturup yaslanmış biri doğrulup düzgün bir şekilde oturmadan, ne de normal bir biçimde oturan bir kimse de doğrulup ayağa kalkmadan okuyamaz.”

Ma‘bed bir gün Mekke’ye geldiğinde ona: “İbn Safvân mugannilere bir ödül vereceğini duyurdu.” denildi. O da İbn Safvân’ın evine gidip kapıdaki görevliye içeriye girmek istediğini söyledi. Kapıcı da izin vermedi ve geç kaldığını söyledi. Ma‘bed: “madem öyle kapıya yaklaşarak bir eser okumama izin verir misin?” diye sordu. Kapıcı: “buna evet” dedi. Kapıya yaklatı ve okumaya başladı. İçeridekiler: “bu Ma‘bed” dediler. İçeriye alındı ve ödülü kendisi kazandı.

Ma‘bed’e: “bir şarkı bestelemek istediğinde neler yaparsın?” diye soruldu. O da: “oturuşumu düzeltirim. Beste ortaya çıkıncaya kadar bir yandan rahleye çubukla vurur, bir yandan da şiiri terennüm ederim.” diye cevap verdi.

İbn Süreyc ve Garîz Medine’ye gelerek şehri dışında elbise yıkanılan bir yere ulaştılar ve elinde kuş avlamak için kullanılan ipler bulunan bir çocuk gördüler. Çocuk bir yandan da şarkı okuyor ve şunları söylüyordu:

القصرُ فالنخل فالجماء بيئهما أشهى إلى القلب من أبواب حَيْرُون

Saray, hurma ağacı ve bunların arasında bir koyun, nefse Ceyrun'un kapılarından daha hoş gelir.

O çocuk da Ma'bed'ti. İbni Süreyc ve Garîz, Ma'bed'in bu okuyuşunu duyduklarında ondan bu şarkıyı tekrarlamasını istediler. O da tekrar okudu. Böylelikle onlar daha önce hiç duymadıkları bir şeyi duyma fırsatı yakaladılar.

Bir keresinde Ma'bed Mekke'ye doğru yola çıktı. Yolda hava son derece sıcaktı ve çok susadı ve içinde siyahî biri bulunan bir çadıra vardı. Orada soğuk bir su kabı gördü. Adama yaklaştı ve: “bana su verir misin?” diye sordu. Adam da: “hayır” diye cevap verdi. “Peki bir müddet burada dinlenmeme izin verir misin?” diye sordu. Adam yine: “hayır” dedi. Bunun üzerine Ma'bed devesini de oturtup gölgesinde gölgelenmeye ve şu şarkıyı okumaya başladı: **القَصْرُ فَالْخَلَّ فَالْجَمَاءُ بَيْنَهُمَا** “Saray, hurma ağacı ve bunların arasında bir koyun.” Siyahî adam bunları duyar duymaz kalmı. Onu çadırına davet etti ve kanıncaya kadar su ikram etti ve o da ikinci vaktine kadar istirahat etti. Gitmek istediğinde adam ona: “anam babam sana kurban olsun, sıcak çok şiddetli, senin için endişeleniyorum. Ben de boynuma bir su kabı asıp seninle birlikte yürüyeyim ve her susadığında sana bir kab su vereyim sen de bana bir şarkı oku” dedi. Ma'bed de “tamam” dedi. Evine varıncaya kadar ondan ayrılmadı. Biri su veriyor, diğeri de şarkı okuyordu.

Ma'bed, Mekke'ye yolculuk ettiği anlardan birinde “Batn-ı Mur” adlı yere ulaştığında bir şarkı duydu ve sese doğru yöneldi. Orada havuz başında okuturup şarkı okuyan bir adam gördü. [85]

وَدَعَا الٰهَمَّ شَجْوَةً فَأَجَابَا	حَنَّ قَلْبِي مِنْ بَعْدِ مَا قَدْ أَنَابَا
لَا يَسِي مِنْ عَفَائِهِ جَلْبَابَا	ذَاكَ مِنْ مَنَزَلٍ لِسَلْمَى خَلَاءِ
طَمَعًا أَنْ يُرَدَّ رِيْعُ جَوَابَا	عَجْتُ فِيهِ وَ قُلْتُ لِلرَّكْبِ عَرَجَا
بِ وَأَبْدَى الٰهْمُومَ وَالْأَوْصَابَا	فَاسْتَنَارَ الْمُنْسِيَّ مِنْ لَوْعَةِ الْحُبِّ

Onu unuttuktan sonra kalbim yine özledi, kalp dertlere seslendi ve geldi

Bunun sebebi Selma'nın evinin boş oluşu ve onun hatıralarından bir elbise giyinmiş olmasıydı

Başka bir tarafa yönelip beraberimdekilere de aynısını söyledim. Belki ondan bir ses duyarım

Kalbim aşkımın ateşiyle yandı, dertleri ve yorgunlukları gösterdi

Ma'bed de asasıyla vurarak şunu okudu:

حَدَقْتُ قَلْبَهَا النِّسَاءَ مَرَاضَ	مَنْعَ الْحَيَاةِ مِنَ الرِّجَالِ وَنَفْعَهَا
حَدَقْتُ النِّسَاءَ لِنَبْلِهَا أَغْرَاضَ	وَكَأَنَّ أَفْنَدَةَ الرِّجَالِ إِذَا رَأَوْا

Adamlara ölümü ve sıkıntıyı getirenler kadınlardır

Gözleriyle adamlara baktıkları zaman ok atmış gibi bakıyorlar

Adam: “yemin ederim ki sen Ma'bed'sin” dedi. O da: “evet, sen de İbn Süreyc'sin” dedi. O da İbni Süreyc'ti ve ona: “evet, Allâh'a yemin ederim ki bilseydim senin önünde şarkı okumazdım.” Dedi.

Ma'bed, Zabye adındaki Hicaz'lı bir cariyeye mûsikî öğretti ve onun oradan ayrılması için çok uğraştı ve Irak'tan bir adam onu satın alıp Basra'ya götürerek orada sattı. Bu sefer cariyeyi Ahvaz ahalisinden bir adam satın aldı ve çok sevdi. (Cariye) adete onun aklını başından aldı. Adamın diğer cariyeleri

ondan şarkıların çoğunu öğrendikten sonra cariyeye vefat etti. Adamın ona olan sevgisinden ve üzüntüsünden dolayı onun hocası olan Ma'bed'in ne yapıp ettiği hakkında haberler almaya çalışır ve ona büyük bir taassubla bağlı olmasından dolayı onun şarkılarının muasırı olan diğer şarkıcıların şarkılarından üstün olduğunu savunurdu. Ma'bed adamdan haberdar olmuş ve Mekke'den çıkarak Basra'ya kadar gitmişti.

Adam, Basra'dan Ahvaz'a gitmek üzere bindiği gemiye binmişti, Ma'bed de o sırada Ahvaz'a gitmek için bir gemi arıyordu. Ma'bed, adamın da içinde olduğu gemiye bindi. Birbirlerini de tanımıyorlardı. Adam görevliye, onun kendisiyle birlikte geminin arka tarafında oturabileceğini söyledi ve o da Ma'bed'i oraya aldı ve gemi hareket etti. Gemi nehrin ağzına ulaştığında adam cariyelerinden şarkı okumalarını istedi. Ma'bed bu sırada sakince, üzerinde yol kıyafetleriyle; kürk, büyük ayakkabılar, Hicaz ahalisinin giydiği kaba bir elbise giymiş bir şekilde sakince oturuyordu. Ta ki; cariyelerden biri Nâbiğa ez-Zübyânî'nin bir şiirini Ma'bed'in bestesiyle okumaya çalışıp lakin gerektiği gibi doğru bir şekilde okuyamayınca kadar. Bunun üzerine Ma'bed: "ey cariyeye doğru okumuyorsun" diye çıkıştı. Cariyenin efendisi sinirlenerek ona: "sen şarkıcılıktan ne anlarsın? Kendi işine bak ve otur" diye bağırды. Ma'bed sustu ve oturdu. Daha sonra cariyeye başkalarına ait şarkılar okumaya başladı ama Ma'bed suskun bir halde oturmaktaydı, ta ki şu şarkıyı okuyuncaya kadar:

مستهام عندها ما ينيب

بابنة الازد قلبي كئيب

ان من تهون عنه حبيب

ولقد لاموا فقلت دعوني

حبها والحب شيء عجيب

انما ابلى عظامي وجنسي

Ezd'in kızı kalbim aşırı üzgün ve aşık, kalbi de yargılanmayı kabul etmiyor

Onlar beni uyardı ve dedim ki "beni sakındığınız o kişi canımdır"

Kemiklerim çürümeye yüz tuttu, aşk ilginç bir şeydir.

Şiir Abdurrahman b. Ebîbekr'e, bestesi ise Ma'bed'e aittir. Cariye bazı bölümlerini tam olarak doğru bir şekilde okuyamayınca Ma'bed ona: "ey cariyeye bu eseri çok yanlış okudun" dedi. Adam bunun üzerine kızarak: "hadi ordan! sen kimsin şarkıcılık kim? Yeter, karışmaktan vazgeçer misin artık" diye çıkıştı. Ma'bed sustu ve cariyeler uzun bir süre okudular. Cariyelerden bir şu şarkıyı okumaya başladı:

عَلَى الرَّبِّعِ نَفْضُ حَاجَةٍ وَتَوَدُّعٍ

خَلِيلِيَّ عَوْجًا مِنْكُمْ سَاعَةً مَعِي

Eski araziye yönelip sevdikleriyle vedalaştılar

Şiir Kesîr'e, beste ise Ma'bed'e aittir. Cariye bu şarkıyı okumayı hiç beceremedi. Ma'bed ona: "tek bir sesi bile düzgün basamıyorsun musun?" dedi. Adam yeniden kızdı ve ona: "görüyorum ki sen bu meraklılığı bırakacak gibi görünmüyorsun. Bir şarkıya daha müdahale edersen seni bu gemiden attıracağım." dedi. [86] Ma'bed yine sustu. Cariyeler de tamamen susunca (cariyelerin okuduğu) ilk besteyi okumaya başladı. Onu bitirince cariyeler: "Allâh'a yemin olsun ki güzel okudun. Bizim için onu tekrar okur musun?" dediler. O da: "yemin ederim ki kimse için tekrar okumam" dedi. Daha sonra ikinci besteyi okudu. Cariyeler efendilerine: "vallahi bu adam insanların en iyi şarkı okuyanıdır. Kendisinden onu tekrar okumasını rica eder misiniz? Böylelikle biz de bu eseri ondan öğrenebiliriz. Şayet onu kaçırsak böylesini hiçbir yerde bulamayız." dediler. Adam onlara: "size nasıl kötü davrandığımı gördünüz ve ben ondan daha önce ona kötü davrandığım için çekiniyorum. Gönلünü alana kadar biraz sabredelim." dedi. Ma'bed daha sonra üçüncü besteyi öyle bir okudu ki, sanki

oturdukları yer sarsıldı. Bunun üzerine adam kalkıp onun başını öptü ve ona: “efendim sizi üzdük, sizin makamınızı farkedemedik.” Dedi. Ma‘bed: “olsun, sen benim kim olduğumu bilemedin ama dediğimin doğru olup olmadığını niye düşünmedin ve bana karşı fevri davranıp kötü sözler söyledin?” diye karşılık verdi. Adam: “hata ettim, davranışlarımdan dolayı özür dilerim ve senden benim misafirim olmanı, bize katılmanı istiyorum.” dedi ve Ma‘bed bunları kabul edene dek ricalarını sürdürdü ve: “Ona bu eserleri kimden öğrendin?” diye sordu. Ma‘bed: “Hicaz ahalisinin bazılarından aldım” diye cevap verdi ve “ya senin cariyelerin nereden öğrenmişler?” diye sordu. “Basralı birinin Mekke’den aldığı, daha sonra da benim kendisinden satın aldığım bir cariyemden öğrendiler. O Cariye de Ebî Abbâd Ma‘bed’ten almış. Ma‘bed onu oradan çıkarmak için çok uğraşmış. O cariyeye benim ruhum gibiydi. Daha sonra o vefat etti ve ondan eğitim alan işte bu cariyeler kaldı. Ben de şimdiye kadar Ma‘bed’e taassub besler onun şarkılarını diğer herkesin şarkılarından daha üstün tutarım.” diye yanıtladı. Ma‘bed, kel olan başına elini koydu ve: “Allâh’a yemin olsun ki ben Ma‘bed’im ve Hicaz’dan buraya kadar senin için geldim. Önce Basra’ya ulaştım. Daha sonra da senin yanına girmek için Ahvaz’a yöneldim. Allâh’a yemin olsun ki cariyelerini iyice eğiteceğim ve her birini önceki cariyenin halefi yapacağım.” dedi. Adam ve cariyeler eline ayaklarına kapanıp öperek: “kendini bizden gizledin, biz de sana kötü sözler söyledik. Sen bizim efendimiz ve kendisiyle karşılaşmak istediğimiz kişisin.” demeye başladılar. Daha sonra adam onun üzerindeki elbiseleri değiştirdi ve birkaç da fazla elbise, beraberinde üçyüz dinar ve bir o kadar da kokular ve hediyeler verdi. Sonra da Ahvaz’a doğru hep birlikte gittiler. Cariyeler tam anlamıyla usta bir vaziyete gelince kadar orada kaldı. Sonra onlarla vedaşarak Hicaz’a geri döndü.

El-Velîd b. Yezîd Ma‘bed’i özledi ve kendisinin Medîne’ye gelmesi için bir haber gönderdi. Ma‘bed getirildi. Velîd’e gelmiş olduğu haberi verildiğinde Velîd, meclisin önünde bulunan bir havuzun gül suyuyla doldurulmasını ve misk ve safran kokularının da içine karıştırılmasını emretti. Daha sonra havuzun kenarına Velîd için tefriş edilerek serildi. Bunların aynısı Ma‘bed için de havuzun karşı tarafı aynı şekilde düzenlendi. Ma‘bed oraya getirilince, bir perde ve tek kişi için hazırlanmış bir meclis gördü. Kapıdaki görevli ona: “Ey Ma‘bed! Müminlerin emirine selam ver ve şuraya otur” dedi. Ma‘bed selam verdi. Yezîd perde arkasından selamı aldı ve: “Ma‘bed, Allâh sana uzun ömürler versin, niçin seninle bir araya geldiğimizi biliyor musun?” diye sordu. Ma‘bed: “Allâh ve müminlerin emiri daha iyi bilir.” diye cevap verdi. Halife: “aklıma geldin ve senden yeniden birşeyler dinlemek istedim.” Dedi. Ma‘bed: “herhangi bir şarkıyı mı okuyayım, yoksa muminlerin emirinin bir isteği var mıdır?” diye sordu. Halife ise şu eseri okumasını istedi:

ما زال يعدو عليهم ريب دهرهم حتى تفانوا وريب الدهر عداء

Eseri eksiksiz bir şekilde okudu. Daha sonra cariyeler halıları topladılar ve Velîd kendini havuza attı. Biraz yüzdü ve havuzdan çıktı. Cariyeler onu yeni elbiselerle karşıladılar. Sonra bir şeyler içti ve Ma‘bed’e de ikram etti. Daha sonra Ma‘bed’e: “Ey Ma‘bed, şu eseri de okur musun?” dedi.

يا ربع مالك لا تجيب متيما قد عاج نحوك زائرا ومسلما
جاءتك كل سحابة هطالة حتى ترى عن زهره متبسما
لو كنت تدري من دعاك أجبته وبكيت من حرق عليه إذن دما

Ey arazi! Neden sana selam vermeye gelen birine cevap vermiyorsun?

'dilerim tüm yağmur bulutları sana gelir ve her yerin yeşerir'

Eğer seninle konuşanı bilseydin gözyaşı yerine kan ağlardın

Ma'bed şarkıyı okudu. Cariyeler perdeyi kaldırdılar. Velîd yeniden havuza daldı ve sonra [687] çıktı ve yine yeni elbiseler giyip bir şeyler içti. Ma'bed'e de ikram etti. Sonra ondan şu şarkıyı da okumasını istedi:

عجبت لما رأيتني أنذب الربع المحيلا
واقفا في الدار أبكي لا أرى إلا الطلولا
كلما قلت إطمأنت دارهم صاحوا الرحيلا

Böyle ağlamasına arazi şaşırdı

Evin yakınında bulunduğumda yerinde kalıntıdan başka bir şey göremiyorum

Ne zaman kalın diye seslensem rüzgarlar tersini söyledi

Ma'bed bu şarkıyı da okur okumaz Velîd kendini havuzu fırlattı. Havuzdan çıktı ve yeniden yeni elbiseler getirildi. Bir şeyler içti. Ma'bed'e de ikram etti. Ve ona: "ey Ma'bed! Kim ki sultanların yanında değerinin artmasını ister, onların sırlarını saklaması icab eder." dedi. Ma'bed: "Müminlerin emirinin bunu bana söylemelerine bile lüzum yok" diye karşılık verdi. Velîd görevlilerinden birine: "Ma'bed'e yaşadığı şehirde takdim edilmek üzere on bin, yolda harcaması üzere de iki bin dinar verin" diye emretti ve paraları götüren postacı tam zamanında Medine'ye emanetleri ulaştırdı.

Ma'bed ilk dönemlerinde âdil ve Medine kadıları nezdinde şahitliği kabul edilen biriydi. Velîd b. Yezîd oraya geldiği zaman, kendisinin istenmeyen ortamlarda ve mûsikî meclislerinde bulunması nedeniyle adalet, yani şahitlik hususiyetini yitirdi.

Ma'bed uzun bir hayat sürdü. Son günlerinde felç olduğu, çok ızdırap çektiği ve sesini de kaybettiği aktarılır. Osman'ın oğullarından bir kişi onu şarkı okuması için davet etmişti. Okudu ama orada bulunanlar pek hoşlanmadılar. Oradaki gençlerden bazıları ona gülüyorlar ve onunla alay ediyorlardı. Ma'bed onları eski bir şiirle hicvettiğinde ona doğru kalkışmışlardı ki, Osman onları durdurdu. İçlerinden bazıları ona: "Sonuç bu mu oldu?" dediler. O da boğazını gösterip: "bu elden gidince her şey gidiyor" dedi.

Ma'bed, Velîd b. Yezîd döneminde Dimeşk'te vefat etmiştir. Vefatı öncesinde felç olmuş, büyük bir ızdırap çekmiş ve sesinin de kaybolmuştur. Cenazesinin çıkışı esnasında Yezîd b. Abdülmelik'in cariyesi Sellâmetul Gaz ağlayarak şunları okumuştur:

قد لعمرى بئ ليلى كأخي الداء الوجيع
ونجى الهَمَّ مني بات أدنى من ضجيعي
كلما أبصرت رعباً خالياً فاضت دموعي
قد خلا من سيد كا ن لنا غير مضيع
لاتلما إن خشنا أو همنا بخشوع

Geceyi, hasta ve acı çeken biri gibi geçirdim yemin olsun ki

Sanki dertler yanıdaymış gibi geceyi geçirdi

Ne zaman evin kalıntılarını görsem gözlerim yaşarır

[87]

MUHAMMED B. ÂİŞE

Medine’lidir. Babasının kim olduğu konusunda bilgi yoktur. Annesi Aîşe isimli bir hizmetçi idi. Cemîle ve Ma’bed’ten ders aldı. Gür bir sese sahipti. Şarkılarını çok iyi bir başlangıçla başlardı. Bu nedenle “*tıpkı İbn Aîşe’nin başlangıcı gibi bir giriş*” şeklinde bir darbı mesel söylenir oldu.

Son derece büyüklenmeyi seven kibirli bir mizacı vardı. Yöneticiler ve Halifeler huzurunda dahi olsa dinleyenlerin beğeni ifadelerini duymak isterdi.

[88] Kibirliliği ve büyüklenmesi onun hayatına malolduğu rivayet edilir. Halife İkinci Velîd’in yeğeni Ğamr ondan bir besteyi tekrar okumasını istediğinde o bunu reddetmişti. Bunun üzerine Ğamr onun Zî-Haşeb Sarayı’nın çatısından yere atılmasını emretti. Bu olay miladi 743 yılında meydana gelmiştir.¹⁴⁶

Kendilerini kaybetmeyen o efendi kayboldu

Bunun için ağlarsak bizi suçlama

Velîd b. Yezîd ve kardeşi el-Ğamr, kılıçlarını kuşanmış, kaftanlarını giymiş ve başlarına ridalarını takmış bir vaziyette Velîd’in evinden çıkarılıncaya kadar tabutun önünde yürümüşlerdi. Ma’bed’in işlerini Velîd üstelenmişti. Bu nedenledir ki cenaze onun evinden kaldırılmış ve kabrine götürülmüştür.

¹⁴⁶ **İbn Aîşe**

[88] (Kitâbu’l Egânî’den alıntıdır.)

Muhammed b. Aîşe. Künyesi Ebâ Cafer’dır. Babasının kim olduğu bilinemediği için annesine nisbet edilmiştir. Düşmanları ya da ona kötü söz söylemek isteyenler kendisini “İbn Âheti’d-Dâr” (ev yaratığının oğlu) olarak lakablandırmışlardır. Yine babasının adının aslında Cafer olduğu ama bunu kendisinin bilmediğini iddia edilmiştir. Bir keresinde Velîd b. Yezîd’e şu ifadelerde bulunmuştu: “Ey müminlerin emiri, annem kadınların saçlarını keserdi. Ben de çocuktum. Bir yere gittiği zaman: “bunu İbn Aîşe’ye verin” derlerdi. Ben de böyle bu isimle nisbet edilir oldum.”

İbn Aîşe’nin sesi son derece güzeldi ve kendisini dinleyen herkesi büyüledi. Kendisi mûsikîyi Ma’bed’ten ve Mâlik’ten meşketmişti. Onların dışındaki bazı hocalardan da eğitim almıştır ama bu ikisinin üstünlüğünü her zaman itiraf ederdi. Ud icrasının çok da iyi olmadığı söylenir. Şarkı okuyacağı zaman esere nefis bir giriş yapardı ki bu: “İbn Aîşe’nin başlaması gibi” şeklinde bir darbı meselle ifade bulmuştu.

İbn Ebî Atîk, İbni Aîşe’nin boynunun tırmalanmış bir vaziyette olduğunu gördü ve ona: “bunu sana kim yaptı?” diye sordu. O da: “falanca” diye cevap verdi. Bunun üzerine o da çıktı ve bahsedilen kişinin evine gitti. Elbisesini çıkardı ve adamın dışarı çıkması için kapısın önünde oturdu. Adam dışarı çıkar çıkmaz yakasına yapıştı ve sert bir şekilde vurmaya başladı. Adam ona: “bana niye vuruyorsun ben sana ne yaptım ki?” diyordu. O ise cevap vermiyordu. Yorulunca bıraktı ve oradakilere yöneldi

ve: “bu adam “Mezâmir-i Dâvud’u kırmak istedi. İbn Aişe’nin boğazına sarılıp boğmaya çalıştı ve boğazını inciltti.” dedi.

Yunus el-Kâtip şöyle derdi: “Medine’de İbn Aişe’nin şarkı okumaya başlayışından daha güzel başlayan bir başkasını tanımadım. Şayet okuduğu şarkıların sonları da başı kadar güzel olsaydı İbn Süreyc’i bile geçerdi.”

Salih b. Hisân şöyle derdi: “Tuveys’in ardından Medine’de İbn Aişe’den daha üstün bir ilme sahip, meclisi zarîf ve iyi tabiatlı bir başkası yoktu. Halifelerin nedîmi olmaya ve meliklerin dostu olmaya layık biriydi. Cemîle ona: “Ey Ebâ Cafer! Sen halifelerle bir arada olmaya layıksın” derdi.”

Bununla birlikte kötü bir huyu vardı, kibir ve kendini övme. Biri ona: “şarkı oku” dese, “bunu benim gibi birine nasıl söyleyebilirsin” diye çıkıştırdı. Şayet birisi ona “aferin” derse, “benim gibi birine nasıl aferin diyebilirsin” derdi ve susardı. Bundan ötürü kendisinden çok bir fayda görülmezdi.

Bir gün Said b. el-Âsî’nin arsasını su basmış ve orayı doldurmuştu. İnsanlar oraya doğru gitmişler ve İbn Aişe’de onların arasına katılmış ve kuyunun başına oturmuştu. Bu esnada el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib gelmişti. Bir katırın üzerindeydi ve arkasında da şeytan gibi iki siyahî gılman-köle vardı. (el-Hasan onlara): “usulca oraya gidin ve İbn Aişenin oturduğu kuyunun yanına varın” dedi. Onlar da denileni yaptılar. Sonra el-Hasan: “ey İbn Aişe! Nasılsın?” diye seslendi. O da: “anam baban sana feda oldun, iyiyim,” diye karşılık verdi. el-Hasan: “etrafına bak” dedi. Baktığında o iki köleyi gördü. El-Hasan: “tanıdın mı onları?” diye sordu. “Evet” dedi. El-Hasan: “şayet yüz şarkı okuyamazsan, onlara seni kuyuya atmalarını ve ellerini kesmelerini emrettim” dedi. İbn Aişe hemen okumaya başladı ve ilk okuduğu şarkı da kendi bestesi olan şu eser olmuştu: [89]

ألا لله درك من	فتى قوم إذا رهبوا
وقالوا من فتى للحر	ب يرقبها ويرتقب
فكنت فتاهم فيها	إذا تدعى لها تثب

*Kavmin korktuğu zaman cesaret veren bir delikanlısın sen, Allâh seninle olsun
Bu savaşa kim girecek ve bizi gözetip bize destek olacak kim var diye sorduklarında
Sen onların delikanlısı olurdun, savaşa çağırıldığında da koşarak giderdi.*

Hiç ara vermeden yüz eser okudu ve son okuduğu da şu idi:

قل للمنازل بالظهران قد حانا	أَنْ تُطْقِي فُتْبِينِي الْيَوْمَ تُبَيِّنَانَا
قالت ومن انت قل لي قلت ذو شغف	هاجت له من دواعي الحب احزاني

*Zahran'daki evlere de ki, konuşmanın vakti geldi
Dedi ki ve sen kimsin bana söyle, dedim ki ben aşığım ve kalbimde sevgi canlandı.*

İnsanların o güne kadar İbn Aişe’den bu kadar çok şarkı dinlemedikleri söylenir. Hatta o günden daha güzel bir gün de görülmemişti. İnsanlar daha önce hiç duymadıkları şarkıları dinlediler. Dinleyen kişiler şarkılar bitinceye kadar herhangi bir başka işle meşgul olmamış ve hiç kimse de işini halletmek için oradan ayrılmamıştı. (İbn Aişe’nin şarkı okuduğu) Haber Medine ve civarında yaşayan insanlara ulaştığında, onu bir an önce dinleyebilmek için hızlı bir şekilde gelmişlerdi. O civarın daha önce böylesine bir kalabalığa şahit olmadığı söylenir. İnsanlar “ne güzel okudun, ahsente vallah” nidalarıyla sesleniyorlardı. Daha sonra insanlar Medine’nin dört bir yanına güle oynaya dağıldılar.

Rivayet edilir ki; İbn Aişe bir gün panayırda şaşkın bir vaziyette ayakta duruyordu. Arkadaşlarından biri onu görüp: “niçin burada dikiliyorsun?” diye sordu. O da: “şarkı okuduğu zaman insanları etrafına toplayan ve o okurken yanından kimsenin ayrılmadığı bir adam tanıyorum.” dedi. Adam ona: “kim ki o?” diye sordu. İbn Aişe de: “benim” diye cevap verdi ve okumaya başladı. İnsanlar işin gücünü bırakıp toplanıverdiler ve bir izdiham meydana getirdiler. Yükler indirilemez hale geldi, develer bile boyunlarını uzatmışlardı ve neredeyse bir kargaşa çıkacaktı. Hişam b. Abdülmelik onu yanına gitti ve ona: “ey Allâh’ın düşmanı, insanları birbirine düşürmek mi istiyorsun?” diye azarladı. İbn Aişe şarkısını kesti. Zira o kibirli biriydi. Hişam ona: “kendini çok büyük görme” dedi. İbn Aişe ise bunun üzerine: “Kalplere bu derece hitap edebilen bir kişinin kibirli olması onun hakkıdır.” diye cevap verdi. Hişam güldü ve onu kendi haline bıraktı.

İbn Aişe kendisinden şarkı okuması istenildiğinde okumaz ve de kızardı. Bir konu etrafında sohbet ettiklerinde ve sohbet esnasında bir şiir geçtiğinde o şiire bestesiyle okumaya başlardı. Bu onun bir ustalık göstergesiydi.

Yunus el-Kâtîp şunları aktarmıştır: “Birgün ben ve Kureyş’ten bir grup Akik’te dolaşmaya çıkmıştık. Kendi halimizde dolaşırken İbn’i Aişe’yle karşılaştık. Yanında Benî Leys’ten elinde su tulumu bulunan bir genç vardı. Bizi görünce ve benim okuduğum şarkıları duyunca yanımıza geldi. Selam verdi, oturdu ve bizle sohbe etmeye başladı. Oradaki cemaat onun kötü ahlaklı biri olduğunu ve kendisinden bir şarkı okuması istediğinde de sinirleneceğini biliyorlardı. Onlar kendi aralarında güzel bi şekilde çeşitli konularda sohbet etmeye koyuldular. Bu arada orada bulunan şairler kendisinin bu sohbetten mest olarak şarkı okumaya başlayacağını umuyorlardı. Umduklarını bulamayınca ben de onlara: “bugün bedevilerden bazıları güzel bir olay anlattılar. Dilerseniz size onu anlatayım.” dedim. Onlar da “buyur” dediler. “Bu adam bana Er-Rebze’ye yakın bir yere uğradığını ve oradaki bir ırmağa dalan çocuklar gördüğünü söyledi. Çocukların arasında hasta ve bitkin olan yakışıklı bir genç vardı. Bedenindeki zayıflık aşıkardı ve oturmuş diğerlerini izliyordu. Selam verdim. O da selamımı alarak bana: “yolculuk nereden?” diye sordu. Himâ’dan geldiğimi söyledim. “Oraya ne zaman döneceksin?” diye sordu. “Şimdi gidiyorum” dedim. “Gece nerede kaldın?” diye sordu. “Falanca oğullarında kaldım” dedim. “O!” dedi, yere uzanarak derin bir ah çekti ve şunları okumaya başladı:

سَقَى بَلَدًا أَمَسَتْ سُلَيْمَى تَحُلُّهُ	مِنْ الْمَزْنِ مَا تُرْوِي بِهِ وَتُسِيمُ
وإن لم أكن من قاطنيه فإنه	يحلُّ به شخصٌ على كريم
ألا حبذا من ليس يعدل قربه	لدي وإن شطَّ المزارُ نعيم
ومن لا مني فيه حميمٌ وصاحبٌ	فردَّ بعَظِصٍ صاحبٌ وحميم

Selma'nın bulunduğu o ülkede dilerim ki orada sürekli yağmur yağar ve her yer yeşerir

Orada yaşamıyor olsam bile orada önemli bir kişi yaşıyor

Kendisinin yakınlığı cenetten daha güzeldir

Dostlarım o kişiyi sevdiğim için beni suçladılar ve ben de herkesi üzgün gönderdim

[90] Sonra bayılır gibi oldu, sustu. Çocuklara “su getirin” diye bağırdım. Suyu getirdiler. Yüzüne suyu serptiğim zaman uyandı ve şunları okumaya başladı:

إذا الصَّبُّ الغريبُ رأى خشوعي	وأنفاسي تزين بالخشوع
ولي عينٌ أضرب بها التفاتي	إلى الأجزاء مطلقه الدُموع

[90]

MÂLİK B. EBİ'S-SEMH

Medineli'dir. Beni Tay dağlarında fakir ama soylu bir ailede dünyaya geldi.

إلى الخلواتِ يأنس فيك قلبي كما أنس الغريب إلى الجموع

Garip bir aşık, ben aşikken yüzümü görseydi beni taklit ederdi

Bir gözümlüme eskiye baktığından bana zarar verdi

Kalbim bir insan insanların arasında nasılsa boş yerde de o kadar huzur içinde olur

İbn Aişe bu iki şiirin tamamını okuyunca mest oldu, içkiler içti ve günün geri kalanı bizim ayrılmamıza kadar şarkılar okuyarak geçirdi.”

İbn Aişe, Hişâm b. Abdülmelik'in hilafeti zamanında vefat etmiştir. Zayıf olan başka bir görüşe göre de vefatı Velîd'in devri hilafetine rastlar. Ölümü hakkında şunlar anlatılır: Kendisi Şam'dan çıkıp Zî Hâşeb sarayına gitti. Yanında parası, kokuları, giysilerini vardı. Sarayda biraz içtikten sonra sarayın çatısına çıktılar. Vadinin çevresinde yürüyen kadınları gördü ve arkadaşlarına: “onları size ayarlayayım mı?” diye sordu. Onlar da: “onları nasıl elde edebiliriz ki?” dediler. Kaltı ve bir elbise giydi ve balkona yaklaşıp şunları okumaya başladı.

وقد قالت لا تراب لها زهر تلاقينا

تعالين فقد طاب لنا العيش تعالين

Kadınlar ona doğru yaklaştılar. Bunun üzerine İbn Aişe mest olmuş bir şekilde arkasını dönmek üzereyken düştü ve öldü.

Vefatı hakkında şunlar aktarılmaktadır: “Ğamr b. Yezîd Şam'a gitti ve Zî Hâşeb sarayında konakladı. Çatısına çıkarak orada içmeye başladı. İbn Aişe de bir parça okudu. Bu şarkı Ğamr'ın çok hoşuna gitmişti. İbn Aişe'den yeniden okumasını istedi ama o bunu reddetti. Kötü huylu biri olmasından dolayı hiçbir şarkıyı ikinci defa okumazdı. Ğamr da bunun üzerine çatıdan atılması emrini verdi ve böylece öldü.”

Hakkında şunlar da aktarılmaktadır: “İbn Aişe Velîd b. Yezîd'in huzurundan daha önce hiç kimsenin nail olmadığı ikram ve hediyelerle ayrılmıştı. Medine'ye yaklaşırken Medine'ye dört fersah uzaklıktaki Zî Hâşeb Mevkine uğradı. Oranın o zamanki valisi ise İbrahim b. Hişâm b. İsmail el-Mahzumî'ydî. Onu oraya vali olarak atayan kişi de dayısı olan Hişâm'dı ve o da oradaki bir sarayda bulunmaktaydı. Kendisine: “Allâh emirin işlerini rast getirsin! Bu gelen İbni Aişe'dir ve Velîd b. Yezîd'in yanından gelmektedir. Kendisinden bu gece burada kalmasını isterseniz, bu gece burada kalır, yarın da ayrılır.” denildi. O da onu çağırdı ve kendisinden bu geceyi burada geçirmesini istedi. O da bunu kabul etti. İçmeye başladıklarında Mahzumî cariyelerini çıkarttığına İbn Aişe'nin kendi cariyelerinden birine göz kırptığını gördü. Hizmetçisine İbn Aişeyi bir ihtiyacı için buradan çıktığı zaman onu atmasını emretti. Bulundukları çatının ne bir balkonu ne bir penceresi ne de bir korkuluğu vardı ve bir bostana bakardı. Bir ihtiyacı için kaltığı anda hizmetçi onu çatıdan aşağıya attı ve öldü. Kabri de oradadır.

Medine hâkimi olan Hamza, kendisinin mûsikîye olan kabiliyetini farkedip, Ma‘bed’i kendisini yetiştirmesi için görevlendirdi. Mâlik de kısa bir sürede hocasının seviyesine ulaştı ve hocasının kendisine yaptığı iyilikleri çokça anar ve ona büyük hürmet gösterirdi.

Ma‘bed’e ait besteleri okuduğu zaman, ikasını ve usul kalışlarını titizlikle uygular; sesini, vurgularını, pest bölgelerden tiz noktalara çıkışını ve tizlerden pestlere doğru inişini hiçbir şeyi gözardı etmeden taklid ederdi. [91] Hafızasının zayıf olması nedeniyle güftelerini hatırayamadığı besteleri icra edemezdi. Seksen yaşlarında, miladi 765 senesinde vefat etmiştir.

İlk dönem mugannilerinden biri olmasıyla şöhret kazanmıştır. Buna Abbasi döneminin büyük mûsikîşinaslarından biri olan İbrahim el-Mevsilî şu ifadesiyle delil getirmektedir: “Geçmişimizin en önemli mûsikîşinasları şunlardır: Mekkîler; İbn Muhriz ve İbn Süreyc, Medineliler; Ma‘bed ve Mâlik.”¹⁴⁷

¹⁴⁷ Mâlik b. Ebî’s-Semh ve nesebi hakkında

[91] (Kitâbu’l Eġânî’den alıntıdır.)

Mâlik b. Ebî’s-Semh. İsmi, Ebî’s-Semh Câbir b. S’alebe ed-Tâi olup, Benî S’al kabilesindendir.

Mâlik Tay bölgesindendir. Yaşadıkları bölgede başlarına gelen sıkıntılardan dolayı annesi onu ve yetim kardeşlerini büyük bir yoksulluk içerisinde Medine’ye getirdi. Mâlik, Medine Hâkimi olan Hamza b. Abdullah b. Zübeyr’in evinin kapısının önünde dilenirdi.

Muganni Ma‘bed, zaman zaman Hamza’ya gelir ve gün boyu ona şarkılar okurdu. Mâlik onu duyar, çok beğenir ve onun gibi okuyabilmeyi isterdi. Ma‘bed’in okuyuşunu dinlemek için gece boyunca Hamza’nın kapısından ayrılmaz, Medine’yi dolaşmaz, kimseden de bir şey istemez, olduğu yerden ayrılmaz ve sonunda annesine eli boş döndüğünde de annesinden dayak verdi.

Bu şekilde Ma‘bed’i kendine rol model olarak alıp, onun hareketlerini, sesini ve sayhasını taklit ederek, güftesiz bir şekilde yalnızca nağmeleriyle bestelerini terennüm ediyordu.

Hamza hemen her an ona kapısının önünde rastlıyordu ki görevlilerine birgün: “şu bedevi çocuğu bana getirin” dedi. Görevliler onu içeri aldılar ve Hamza: “sen kimsin?” diye sordu. O da: “Ben Tay’dan gelmiş bir çocuğum. Orada başımıza gelen sıkıntılardan dolayı sizlere geldik. Ayrıca benimle birlikte annem ve kardeşlerim de var. Evinizden gelen bir ses duydum ve bu ses çok hoşuma gitti. Bu nedenle kapınızdan ayrılmadım.” dedi. Hamza ona: “o okunanlardan bildiklerin var mı?” diye sordu. O da: “sözleri hariç bütün besteleri biliyorum.” diye cevap verdi. Hamza: “Şayet doğru söylüyor olsaydın (sözleri de) anlardın.” dedi ve Ma‘bed’i çağırıp ondan bir şarkı okumasını istedi. O da bir eser okudu. Akabinde Mâlik’e: “bunu okuyabilir misin?” diye sordu. Mâlik: “evet” dedi ve şarkıyı sözsüz bir şekilde nağmeleriyle; uzatmalarını ve asma kalışlarını eksiksiz bir şekilde yerli yerince yaparak okudu.

Hamza Ma‘bed’e: “bu çocuğu yanına al ve ona bildiklerini öğreterek onu mezun et. Onun işi bu olacak” dedi. Ma‘bed: “Bunu yapamam” dedi. Hamza: “onun iyi bir noktaya gelmesi sana nisbet edilecek. Aksi halde bir başkası alır ve ona nisbet edilir.” dedi. Ma‘bed: “ey emir haklısınız, bana emrettiğinizi yapacağım.” dedi. Daha sonra Hamza Mâlik’e “niçin bizim kapımızda bekliyorsun?” diye sordu.

Mâlik: “senin hakketmediğin doğru olmayan bir şeyi sana atfedecek olsaydım bunu kabul eder miydin?” diye sordu. O da: “hayır” dedi. Mâlik de: “o zaman yapmadığın şeylerle ilgili övgüler almak seni mutlu etmesin” dedi. Hamza: “evet” dedi. Mâlik: “senin kapında ne tam olarak doydum ne de buarda aileme için bir fayda sağlayabildim.” dedi.

Bunun üzerine Hamza, annesini ve kardeşlerini evine davet ederek, onları giydirdi. Erzak verdi ve bir adamını onlara hizmet etmesi ve su taşınması için görevlendirdi. Mâlik’i kendi meclisinde bulundurdu. Ma’bed’e de onunla sohbete devam etmesini istedi. Mâlik’in hızlı bir şekilde yol alarak ustalaşması, Hedbe b. Haşrem’in katledilmesinden sonraki bir döneme rastlamaktadır.

[92] Mâlik bir gün evinden çıktı ve bir kadının, Hedbe b. Haşrem’in katlettiği “Ziyâde” adında biri için Ziyade’nin yazdığı bir şiirle ağıt yaktığını duydu.

أبعد الذي بالنعف نعف كويكب	رهينة رمس ذي تراب وجندل
اذكر بالبقيا على من أصابني	وبقياي أني جاهد غير مؤتلى
فلا يدعني قومي لزيد بن مالك	لئن لم أعجل ضربه أو أعجل
والا أنل تأري من اليوم أو غد	بنى عمنا فالدهر ذو متطول
أنختم علينا كلل الحرب مرة	فنحن منيخواها عليكم بكلل

1...

Ölünün kabrinde hapsolmasından sonra ona olanı hatırlayıp bende onun gibi olmayacağımı düşünüyorum

Eğer ki beni zorla götürmezlerse ben onun dışında Zeyd bin Malik'e gitmem

Ey amcaoğlu! Eğer intikamımı şimdi almazsam daha var en sonunda alırım

Bu savaşı sanki devenin göğsü üstümüze gelmiş gibi başlattınız, biz de aynısını size yapacağız

Mâlik bu şiire iki ayrı beste yapıp onları okudu. Bunlardan ilki kadının yaktığı bir ağıta benzemekte, hatta biraz daha yakıcıydı. Diğer de Ma’bed’in ağıt yakışına benzer bir şekildeydi. Sonra Hamza’nın huzuruna çıktı ve ona: “Ey Emir! Medineliler’den bazılarının okuduğu ve benim de beğendiğim bir şiire beste yaptım. Şayet izniniz olur ise okumak isterim.” dedi. Emir: “oku” dedi. Mâlik, Ma’bed’in tavrında olan bestesini okudu ve bu Hamza’nın çok hoşuna gitti ve ona: “güzel olmuş evlat! Bu, Ma’bed’in tavrında bir eser.” dedi. Mâlik: “ey emir lütfen acele etmeyiniz. Peki benden Ma’bed’in şarkıları ve onun tavrı dışında bir şey daha dinlemek ister misiniz?” diye sordu. O da: “evet oku bakalım” dedi. Bunun üzerine Mâlik, kadının ağıtına benzeyen bestesini okudu. Bu besteyi Hamza öylesine beğenmişti ki üzerinden çıkardığı iki yüz dinar değerindeki hırkayı ona attı. O anda Ma’bed geldi ve Mâlik’in üstünde Hamza’nın hırkası olduğunu gördü ve garipsedi. Hamza bu durumu farkederek Ma’bed’e olan bitenden bahsetti ve Mâlik’ten her iki besteyi de okumasını istedi. Ma’bed ilk besteyi duyduğunda sinirlendi ve: “bu çocuğu, daha sonra benim bestelerimi kendisine nisbet etmesinden korktuğum için yanıma alıp şarkılarını öğretmek istememiştım” dedi. Hamza da: “acele etme ve senin şarkılarına ve tavrına benzemeyen diğer şarkıyı dinle” diyerek karşılık verdi ve Mâlik’ten diğer bestesini okumasını istedi o da okudu. Akabinde Ma’bed başını öne eğdi ve Hamza ona: “Bir tek bununla bile seninle yarışa girse seni geçirdi, günler geçer, onun bildikleri artar, o yaşlandıkça sen daha da yaşalanırsın ve bildiklerini unutursun.” dedi. Bunun üzerine Ma’bed kırılgan bir şekilde: “doğru söylediniz ey Emîr” diyerek karşılık verdi. Daha sonra Hamza Ma’bed’in gönlünü almak için ona elbiselerinden bir hil’at ve ve bir hediye verdi. Mâlik de kaltı, hocasının hocasının başını öptü ve ona: “ey Ebâ ‘İbâd, benden duyduğun şeyden dolayı üzülüyor musun? Sen yaşadığın müddetçe kendim için hiç şey okumayacağım. Nefsim beni kandırdı ve hoşuma giden bir şiiri sana

nisbet etmeden besteledim ve okudum. Gönlünü hoş tut ve benden razı ol” dedi. Ma‘bed de ona: “bunu gerçekten hakkıyla yerine getirir misin” dedi. Mâlik de: “Yemin ederim ki fazlasıyla yaparım” şeklide karşılık verdi. Mâlik de bundan böyle bir şarkı okuduğunda ve ondan bunun kime ait olduğu sorulduğunda: “bu Ma‘bed’indir. Kendimden bir şey asla okumam. Ma‘bed’in bir bestesini alırım ona başka şiirleri iyi bir şekilde uyarlamaya çalışırım, bazen ona ilaveler yaparım bazen de ondan bir kısmını eksiltirim.” derdi.

El-Huseyn b. Yahyâ şunu rivayet etmiştir: “el-Velîd b. Yezîd bir keresinde Ma‘bed’e: “senin bu (velvelelerin) beni rahatsız etti.” İbn Âişe’ye de: [93] “Senin de (istihlallerin) rahatsız etti. Sizin bu tavrınızın arasında bir tavırla okuyan başka birini bulun” dedi. Onlar da ona: “Mâlik b. Ebî’s-Semh’e, Velîd’in kendisiyle ve Hicaz’dan diğer meşhur mugannilerle tanışmak isteğini bildiren bir mektup yolladı. Mâlik’de beraberindeki mugannilerle birlikte geldiğinde, el-Ğamr b. Yezîd’e uğradı ve onunla birlikte Velîd’in huzuruna çıktılar. Mâlik orada şarkı okudu ama Velîd onu beğenmedi. Ayrıldıklarında el-Ğamr Mâlik’e: “Müminlerin emiri senin icrânı beğenmedi” dedi. O da: “sana kurban olayım, kendisinden benim için bir kere daha izin iste, şayet benim okuduğumu beğenirse kalırım, beğenmezse de ben memleketime geri dönerim.” diye karşılık verdi. Velîd eğlence meclisinde oturduğu bir anda Ğamr, (Velîd’e) Mâlik’i hatırlatarak onun: “o senden ve heybetinden korktuğu için çekindi.” diyerek kendisi için yeniden izin istedi. Halife izin vererek çağırılmasını istedi. Mâlik’e üç sürahi dolusu su içirdi ve sonra Velîd’in huzuruna girerken emin adımlarla yürüdü, meclisin kapısına gelince durdu, selam da vermedi, kapının tokmağına bir kaç kere vurdu ve el-Huseyn b. Ubeydillah b. el-Abbas’ın kendisi için yazdığı bir şiiri yüksek bir sesle okumaya başladı:

سمح فلا تلحني ولا تلم...	لا عيش إلا بمالك بن أبي الـ
بارق في حالك من الظلم	أبيض كالبر أو كما يلمع الـ
يهتك حق الإسلام والحرم	فليس يعصيك إن رشدت ولا
يجهل أي الترخيص في اللمم	يصيب من لذة الكرام ولا
برد ويوم كذاك لم يدم...	يا رب ليلى لنا كحاشية الـ
سمح الكريم الأخلاق والشيم...	نعمت فيه ومالك بن أبي الـ

“Hayat ancak Mâlik b. Ebî’s-Semh ile yaşanır, bu nedenle bana sitem edip durma.

Dolunay ya da zifiri karanlıkta çakan şimşek misali parlak

Olgun birine karşı çıkmayan, İslamın gereğini yerine getiren ve kutsallara saygı duyan

Kerim olan Allâh’ın lezzetlerinden tadar, küçük günahlardaki ruhsatları da bilir.

Nice gece ve gündüzün soğuğu devam etmeyip

ahlakı güzel ve karakteri düzgün Mâlik’le güzellişti.”

Velîd mest oldu ve kollarını koltuk altları görünecek kadar yukarı kaldırdı, yerinden kaltı ve ona sarıldı. Mâlik ayrılırken de onu güzel hediyelerle uğurladı. Bazıları, Mâlik’in bundan başka bir bestesi daha olmadığını söylemişlerdir. İnsanların bestelerini alır onların bazı kısımlarını çıkartır ve bazen de onlara eklemeler yapardı ki, insanlar o eserleri kendisine nisbet ederlerdi. İshâk onların bu iddialarını şiddetle redderek: “onların bu söyledikleri doğru olsaydı, Mâlik’in besteleri tek bir tarzda değil farklı tarzlara sahip olurdu.” derdi. Ma‘bed’e ait uzun besteleri okuyacağı zaman bazı nağmeleri kaldırarak kısaltarak okurdu. Bu yaptığını: “Ma‘bed onları fazlaca uzattı ve sündürdü, ben ise o gereksiz uzatmaları kaldırarak güzelleştirdim.” diyerek izah ederdi.

[93]

SELLÂMETÜ'L-KASS

Medine’de doğmuş olan bir köledir. Eğitimini ve kültürünü geliştirmek adına büyük çaba sarfetmiş ve başarmıştı. Güzel şiirler yazardı. Mûsikî eğitimini; Cemîle, Ma‘bed, İbn Âişe ve Mâlik’ten tahsil etmiş ve başarılı bir talebe olmuştur. Yine, mûsikî alanında büyük bir şöhreti olan Reyyâ adından bir kardeşi vardır.

Osman b. Hayyân el-Mürri¹⁴⁸ Medine’ye vali olduğunda ona bazı aşırı tutucu şahıslar, Kureş’in büyük reislerinden bir grup ve Ensar’dan bazıları, mûsikîyi ve mûsikî ile ilgilenenleri kovmak için onu kışkırtmaktaydılar. Bir çığırktan da erkek kadın bütün mugannilerin Medine’den çıkmaları için bağırırmaktaydı.

Abdûlmelik’in Osman b. Hayyan’a söylediklerinden biri, *“hiçbir şey müzikten daha alçak ve hakir değildir. İnsanın haysiyetini bozmada, faziletleri bertaraf etmede, şeref duygusunu azaltmada ondan daha etkili bir başka şey yoktur.”* ifadeleriydi. Onun gözünde mûsikînin yeri bu şekilde olduğundan Osman b. Hayyân Medine-i Münevvere’yi müzik ve fuhuştan temizledi.

[94] Buna rağmen şair olan İbn Ebî Atîk¹⁴⁹ kız kardeşleri Sellâme ve Reyyâ ile birlikte Emir’e gittiler. Sellâme, nadir bir karaktere, birçok yeteneğe ve ilme sahip olduğunu gösteren büyük buluşlar ortaya koyarak hedefine yavaş yavaş ulaştı. Emir’i büyüledi ve son derece beğenisini kazandı.

Sellâme, efendisinin vefatında sonra, miladi 720 yılında tahta çıkan Emir Yezid’e satıldı. Halifenin ilgisi başka bir muganniye cariyeye olan; şarkı okuyuşuyla, ud icrasıyla ve güzelliğiyle meşhur olan bir diğer cariyeye olan Habâbe’ye de yönelerek ikiye bölünmüş oldu. Habâbe Sellâme’den daha güzeldi ancak Sellâme mûsikî yeteneğiyle onu geçirdi. Habâbe, hicri 723 yılında bir nar tanesi nedeniyle boğularak vefat etmiştir. Yezîd onun için üç gün ve üç gece boyunca ağlamış ve onun üzüntüsüyle on beş gün sonra o da vefat etmiştir.

¹⁴⁸ Fransızca olan nüshada “Haiîam” şeklinde geçmektedir. Doğrusu “Hayâne” dir.

¹⁴⁹ [94] Eserin Fransızcası’nda (İbn Ali Atik) olarak geçmekteyken, doğrusu (İbn Abi Atik)’dir.

Sellâmetü'l-Kass ise Yezîd'in ardından sarayda çok uzun bir süre yaşamıştır.

150

150 Sellâmetü'l-Kass

(Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır)

Sellâme, Medineli bir köle kadındır. Orada yetişmiş ve Ma'bed, İbn Aîşe, Cemîle, Mâlik b. Ebî Semh ve diğerlerinden mûsiki eğitimi almıştır. Sellâme, Mekkeli bir kurra olan Abdurrahman b. Ebî Ammâr el-Ceyşî, sevdiği kölelerine “el-Kass” lakabı verirdi. İşte bundan dolayı “El-Kass” lakabıyla anılmıştır.

Sellâme, Süheyl b. Abdurrahman'ın cariyesiyken, Süleyman'ın hilafesi döneminde Yezîd b. Abdülmelik onu satın almıştır. Sellâme onun vefatından sonra da yaşamını sürdürmüştür. Velîd'in, kendisiyle birlikte olduğundan dolayı suçlandığı, babasının cariyelerinden bir cariyeye idi. Velîd'i öldürenlere onu öldürdükleri zaman şunu söylemişlerdi: “sen babanın cariyeleriyle birlikte oluyorsun. Bi zde bundan dolayı sana kin besliyoruz.”

El-Hasan b. Yahyâ: “Habâbe ve Sellâmetü'l-Kass, Medine ahalisinden iki cariyeye olup, aynı zamanda zarafet sahibi, enstrüman icracısı ve de işlerinde son derece ustalaşmışlardı. Sellâme, şarkı okuma hususunda Hababe'den daha iyiymen, Habâbe de Sellâme'den yüz güzelliği anlamında daha güzeldi” demiştir. Birisi şiirden anlardı, diğeri ise şiirde pek iyi değildi.

İbn Kays Sellâme ve kız kardeşi Reyyâ hakkında şunları söyler:

لقد فتنت ريا وسلامة القسا فلم يتركا للقس عقلاً ولا نفساً
فتاتان أما منهما فشبيهة ال هلال وأخرى منهما تشبه الشمساً

“Reyyâ ve Sellâmetü'l-Kassâ, el-Kass'ın aklını aldılar, nefisini çıldırttılar.

Bu iki genç kızdan biri hilal bir diğeri güneşe benzer.”

El-Kass (Sellâmetü'l-Kass ile isim benzerliği olan bir şahıs), Mekke'nin en mütedeyyin insanlarından biriydi. Bir gün Sellâmetü'l-Kass'ın şarkı okuyuşuna denk geldi. Onun bu okuyuşu onu son derece etkiledi. O sırada Sellâme'nin efendisi el-Kass'ı gördü ve ona: “istersen onu senin için dışarıya çıkartayım, dışarıda dinle ya da sen içeri buyur ve onu içeride dinle.” dedi. El-Kass bunu istemedi. Efendisi: “onu duyacağın ama göremeyeceğin bir yere oturturum.” dedi. O yine istemedi. Efendi de onu eve sokuncaya kadar bırakmadı, sonra da cariyesinin okuyuşunu bir perdenin arkasından dinleti ve el-Kass bu şarkıları çok beğendi. Efendisi: “istersen onu senin yanına getireyim.” dedi. El-Kass bunu da reddetti. Efendisi yine çok fazla ısrar etti ve sonunda cariyeyi onun karşısına otutturdu. Cariye bu vaziyette de şarkılar okuyunca birbirlerine tutuldular. Bu durumdan Mekke ahalisi haberdar oldu. Bir gün Sellâmetü'l-Kass, el-Kass'a: “yemin ederim ki seni seviyorum” dedi. O da ona: “ben de yemin ederim ki seni seviyorum.” dedi. Sellâme: “seninle öpüşmeyi isterim.” dedi. O da: “ben de yemin ederim ki isterim.” dedi. Bunun üzerine kız: “peki ya senin bundan alıkoyan nedir? [95] Mekân müşâit, bizi gören biri de yok.” dedi. El-Kass: “Allâh'a ait bir söz işittim. O sözde: “الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ” Dostlar, o gün birbirine düşmandırlar, müttakiler hariç.” buyuruyor. İkimizin arasındaki bu dostluk düşmanlığa dönüşmesini istemem.” dedi. Sonra da kalkıp gitti ve önceki mütedeyyin haline geri döndü ve şu şiiri okudu:

إن التي طرفتك بين ركائبِ تمشي بمزهرها وأنت حرام
لتصيد قلبك أو جزاء مودةٍ إن الرفيق له عليك ذمام
باتت تعللنا وتحسب أننا في ذاك أيقاظ ونحن نيام
حتى إذا سطع الضياء لناظرٍ فإذا ذلك بيننا أحلام
قد كنت أعذل في السفاهة أهلها فأعجب لما تأتي به الأيام
فاليوم أعذرهم وأعلم أنما سبل الضلالة والهدى أقسام

1 ...

*Kervanlar arasından def ile gelenin asıl amacı kalbini almaktır veya sadece arkadaşlık kurar
Tüm gece bizi uyanık sanıp konuştu ama aslında uyuyorduk
Ta ki sabah olup her şeyin hayal olduğunu farkedene dek
Aptallık yapana yapma diye uyarırken zaman bana neler yaptırdı
Onları affettim ve anladım ki hidayet sadece Allâh'tandır*

Ve yine şu şiiri de okumuştur:

سَلَامٌ هَلْ لِي مِنْكُمْ نَاصِرُ أَمْ هَلْ لِقَلْبِي عَنْكُمْ زَاجِرُ
قَدْ سَمِعَ النَّاسُ بَوَاجِدِي بِكُمْ فَمِنْهُمْ اللَّائِمُ وَالْعَازِرُ

“Size selam olsun, sizden bana bir yardım gelir mi? Kalbimin size tutumaması için bir engel var mıdır?”

İnsanlar size olan aşkımı duydular, onlardan bazıları bana sitem eder, bazıları da halimi anlar.”

Yine Sellâme hakkında çok uzun şiirleri vardır. Burada aktarmamız güçtür.

El-Medâinî şunları aktarmaktadır: “Yezîd b. Abdilmelik Mekke’ye gelip, Sellâmetü’l-Kass’ı satın almak istediğinde Sellâme ona arzedildi. Kendisi için şarkı okumasını istedi. Bunun üzerine okuduğu ilk parça şu olmuştur:

ان التي طرفتك بين ركائب الخ ...

Yezîd bunu çok sevmiş ve Sellâme’yi satın almıştı. Satın aldığı ilk okuduğu beste de el-Kass’ın kendi hakkında yazdığı şiirlerden biri olan şu şiir olmuştur:

أَلَا قُلْ لِهَذَا الْقَلْبِ هَلْ أَنْتَ مُبْصِرُ وَهَلْ أَنْتَ عَنْ سَلَامَةِ الْيَوْمِ مُقْصِرُ
 أَلَا لَيْتَ أَنِّي حِينَ صَارَتْ بِهَا النَّوَى جَلِيسٌ لِسَلْمَى كُلَّمَا عَجَّ مَرْهَرُ
 وَإِنِّي إِذَا مَا الصَّوْتُ زَالَ بِنَفْسِهَا يَزَالُ بِنَفْسِي قَبْلِهَا حِينَ تَقْبِرُ
 إِذَا أَخَذْتُ فِي الصَّوْتِ كَادَ جَلِيسُهَا يَطِيرُ إِلَيْهَا قَلْبُهُ حِينَ يَنْظُرُ
 كَأَنَّ حَمَامًا رَاعِبِيًّا مُؤَدِيًّا إِذَا نَطَقَتْ مِنْ صَدْرِهَا يَتَغَشَّمُ

Kalbine bunu görüp görmediğini sor, Sellâme'yi bırakacak mısın?

Keşke mesafeye rağmen onunla olsam

Olur da nefesi biterse onunki bitmeden benimki biter

Şarkı söylediğinde onu gören kalbi heyecandan gider

Sanki göğüsünde bülbül şarkı söylüyormuş gibidir.

Yezîd ona: “ey sevgili, bu şiir kime ait?” diye sordu. El-Kass’ın hikayesini ona anlattı, Yezîd de el-Kass için üzüldü ve: “o doğrusunu yapmış, sen de doğru yapmışsın.” dedi.”

El-Haremî b. ebî'l-Alâ şunları aktarmaktadır: “Osman b. Hayyân el-Mürri Medine’ye vali olarak geldiğinde, ileri gelenlerden bir kısmı ona: “fesadın çoğaldığı bir dönemde vali oldun. Şayet bu durumu düzeltmek istiyorsan, müzikten ve zinadan Medine’yi temizle.” dediler. O bunun üzerine, Medine’deki bu işlerle meşgul kişilere üç gün mühlet vererek Medine’den çıkmalarını emretti. Fazilet sahibi, iffetli ve salih biri olarak bilinen İbn Ebî Atîk o sırada orada değildi. Verilen mühletin sonuncu gününde Medine’ye geldi ve kendi kendine: “Sellâme’ye uğramadan evime girmeyeyim” dedi. Sellâme’ye uğradı ve: “Evime gitmeden önce sana bir selam vereyim istedim.” dedi. Sellâme bunun üzerine: “Bizim halimize niye bakmıyorsun?” dedi ve durumu anlattı. O da ona: “bu gece sabredin.” dedi. Sellâme: “senin de elinden bir şey gelmezse diye korkuyoruz.” dedi. O da: “şayet korkuyorsanız şehir vaktinde yola çıkın” dedi. Sonra kalktı ve Osman b. Hayyân’a gitti. İzin istedi. İzin verildikten sonra selam verip vali’ye nereye gitmiş olduğundan bahsetti ve üzerindeki hakkını teslim etmeye geldiğini söyledi. Daha sonra da fuhuş yapanları ve müzikle meşgul olanları Medine’den çıkarttığı için teşekkür ederek: [96] “iş müzik olan ve bu işi yapması için başkası tarafından zorlanan daha sonra da bunları terkederek namaza, oruca ve iyilik yapmaya başlayan bir kadın hakkında ne düşünürsün?” diye sordu. Bunun üzerine Osman: “onu sana ve senin söylediklerine bırakıyorum.” diye karşılık verdi. İbn Ebî Atîk: “o senin yanına gelsin, onu dinler, bakarsın. Şayet öyle birinin burayı terk etmesi gerekiyorsa terk etsin.” dedi. O da: “peki” dedi. Sellâme’yi getirdi ve ona: “Eline bir tesbih al ve huşu içinde görün.” Dedi. O da denileni yaparak Osman’ın huzuruna çıktı. Osman, onunla sohbet ettiğinde, onun iyi bir insan olduğunu ve de bir insan sarrafı olduğunu gördü ve beğendi. Sellâme Osman’ın cedlerinden de bahsetti ve onlar hakkında anekdotlar anlattı. O da gayet memnun oldu. İbni Ebî Atîk, Sellâme’ye emire bir şeyler oku dedi. O da okudu. Hüdâ da okumasını istedi. Hüdâ okuyunca beğenisi daha da artmıştı. İbn Ebî Atîk emire: “ya onu kendine ait bir besteyi okurken duysaydın nasıl olurdu?” dedi ve bu şekilde onu yavaş yavaş şarkı okumaya imkân bulmasını sağladı. Sellâme şarkılar okuyunca Emir geldi ve onun önüne oturdu ve: “yemin ederim ki bir daha böylesi gelmez.” dedi. Bunun üzerine İbni Ebî Atîk: “insanlar herkesi şehirden çıkarttı da bir tek Sellâme’yi bıraktı demesinler” dedi. Bunun üzerine emir: “hepsi kalsın o zaman.” dedi ve böylelikle hepsi Medine’de yaşamaya devam etti.”

El-Haremî şunları aktarmaktadır: “Yezîd b. Abdulmelik’in elçileri Medine’ye geldi. Muganniye Sellâmetü'l-Kass’ı Remmâne ailesinden onu yirmi bin dinar karşılığında satın aldılar. Ailesi ise onu süsleyerek, takılar tararak, kokular sürerek hazırlamak için birkaç gün kendileriyle kalması için izin istediler. Elçiler de bütün bunların kendilerinde bulunduğunu onlara ihtiyaçları olmadığını söyleyip onu kendilerine vermelerini emrettiler. O da Süleyman b. Abdulmelik’in su kuyusuna kadar yürüdü.

[96]

YUNUS EL-KÂTİP

Fars asıllı olup azad edilmiş bir köledir. Medine’de divân katiplerinden biridir. Bu nedenle “el-Kâtip” olarak lakaplanmıştır.

Yunus, iyi bir şair, ikici tabakadan güzel şarkı okuyan bir mugannîdir. Mûsikî sanatında büyük bir ustaydı. Mûsikî eğitimi; İbn Muhriz, İbn Süreyc, Ğarîz ve daha çok büyük bir yetenekle bestelerini okuduğu Ma’bed’ten almıştır.

Medine ahalisi ona veda ediyorlardı. Kuyunun yanına ulaştığında elçiye: “beni seven bir halkla selamlaşıp vedalaşmam icab eder.” dedi. İnsanların içeriye girmelerine izin verildi ve insanlar neredeyse tüm avlunun önünü ve arkasını doldurdular. Sellâme de eline udunu alıp onların arasında şarkılar okumaya başladı:

فارقوني وقد علمتُ يقيناً ما لمن ماتَ ميتةً من إيابِ

إن أهل الخضابِ قد تركوني مولعاً موزعاً بأهل الخضابِ

Benden ayrıldı ve kesinlikle ben biliyorum ki ölümden dönmek yok

Saçlar boyalı kişiler kendilerine aşık olmama sebep oldular

Ayrılıncaya kadar bu parçayı tekrar tekrar okudu. Bineğe binince insanlar hüngür hüngür ağlamaya başladılar. Ağlamayan hiç kimse kalmamıştı.”

Yezîd b. Abdülmelik’e yazdığı bir mersiye’yi okurken Sellâme’yi görenler onun hakkında şöyle dediler: “onu işitenler bundan daha güzel, mesteden bir başka sey duymamışlardır. Gözleri yaşarttı, kalpleri yaktı, kulakları hoşnud etti. o mersiye ise şudur:”

يا صاحب القبر الغريب بالشام في طرف الكتيب

بالشام بين صفائح صم ترصف بالجنوب

لما سمعت أنينه وبكائه عند المغيب

أقبلت أطلب طبه والداء يعضل بالطبيب

Ey garip mezarın sahibi, Şam’ın Kesîb tarafında

...

İnlemesini ağlamasını güneşin battığında duyduğunda

Onun tabipliğini istemeye geldim. İlaç da tabibi aşar.

İbn Ruheyne'nin, Medineli bir kız olan Zeynep binti İkrime için yazdığı yazdığı şiirlere yaptığı bestelerle şöhret bulmuştur. Bu besteler büyük bir ün kazanmış ve “Zeyniyyât” adıyla tanındı.

[97] Kızın ailesi bu durumu yalnız bulup durumu hâkime bildirdiler. Hâkimden, şairin ve mugannisinin beşyüz celde ile cezalandırılmasını talep ettiler. Bu haber şaire ve muganniye ulaşınca onlar da derhal Medine'den kaçıp Velîd b. Yezîd valiliği alana kadar geri dönmediler.

Tarih, Arap mûsikî eserlerini içeren ilk kitabı Yunus'a nisbet eder. Bu kitap aynı zamanda bestecilerle ilgili birtakım bilgileri de içermektedir. Ebu'l-Ferece el-İsfahânî, bu kitaba büyük bir değer atfeder ve bu gibi konular için büyük bir kaynak olduğunu ifade eder.

Yunus'un bu kitabı Egânî kitapları için bir örnek niteliği teşkil ettiği düşünülür.¹⁵¹

¹⁵¹ Yunus el-Kâtîp

[97] (Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.)

Adı, Yunus b. Süleyman b. Kürd b. Şehreyâr'dır. Hürmüz adlı birinin oğludur. Zayıf bir görüşe göre de Amr b. ez-Zübeyr'in kölesidir. Evi ve yetiştiği yer de Medine'dir. Babası bir fakîhtir. Onu divâna verdi ve oranın kâtiplerinden biri oldu.

Yunus mûsikî eğitimini Ma'bed, İbn Süreyc, İbn Muhriz ve Ğarîz'den almıştır ve en çok da Ma'bed'ten rivayet etmiştir. Ma'bed'in kendisinden alınanları ustaca okuyan Yunus'tan başka bir dostu olmamıştır. Güzel şarkıları, fazlaca eseri ve kaliteli şiirleri vardır. Şarkılar ve bestecileri içeren bir kitabı vardır. O dönem için yegâne kaynak o idi ve onun gibi bir eseri ondan önce kimse yazamamıştır.

Bir gün aralarında Yunus el-Katib'in de bulunduğu Medine'li birkaç genç Akîk'te Duma adlı bir vadide bir araya geldiler. Onların etrafında vadi ahalisinden kadınlar da toplandı. İbn Âişe de bir arkadaşıyla birlikte onlara yaklaştı ve gençlerin etrafında bir grup kadını görünce kıskandı ve arkadaşına dönerek: “Yemin ederim bu topluluğu dağıtacağım” dedi. Akîk'in kasırlarından birine gitti, çatısına çıktı ve şarkı okumaya başladı. Daha şarkı bitmemişti ki bütün kadınlar o kasrın çevresinde toplanıverdi. Yunus ve arkadaşları: “Bu İbn Âişe'nin işidir.” dediler ve onu kıskandılar.

Yunus Zeyniyyât adıyla bilinen besteleriyle şöhret bulmuştu. Bu olayın aslı şudur ki; şair İbn Ruheyne, şiirlerini Zeynep bint-i İkrime b. Abdurrahman b. el-Hars b. Hişâm için yazardı. Yunus da onun bu şiirini bestelerdi. Bu durumda muhatabın Zeynep olduğu ayan oldu ve kardeşi de bu olayı Hişâm b. Abdulmelik'e ulaştırdı. Bunun üzerine İbn Rahime'ye beşyüz celde vurulmasını ve eğer bunu yapmaya devam ederse kanının dökülmesine hükmetti. Bu hüküm Zeynep hakkında yazılan şiirleri teganni eden herkes için geçerliydi. İbn Rahime ve Yunus bu haberi duyar duymaz kaçtılar ve Velîd b. Yezîd'in vali oluşuna kadar geri dönmediler. Zeyniyyâta örnekler şunlardır:

[98]

EBÛ YAHYÂ HAKEMU'L-VÂDÎ

Babası Vâdi'l-Kurâ'dan bir berberdi. Babasından kalan parayla yağ ticareti işiyle meşgul oldu. Ömeru'l-Vâdi'den mûsikî eğitimi aldı. Şarkı okumada ve beste yapmada son derece ustalaştı. Ud çalamazdı ama şarkılarını def çalarak okurdu.

İkinci Velîd ona geniş ikramlarda bulunur gerek altın gerekse diğer hediyeler olsun ona bol bol sunardı. Ancak bu durum Velîd'in hilafetinde anlaşmazlıklar ve çalkantılar yaşanması ve hilafesin kısa sürmedi nedeniyle çok sürmedi. Mûsikîşinaslar artık saraylara ve büyük konaklara girme imkânı bulamıyorlardı. Böylelikle Hakemu'l-Vâdi'nin ışığı söndü, sesi çıkmaz oldu ve unutulmuş köşesine atılıverdi. Ancak, el-Mansûr'un hükmü zamanında tekrar yıldızı parladı ve büyük miktarda para toplayarak diğer bütün mûsikîşinasları geçti.

Hakemu'l-Vâdi, bilhassa "Hezec" usulünde ayrıcalık kazandı. Hezec, beste türleri arasında basit ve sıradan sözlerden oluşan bir türdür. İnsanların pek çoğu onu sakîl eserlere tercih ederlerdi.

أَقْصَدْتُ زَيْنَبُ قَلْبِي بَعْدَمَا ذَهَبَ الْبَاطِلُ عَنِّي وَالْغَزَلُ
وَعَلَا الْمَفْرَقُ شَيْبٌ شَامِلٌ وَاضِحٌ فِي الرَّأْسِ مِنِّي وَاشْتَعَلَ
Zeynep kalbime aşkın zamanı geçtikten sonra geldi
Ve saçım tamamen ağardı

أَقْصَدْتُ زَيْنَبُ قَلْبِي وَسَبَّتْ عَقْلِي وَلَبِي
تَرَكْتَنِي مُسْتَهَامًا أَسْتَغِيثُ اللَّهَ رَبِّي
لَيْسَ لِي ذَنْبٌ إِلَيْهَا فَتَجَازِينِي بِذَنْبِي
وَلَهَا عِنْدِي ذَنْبٌ فِي تَنَائِيهَا وَقُرْبِي

*Zeynep kalbime gelip aklımı çaldı
Beni aşık halde bırakıp Allâh'a sığınmama sebep oldu
Onun hakkında yanıldıysam beni bu konuda cezalandır
Ama o benden uzaklaşmakla yanıldı ve ben de ona yaklaşmakla yanıldım*

Oğlu bir defasında kendisini, böylesi iç karartıcı bir tarzda büyük yeteneğini tükettiği için kınamıştı. O da oğluna: “otuz yıl boyunca sakîl eserler okudum, ancak zaruri ihtiyaçlarımı karşılayabilecek kadar kazanabiliyordum. [99] “Hezec” okuduğumda ise en az otuz yılda kazandığım kadar para kazandım. Sen ise bunu hayatında göremezdin.” dedi.

Vezir Yahyâ el-Bermekî şunu söylemiştir: “Hakem’de özel bir sanat bulurum. Diğer mugannilerin tamamı bir eseri okurken ya ondan bir bölüm çıkartırlar ya da ona eklemeler yaparlar. O ise onlar gibi yapmayıp duyduğu şekilde aslı gibi icra eder.” Bu söz kendisine ulaştığında o: “bu, bütün muganniler içerken yalnız benim içmiyor olmamdan kaynaklanmaktadır.” diye karşılık vermiştir.

Harun Reşit Hakem’in bir hayranıydı. Hakem saraydan ayrılıp Bağdat’a gitmek istediği zaman, halife ona Şam hâkimi olan kardeşi İbrahim’e vermek üzere bir mektup ve kendisine de üçyüzbin dirhem vermişti. Ulaşır ulaşmaz zaman sahibine verdi. İbrahim böylesi bir sanatkarın gelmesine son derece hoşnut oldu ve ona ikiyüz doksan dokuz bin dirhem bağışladı, bu Harun Reşit’in verdiğinden bin dirhem daha eksikti, zira halifenin verdiği hediyein aynısını verme liyâkat’e sığmazdı.

Hakem, seksenli yaşlarında miladi 798 yılında vefat etmiştir. Yaptığı en son beste ise Mekke şairlerinden birinin kendisine yolladığı “*dostlarının onu tekrar sıhhat ve afiyet içinde tekrar görmek hasretle beklediklerini, kendisinin meclisleri aranılan ismi olduğunu ve hayret uyandıracak derecece kabiliyetli olduğunu vurgulayan*” şiire yaptığı bestesi olmuştur.¹⁵²

¹⁵² **Hakemu’l-Vâdî**

[99] (Kitâbu’l Egânî’den alıntıdır.)

Adı el-Hakem b. Meymûn’dur Velîd b. Abdulmelik’in kölesidir. Babası bir berber olup, Velîd’i traş ederdi. Velî Hakem’i satın aldı ve azat etti. Hakem; uzun boylu, gözleri şaşı, Şam’dan Medine’ye develerle yağ götüren biriydi. Künyesi Ebâ Yahyâ idi. Usta bir def icracısıydı. İrticalen şarkı okurdu. Uzun bir ömür sürmüş, Velîd b. Abdulmelik’in ve Reşid’in huzurunda sanatını icra etmiştir. Mûsikîyi, Ömer el-Vâdî’den öğrendiğini ifade etmiştir. Hakemu’l-Vâdî kendisinden bahsederek şunları anlatmıştır: “Beni Velîd b. Yezîd’in huzuruna Ömer el-Vâdî çıkarmıştır. Bir eşeğin üzerindeydi, üstünde de bir cübbe, atkı, ayakkabı, elinde metal bir topuz ve kolunda da ne olduğunu bilmediğim bir şey vardı ve bana: “kim şu an duymak istediğim şarkıyı okursa ona kolumdaki, üzerimdekileri ve altımdakini vereceğim” dedi. Oradakilerin hepsi bir şeyler okudular ama onun hoşuna gitmedi. Bana: “delikanlı sen oku.” dedi. Ben de şunu okudum:

إِكْلِيلُهَا أَلْوَانُ وَوَجْهُهَا قَتَانُ
وَخَالَهَا فَرِيدُ لَيْسَ لَهَا جِيرَانُ
إِذَا مَشَتْ تَنَنَّتْ كَأَنَّهَا تُعْبَانُ

Tacı renkli ve yüzü çok güzel

Bir tane beni vardı ve komşuları yoktu

Yürüdüğünde salına salına bir yılan gibi yürür

Bu Velid'in çok hoşuna gitmişti. Kolundakini çıkardı ve içinde bin dinar bulunan bir keseyi meral topuzla bana attı. Daha sonrada eşeği ve üzerindeki her şeyi bana gönderdi."

İshâk el-Mevsilî onun şöyle söylediğini rivayet etmiştir. "Dört kişi vardır ki, bunlar şarkı okumanın dört türünde diğerlerini geride bırakarak ustalaşmışlardır. Ma'bed sakilde, İbn Süreyc Remelde, Hakemu'l-Vâdî Hezcede ve İbrahim el-Mevsilî de Mâhûrîde."

Bir gün Hakemu'l-Vâdî Reşid'i ziyaret etti, Reşid de ona ikramlarda bulunup üçyüz bin dirhem verdi. Hakem ona: "bu parayı kime götürmemi istersin?" diye sordu. O da: "Şam'da görevli olan İbrahim b. el-Mehdî'ye" diye cevap verdi ve bunun üzerine bir mektup yazdı. Hakemu'l-Vâdî Reşid'in yazdığı mektuba birlikte İbrahim'in yanına ulaştı. Mektubu ve parayı teslim etti ve İbrahim de Hakem'e getirdiği paranın bin dirhem eksik halini takdim ederek şunları söyledi: "Müminlerin emirinin verdiği miktarın aynısını veremem" dedi.

[100] Hakem'in şöhreti, iktidarın Abbas oğullarının eline geçtiği, Mansur'un hilafeti devrindeki Emir Muhammed b. Ebî'l-Abbâs'ın yanına gitmesiyle yayılmıştır. Muhammed b. Ebî'l-Abbâs onu beğenerek diğer mugannilerin önüne geçirmiştir. Hezec tavrıyla okuduğu şarkıları da sevmiş ve "o insanların en iyi hezec tavrıyla okuyandır." demiştir. Yine onun hayatının son dönemlerinde hezec okuduğu ve üvey kardeşinin bu durumdan dolayı onu "Muhannesler gibi şarkı okumak kibirden uzaklaştırır" diyerek kınadığı, onun da buna karşılık olarak: "sus cahil! Altmış sene Sakîl okudum, ancak karnımızı doyurabildim. İki yıldır hezece okuyorum. Senin ebediyen göremeyeceğin şeyleri kazandım." cevabını vermiştir.

Yahyâ b. Hâlid şunu aktarmıştır: "bize gelen mugannilerin arasında ondan daha güzel bir edaya sahip bir başkasını görmemiştik. Diğerlerinin tümü bir eser okumaya başlayınca onu değiştirip, eserde eksiltmeler ya da esere ilaveler yapıyorlar. Yalnızca Hakem eseri aslı gibi icra ederdi. Hakem'e bu durumun sebebi sorulduğunda da o: "ben içmem diğerleri ise içerler, içtiklerinde de okuyuşları bozulur." derdi."

Hakemu'l-Vâdî göğsünde çıkan bir yaradan dolayı vefat etmiştir. Ed-Dârimî vefatından önce şu şiiri söylemiştir:

إِنَّ أَبَا يَحْيَى اشْتَكَى عِلَّةً أَصْبَحَ مِنْهَا بَيْنَ عَوَادِ
فَقُلْتُ وَالْقَلْبُ بِهِ مُوجِعُ يَا رَبِّ عَافِ الْحَكَمَ الْوَادِي
فَرُبَّ بَيْضٍ قَادَةٍ سَادَةٍ كَأَنْصُلِ سُلْتٍ مِنْ أَعْمَادِ
نَادَمَهُمْ فِي مَجْلَسٍ لَاهِيَا فَأَصْمَتَ الْمُنْتَدِ وَالشَّادِي

Ebu Yahya bir hastalığa yakalandığında çok sayıda ziyaretçisi geldi

Kalbim acıyarak hikmet sahibimize şifa verilmesi için dua ettim

[100]

SIYÂD

Mekkelidir, Hazzâa'nın kölesidir. Hanendeliği, besteciliği ve enstrüman icrasıyla ön plana çıkmıştır. Ud icrası ve ses eğitimi vermiştir. İbn Câmî ve İbrahim el-Mevsılî kendisinden, Emevi dönemi üstadlarına ait kadim şarkılar nakletmektedir.

Kitabu'l-Egânî'nin aktardığına göre; Ebu Reyhane adlı bir dilenci bir defasında Siyâd'ı görüp ondan kendisine bir eser okumasını istedi. Siyâd da isteğini yerine getirdi. Ebî Reyhâne şarkıdan etkilenerek gömleliğini parçalamaya başladı ve çıplak bir halde kalakaldı. Sonra Siyâd bir şarkı daha okudu. Bu şarkıyla birlikte Ebu Reyhâne kendine şiddetli bir tokat attı ve bayıldı. Kendisine geldiğinde, bu durumu görenler “*ayıp sana, gömleğini mahvetmekten başka bir şey yapmadın*” dediler. O da “*beni yalnız bırakın, bu yumuşak ses benim için halifenin hamamından daha sıcak geliyor*” diye karşılık verdi.

Siyâd Bağdat'a giderek orada ikamet etti ve Halife Mehdî'nin büyük övgüsünü kazandı.

Şarkı söylediği zaman ona ya ney çalan ya da ud icra eden biri eşlik ederdi.

Artık vefatını yaklaştığını anlayınca öğrencilerine, kendilerine nisbet etmemek ve içinden hiçbir şey değiştirmemeleri koşuluyla en güzel bestelerden oluşan altmış kadar eser bıraktı. Miladi 785 yılında vefat etti.¹⁵³

*Kılıç kadar keskin bir önder vardı
Onlarla bir kadeh kaldırdı ki şarkıcı sustu.*

¹⁵³ Siyâd

(Kitâbu'l – Egânî'den alıntı)

Lakabı olan Siyâd, asıl ismi olan Abdullah b. Vehb'in önüne geçmiştir. Künyesi Ebâ Vehb'tir. Mekke'lidir ve Hazzâa'nın kölesidir. Şarkı okuyuşuyla, aktarımlarıyla, sanatıyla ön plana çıkmış ve saz icrasıyla da önde gelen icracılardandı. İbn Câmî ve İbrahim el-Mevsılî'nin hocasıdır. [101] Bu iki talebesi ondan alarak aktardılar ve Yunus el-Kâtîp de bu ikisinden edindiği kadim mûsikîyi aldı ve aktardı. Siyâd İbn Câmî'nin annesinin eşi idi.

Bu hususta bazı şairler şunu söylemiştir.

ماسمعت الغناء إلا شجاني من سيات وزاد في وسواسي
غنني ياسيات قد ذهب اللي ل غناء يطير منه نعاسي
ما أبالي إذ اسمعت غناء لسيات مافاتني للرؤاسي

“Siyâdın şarkı okuyuşunu her duyduğumda mest olur, kederlenirim.

O bana gece boyunca öyle bir şarkılar okudu ki uykularım kaçtı.

Ve yine ondan şarkılar dinlediğimde “Revvâsi’den” duyamamış olmamın bir önemi yok.

(şiiirde geçen Er-Revâsi’nin asıl adı Abbâs b. Mingâr’dır, Revvâs oğullarındandır.)

Hammad b. İshâk, Siyâd’ın bu “Siyâd” lakabını çok şarkı söylediği için verdiğini ifade etmiştir. كان
مزا حاف الحيات فيه - قبيل الصبح آثار السيات “Sabah olmadan yılanlarla yarışan sanki Siyâd’ın izleridir.”

İbrahim el-Mevsilî bir gün Siyâd’a ait bir eseri icra eder ve oğlu İbn İshâk ona: babacığım bu şarkı
kime ait? diye sorar. O da “yaşasaydı babanda olan her şeyi değersiz kılacak birinindir” diye cevap
verdi.

İshal el-Mevsilî şöyle der: Ebâ Reyhane el-Medenî (bir dilenci) çok soğuk bir günde üzerinde yalnızca
ince bir gömlek olduğu halde oturuyordu. Siyâd ona rastladı ve o da hemen kalkıp dizginlerinden tuttu
ve ona “efendim şu kabir ve içindeki hürmetine bana İbn Cündeb’in bir şarkısını okur musunuz?” dedi
ve o da okudu.

فؤادي رهين في هواك ومهجتي تذوب وأجفاني عليك همول

“Kalbim senin aşkına hapsoldü, ruhum eriyor, göz kapaklarım senin üzerini örtüyor.”

Ebû Reyhâne de gömleğini parçaladı ve çırlıçıplak kalakaldı. Etrafına insanlar toplanmış Siyâd da
olan bitene şaşırılmış halde kalakalmıştı. Sonra kendine geldi ve ayağa kalktı. Siyâd ona acıdı ve ona
“sana ne oluyor ey uğursuz ve ne istiyorsun” dedi. O da Allâh için şöyle dedi.

ودع أمامة حان منك رحيل إن الوداع لمن تحب قليل
مثل القضيبي تمايلت أعطافه فالريح تجذب متنه فيميل
إن كان شأنكم الدلال فإنه حسن دلالك يا أميم جميل

“Umâme ile vedalaş, gitme zamanın geldi. Vedalaşmak sevene az gelir.

Bir çubuk gibi sağa sola sallanıyor, rüzgarın cazibesıyla eğilip bükülüyor.

Nazlı olmak sizin bir vasfınız ise, ey Ümeym naz sizde güzel durur ve yakışır”

[102]

İSMAİL b. CÂMÎ

Mekkeli olup meşhur bir okuyucu ve bestecidir. Kureyş'ten asil bir aileye mensuptur. Çok takva sahibiydi. Çok fazla secde yaptığı için alnında bir iz bulunduğu söylenir. Aynı zamanda şarap ve eğlenceyi sevdiği de aktarılır.

Hocası Siyâd'la birlikte Bağdat'a gitmiştir. İbrahim el-Mevsîlî ile aralarında rekabet vardır. Halife Mehdî, şarkıcı ve mûsikîşinasların oğulları Emir Musa ve Emir Harun'un meclislerinde içki ve şarkı meclisleri yapmalarını yasaklamıştı. İbn Câmî bu yasağa muhalefet etti. Mehdî önce beşyüz sopa vurulmasını emredip sonra: “*şarkıcılık yapmaktan utanmıyor musun? Sen bir Kureyşlisin*” diyerek sözlü bir cezayla yetinmiştir.

Bu olaydan sonra İbn Câmî, Musa el-Kâdî zamanında yeniden Bağdat'a dönmüştür. Bir defasında meclisinde el-hafîf es-serî usulunde bir eser icra etmiş ve o da ona otuzbin altın hediye etmiştir. Bunca büyük ihsanlara rağmen, kumara ve köpeklere olan düşkünlüğünden dolayı, benzer arkadaşlarının aksine rahatlığı

Bu şarkıyı da okuyup yüzüne dokundu. Bunun ardından burnundan kan geldi ve hareketsiz bir halde kalakaldı ve Siyâd oradan ayrıldı. Bunun üzerine insanlar Ebâ Reyhane'yi güneşli bir yere taşıdılar. Kendine geldiğinde bazıları ona “yazık sana gömleğini mahvettin, halin kalmadı” dediler. O da: “bırakın beni yumuşak sesli bir okuyucunun okuduğu güzel şarkı bana (halife) Mehdî'nin hamanında yedi gün kalmaktan bile daha iyidir.” dedi.

Siyâd da Ebî Reyhane'ye bir gömlek, hırka, iç çamaşırlar ve bir de sarık hediye etti.

Siyâd hastalanmıştı. İbrahim el-Mevsîlî ve İbn Câmî ona gelip gidiyorlardı. Hocalarıyla aralarında şöyle bir hadise geçti. El-mevsîlî ona “Ey Ebâ Vehb, hasta olduğunuza çok üzüldüm, elimden bir şey gelecek olsaydı onu yapardım.” dedi. Siyâd da: “nasıl?” diye sordu. El-Mevsîlî ve İbn Câmî de cevaben: “evet kıymetli üstadımız dediler. O da kendim için altmış eser ayırmıştım, değiştirmemeniz ve kendinizinmiş gibi davranmamanız koşuluyla size vermek isteriz.” dedi. Onlar da, “Bu şekilde davrancağız ey Ebâ Vehb” diye karşılık verdiler.

Vefatıyla ilgili şöyle şöyle bir hadise anlatılır. Kardeşleri onu davet ettiler ve o da onlarda kaldı. Sabah olunca onu vefat etmiş halde buldular. Annesine gelerek dediler ki: “oğlunu kensidine ikramda bulunmak için evimize davet ettik ve köyde kaldık. Ansızın vefat etti. İşte biz karşıdayız, istediğini yap, bizi sultana verme ve işlemediğimiz bir şey yüzünden şikayet etme.” **102]** O da: “doğru söylediğinize inandım. Bir şey yapmayacağım” dedi. İşte bu şekilde ani bir şekilde vefat etmiş oldu. Onu kendi evine nakletti, gerekenleri yaptı ve defnetti.

tadamamıştır. Halife Harun'un babasına başkaldırmasından sonra Medine'ye dönmüştür. Bu sırada dört dirhemden başka hiçbir şeyi yoktur. Bununla birlikte orada kalıp servetini süratle geri kazanmıştır. Bir defasında kendisinin, Harun Reşit'in karısı, Cafer'in annesi Hz. Emîre Zübeyde'nin karşısında aşıkları tasvir eden bir kaside okuduğunu, onun da bu kasidenin her bir beyiti için yüzbin dirhem hediye ettiği söylediği anlatılır.

İbn Câmî 'nin güzel bir sesi vardı. Hüzünlendiğinde güzelliği daha da artardı. Bir defasında Halifenin meclisideyken, kendisine şaka yollu annesinin vefat ettiğini söylendi. O annesine son derece düşküdü. Bunu duyduğunda çok hüzünlendi ve fevkalade hazin bir sesle mersiyeler okumaya başladı. Okuyuşu o kadar tesirliydi ki, halife ve o an orada bulunanlar kendilerini tutamadılar. Gılmanlar ise başlarını duvarlara vuruyorlardı. İbn Câmî'ye bunun üzerine onbin altın verildi.

İbn Câmî bir gün uykusundan birden uyandı ve oğluna seslenerek: *“udunu al ve benim sesimi takip et, cinlerden birisi bana uykumda bir beste dinletti, onu unutturum diye korkuyorum”* dedi. Ardından şarkıyı iyice ezberlemek için tekrar tekrar okumaya başladı. Önceki yapığı bestelerden daha farklı ve güzel bir remel şarkıydı. Cin bestesi olarak tanındı.¹⁵⁴

Bazı kimseler, İbrahim el-Mevsılî'ye aralarındaki çekişmeye dayanarak, İbn Câmî'nin ikâ dışına çıktığı söylemişlerdi. Bunun üzerine İbrahim'in yanıtı şu oldu: *“Bu imkansızdır. Şüphesiz ki İbn Câmî ne konuşurken ne yürüken ika dışına çıkmaz, şu durumda teganni ederken nasıl ikâ dışına çıksın?”*

[103] İbn Câmî miladi 803 senesi civarında vefat etmiştir.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Bu hadiseye benzer olduğu için, İbrahim el-Mevsılî'ye ait başka bir anektodu burada aktarmak isterim. Kız kardeşi Esmâ, ondan kendi yapmış olduğu bir şarkıyı dinlemek istedi. O da rakiplerinin birinin onu işitebileceğini düşünerek reddetti ve şöyle dedi: “kardeşim isteğini geri çevirmek istemezdim. Ama bu besteyi şeytandan öğrendim. Onu tekrarlayarak ona okuduğumda, beni kollarıyla sararak: “bundan böyle benimle beraber yürü, zira ben de seninleyim.” dedi.

¹⁵⁵ **İbn Câmî**

[103] (Kitabu'l-Egânî'den Alıntıdır.)

İsmail b. Câmî b. İsmail b. Abdulmuttalib. Künyesi, Ebâ Kasım'dır. Annesi Benî Sehm'den bir kadındır. Çok namaz kılardı. Bu nedenle alnında secde izi oluşmuştu. Uzun bir külâh üzerine siyah sarık sarar ve fakihlerin giydiği kıyafetlerden giyinirdi. Buna rağmen kumara bağımlı ve köpeklerle düşküdü.

İbn Câmî 'nin Havlâ isimli bir cariyesi şunu aktarmaktadır: “Bir gün efendim uyukusundan uyandı ve bana Hişam’ı acilen çağırın dedi. O da hızlıca geldi. “Oğlum hemen udunu al, uykudayken bana cinlerden bir adam bir şeyler okudu, onları unutmaktan korkuyorum” dedi. Hişam udunu aldı ve İbn Câmî benim daha önce bu kadar güzelini dinlemediğim bir Remel şarkı okumaya başladı. O şarkı da şudur:

أمست رسوم الديار غيرها هوج الرياح الزعازع العصف
وكل حنانه لها زجل مثل حنين الروائم الشغف

Kavimlerin evlerinin kalıntılarını fırtına değiştirdi ve her ona aşık olan kişi ona şarkı söyler

Oğlu Hişam bu eseri ondan aldı ve cine nisbet ederek okurdu. İbn Câmî 'nin aşık olduğu siyahî bir kadına yazdığı hecec usulünde bir şarkısı vardı. Bu onun yaptığı bestelerin en güzellerinden biriydi:

أشْبَهَكَ الْمِسْكَ وَأَشْبَهَتْهُ قائمة في لونه قاعدة
لا شك إذ لونكما واحد أنكما من طينة واحدة

“Misk sana benzedi sen de ona, ayaktaiken de otururkende onun rengindesin.

Şüphesiz ki sizin renginiz birdir, sizin yaratılışınız da aynıdır.”

Bu şiirin Ebu Hafz el Şatracı'nın, Berâmike'nin cariyesi olan Denânîr için söylediği rivayet edilmiştir. Bu beste de İbrahim el-Mevsilî ve diğerlerine atfedilir.

Bersume Ez-Zamir, İbrahim el-Mevsilî ve İbn Câmî şöyle bir anekdot nakletmişlerdir: Mevsilî, içinde tatlı, ekşi, ham, yumuşak meyveler barındıran bir bostan gibidir. Orada istediğinden yersin. İbn Câmî ise, bir bal tulumu gibidir. Kapağını açtığında tatlı bir bal çıkar, bir tarafını delersen yine bal çıkar, bir köşesinden açarsan aç bal görürsün ki bunların hepsi de iyidir.

Mehdî'ye İbn Câmî ve Mevsilî'nin, Musa'yla birlikte içkili müzikli bir halde bulundukları haberi ulaştı. O bunu yasaklamıştı. Onlara adamlarını yollayıp yanına getirtti. Mevsilî'ye ağır bir sopa attı. İbn Câmî 'ye ise yalnızca “Anneme dua et. Kureyş'ten bir adamın şarkı söylüyor olması ne kötü” dedi ve huzurundan kovdu.

Bir gün İbn Câmî Reşid'e şarkı okuyordu. Ertesi gün olduğunda Reşit oradan ayrıldı. Cafer ise kaldı. İbrahim el-Mevsilî içeri girdi ve Cafer'e dün gece neler olduğunu sordu. O da İbn Câmî 'nin kendilerine şarkılar okuduğunu lakin ikaya uyamadığını söyledi. İbrahim el-Mevsilî ve onun arasındaki çekişmeyi bildiği için hoşuna gidecek bir manzara olduğunu düşünerek söylemişti. İbrahim ise: “bunu bana hoş gelecek onu da üzecek bir şey olduğu için mi söyledin?” dedi. Hayır. “İbn Câmî, otuz yıldan beri o öksürse bile ika ile öksürmüştür, bugün nasıl çıksın?”

İbn Câmî hüzünlü olduğu zamanlarda sesi daha da güzel olurdu. Reşit de onu bu haldeyken dinlemeyi çok severdi. Fazl İbn Rebi'a, İbn Câmî 'nin annesinin öldüğünü bildiren bir not yollamasını söyledi. İbn Câmî annesini çok severdi. Not halifeye bir eğlence meclisinde ulaştı ve dedi ki: “Ey İbn Câmî, bu haber annenin [104] vefat etmiş olduğu söylüyor.” dedi. Hemen o anda İbn Câmî hüzün dolu bir mersiye okuyama başladı. Orada bulunanlar kendilerine hâkim olamadılar. Hizmetçiler başlarını duvarlara vuruyorlardı ve Reşit ona ellibin dinar verilmesini emretti.

Bir defasında Ümmü Cafer Reşid'e bir mektup yolladı. Mektupta; “Ey müminlerin emiri seni üç gündür görmüyorum. Bugün ise dördüncü gün oldu.” diyordu. O da ona şöyle yazarak karşılık verdi:

“Yanımda İbn Câmî var.” O da: “Biliyorsun ki beni sensizken ne içki ne de müzik kandırır, niçin sana ben de iştirak etmemeyim?” dedi. O; sana şu saatte geleceğim dedi ve yanına İbn Câmî ’yi de alarak oraya gitti. O ikisinden başka dinleyici de yoktu. Sonra İbn Câmî ’ye şarkılar okumasını emretti. O da sakil sâni usulündeki beyitlerden nadir besteler okudu. Ümmü Cafer coşarak hizmetçisi Müslim’e, İbn Cafer’e okuduğu her bir beyit için yüz bin dirhem vermesini emretti. Reşit; “ey Bint-i Ebî’l-Fazl beni yendin, misafire ikramda beni geçtin.” dedi. Dışarı çıktığında dirhemlerini dinarla değiştirdi.

İbn Câmî’nin yolu gören bir odası vardı. Bir gün oradan yola bakarken Ümmü Sevda’yı sırtında su dolu bir kap olduğunu ve dinlenmek için onu indirdiğini ve oturup şu şarkıyı okuduğunu gördü:

فردي مصاب القلب أنت قتلته	ولا تبعدي فيما تجشمت كلثها
الى الله اشكو بخلها وسماحتي	لها عسلٌ مني وتبذلُ علقما
أبى الله ان أمسى ولا تذكريني	وعيناى من ذكراك قد ذرفت دما
أبيت فما تنفك لي منك حاجة	رمى الله بالحب الذي كان أظلما

Senin kalbini yaraladığın kişiyi sen iyileştir ve ben yorulduktan sonra sen de yorulma

Allâh'a şikâyet ediyorum ben ona bal verirken o bana acı veriyor

Ben tüm gece seni düşünürken benim senin aklına gelmememi Allâh kabul etmez ki

Dilerim ki bu zülme sebep olan kişi umarım bir gün aşık olur

Başka bir rivayete göre de şu şarkıyı okumuştı:

شكونا إلى أحبابنا طول ليلنا	فقالوا لنا ما أقصر الليل عندنا
وذاك لأن النوم يغشى عيونهم	سريعا ولا يغشى لنا النوم اعينا
إذا ما دنا الليل المضرّ بذي الهوى	جزعنا وهم يسبتشرون إذا دنا
فلو انهم كانوا يلاقون مثل ما	نلاقي لكانوا في المضاجع مثلنا

Arkadaşlarıma gecenin çok uzun olduğundan şikâyet ettim o dedi ki

Bizim gecemiz çok kısadır çünkü onlara uyku hemen gelirken bize gelmez

Gece aşıklara gelirse korkarlar, başkasına gelirse sevinirler

Bizim başımıza gelen onlara gelseydi onlar da aynısını düşünürdü

Sonra kabını aldı ve devam etmek istedi. İbn Cafer işittiklerinin zevkiyle: taşımaya gücün yetmiyor mu? dedi. Onun yanına gitti ve “tekrar okur musun” dedi. O da “çalışmaktayım” dedi. Ne kadar kazanıyorsun? diye sordu. “Günlük iki dirhem” diye yanıtladı. “Bunlar iki dirhem mi?” dedi ve onları satın aldı. Kadın da “şimdi güzel oldu” dedi, (parayı alıncaya kadar) oturdu ve daha sonra oradan ayrıldı. İbn Câmî ertesi gün uyandığında ondan tek bir harf bile hatırlayamıyordu. Hava karardı ve ertesi gün olduğunda kadın dün yaptığıнын aynısını yaptı. Su kabını yere koydu, ama İbn Câmî ’nin istemediği bir şarkıyı okumaya başladı. İbn Câmî: “Ey cariyeye ne olur o eseri okur musun, nağmelerini unuttu verdim.” dedi. Kadın: “iki dirhem daha vermezsen olmaz” dedi. O da verdi ve kadın tekrar

[105]

İBRAHİM el-MEVİLİ

İran asıllı soylu bir aileye mensup olup, 743 yılında Kufe’de doğdu.

Mûsikîye tutkundu. Bu nedenle ailesi ona karşı tepkiliydi. Mûsikî öğrenmek için Musul’a gitmek zorunda kaldı ve daha sonra da Arap ve Fars Mûsikîsi’de daha da derinleşmek ve adabını kavramak üzere Rey’e gitti. Daha sonra ise, Siyâd’dan mûsikî ve ud icrasını öğrendiği Bağdat’a yerleşti. Çok geçmeden müzik insanlarının önde gelenlerinden biri oldu.

Halife Musa el-Hâdi, onu hediyeleriyle hatta bir defada verdiği tam beşyüzbin dinarla onurlandırmıştı.

Harun Reşit, kardeşi Musa el-Hâdi’yi kendi makamına geçirdiğinde Musa onun cömertliğini devam ettirerek, Mevîlî’yi kendine yaklaştırdı ve onu artık “*nedîm*” olarak isimlendirmeye başladı.

okudu ve: “sen buna dört dirhemi çok görüyorsun ama sanki dört bin dinarlık bir şey elde etmiş gibi bir halin var” dedi.

İbn Câmî bir gün Halife Reşit tahtında otururken huzurunda bulunuyordu. “kim şarkı okursa ve beni neşelendirirse ona bin dinar vereceğim” dedi. Önünde de her birinin içinde biner dinar bulunan keseler bulunuyordu. Orada bulunanlar bir şeyler okumaya başladılar ve İbn Câmî de okudu. Reşit pek mutlu olmadı. [105] İbn Câmî ikinci defa bir aşk şarkısı okuyunca Reşit ona içinde bin dinar olan bir kese fırlattı. Ona şarkıyı tekrarlamasını söyledi ve ikinci keseyi attı, bir kere daha okumasını söyledi ve üçüncüsünü attı. İbn Câmî gülümsedi ve Reşit neden gülümsediğini sordu. O da “bu şarkının ilginç bir hikayesi var ey halife dedi.” Halife “nedir o?” diye sordu. Hadiseyi olduğu gibi anlattı ve o da “sözünü yalan çıkarmayalım” dedi ve dördüncü keseyi fırlattı.

İbn Câmî ’nin bestesinden bir bölüm:

لو كان لي قلبان عشْتُ بواحدٍ	وخلفتُ قلبًا في هوائِكَ يُعَذِّبُ
لكنَّما احيا بقلب مروع	فلا العيشُ يصفولي ولا الموتُ يقرِّبُ
تعلمتُ اسباب الرضا خوف سخطها	وعلمها حبي لها كيف تغضب

İki kalbimiz varsa birisiyle yaşıyorum, diğeriyle de aşkımdan ölüyorum

Kederli bir kalp ile yaşarken hayat saf olmuyor ve de ölüm gelmiyor

Ona olan aşkımdan kendimi sakın tutmayı öğrendim o sinirlenmesin diye, o da naz yapmayı öğrendi

Bir gün İbrahim şarkı söylüyor, Zelzel mızmar (zurna) ve Bersûme ud çalıyordu. Reşit aşka gelerek ayağa Kaltı ve şöyle bağırdı: “*Ey Âdem (peygamber), şayet imkânın olsa da burada olsan ve evlatlarının okuduklarını dinleme imkânın olsa, benim gibi sen de hoşnut olurdun.*” sonra kendine hâkim oldu ve “*estağfirullah*” dedi.

İsmi burada zikrettiğimiz Mansur Zelzel, İbrahim’in damadıdır. Kendisi, Şubût (kalkan ya da sazan) balığına benzerliğinden dolayı Şabâbit denilen bir tür ud icrasında virtüözdü. Araplar daha önce udlarını Acemlerinki’ne benzer şekilde yapmaktaydılar.

İbrahim büyük bir servet kazandı. Oğlu İshâk babasının gerek dinleyenlerin bahşişlerinden ve gerekse mûsikî öğrettiği kişilerden aldığı ücretten oluşan yirmi üç milyon dirhem topladığını söyleyerek, bazen evinde seksen kadar sabiyi baktığını bazen de yanı başındaki arkadaşlarına o çocuklara mûsikî öğretmeleri için harcadığını bildirmiştir.

İbrahim’den önce insanlar mûsikîyi siyahî ve sarı cariyelere öğretmekteydiler. İbrahim ise yaptığı şeyi gizlemeden ve korkmadan beyaz cariyelere bunu öğreten ilk kişi olmuştur.

Hiç şüphe yok ki İbrahim asrının en dahi ustalarındandı. Oğlu İshâk’ın dışında kimse onu aşamadı. Ma‘bed Sakîl’in, İbn Süreyc Remel’in, Hakem el-Vâdî Hezec’in mucidi, İbrahim de ikinci Hafîf-Sakîle benzeyen “*el-Mahurî*” tarzında yekta bir şahsiyet oldu

[106] İbrahim, kulağının hassasiyetiyle, hayrete düşürecek bir dikkat kabiliyetiyle meşhur olmuştur. Bir keresinde toplu halde ud çalan otuz cariyenin arasında, udunda akortsuz bir tel olan çocuğa yol gösterebiliyordu.

İbrahim ve oğlu İshâk, geleneksel mûsikî kurallarına ve Ma‘bed’in usulüne sıkı sıkıya bağlı muhafazakâr kişilerdi. Bundan dolayı Reşid’in sarayında, kendisinin rakibi ve bir bu anlamda düşmanı olan ve verdiği eğitimle yenilikçiliği yayan İbn Câmî’ye ve yenilikçilere karşı koymak için çok fazla savaş vermişlerdir. Öyle ki bu ekolü, halifenin kardeşi olan İbrahim bin el-Mehdî nüfuzuyla desteliyordu.

İbrahim 806 yılında ardında dokuzyüz kadar beste bırakarak vefat etti. Oğlu İshâk, onlardan üçyüz tanesini insan üstü olarak nitelendirilebilecek en seçme eserler olarak, diğer üçyüzünü güzel sınıfına koyarak sınıflandırdı ve diğer üçyüzünden ise bahsetmedi. Son üçyüzünü babasının mecmuasından iktibas etti.¹⁵⁶

¹⁵⁶ İbrahim el-Mevsilî

[106] İbrahim b. Meymûn, aslen Farisi olup asil bir aileye müntesiptir. Babası daha o çocukken büyük taundan vefat etmiştir. Kufe’de 125 senesinde doğmuş, 188 yılında Bağdat’ta 63 yaşındayken vefat etmiştir.

Babasının vefatından sonra onların bakımın Huzeyme b. Hâzım ailesi üstlenmişti. Henüz iki ya da üç yaşlarındaydı ve büyüyünceye kadar iki üvey abisi, annesi ve dayıları ile birlikte yaşadılar. Okula da Huzeyme b. Hâzım’ın oğluyla birlikte gitti.

Kendisine İbrahim el-Mevsilî lakabı verilmesinin nedeni şöyle anlatılır: O genç yaşlara ulaştığında ve artık gençlerle dostluk kurmaya başladığında kendisinde bir müzik aşkı uyandı. Bu nedenle dayılarının itirazıyla karşılaştı. Onlardan kaçarak Musul’a gitti ve orada bir sene civarında kaldı. Kufe’ye geri döndüğünde oradaki genç arkadaşları “Merhaba Musullu delikanlı” dediler ve bu lakab öylece kaldı. Musul’da serseri birtakım kişilerle arkadaşlık etti. Yol kesiyorlar, yağmaladıkları şeyleri bir araya getiriyorlar, onunla içki içiyorlar ve şarkı söylüyorlardı. Onlardan birkaç şarkı öğrendi. Onların içinde en iyisi ve en kabiliyetlisi oydu. Bunu farkettiğinde mûsikî öğrenmek için daha da uzak yerlere gitti. Mûsikîyi öğrendiği, ustalaştığı Dûşâr adlı bir kadınla evlendiği, Arap ve Fars eserlerini öğrendiği, yine oğlu İshâk’ın ve diğer bazı çocuklarının annesi olan Şâhek’le evlendiği Rey şehri de bunlardan birisidir. İbrahim’in Dûşâr için hezec usulünde yaptığı bir şarkı şu şekildedir: دوشر يا سيدتي يا غايتي ومسندي ويا سروري من جميع الناس ردي سنتي “ey benim maksadım, emelim, dayanağım, insanların içindeki mutluluğum efendim Dûşâr.”

Emir Muhammed b. Süleyman’a onun bilgisi geldi ve onunla tanışmak istediğini bildirdi. Daha sonra Mehdî’ye haberi geldiğinde o da kendisiyle şahsen tanışma isteğini ulaştırdı. Mehdî içki içmezdi. Ondandır içkiyi bırakmasını ve kendi yanında kalmasını istedi. Bir gün sarhoş bir şekilde huzuruna gelince ona kızdı ve bu nedenle onu cezalandırılıp hapse atılmasını emretti. Hapiste okuma ve yazmayı öğrendi. Daha sonra bir gün Mehdî onu çağırdı, insanların evlerine gidip içki alemleri yaptığı için yeniden azarladı. Ama bu da fayda vermemişti. Mehdî tekrar son derece öfkelenerek, oğulları olan Musa ve Harunla bir araya gelmemesini emretti. Daha sonra kendisine onların yanında bulunduğu ve içki içtikleri haberi ulaştığında, üçyüz sopa vurulmasını ve hapse gönderilmesini buyurdu. Hapiste şöyle dedi:

[107]

أعالج في السَّاقِ كَبْلًا ثَقِيلًا	ألا طال ليلي أراعي النجوم
أسامُ بها الخسفَ صبراً جميلاً	بدارِ الهَوَانَ وشرَّ الديارِ
فلما حُبِسْتُ أراهم قليلاً	كثيرَ الأخلَاءِ عند الرِّخاءِ
فلا يأمَنَنَّ خليلٌ خليلًا	لطولِ بلاني مَلَّ الصديقُ

Yıldızlara bakarken gece uzadı ve bacağımda ağır bir ip var

Kötü bir evde bana işkence ediyorlar ve ben buna sabrediyorum

Hayat güzelken arkadaşlarım çoktu ama bu hapse gelince azaldılar

Dertlerimin fazlalığından dostlarım sıkıldı, bu yüzden her dosta güvenmemek gerekir

Mehdî onu hapisten yeniden çıkardı ve ondan oğulları Musa ve Harun’la bir daha asla görüşmemesi hususunda yeminler aldı ve bıraktı.

Musa el-Mehdî halife olduğunda İbrahim el-Mevsîlî’nin ettiği yeminden dolayı onunla hiç görüşmemektedir. Evinde kalıyor, çalışıyor, ailesi ile vakit geçiriyordu ve halifenin adamlarından bir zarar gelmesinden korkuyordu. Bu şekilde hayatını sürdürürken şöyle bir beste yaptı:

يا ابن خير الملوك لا تتركني غرضا للعدو يرمي حبالى
فلقد في هواك فارقت اهلى ثم عرضت مهجتي للزوال
ولقد عفت في هواك حياتي وتغربت بين اهلى ومالي

Ey en iyi meliklerin oğlu, beni tüm insanlara hedef yapma

Senin için ailemi terk ettim ve ruhum gitmek üzere

Senin yüzünden hayatımı terk ettim ve de ailem arasında yabancı oldum

Ve Mehdi ona tek bir günde beşyüz bin dinar verdi.

İnsanlar daha önceleri güzel cariyelere mûsikî eğitimi vermezlerdi. Yalnızca siyahi ve sarı ırktan olanlara öğretirlerdi. Beyaz cariyelere ilk mûsikî eğitimi veren kişi İbrahim el-Mevsîlî olmuştur. Kabiliyetleri oranında onlara en iyi şekilde öğretmeye çalışmıştır. Ebû Uyeyne, Emân adında bir cariyeye aşık olduğundan dolayı efendisi cariyenin pazarlığını yüksek tutmuştu.

قلت لما رأيتُ مولى أمانٍ قد طَعَى سَوْمُهُ بِهَا طُغْيَانًا
لا جَزَى الله المَوْصِلِيَّ أَبَا إِسْحَاقَ عَنَّا خَيْرًا وَلَا إِحْسَانًا
جاءنا مُرْسَلًا بَوْحِيَّ مِنَ الشَّيْطَانِ أَعْلَىٰ بِهِ عَلَيْنَا الْقِيَانَا
من عِنَاءٍ كَأَنَّهُ سَكْرَاتُ الْحَبِّ يُصْبِي الْقُلُوبَ وَالْأَذَانَا

Emân ’ın efendisini pazarlığını zulmederek artırdığını gördüğümde

Allah Ebâ İshâk el –Mevsîlî’ye ne bir iyilik ne de hayır göstersiz

Şeytandan bir vahyiyle bize gönderildi. O vahiy ile cariyelerin fiyatlarını artırdı.

Aşk sarhoşluğu gibi bir şarkı okuyuşu, kalpleri ve kulakları mest eden”

Bir gün Reşit arkadaşlarına, kendisinin haremiyle meşgul olacağını söyleyerek üç günlüğüne evlerine gitmelerini emretti. Hepsini ayırdılar ve ertesi gün İbrahim el-Mevsîlî’nin talabelerinden biri olan Muhârik; “hocama gideyim ve halini hatrını sorup geleyim.” dedi. Gitti ve yanına girdi. O sırada İbrahim birtakım besteler terennüm ediyordu. “Otur ve anlat. Çiftliğin durumluyla ilgili haber bana da geldi. Yemin ederim ki ben de bir zamanlar onu almak istemiştım ama alamamıştım. Zira o çiftlik için yüz bin dirhem verildi.” dedi. Muhârik ise; “bunu yapmakta sana ne engel oldu ki? Allâh sana kat kat fazlasını verdi” dedi. İbrahim: “doğru söylüyorsun ama bu kadar parayı oraya vermek içimden gelmiyor” dedi. Muhârik: “Şimdi sana bu yüz bin dirhemi kim verir ki, Reşid’in bile bunu

verebileceğini düşünmüyorum. Ondan başka da kim verebilir ki?” dedi. İbrahim de: “otur ve şu eseri öğren.” dedi ve eline aldığı bir çubukla hokkaya vurup ritm yaparak eseri okudu:

نام الخليلون من هم ومن سقم وبث من كثرة الأحران لم أنم
يا طالب الجود والمعروف مجتهداً اعمد ليحني خليف الجود والكرم

“Derdi tasası olmayanlar uyudular ben ise aşırı hüznümden dolayı ayakta kaldım.

Ey iyiliği ve güzelliği emek vererek isteyen, cömertlim ve kerem sahibi Yahyâ'ya git.”

Eseri iyice öğrendikten sonra ona: “Şimdi Vezir Yahya b. Halid’in kapısına koş ve bir başkası oraya ulaşmadan ve kimse görmeden izin iste. Ona çiftlikten bahset, bu eseri benim yaptığımı ve de beğendiğimi anlattıktan sonra, bu esere onun cariyesinin dışında layık başka kimseyi [108] tanımıyorum de ve eseri onun cariyesine öğretebilmen için sana tam olarak öğrenmene kadar meşk ettirdiğimi söyle. O cariyesini çağırarak, perdenin kurulmasını isteyecek ve sana: “ona okur musun” diyecek, sen de bunu yerine getir ve bana olan bitenle ilgili bilgi ver.” dedi. Muhârik, hocasının emrettiği şeyleri yaptı ve hocasının her dediği tek tek gerçekleşti. Cariyeye eseri tam anlamıyla öğrenene kadar okudu. Cariye öğrendiği zaman (vezir bir hizmetçisine): “ey gulâm, Muhârik’a on bin, hocası İbrahim el-Mevsîlî’ye de köyün bedeli olan yüz bir dirhem ver” diye emretti ve emri yerine getirildi.

Muhârik sabah olunca: “yemin ederim ustama gidip durumunu öğreneceğim.” dedi. Dün girdiği biçimde hocasının yanına girdi ancak İbrahim onu pek hoşnut karşılamadı. Muhârik: “hayrola, para sana ulaşmadı mı?” dedi. İbrahim: “perdeyi kaldır.” diye cevap verdi. Muhârik perdeyi kaldırdığında on tane kese gördü ve: “çiftlik işini ne yapacaksın?” diye sordu. O da: “evime girer girmez ona bu kadar para vermeyi çok gördüm ve öylece bıraktım. Kalk, sana yaptığım dünkünden daha güzel bir beste okuyayım.” diye karşılık verdi.

ويفرح بالمولود من آل برمك بغاة الندى والسيف والرمح والنصل
وتتبسط الامل فيه لفضله ولا سيما إن كان من ولد الفضل

Kerem ve kılıç sahibi olan Barmak ailesi yeni doğan olunca herkes sevinir ve umutlar çoğalır. Özellikle bu çocuk fazlın oğluydu

Besteyi ona okuduğunda daha önce hiç duymadığı bir şey olduğunu gördü ve bir öncekini ise bunun altında kaldığını düşünerek küçümsedi. El-Mevsîlî ona Fazl b. Yahya’ya yeniden gitmesini, babasının dün olanlara yaptığım besteden dolayı neler verdiğini anlatmasını, şu an ise dün yaptığı besteden daha güzel bir beste yaptığımı ve şu an onu kendisinin bir cariyesine öğretmek için geldiğini anlatmasını istedi. Muhârik, Fazl’dan izin isteyerek tüm bu hadiseyi anlattı. Fazl: “Allâh İbrahim’i bildiği gibi yapsın. Kendisi için bile ne kadar da cimri davranıyor.” dedi. Sonra perdelerin kurulmasını istedi o da cariyelerinden birine besteyi tam olarak okuyabilinceye kadar talim etti. Çok hoşuna gitmişti ve: “Vallahi, hocan da sen de ey Muhârik ne iyi ettiniz.” dedi ve sonra hizmetçilerinden birine Ebî'l-Mehnâ'ya (Muhârik) yirmi bin dirhem, İbrahim’e de iki yüz bin dirhem vermesini söyledi. Muhârik evine paralarla döndü. Sabah olunca erkenden ona olan biteni anlatmak için İbrahim’e gitti ve onu dünkü halinin aynıyla buldu. Yanına terennüm ederek ve alkışlayarak girdi. Hocası ona: “Yaklaş ve kapının perdesini kaldır” dedi. Kaldırdığında, dünkü on kesenin yanında yirmi kese daha olduğunu gördü. Muhârik: “şimdi neyi bekliyorsun?” diye sordu. İbrahim: “ne olacak, parayı alır almaz yine

aynen önceki gibi oldu.” dedi. Muhârik: “Yemin ederim ki başka hiç kimse böyle bir ikrama ulaşabileceğini düşünemiyorum. Allâh sana istediğini kat kat vermişken, ömrünce almak istediğin şeyi daha ne zamana kadar cimrilik davranarak almayacaksın.” dedi. İbrahim de: “otur ve şu eseri de öğren.” dedi ve önceki ikisini unutturacak derecede güzellikte bir eser daha okudu:

أَفِي كُلِّ يَوْمٍ أَنْتَ صَبٌّ وَلَيْلَةٍ إِلَى أُمِّ بَكْرٍ لَا تَفِيقُ فَتَقْصُ
أُحِبُّ عَلَى الْهَجْرَانِ أَكْنَافَ بَيْتِهَا فَيَا لَكَ مِنْ بَيْتٍ يَحِبُّ وَيَهْجُرُ
إِلَى جَعْفَرٍ سَارَتْ بِنَا كُلُّ حَرَةٍ طَوَاهَا سُرَاهَا نَحْوُهُ وَالتَّهْجُرُ
إِلَى وَاسِعٍ لِلْمَجْتَدِينَ فَنَاؤُهُ تَرَوْحُ عَطَايَاهُ عَلَيْهِمْ وَتَبْكُرُ

Gece gündüz Ümmü Bekr'i özlüyorsun, ne zaman uyanıp buna son vereceksin

Beni terk etmesine rağmen evin duvarlarını bile özlüyorum

Cafer'e birkaç deveye binerek gittik

Ondan biri bir isteği olduğunda o geniş geniş verirdi ve sabah akşam onlara hediye gönderirdi.

Bu şiir Mervan b. Hafsa'nın Cafer b. Yahya'ya övdüğü bir şiiridir. İbrahim Muhârik'e: “daha önce hiç böyle bir şey dinledin mi?” dedi. O da “böyle bir şey duymadım” diyerek cevapladı. Eseri defalarca meşkedip iyice öğretti ve ona: “Cafer'e git, kardeşine ve babasına yaptığın şeyin aynısını ona da yap” dedi. Muhârik gitti ve kendisinden istenildiği gibi eseri arzetti. Cafer gayet mutlu oldu ve perdenin kurulmasını, bir cariyesinin getirilmesini istedi ve Muhârik'ten besteyi okumasını istedi. Muhârik geldi ve eseri [109] cariyeler iyice öğreninceye kadar okudu. Cafer: “ey Muhârik sen de hocan da ne güzel bir iş yapmışsınız.” dedi ve Muhârik'e otuz bin, hocası İbrahim'e de üç yüz bin dirhem verilmesini emretti. Muhârik gayet memnun bir şekilde parayı alıp evine gitti. Günün geri kalanını ve geceyi evinde geçirip, sabah erkenden İbrahim'e gitti. İbrahim onu ayakta karşılayarak “aferin Muhârik” dedi. Muhârik: “Durum nedir” diye sordu. Mevsilî Muhârik'ten perdeyi kaldırmasını istedi. Kaldırdığında tüm paranın orda olduğunu gördü. Muhârik: “Çiftlikten ne haber?” diye sordu. İbrahim elini minderinin altına soktu ve “işte çiftliğin tapusu, Yahya bin Halid, onu satın almak için sahibini aradı, onu Bağdat'ta buldu ve bana: “biliyorum ki ne kadar paran olsa dünyayı bile elde etsen o çiftliği satın almayacağını biliyorum. Ben ise her ne olursa olsun senin için satın aldım. Sana da tapusunu gönderiyorum.” yazan bir mektup yolladı. Sonra bana tapuyu gönderdi işte paralar da burada.” dedi ve ağlayarak: “ey Muhârik, dost edineceğin zaman böyleleriyle dost ol. İşte bu altıyüz bin, yüz binlik çiftlik ve senin altmış bin dirhemini ve bunları yerimden çıkmadan kazandık. Böyle dostlar nereden bulunur?” dedi.

İshâk b. İbrahim el-Mevsilî oğlu Hammad'a, Dedesinin dokuzyüz eser yaptığını, bunlardan dinarlık, dirhemlik ve fülüslük olanlar olduğunu bahsetmiştir. Onlardan üçyüz tanesiyle herkesin önüne geçtiğini, diğer üçyüzünün başkalarının yaptıklarıyla benzer eserler olduğunu, geriye kalan üçyüzünün de eğlencelik daha basit eserler olduğunu aktarmaktadır.

İshâk babasının bu son üçyüz eserini saymayarak, babasının eserleriyle ilgili sorulara cevap olarak, onun yalnızca altıyüz eseri olduğunu söylerdi.

Eser öğrenmek isteyen bazı acemîler, besteyi iyice öğrendiklerini düşünerek, babası İbrahim oradayken İshâk'la eser hakkında istişare ederlerdi. İshâk da: “istediğim gibi okuyamıyorsun” demişti. Babası İbrahim ona yüksek sesle bağırarak: “sen ne bilirsin?” dedi ve adama dönerek: “İshâk'ın söylediğinin tam aksinesin, sanata karşı kabiliyetin var” dedi. İshâk'la başbaşa kaldıklarında ise: “ey ahmak, onun gibi yüz binlercesini niye küçümsüyorsun? Onlar zengin ve idareci kişiler, bizi şarkı icracılığımızla tartıyorlar. Bırak böylelerini dinlesinler ki bizim değerimiz ortaya çıksın.” dedi.

Bir şahıs El-Mevsilî'nin her daim yanındaydı. Onu dinler ve ona hizmet ederdi İbrahim de onu karşılıksız bırakmazdı. Güzel okuduğu zaman İbrahim ona “barekallah fike”, kötü okuduğu zaman da

“barekallah aleyke” derdi. İbrahim’in dikkati dağılmışken o bir şeyler okudu. İbrahim ise ona hiçbir yorumda bulunmadı. Bunun üzerine adam: “Üstadım sana kurban olayım, bu okuduğum şarkı “Fîke” olanlardan mıdır? yoksa “aleyke” olanlardan mıdır?” diye sordu. Bu söze İbrahim güldü ve: “Yemin olsun ki, sana öyle bir meşk ettireceğim ki, tam arzu ettiğin seviyeye geleceksin. Zira sen zarif ve edepli birisin.” dedi.

İbrahim ona gayet itinalı davrandı ve adamın icracılığı son derece ilerledi.

Bir gün Muhârik Reşit’in huzurunda şarkı okurken bir bölümünde yanlış oldu. Reşit’in kardeşi İbrahim b. el-Mehdî ve İshâk b. İbrahim el-Mevsılî de oradaydılar. İshâk tekrar okumasını istedi. Tekrar etti ama küçük bir hata vardı. İshâk Reşit’e: “efendim, hatalı okudu” dedi. Reşit de kardeşi İbrahim b. el-Mehdî’ye: “İshâk’ın hatırlattığı hususta ne diyeceğiz?” diye sordu. O da: “hayır burada onun dediği gibi bir hatalı durum söz konusu değil” dedi. İshâk Reşit’e hitaben: “babamın vereceği hükme razı olur musunuz?” dedi. O da: “eyvallah” diye karşılık verdi. Mevsılî hastalığının son zamanlarındaydı. Reşit getirilmesini emretti. Bir taht-ı revana alınarak huzura getirildi. Muhârik’ten eseri tekrar okumasını istedi, o da tekrar okudu. Reşit: “Ey İbrahim bu eser hakkında ne dersin?” dedi. İbrahim de: “hatalı okudu” dedi. Reşit: “oğlun İshâk da senin dediğin gibi söylemiş, kardeşim ise doğru okuduğunu iddia etmişti.” dedi. İbrahim oğlu İshâk’a bakarak: “bana divitleri getirin” dedi. Getirdiler, bir şeyler yazdı ve kimse itiraz edemedi. Daha sonra Reşit’in önüne koydu ve İshâk’a eserdeki yanlış olan kısmı hatırlatmasını istedi. İshâk da yazarak babasına verdi. O da okudu, [110] mutlu oldu, ayağa kalktı, Reşit’in yanına gitti ve ona uzattı. Reşit her iki notu da okudu. Her ikisinde de hatalı olan yer aynıydı. Güldü ve şaşırды. Orada bulunanların tamamının gururları okşandı. Muhâlif olanlar ise, utandılar, küçük düştüler ve kabullendiler. İbrahim el-Mevsılî de şunları söyledi:

ليت من لا يحسن العِلْمَ	م كفانا شرَّ علمه
فأخبر الحق ابتداء	وقس العلم بفهمه
طيب الريحان لا تع	رف إلا بشمه

*Keşke eğitimi iyi olmayan bize bunu bile vermese
Büyük alim ve bilimde geniş bir bilgiye sahip olan kişi
çiçeklerin kokusu gibi onu kokusundan tanırsın*

ليت هندا أنجزتنا ما تعد	وشققت أنفسنا مما تجد
واستبدت مرة واحدة	إنما العاجز من لا يستبد
زعموها سألت جاراتها	وتعرت ذات يوم تبتد

*Keşke ilmi kötüleyen, bildiğinin şerrini bizden uzak tutsa
İlkin hakikati öğren, ilmi de onu onu anlayarak ölç.
Çiçeklerin güzel kokularını ancak koklayarak anlarsın.*

İshâk b. İbrahim el-Mevsılî babası hakkında şunu aktarmaktadır:

Babam Ömer b. Ebî Rebia’nın şu şiirini bestelediği zaman;

لَيْتَ هَذَا أَنْجَزْتَنَا مَا تَعْدُ وَشَفَّتْ أَنْفُسَنَا مِمَّا تَجِدُ
وَاسْتَبَدْتُ مَرَّةً وَاحِدَةً إِنَّمَا الْعَاجِزُ مَنْ لَا يَسْتَبِدُّ
زَعَمُوهَا سَأَلْتُ جَارَاتِهَا وَتَعَرَّتْ ذَاتَ يَوْمٍ تَبْتَرِدُ
أَكْمَا يَنْعُنُّنِي تُبْصِرُنَّنِي عَمَرَكَنَّ اللَّهُ أَمْ لَا يَقْتَصِدُ
فَقَضَّاحَكْنَ وَقَدْ قُلْنَ لَهَا حَسَنٌ فِي كُلِّ عَيْنٍ مَنْ تَوَدُّ
حَسَدٌ حُمْلُهُ مِنْ أَجْلِهَا وَقَدِيمًا كَانَ فِي النَّاسِ الْحَسَدُ

Hind bize verdiği sözü keşke yerine getirseydi.

Böylece içinde bulunduğumuz durumdan bizi kurtarırdı.

Bir kereliğine zorba olsun ki aciz olan zorba olmayandır.

Bir gün çıplak kalarak hava almak için komşularından izin istediğini iddia ettiler.

Beni nitelendirdikleri gibi mi görüyorlar? Allâh ömrünüzü kısaltmadan uzatsın

Gülüştüler ve ona: “tamam her kime ettiysen bedduan tutsun.” Dediler.

Ona olan kıskançlıklarından dolayı, ki kıskançlık insanlıkta eskiden beri vardır.

Onun sanatındaki diğer rakipleri, ben onun övgüye değer yanlarını sanatımla övüyor, yine kusurlarını da sanatındaki kusurlarla gösteriyordu. Sinirlendi ve: “Allâh biliyor ki; seni en güzel besteni okuyuncaya kadar bırakmam.” dedi. Ben de onun bu ciddiyetini görünce bestelerimden en güzel olanını seçtim:

قُلْ لِمَنْ صَدَّ عَاتِبَا وَنَأَى عَنْكَ جَانِبَا
قَدْ بَلَغْتَ الَّذِي أُرِدُ بَتَّ وَإِنْ كُنْتَ لَاعِبَا

“Sana sitem ederek karşı koyan ve senden uzaklaşana De ki,

İsteddiğine ulaştın oyun kurarak olsa dahi”

Çöldeydik ve “senin ve benim aramızda kimin hakem olmasını istersin?” diye sordu. Ben de: “Burada kimin hakem olabileceğini düşünüyorsun” dedim. “İlk gelen kişiye ben bestemi okuyacağım daha sonra da sen kendi besteni okuyacaksın.” dedi. Eşğiyle diken taşıyan Nebatlı bir yaşlı geldi. Babam ona: “oğlum ve ben bir konu hususunda seni seçtik” dedi. O da “nedir o?” dedi. “Bir iddia” dedi. Her ikimizde kendi bestesinin daha güzel olduğunu iddia ediyor. Benden ve ondan dinle ve hakemlik et. Nabtî: “Allâh’a yemin olsun ki” dedi. Babam bestesini okumaya başladı ardından ben de kendi bestemi okudum. Bitirdiğimde Nabtî bana döndü ve bana: “Allâh seni affetsin, senin hakkında hükmümü verdim.” dedi. Böyle söyledi ve gitti. Babam bana daha önce hiç olmadığı şekilde bir tokat attı. Sustum tek bir kelime bile etmedim ve artık birbizimizden ayrılana kadar bu konuyu hiç açmadım.

Reşit halife olduğu ve devlet işlerini bitirip içmek için oturduğu zaman huzuruna muganniler çıkardı. Ona ilk şarkı okuyan kişi de İbrahim el-Mevsîlî idi. Şunu okudu:

فهارون الإمام لها ضياء	إذا ظلم البلاد تجلّلتنا
و غاض الجور وانفسح الرجاء	لهارون استقام العدل فينا
كما سكنت إلى الحرم الطّباء	رأيت الناس قد سكنوا إليه
فشأنك في الأمور به اقتداء	تبعث من الرسول سبيل حقّ

“Memleketlerin karanlığı üzerimize düşerse imam Harûn ışıık olur.

Adalet, zulmun ortadan kalkışı, halife kapılarının halka açılması Harun’la oldu.

İnsanların onun huzuruna çıkışını ceylanların hareme sığındıkları gibi olduğunu gördüm.

Rasul’un hak yolunu takip ettim. Sen ise her durumda ona tabi oluyorsun.

Ardından ona yirmi bin dirhem verilmesini emretti.

Reşit ve Cafer b. Yahya Mugannileri tasnif etmişlerdi. İbn Câmî Reşit’in tarafında, İbrahim de Cafer b. Yahya’nın [111] tarafında kalmıştı. Sonra arkadaşları mugannileri imtihanı için geldiler. Reşit İbn Câmî’ye emretti ve en iyi okuyabildiği bir eseri okudu. Reşit de İbrahim’e: “Sen de aynısını oku” dedi. Ey müminlerin emiri vallahi ben onu bilmiyorum. Reşit Cafer’e: “bu bir” dedi. Sonra Reşit İbn Câmî den bir eser daha okumasını istedi. İkinci olarak birinciden daha güzel bir parça okudu. Reşit İbrahim’e “bunu oku” dedi. O da “bunu da bilmiyorum” diye yanıtladı. Bunun üzerine Cafer ona: “Yüzümüzü kara çıkardın, Allâh da senin yüzünü kara çıkarsın” dedi. Reşit, İbn Câmî’ye ödülleri verdi ve onun için güzel bir gün oldu. İbrahim ise evine dönene kadar son derece morali bozuk bir haldeydi. İyi mugannilerden ve “Ref” diye bilinen ve hafızasının kuvvetli olmasıyla tanınan ve Reşit’in de bir zamanlar kendisine düşkün olup sonrada unuttuğu Muhammed’in kendisine gelene kadar kendine gelememi. İbrahim, Muhammed’e: “Senden başka birinin çözemeyeceği bir iş için seni çağırdım.” dedi. Kendisine olayı anlattı ve ona “şimdi İbn Câmî’ye gidip kendisine beni yendiği için tebrike geldiğini söyle ve beni yer, hakkımda kötü şeyler söyle ki o yeniden o okuduğu parçaları tekrar okusun ve onları öğren. Böylelikle ben den dilediğini isteyebilir ve halifenin hoşnutluğunu da kazanırsın inşallah” dedi. Ref, İbn Câmî’ye giderek yanına girdi ve selam verdi ve “Seni tebrike geldim, Elhamudillah ki İbn Cer Mekaniye sayende mahvoldu.” dedi. İbni Câmî de “sen duydun mu olayı?” diye sordu. O da “olay o kadar büyük ki benim gibilerden gizlenebilecek bir şey değil” diye yanıtladı. Ama üstadım senden duymak beni mutlu edecektir. İbn Câmî de olayı ilk parçaya gelene kadar anlattı. Ref de ona “o eser neydi?” diye sordu ve İbn Câmî de eseri okudu. Ref de onu coşkuyla alkışladı. İbn Câmî de kendini kaptırmıştı. Ref de ondan bu parçayı öğrenmişti. Sonra ondan ikinci eseri okumasını istedi. O da okudu. Birinci parçadaki gibi bunu da ondan almış oldu. Üçüncü eseri de aynı şekilde yaparak aldı. Tüm bu üç eseri elde edince ayrılmak için izin alıp İbrahim’e gitti. İbrahim’den ud istedi ve şarkıları udla çalıp okumaya başladı. İbrahim bunun üzerine: “Babana yemin ederim ki aynısı gibi okudun.” dedi. Kendi de öğrenene kadar tekrar etti ve Ref evine döndü. Ertesi gün İbrahim Reşit’e gitti ve Mugannilerle birlikte huzuruna girdi. Halife onu görünce: “ne yüzle geldin? İbn Câmî’den aldığın dersten sonra bir ay evinde kalman gerekmez miydi?” dedi. Mevsîlî de ona: “Niçin ey müminlerin emiri, sana kurban olurum niye böyle olsun ki? Bana izin verirsen yemin ederim ki onları da okuyacağım” dedi. Reşit: “neyi söyleyeceksin ki?” diye sordu. İbrahim: “ne benim ne de başkasının haddine senin beğenmediğin bir şeyi okumak düşer, ne de bir şeye hoşnut baktığını gördüğümüz halde onun dışında bir şeye yönelmek bizim haddimize değildir. Yoksa benim yeryüzünde bilmediğim hiçbir eser yoktur.” Diye cevapladı. Reşit de ona: “Bırak Allah aşkına, dün arkadaşımızdan duyduklarımızla birlikte cehaletini ortaya koydun. Yok eğer sen şimdi iddia ettiğin gibi dün bildiğin halde onları söylemediysen şimdi söyle bakalım. Ki biz burada kimseyi ne tutarız ne

de ayrımcılık yaparız.” dedi. İbrahim de kendini göstererek bütün parçaları okudu. Bu esnada İbn Câmî de onu sonuna kadar dinledi. İbn Câmî bunun üzerine büyük yeminler edip, bunları onun bilemeyeceğini, duymadığını bu eserlerin kendisinin yaptığını ve başka kimseye öğretmediğini söyleyerek itiraz etti. Reşit de: “ey İbrahim bunlar gerçekten doğru mu?” diye sordu. O da: “senin hayatın üzerine yemin ederim ki doğru söyleyeceğim ve ben onun taşıyla onu vurdum. Ona Ref’i yolladım ve kendisine garantiler verdim. O garantilerin ilki de senin ondan razı olacağındı. Ref de bunun üzerine gitti ve onu benim istediğim üzerine onu dolandırdı. Şarkıları ondan aldı ben de onları aktarmış oldum. Onun iddia ettiği gibi eserlerin eski kadim eserler olmadığını itiraf etti. Böylelikle üzerimdeki kötü bakışlar dün bana yöneltilen suçlar ortadan kalkmış oldu. Zira, onun kendisine ait olan ve kimseye de öğretmediği eserleri benim bilmem gerekmez ki bu gaybi bir durumdur. Asıl cahillik onun eskilerin eserlerini bilmesi benim ise bilemememdir. Onun ürettiği şarkıları bilmem gerekiyorsa onun benimkileri biliyor olması gerekirdi.” dedi. Reşit de ona: “Doğru söyledin ve delillendirdin” dedi ve İbn Câmî ’ye hitaben “seni uyanık. O, Dün Mevsil’ye yaptığın şeyi ortaya çıkarıp bugün senden hakkını aldı.” dedi. Sonra Ref’i çağırdı ve ondan hoşnutluğunu iletti.

[112] İbrahim Mevsil’i şunu anlattır: “Reşit bana bir gün, “ey İbrahim yarın bana erkenden gel ve beraber sabahlayalım.” dedi. Ben ve sabah, yarışan iki at gibiydik. Erkenden orada oldum ve orada yanında hoş görümlü ahlakı iyi şekici ve elinde ud olan bir cariyesiyle birlikte olduğunu gördüm. Reşit ona şarkı söylemesini isteyince o da Ebi’n-Nevvas’ın bir şiirini okumaya başladı:

وَفِيهِ مَكَانَ الْوَهْمِ مِنْ نَظَرِي أَنْزُ	تَوَهَّمَهُ قَلْبِي فَأَصْبَحَ خَذُّهُ
وَلَمْ أَرَ جِسْمًا قَطُّ يَجْرِحُهُ الْفِكْرُ	وَمَرَّ بِقَلْبِي خَاطِرًا فَجَرَحَتْهُ
فَمِنْ غَمَزِ قَلْبِي فِي أَنْامِلِهِ عَقْرُ	وَصَافَحَهُ قَلْبِي فَالَمَ كَفُّهُ

İbrahim: “aklımı alıp götürdü, öyle ki kendimden geçip rezil rüsva olacaktım” dedi. “Ey Emirul-müminin, bu kim?” dedi. O da şairin burada aşağıda bahsettiği kızdı.

لَهَا قَلْبِي الْغَدَاةُ وَقَلْبُهَا لِي فَحَنَ كَذَلِكَ فِي جَسَدَيْنِ رُوحَ

“Sabahleyin onun kalbi benim, benim kalbim onundur. Bizler böyleyiz iki bedende bir ruhuz”

Sonra ondan şarkı okumasını istedi, o da okudu:

تَقُولُ غَدَاةُ الْبَيْنِ إِحْدَى نِسَائِهِمْ	لِي الْكِبْدُ الْحَرَّى فَسِرْ وَلَكَ الصَّبْرُ
وَقَدْ خَنَقَتْهَا عَبْرَةٌ فِدْمُوعُهَا	عَلَى خَذِّهَا بَيْضٌ وَفِي نَحْرِهَا صُفْرُ

“Sabah aralığında kadınlarından biri der ki, yanan ciğer beni, yürü sabır senindir

Onu göz yaşlarından bir damla boğdu, yanağında beyaz gerdanında sarı vardı.”

Halife içti bana ve sonra da ona ikram etti ve bana: “ey İbrahim şarkı oku” dedi. Ben de kalbimden geçenleri hiçbir şey saklamayacak okudum:

تَشْرَبُ قَلْبِي حُبَّهَا وَمَشَى بِهِ	تَمْشِي حُمَيَا الْكَأْسِ فِي جِسْمِ شَارِبِ
وَدَبَّ هَوَاهَا فِي عِظَامِي فَشَقَّهَا	كَمَا دَبَّ فِي الْمَلْسُوعِ سُمُّ الْعَقَارِبِ

“Kalbim onun sevgisini kana kana içti ve onunla hayat buldu.

İçenin bedeninde, alevden bir kadeh yürür.

Onun aşkı kemiklerimin içine sızıp yıprattı.

Akrebin zehrinin sokulanın içinde yayıldığı gibi”

Reşit, kıza olan gizliden gizliye yaklaşma arzumu sezdi. Bu da benim cahilliğimdendi. Oradan ayrılmamı istedi ve bir ay boyunca beni çağırmadı. Bir ay geçtikten sonra bana bir hizmetçisiyle mektup yolladı. Mektupta:

قد تخوفت أن أموت من الوج	... ولم يدّر من هويت بما بي
يا كتابي فافّر السّلام على من	لا أسمى وقل له يا كتابي
إنّ كفّاً إليك قد بعثتني	في شقاءٍ مُواصلٍ وعذاب

“Aşıktan ölmekten korktum. Aşık olduğum kişi içimdeki hisleri bilmiyordu.

Ey mektubum selamımı isimsiz kişiye ulaştır ve ona deki “ey benim mektubum”

Eğer bu sana yeterse sen beni aralıksız devam eden bir bela ve musibete koydun.”

Hizmetçi bana bu notla geldi ben de ona: “bu nedir” diye sordum. O da “müminlerin emirinin huzurunda sana şarkı okuyan cariyenin mektubudur” dedi. Ben de o mektuptaki saklı olan mesajı anladım ve hizmetçiyi de azarladım, üzerine yürüdüm ve onu dövüp kendimi rahatlattım ve ardından doğruca Reşit’e gittim. Ona olan biteni anlattım. Kendisi de notu verdi. O da kahkahalarla güldü ve: “Senin halini tavrını sınamak için bunu sana bilerek yaptım.” dedi.

Allâh biliyor ki ben bunu iffetimden dolayı değil, korkumdan dolayı yaptım.

Bir keresinde Reşit İbrahim el-Mevsılî’ye “beste yapmak istediğinde ne yapıyorsun?” diye sordu. O da: “ey müminlerin emiri; aklımdan dertleri çıkarırım, coşkuyu da önüme koyarım, böylece nağmelerin yolları bana açılır. Ben de oralarda ritmlerin eşliğinde yürür, böylece istediğimi elde edip dönerim.” diye cevap verdi.

Mevsılî Yunus el-Kâtibe yaşlılık zamanlarında yetiştirdi ve kendi eserlerine ona arzetti. Yunus da ona: “eğer yaşarsan zamanının mûsikî ustası olursun” dedi. Muhammed b. Hasen: “her bir muganninin sakıl yahut hafif olmak üzere tuttuğu bir yol vardır. [113] Ma‘bed, yalnızca sakıl usulünde, İbn Süreyc Remel, Hakem el-Vadi Hezec’de uzmanlaşmışlardı. İbn Süreyc ve İbrahim el-Mevsılî hariç diğer hiçbir muganni her usulde ihtisas sahibi değildi.” diye aktarır.

İbrahim şöyle anlatır: “Kapıcımdan kapıyı kapatmasını ve içeriye kimseyi almamasını söylediğim bir günde evimde oturmaktaydım. Eşlerim yanımdaydı ve cariyelerim de oradaydılar. Birden izin almaksızın yanıma bir ihtiyar geldi. Etrafa mis kokuları saçıyordu. Onun girmesiyle içimde ona karşı bir kızgınlık hissettim. Kapıcıyı kovmaya kalkmıştım ki, ihtiyar bana güzel bir selam verip oturup bana şiirler okumaya ve insanlar hakkında hikayeler anlatmaya ve eyyâmü’l-Arap’tan bahsetmeye başladı. İçimdeki kızgınlık gitmişti. Ben yakınlarımla beni bu adamla beni mutlu etmek için bir sürpriz bile yaptıklarını düşündüm. Bunun üzerine kendisine yemek yer misin diye sordum. O da: “yemekle bir derdim yok” dedi. “İçecek ister misin dedim”. O da “sen iç” dedi. Ben de bir miktar içtim ona da aynısını ona ikram ettim. O da: “ey Eba İshâk, bana senin yaptığın eserlerden ve hiç kimseye okumadığın bir parça okur musun?” diye bir istekte bulundu. Bu söz beni kızdırdı. Ama biraz ağırdan aldım ve udumu elime alıp okumaya başladım. O da “ey İbrahim güzel söyledin” dedi. Benim kızgınlığım daha da arttı. Çünkü bana lakabımla hitap etmeyip ismimi kullandığı ve bana olan hitap tarzı güzel olmadığını düşünmüştüm. Sonra bana, bildiklerinin en özellerinden söyle ki seni mükafatlandırıp seni zengin edelim dedi. Kızgınlığım iyice arttı. Ama sabrettim, elime udu aldım ve en güzel parçalarımı okudum. O da mest oldu ve bana: “aferin” dedi ve “bendenizin de bir parça okumasına izin verir misiniz” dedi. Ben de “buyur” dedim. Benim huzurumda benden dinlediklerinden sonra bir şey okumak istemiş olmasını aklının zayıflığına verdim. Udu aldı ve

kavradı. Ondan işittiğim şeylerin güzelliğinden dolayı Arabî bir dille konuştuğunu düşündüm. Sonra şunu okudu:

وَلِي كَبِدٌ مَّقْرُوحَةٌ مِّنْ يَبِيعُنِي	بِهَا كَبِدًا لَيْسَتْ بِذَاتِ فُرُوحٍ
أَبَاهَا عَلَيَّ النَّاسُ لَا يَشْتَرُونَهَا	وَمَنْ يَشْتَرِي ذَا عِلَّةٍ بِصَحِيحٍ
أَإِنَّ مَنِ الشَّوْقِ الَّذِي فِي جَوَانِي	أَنْيَنَ غَصِيصٍ بِالشَّرَابِ جَرِيحٍ

Benim yaralı bir ciğerim var, kim bana yarasız bir ciğer verir.

İnsanlar benden o ciğeri almak istemediler, kim hastalıklı bir şeyi sağlıklıyla satın alır ki.

Etrafındaki özlemden dolayı inliyorum, içkiyle boğazı düğümlenen bir yaralının inlemesi

Yemin ederim ki, onun güzel okuyuşundan dolayı; duvarlar, kapılar ve evdeki her şey ona cevap veriyor ve onunla beraber söylüyorlar zannettim. Şaşıp kalmıştım. Ne cevap verebildim ne bir söz söyleyebildim ne de hareket edebildim. Sonra yine okudu:

أَلَا يَا حَمَامَاتِ الْجَمَى عُدْنَ عَوْدَةً	فَإِنِّي إِلَى أَصْوَاتِكُنَّ حَزِينٌ
فَعُدْنَ وَلَمَّا عُدْنَ كَدْنَ يَمْتَنَّنِي	وَكِدْتُ بِأَسْرَارٍ لَهُنَّ أُبِينُ
دَعُونَ بِتَرْدَادِ الْهَدِيرِ كَأَنَّمَا	سَقِينَ حَمِيًّا أَوْ يَهْنُ جُنُونُ
فَلَمْ تَرَ عَيْنِي مِثْلَهُنَّ حَمَائِمًا	بَكِينَ وَلَمْ تَدْمَعْ لَهُنَّ غَيْرُونَ

“Ey güvercinler öyle bir dönüşle dönün ki, ben sizin seslerinizi özlüyorum.

Döndüler, döndüklerinde de beni neredeyse öldürüyorlar, ben de neredeyse sırlarımı onlara ifşa edecektim.

Şelale şırıltıları gibi davet ettiler, sanki kızmışlardı ya da onlar çıldırmışlardı

Gözüm onlar gibi güvercin görmemişti, çok ağladılar ama gözlerinden yaş gelmedi.”

Yemin ederim ki mest olmuştum. Aklım yerinden çıkacak gibi oldu. Sonra okudu:

أَلَا يَا صَبَا نَجِدِ مَتَى هَجَّتِ مِن نَّجْدٍ	لَقَدْ زَادَنِي مَسْرَاكَ وَجَدًا عَلَى وَجْدِي
بَكَيْتَ كَمَا يَبْكِي الْحَزِينُ صَبَابَةً	وَذَبْتَ مِنَ الْحَزَنِ الْمَبْرَحِ وَالْجَهْدِ
وَقَدْ زَعَمُوا أَنَّ الْمُحِبَّ إِذَا نَأَى	يَمْلُ وَأَنَّ النَّأَى يَشْفِي مِنَ الْوَجْدِ
بِكُلِّ تَدَاوَيْنَا فَلَمْ يُشَفْ مَا بَنَا	عَلَى أَنَّ قُرْبَ الدَّارِ خَيْرٌ مِنَ الْبُعْدِ

Ey saba rüzgari ne zaman Necid'ten çıktın. Senin esinden aşkıma aşk kattı.

Hazin bir yağmurun ağladığı gibi ağlıyorum, yere seren ve bitiren hüzünden eridim

Eğer sevgili ayrılır giderse sıkılır ve uzaklaşma da aşktan kurtarır diye iddia ederler.

Bütün ilaçlarımızla içimizdekine deva bulamadık. Sevgilinin diyarının yakın olması uzak olmasından daha iyidir.

İhtiyar bunu okudu ve “ey İbrahim, bu Mâhûri bir eserdir. Bunu al ve şarkılarını yaparken bunu kendine bir uslûp olarak belirle ve cariyelerine de öğret” dedi ve sonra yanımdan ayrıldı. Ben de kılıcıma uzandım ve kınından çıkardım. Odanın kapısına doğru yöneldim ama onun kapalı olduğunu gördüm. Şaşkınlıkla çıktım evin kapısına gittim onun da kapalı olduğunu gördüm. Kapıcıya ihtiyarı sordum, O da bana hangi ihtiyardan bahsettiğimi söyleyerek, “yemin ederim ki senin yanına kimse girmedir.” Dedi. Olan biteni düşünmek için döndüm ki evin bir yerlerinden “korkma ey Ebû İshâk [114] ben şeytanım. Bugün de senin arkadaşın yoldaşın oldum. Korkma” diye seslendiğini duydum. Doğruca Reşit’e gittim, yanına girdim ve olan biteni anlattım. O da “keşke seni mutlu ettiği gibi birgün de bizi mutlu etse” dedi.

İsfahânî: “İbrahim bu hikâyeyi bir yarar sağlamak için de söylemiş olabilir” diye bildirmiştir.

İbrahim el-Mevsılî, Zelze ve Bersume Reşit’in huzurunda toplandılar. Zelzel ritm çaldı, Bersume üfledi, İbrahim de okudu:

وأقصر اطللي ونسيت جهلي	صحا قلبي وراغ الي عقلي
الي صرمنتني وقطعن حبلي	رايت الغانيات وكن حزرا

“Kalbim uyandı ve aklım erdi, bâtilım eksikdi cahilliğimi unuttum.

Şarkı okuyan boncuklu kadınları gürdüm beni bitirdiler ipimi kestiler”

Harun mest olmuş bir şekilde ayağa kalktı ve: “Ey Âdem, bugün senin oğullarından bana gelenleri görseydin mutlu olurdu” diye bağırdı ve oturunca da “estağfirullah” dedi.

Bir Gün İbn Câmî İbrahim’i ziyaret etti ve İbrahim de otuz cariye çıkardı. Hepsini bir arada çaldılar ve şarkı okudular. Bunun üzerine İbn Câmî: “Tellerin birinde bir akort uyumsuzluğu var.” dedi. İbrahim de cariyelerinden birine işaret ederek “perdeyi ger” dedi. O da çekti ve düzeldi. Orada bulunanlar, İbrahim’in yüzyirmi ayrı tel arasındaki akortsuz olan teli bulabilmedeki hassasiyetinden dolayı şaşkına döndüler. Daha sonra şaşkınlıkları o telin hangisi olduğunu göstermesiyle birlikte daha da arttı.

İbrahim, Abbase binti Mehdî’nin kölesi, Ebi Hattap diye bilinen Karin adında bir bakırcının Hanes adındaki bir cariyesine aşıktı. Hanes kadınlar arasındaki en güzel ve olgunlarından biriydi. Üst dudağı üzerinde bir beni vardı. Benli olarak bilinirdi. İbrahim de hakkında pek çok şiir yazmıştır. Onu şiirleri ve şarkılarıyla meşhur etmişti. Reşit’in de bu kızdaki haberi oldu ve onu yetmiş bin dirheme satın aldı.

188 yılı girdiğinde İbrahim hastalandı, sancıları arttı. Halifenin hizmetinden uzaklaşıp onun evine gidemez oldu. Ebzen’e yerleşti. Bu hususta da şunu söylemişti.

عن مقاساة الذي بي	ملّ والله طيببي
لعدوٍ وحبيب	سوف انعى عن قريب

“Doktorum benim hastalığımın usandı.

Yakında hem dostu düşmana karşı cenazem yakında çıkacak”

Remel usulündeki bu besteyi okudu ve bu söylemiş olduğu son şiiri ve bestesi oldu.

[114]

EBU MUHAMMED İSHÂK b. İBRAHİM el- MEVSİLÎ

Araplar arasında büyük bir şöhrete sahip olmuş oldu. Bu şöhretinin izlerini, Mısır, Cezayir ve Tunus'taki eski mûsikîşinasların arasında görebilmekteyiz.

İshâk, bütün ilim dallarında büyük bir yere sahipti. O; bir şair, besteci, saz icracısı ve de hanendeydi. Mûsikî ilmiyle ilgili sorunları çözme konusunda ve mûsikî kaidelerini açıklamak hususunda bir öncüydü. Muasırı olan tarihçiler ve mûsikîşinaslar onun bu ilimde zamanının ustası ve hocası olduğu konusunda hem fikir olmuşlardır.

[115] 767 yılında doğdu. Babasından, Mansur Zelzel'den, Atîke b. Şehde'den ders aldı. Babası gibi sayısız ikramlara ve hediyelere mazhar oldu. Ancak mal konusunda babasından daha dikkatliydi. Bağdat'ta da büyük bir kütüphane inşa ettirdi.

Yazdığı mûsikî eserleri konusunda çok cimriydi. Öyle ki cariyelerine ve de kendisine çok yakın olan öğrencilerine bile vermezdi. Ishak'ın ismi Demn olan güzel bir cariyesi vardı.¹⁵⁷ Bir keresinde Muhammed b. Musa el-Yezîdî¹⁵⁸ kendisine efendisinden aldığı bir besteyi sordu. O da: “hiç bir cariyesi kendisinden kesinlikle bir parça almamıştır” dedi.

Demn, bir keresinde kurnazlık yaparak, İshâk'ı bir parçayı okurken işitmişti. “الليل لا ينتهى...” “gece bitmez...” ertesi gün kendisine hafızasının ne kadar güçlü

Reşit, hasta olan İbrahim'in bulunduğu Ebzen'e onu ziyarete giderek kendisine: “Nasılsın İbrahim?” o da: “efendim şairin dediği gibiyim” dedi ve:

سقيم ملّ منه اقربوه وأسلمه المداوي والحميم

Akrabaları onun hastalığından usandı ve onu tedavi eden yakınları hepsi onu bıraktı.

Reşit de: “Allâh için!” dedi ve ayrıldı. Henüz uzaklaşmadan onun ölüm haberini aldı. İbrahim el-Mevsilî 188 yılında vefat etti.

¹⁵⁷ [115] Eserin Fransızcası'nda (Dimm) teleffuzu Dem'dir. Doğru olanı ise (Dimn) dir.

¹⁵⁸ Eserin Fransızcası'nda (Mohammed Ben Aamma'd) dorusu ise Muhammed b. Musa el-Yezîdî'dir. Kitâbu'l Eġânî'de geçtiġi gibi (Mohammed İbn Moussa-l-Yazidi)

olduğunu göstermek istedi. İshak kendisinin besteni ondan duyunca sinirlendi ve onunla bir süre görüşmedi.

Emirul muminin Mutasım¹⁵⁹ bir kerisinde kendisini bir muganni topluluğunun huzurunda şarkı icra etmesi için davet etti. Onlardan hiç birisi, kendisinin parçaya katmış olduğu fazlaca eklemelerden dolayı eseri öğrenemediler.

El-Mutasım'ın halifesi olan Vasik İshâk hakkında: "İshâk'ı duyunca sanki mülkümün yüceliği ve azameti artıyormuş gibi geliyor" diyordu.

Mutasım İshâk'a kadı elbisesi giymesine ve halifelerin dostlarıyla birlikte oturmasına izin vermişti.

Şu hoş hikâyeyi de bilmek gerekir ki:

Bir gün Emir Muhammed b. el-Hasan b. Musab İshâk'a şöyle bir soru yöneltti:

"Portedeki sonuncu ve onuncu olarak adlandırılan tiz sesi elde etmek amacıyla uda beşinci bir tel eklenirse, bu sesi verecek olan beşinci telin yeri nerede olur?"

İshâk da telaşlanmadan cevaplayarak dostlarından birine: *"bu adam, kendi bilgisiyle aniden böyle bir soru sorabilecek durumda olmadığı halde bana duymuş olduğum bu soruyu yöneltti. Ancak kendisi bu soruya eskilerin kitaplarında rastgelmiştir. Onun, mûsikî hakkındaki Yunanca kitapları tercüme edecek mütercimleri olduğunu biliyorum. Eğer eline onlardan bir şey geçecek olursa bana vermenizi rica ediyorum."* dedi.

Ancak İshâk bu isteğine ulaşamadan vefat etti.

Kitâbu'l Egânî'de İshâk hakkında pek çok övgü içermektedir. Kitapta İshâk'ın tabiatıyla Öklit'in ve bu büyük matematikçi bilginin önceki ve sonraki bilginlerin kitaplarındaki mûsikî ilmini ve kaidelerinin detaylarını ortaya çıkarması çok şaşırtıcı bir durumdur ki bu ortaya çıkardığı ilim ve kaideler uzun nesiller boyunca oluşan düşüncenin meyvesiydi. Kitâbu'l Egânî'de: *"İshâk'ın diğer*

¹⁵⁹ Eserin Fransızcası'nda "El Motaca" doğrusu "Al-mo'tassim"

mûsikîşinaslara nisbeti, denizin nehirlerle ve göğün yeryüzüne olan nisbeti gibiydi” şeklinde ifade yer almıştır.

[116] Zikredilen bu kitap İshâk hakkında yine şunu aktarmaktadır:

O nağmelerin kaidelerini *Kâvâidu’n-Naamât’ı* (melodi kuralları) (Mûsikînin çeşitlerini düzenledi) ve Arap Mûsikîsi’nin vezinlerini ortaya koyan kişi olmuştur. Kitabında nağmeleri ölçülerine göre tertip etmiştir. Sakîlü’l-Evvel (Yavaş) ölçüsüyle başlamış, onu da Sakîlü’l-Evvel (kendisi) ve Sakîlü’l-Evvel evsat olarak iki çeşitte sınıflandırmıştır. Her iki çeşidin de udla icra edildiği zaman yüzük parmağının kullanılması gereken nağmeleri açıklamıştır. Bu nağmeler üçe ayrılır. İlki; yüzük parmağına denk gelen yerdeki telin serbest bırakılmasıyla. İkincisi; yüzük parmağının basılmasıyla ortaya çıkan. Üçüncüsü; işaret parmağıyla yüzük parmağının olduğu noktada çıkan nağmeler şeklindedir.

Daha sonra orta parmağın kullandığı sesleri tertip edip, onları da üç kısma ayırmıştır. Birincisi; teli orta parmağın yolunda serbest bırakılmasıyla ortaya çıkan. İkincisi; orta parmağın yolunda meydana gelen. Üçüncüsü; işaret parmağıyla orta parmağın yolunda ortaya çıkan sesler olarak belirlemiştir. Bu tertibi bütün diğer ölçülere de uyarlamıştır.

Bu kitap, tertip ve açıklama hususunda örnek teşkil etmektedir.

O dönemin bazı mûsikîşinaslarına ait bu türden olan diğer kitaplara gelince, içerik ve titizlik bakımından İshâk’ın kitabına göre çok fazla eksiklik içermektedirler. Yahya el-Mekkî bu müelliflerden biridir. Kendi dönemindeki mûsikîşinasların piri olarak addedilir. Pekçok eseri ve çok sayıda bestesi vardır. Yüce bir makama sahip büyük bir ilmi mevkiye sahipti. İbn Câmî, İbrahim el-Mevsîlî ve İshâk kendisinden “*Hicaz*” Mûsikîsi’ni öğrenmişlerdi. Yahya el-Mekkî üç bin eski besteyi içeren bir kitap telif etmiştir. Daha sonra oğlu Ahmet ona dokuz bin yeni beste ilave etmiştir. Bu büyük kitabın yaygınlığına şöhretine rağmen, nağmelerde (cinsler-türler) ve bu nağmelerin her birinde kullanılması gereken parmakların detaylı özelliklerinde sayısız hata ve yanlışları da içermektedir. Şaşırtıcı olan bir başka husus da; İshâk’ın öğrencilerinden biri olan Amr b. Bâne’nin bir

kitabında, kullanılmayan vezinlerin isimlerini kullanıyor ve açıklamalarındaki büyük eksikliklerle birlikte nağmelerin de çok azından bahsetmesiydi.

İshâk'ın döneminde yaşayan Muhammed b. el-Hasen, bazı tarihçilerin; İshâk'ın pekçok bestelerinde tiz seslerden başladığını, daha sonra yavaş yavaş pest seslere doğru indiğini, sonra tekrar tiz seslere çıkıp, yeniden pestlere indiğini, sonra tekrar tizlere çıktığını ve şiddetten yumuşaklığa doğru (Güçlü sestten zayıf sese doğru) sonra yumuşak sestten şiddetli sese çıkarak sonlandırmakta olduğunu aktardığını bildirmektedir. Bu üslûp, sanatın en zirve noktasıydı hatta sanatta olgunluğun ta kendisiydi. (Kitâbu'l Egânî'den alıntı burada bitmiştir.)

İshâk'ın sesi çok da güzel değildi. Şarkı söylerken “*Tahnîs*” yaparak yani sesini kadına benzetererek okumayı ilk o başlatmıştır. Tüm bunlara rağmen kendisi yüce bir mertebeye, zevk-i selime ve sanatsal kudrete sahipti. Karşısına çok güzel sesli biri bile çıksa önünde duramazdı.

Ses aralıkları ve tellerin ses bölümlerine ayrılış kuralları konularında bilgi sahibiydi. Hatta, akordu bozuk olan bir ud olsa dahi onu doğru bir şekilde çalabilirdi.

Bu konuda ona sorulduğu zaman o: “*on yıl boyunca bu sanatın hem ilmini hem de pratiğini tahsil ettim. Öyle ki telerden çıkabilecek bütün sesler hafızama kazındı. Parmaklarımın en çok alışkın olduğu şey bu seslerin tellerdeki yerleridir.*” derdi. Vâsık bu sözleri işittiğinde kendisine: “*bu sanat senin ölümünle son bulacaktır.*” demiş ve kendisine otuzbin dirhem verilmesini emretmiştir.

İshâk miladi 850 yılında vefat etmiştir. Halife Mütevekkil ölümü üzerine sonra derece üzümlere: “*devletimizin güzelliklerinden ve süsünden büyük bir değeri kaybettik*” dedi. Daha sonra halifeye kendisinin azılı düşmanı olan Ahmed b. İsa'nın ölüm haberi ulaşmıştı. [117] Bunun üzerine o: “*Allâh'a hamdolsun ki bu İshâk'ın vefatıyla kaybettiğimin bedelidir*” demiştir.¹⁶⁰

¹⁶⁰ İshâk b. İbrahim el-Mevsûlî

[117] (Kitabu'l-Egânî'den alıntıdır.)

Babasının soyunu açıklarken kendi soyunun da izah etmiş olduk. Lakabı da Ebû Muhammed'dir. Reşit onu çok severdi ve kendisine “Ebû Safvân” diye hitap ederdi. İshâk b. İbrahim b. Musâb, ona bu lakabı şaka olsun diye takmıştı. İlmî, edebî donanımı, eskilerle ilgili aktarımları, ileri derecedeki şiir bilgisi ve diğer birçok alandaki üstün konumu anlatılamayacak kadar büyüktü. Kendisine atfedilse ve

en hâkim olduğu konu olarak bilirse dahi, mûsikîdeki ustalığı, diğer vasıflarına göre aslında en hafif kalanıdır. Bildiği bütün ilimlerde onun benzerleri mevcuttu, ancak mûsikî alanında ona eşdeğer kim kimse yoktu. Öncekilerin ve dönemindekilerin ustalığına hâkim oldu, insanlara yol gösterdi. Aynı zamanda onlar için bu yolu aydınlattı. Kendi sanatının öncüsü, başı ve ustasıydı. Bunu, havas da avam bu şekilde bilmekteydi. Bu duruma kendisine karşı olanlarda, kendisinin tarafında olanlar da şahitlik ederler. Kendisi, insanlara şarkı okumayı ya da bunun için davet edilmesinden ve onunla biliniyor olmasından nefret ederdi ve şöyle derdi: “benden her ne zaman şarkı söylemem istense on faklı mazeret sunmak isterdim ki böylelikle beni bununla anmasınlar ve ben de bu işten kurtulmuş olayım.” Memûn: “insanların dilinde İshâk’ın mûsikî ile olan şöhreti dolaşmasaydı, kendisine huzurunda kadılık verirdim. Zira o bu işe hem daha layık hem iffetli hem de güvenilir. Diğer kadılardan çok daha dindar ve emanete sahip çıkabilecek biridir” derdi.

O, mûsikî türlerini (ecnâs) ve melodik ve ritmik dizileri (turûk) düzene sokmuştur. Öyle bir detaylı araştırma yapmıştır ki ne ondan önce gelenler ne de ondan sonra gelmiş olanlar böyle bir seviyede araştırma yapmaya muktedir olamamışlardır. Daha önceden böyle bir tür ayrımı yapılmamıştı. Şöyle söylenirdi: “Sakîl, Sakîl’üs-sakîl, Hafif, Hafifu’l-hafif.” Talebelerinden biri olan Amr b. Bâne, hocası kadar bu tarıklere hâkim değildi. Amr b. Bâne kendi kitabında: Er-Remelü’l-evvel ve er-remelü’s-sanî’den bahseder ve sonra parmaklardan bahsederken yalnızca orta ve yüzük parmaklarını anlatırdı. İshâk ise, kitabında, türleri ayırıp sakîl-i evveli sınıflandırırken ve onu yüzük parmağı üzerindeki telin serbest bırakıldığı pozisyonundan başlatır. Sonra, bu teli orta parmak pozisyonunda serbest bırakır ve daha sonra sakîl-i evveli ikiye ayırmıştır. İlki yukarıda zikrettiğimiz ikincisi ise, sakîl-i evvelin orta seviyesi olup yukarıda zikrettiğimiz mecra ve parmak ayırımını uyguladı. Bütün yolları, türleri buna katarak bu tertip üzerine uyguladı. Daha sonrakiler ise bu antılanları anlamak için çok fazla çaba göstermediler. Mûsikîşinaslardan bir kesimi pek çok kitap telif ettiler. Onlardan Yahya el-Mekkî de bu topluluğun lideri ve ustasıydı. Diğerleri ona son derece muhtaçlardı ve ondan Hicaz Mûsikîsi’ni öğrenirlerdi. Kendisinin de pekçok eseri bulunmaktaydı. İbrahim el-Mevsilî ve İbn Câmî, bir şeyler öğrenmek için ona başvurmak zorundaydılar. Eski mûsikî eserlerini içeren bir kitap telif etmiştir. Oğlu da hayatının sonuna kadar elde ettiği yeni eserleri ona eklemiştir. Bu ikisi, (İbrahim el-Mevsilî ile İbn Câmî) parmaklar konusunda büyük bir karışıklığa sebebiyet verdiler. Hatta tür olarak ortaya koydukları şeylerin pekçoğu hatalıydı. O türlerin bazılarında da bütün parmakların kullanıldığını iddia etmişlerdir ki bu da imkansızdır. Bu konu uzun bir konu olduğu için burada bundan bahsetmek uygun olmayacaktır. Daha önce bunu bana soran dostlarım için bu konuyu toplu bir şekilde el alıp, delillendirip bir risale şeklinde sundum. İshâk’ın yaptığı bütün şey; Öklit’ten öncekilerin ve daha sonrakilerin telif ettiği kitapları okumadan, bilmeden bizzat kendi bilgisi ve tabiatıyla, mûsikî ilminde ortaya koyduklarının aynısını ortaya koyarak detaylandırmak ve onlarla paralel bir şekilde bilgiler ortaya koymak olmuştur.

Ali b. Yahya el-Müneccim şöyle anlatır: “Bir gün İshâk b. İbrahim el-Musab’ın yanındaydık. Muhammed b. Hasen el-Musab’a şöyle bir soru yöneltti [118] ve: “insanlar tiz sesleri elde etmek için, senin metoduna göre onuncu olarak bilinen yere beşinci bir tel eklemiş olsaydı sen bu sesi nasıl ve nereden çıkartırdın?” diye sordu.

İshâk bunu düşünerek uzun bir süre bekledi, kulakları da kızardı, sonra da soruyu sorana: “bu konuda cevap sözlü olarak değil, icra ile verilir. Sen icra ettiğin zaman nasıl çıkartıldığını gösterebilirim.” dedi.

İbn Musab utandı, kızgın bir şekilde sustu. Çünkü kendisi bir emir idi. Zira İshâk ona bilmediği bir yerden cevap vermişti.

İshâk, İbn Yahya el-Müneccim ile başbaşa kalınca kendisine: “ey Ebâ Hasen, bu adam benim bildiğim şeylerden sordu. Kendi bilgi seviyesi ise böyle bir soruyu sorabilecek seviyede değildi. Ancak böyle bir soruyu öncekilerin kitaplarından öğrenmiş olsa gerek. Mütercimlerin, müzik kitaplarını kendisi için tercüme ettiklerini duydum. Eğer bu konuda sana bir şey ulaşırsa bana yollarsan memnun olurum.” dedi. İbn Yahya’da kendisine bu konuda söz verdi. Ancak, kendisine bir şey ulaşmadan İshâk vefat etmiştir.

Yukarıda anlattığım konunun sebebi; Öklit’in ilk geometri kitabı ve mûsikî hakkında yazılan diğer kitaplara hâkim olduktan sonra böyle bir ilime sahip olunabileceksen, İshâk, kendi kabiliyetiyle

şaşırtıcı bir şekilde bunu ortaya koyabilmiş ve böylece kendisi öncekilerin yazdıklarına paralel olarak eserler ortaya koyabilmiştir. Daha sonra kendiyile ilgili aktaracağım olaylar ve olağanüstü durumlarla bu anlattıklarım, bu işin ehlinde ne kadar üstün ve onların kendisine ne kadar borçlu olduğu daha da aşikâr edecektir.

İshâk'ın annesi Rey ehlinden olup kendisi “Şahek” diye anılırdı.

İshâk: “Hayatımın bir kısmı şu şekilde geçmiştir. Heşîm'in yanına gidip ondan birşeyler dinler sonra Kesâi, Ferra ve İbn Gazâle'nin yanına uğrar kendilerine Kur'an'dan bir cüz okur, sonra Mansur Zelzel'e gider onunla iki üç parça okur, ardından Atike binti Şehde'nin yanında ondan bir iki eser alır, daha sonra Esmâi ve Ebû Ubeyde'ye gidip onlarla karşılıklı şiirler okur, sohbet eder, ve onlardan istifade ederdim. Sonra da babamın yanına gider; yaptıklarımı, görüştüklerimi ve aldıklarımı anlatır, onunla öğle yemeği yerdim. Yatsı olunca müminlerin emiri Reşid'in yanına giderdim.” derdi.

İshâk: “Mansur Zelzel'den udu birebir onun gibi çalmayı öğrendim. Kendisi gibi ud çalmayı öğrenene kadar benden babam ve halifelerden kendisi için aldıklarım haricinde yüz bin dirhemden fazla para almıştı.” diye anlatmıştır.

Meclisinde olmadığı bir günde Memun'un İshâk hakkında: “İshâk şayet insanlar arasında mûsikîsiyle tanınmış olmasaydı, kendisine iffeti, doğruluğu, güvenilirliği ve fıkıh bilgisinden ötürü kadılık verirdim” dediği rivayet edilmiştir.

Selâm şehrinde sultanın bazı arkadaşları: “İshâk el-Mevsîlî'nin şöyle dediğini duyduk: “Bir gün Memun'un huzuruna çıktım. Akit'de kendisine şarkı okuyordu. Başka birileri de ona sazlarıyla eşlik ediyorlardı. Memun: “Ey İshâk, bunun bu okuyucunun okuyuşu sana nasıl geliyor?” diye sordu. Ben de: “Ey Emirul müminin, bu soruyu benden başkasına da sordunuz mu?” diye yanıtladım. O da: “evet. Amcam İbrahim b. Mehdî'ye sordum. Kendisi de inceleyerek güzel bulunduğunu söyledi.” dedi. Ben de: “Ey müminlerin emiri, Allâh mutluluğunuzu daim etsin, hayırlı ömürler versin. İnsanlar yapmış olduğum işi çok büyüttüler, hatta onlardan bir kısmı ilmimin çok fazla olduğunu bile iddia ederler.” dedim. Memun da bana: “sana eğer doğruyu söylemek düşmüşse, hakkında söylenenler seni bundan alıkoymasın” dedi. Akid'e parçayı yeniden tekrarlamasını söyledim. O da yanındaki enstrüman çalanın eşliğinde temkinli bir şekilde tekrar okudu. Ben de İbrahim b. Mehdî'ye: “onu nasıl buldun?” diye sordum. O da: “kötü bir şey yok” dedi. Akid'e döndüm ve ona: “bu okuduğunu hangi tarika ile okudun?” diye sordum. O da: “Remel” diye cevap verdi. Enstrüman çalana dedim ki: “sen hangi tarika çaldın?” dedim. O da: “el-hezec es-sakîl” dedi. [119] Ben de: “Ey Müminlerin emiri, okuyucunun remel ile okuması, çalan kişinin de yanlış bir biçimde hezec ile çalmasına ne diyebilirim ki? Memun orada bulunan diğer mûsikîşinasların bu olan biteni farketmemiş olmasına şaşırdı ve o gün beni iki defa lakabımla andı.” diye anlattığını rivayet etmişlerdir.

Bir gün muganniler Vasık'ın huzurunda münazara etmekteydiler ve de virtüöz olan saz ustalarından bahsetmekteydiler. İshâk da Zelzel'in Mulahız'dan daha iyi olduğunu söyledi. Mulahız ise oradaki bütün herkesin reisiydi. Vasık ona: “bu sana yakışmaz” dedi. İshâk da: “Ey müminlerin emiri, ikisini bir araya getir ve onları sına. Böylece onların hangisi doğru onu göreceksin” dedi. İkisini çağırdı ve huzura getirildiler. İshâk: “Sazendenlerin bildikleri parçalarlar vardır. Onlardan birkaçıyla mı imtihan edeyim” diye sordu. O da: “evet öyle yap” dedi. İshâk üç parça ismi verdi, onlarda birisini icra ettiler. Zelzel de mulahızı bu imtihanda geçti. Vasık, İshâk'ın tek bir mecliste bunu keşfedebilmiş olmasına şaşırdı. Mulahız: “Ey müminlerin emiri, insanların içerisinde sizi nasıl yanıltabilir. Niçin kendisi çalmıyor?” dedi. İshâk da: “Ey müminlerin emiri, zamanında benden daha iyi çalan kimse yoktu. Ancak siz beni çalmaktan mazur görünce ben de çalmayı bıraktım. Ancak bende eskiden kalan öyle şeyler var ki, onlardan hiçkimse buna ulaşamaz bile.” diye karşılık verdi. Sonra; “Ey Mulahız, udunun akordunu boz ve bana ver” dedi. Mulahız da dediğini yaptı. İshâk da udu eline alıp, bir süre ona alışmaya çalıştı ve udu çalıp bir şarkı okudu ve: “ey Mulahız, istediğini oku” dedi. Mulahız de bir eser okudu. İshâk da o akordu bozuk udla, Mulahız'ın okuduğu ritmden sonuna kadar hiçbir an dışarı çıkmayarak ona eşlik etti. Eli perdelerle inip çıkıyordu. Bunun üzerine Vasık ona: “ben senin gibisini ne gördüm ne de duydum. Bunu cariyelere de öğret.” dedi. İshâk da: “ey müminlerin emiri, bunu cariyelerin yapabilmesi neredeyse imkânsız. Onlara uygun değildir. Ben Fihriz'in Kısra'nın huzurunda bir gün enstrüman icra ettiğini duydum ve de çok güzel çalmıştı. Huzurda bulunan bu sanat ehlinden biri onu kıskandı ve onun oradan ayrılmasını bekledi. Sonra uduna yönelip bazı tellerinin

akordunu bozdu. O da geri dönüp olan biteni bilmeden çalmaya devam etti. Meliklerin huzurunda udların bozulan akordu yapılmazdı. O da sonuna kadar bozuk udla çalmaya devam etti. Sonra kalkıp Melik'e durumu anlattı. Melik de udu eline alıp denedi ve bozuk olduğunu gördü. Sonra: "زه وزه وزه هان" dedi ve ona büyük bir bağla bağlandı. Bu rivayete vakıf olunca, Fihliz'in benden daha iyi olması içime sinmedi ve on yıldan fazla bir süredir ben bu konuda çalışıyorum, öyle ki dünyadaki bütün makamların nağmelerine ve o nağmelerin en pesinden en tizine kadar çıktığı yerlere vakıf olmuş oldum. Bu da cariyelerin yapabileceği bir şey değildir." dedi. Vasik da ona: "doğru söyledin ve eğer sen vefat edersen bu sanat da seninle birlikte yok olacak" dedi ve kendisine otuz bin dirhem verilmesini emretti.

Muhammed b. Musa el-Yezîdî rivayet ederek şunları aktarmaktadır: "Bana İshâk el-Mevsîlî'nin kendisine en yakın ve en güzellerinden cariyelerinden biri olan Demn anlattı. Ben de ona: "Efendinden hangi eserleri öğrendin?" dedim." o da: "ne ben ne de diğer cariyelerden herhangi biri ondan hiçbir eser öğrenebilmiş değil. O bu konuda çok cimri davranırdı. Ben de kendisinden yalnızca bir eser alabildim. Bu eseri de şu şekilde almıştım: O bir gün halifenin yanından çok sarhoş bir şekilde dönmüştü. Duvarda asılı bir ud gördü ve eline aldı ve hizmetçilerinden birine Demn'i kendisine çağırmasını emretti. Hizmetçi de bana gelip çağırdı ben de onun yanına gittim. Kapıya vardığımda onu yatağında uzanmış eline uduyla bir parça okuduğunu gördüm. Şunu tekrarlıyordu:

أَلَا لَيْلَاكَ لَا يَذْهَبُ وَنَيْطُ الطَّرْفُ بِالْكُوكَبِ
وَهَذَا الصَّبْحُ لَا يَأْتِي وَلَا يَدْنُو وَلَا يَقْرُبُ

"Senin gecen bitmesin, gözlerin gezegenlerde olsun.

Sabah da ne gelsin ne yaklaşsın ne uğrasın."

[120] Tam anlamıyla esere hâkim oluncaya kadar eser üzerinde çalıştı ve başardı. Ben ise, odaya girdiğim anda almayı bırakacağını düşünerek geri çekilip parçanın sonuna kadar dinledim. Daha sonra o da udu bırakıp beni çağırmış olduğunu hatırladı ve: "ey hizmetçi Dimn nerede" dedi. Ben de: "işte burdayım" dedim. O da: "ne zamandır oradasın" diye sordu. Ben de: "bu parçanın başından beri buradayım ve onu senden öğrendim dedim." Bana kızgın ve üzgün bir şekilde baktı ve sonra okumamı istedi. Ben de sonuna kadar okudum. O da kızgınlığı geçip utandığında bana: "parçada eksiklerin var. Ben sana onları düzeltereğim" dedi. Ben de: "senin düzeltmene ihtiyacım yok, sana rağmen bunu senden alabildim" dedim. O da güldü."

Bir keresinde İshâk oğlu Hammad rivayet ederek şöyle dedi: "Memun huzurunda İbrahim. b. Mehdî, ellerinde ud olan sağında on solunda on toplam yirmi cariye olduğu halde beni çağırdı. Ud çalıyolar. İçeri girdiğimde sol taraftakilerden gelen bir hata farkettim ve bu hoşuma gitmemişti. Memun: "ey İshâk, hatalı bir şey duyuyor musun?" dedi. Ben de: "yemin ederim ki evet, ey müminlerin emiri" dedim. İbrahim'e: "sen bir hata işitiyor musun?" diye sordu. O: "hayır" dedi. Memun soruyu tekrar bana yöneltti. Ben de: "yemin ederim bir hata vardır ey müminlerin emiri ve o da sol taraftan gelmektedir" dedim. İbrahim sol tarafı tekrar dinledi ve: "yemin ederim ki ey müminlerin emiri burada bir hata yok" dedi. Ben de: "ey müminlerin emiri, sağ taraftaki cariyelerin durmalarını emret" dedim. Onlar da durdular. İbrahim'e: "bir hata duyuyor musun" dedi. O da: "burada hatalı bir ses yok" dedi. Ben: "ey müminlerin emiri, sekizincisi hariç diğerlerinin durmalarını emret" dedim. Onlar da sekizincisi hariç durdular. İbrahim de buradaki yanlışlığı gördü ve: "ey müminlerin emiri doğrudur, burada bir hata var." dedi. Memun da İbrahim'e: "bundan böyle İshâk'la boy ölçüşme, seksen tel, yirmi okuyuş arasında hatayı sezen biriyle yarışa girmemen onun hakkıdır." dedi. İbrahim de: "doğru söylediniz ey müminlerin emiri" dedi.

Ahmed b. Hamdûn Vasik'in şöyle dediğini işittiğini rivayet ederek şunları söyledi: "İshâk her ne zaman bana bir şey okusa, mülkümün arttığı hissine kapılıyorum ve her ne zamana İbn Süreyc'den bir şey okusa, İbn Süreyc'in diriliverdiğini düşünürüm. Bazen de İshâk'tan başkaları meclisimde okurlar. Okuduklarını beğenirim, hoşuma gider. İshâk gelip bir şeyler okuduktan sonra, onun diğerlerinden üstün olduğunu görüp ondan üstün olduğunu düşündüğüm kişilerin hiç de öyle olmadıklarını

farkederim. İshâk, Allâh'ın eşsiz bir nimetidir. Ömür, gençlik, dinçlik satın alınabilecek bir şey olsaydı, mülkümün yarısıyla onları kendisi için satın alırdım.”

İshâk el-Mevsîlî, Memun'dan huzurunada mugannilerle birlikte değil; ilim ehli, edipler ve ravilerle birlikte bulunmak istediğini söyledi. Şayet bir şeyler okunmasını isterse kendisine okuyabileceğini bildirdi. Memun da isteğini kabul etti. Bir süre sonra da fakihlerle birlikte huzurunda bulunmak istedi. Memun da buna izin verdi. Bir gün de mugannilerden biri olan Aleviyye İshâk'ın Yahya b. Eksem'le Memun'un huzuruna girip oturduğunu gördü ve bundan ötürü neredeyse aklını kaybedecekti ve yanındakilere: “bundan daha şaşırtıcı bir şeye rastladınız mı? Kadıların kadısının eli bir muganninin eliyle halifenin huzuruna girer ve onlarla birlikte otururlar.” dedi. Bir müddet sonra, İshâk Memun'dan cuma günleri siyah giymesini ve halifenin mahfilinde namaz kılmak istedi. Memun gülerek ona: “İshâk, bütün bunlara hayır. Bu meseleyi senden yüz bin dirhemle satın alıyorum” dedi ve ona yüz bin dirhem verilmesini söyledi.

Muganniler, Vasık'ın meclisinde udlarıyla birlikte bulunurlardı. Yalnızca İshâk hariç. O yalnızca içmek ve arkadaşlık etmek için gelirdi. Halife kendisinden bir şeyler okunmasını istediğinde ona bir ud getirilmesini emrederdi. Okuyup bitirince de bir sonraki isteğine kadar elinden aldırır. [121] Vasık da onu yüceltmek için kendisine ismiyle hitap etmek yerine daha çok lakabıyla hitap ederdi. İshâk okumaya başladığında Vasık elindeki kadehi bırakır, o da şarkının beytlerinden bir kısmını okur ve udu elinden bırakırdı.

Birgün İshâk el-Mevsîlî, Muhammed b. Raşit el-Hilâf'ın evine girerek: “sana bir konuda işim düştü.” dedi. O da: “söyle, Allâh neyi dilerse” diye yanıtladı. O: “beni evinde bırak ve İbrahim b. Mehdî'ye git. O seni görünce mutlu olacak böylece onunla birkaç kadeh içeceksin. Sonra ona: “efendim, eserlerinizden biri olan (ذهب من الدنيا وقد ذهب مني) diye başlayan eserin hakkında bir şey sormak istiyorum de ve şarkıyı okurken ذهب de ki (ث) yü uzatılıp ذهبوا şeklinde okunmalı, zira eğer ت'yi kısa okursak beste kesintiye uğramaktadır. Şayet uzatırsak da kötü bir ifade olacaktır.” diye sor” dedi. İbn Raşit de İshâk'a: “Ey ebâ Muhammed, İbrahim'le nasıl bu şekilde muhatap olayım?” dedi. İshâk: “işte sana bunun için ihtiyacım var. Senden bunu yapmanı rica ediyorum ama yine de sen bilirsin.” dedi. Muhammed b. Raşit de: “bunu senin hatırın için yapacağım” dedi. Sonra İbrahim'e gitti ve şarkıdan bahis açılıncaya kadar bir müddet yanında oturdu ve sonra Raşit, İshâk'ın kendisine söylediklerini ona sordu. O anda İbrahim'in rengi değişti, bozuldu ve: “Ey Muhammed, bu senin sözün değil el-cer Makânî b. ... nın lafı olmalı. Ona benim “siz bunu sanat için yapıyorsunuz. Biz ise onu oyun ve eğlence diye yapıyoruz.” dediğimi ilet.” dedi. İbn Râşit izin istedi ve olan biteni anlatmak için İshâk'ın yanına döndü.

Acîf İbn Anbese şunu rivayet etmiştir: “Müminlerin emiri Mutasım ile birlikteydim. Yanında da İshâk el-Mevsîlî vardı ve şarkı okuyordu”

قُلْ لِمَنْ صَدَّ عَاتِبَا وَنَأَى عَنْكَ جَانِبَا
قَدْ بَلَغْتَ الَّذِي أُرِدَ ... تَ وَإِنْ كُنْتَ لَاعِبَا

“Sana sitem ederek sana sınır koyup uzak durana de ki!

İsteddiğini bir oyun oynayarak elde ettin”

El-Mutasım ona bunu üç defa okumasını emretti o da bununla birlikte üç defa içti. İbrahim b. el-Mehdî: “bu parça çok hoşuma gitti ey müminlerin emiri onu öğrenebilir miyim?” diye sordu. O da: “evet, öğrenebilirsiniz” dedi ve Muhârik, Aluviyye, Amr b. Bâne, Muhammed b. el-Haris b. Beşhîr ve diğer mugannilerden oluşan bir grup bir araya geldi. El-Mutasım da bunun üzerine İshâk'a eseri onlara tam olarak öğreninceye kadar okumasını söyledi. Acîf: “onlara eseri elli defa okuduğunu saydım. Onlar eseri öğrendiklerini düşünüyorlar ama eserdeki detayların çok fazla olmasından dolayı bir türlü öğrenemiyorlardı. Bunun üzerine İbn Beşhîr: “O şeytandan kim bir şey alabilir ki?” dedi.

Ahmed el-Mekkî, babasının kendisine şunları anlattığını söyledi ve: “Muganniler İshâk ile bir araya geliyorlardı. Kelim’in sesi İshâk’ın sesinden daha güzeldi. Onun sesinden başka hiçbir noksanı yoktu ve kendisine bu noksandan ötürü yükleniyorlardı. O ise onları yenip, onlardan üstün olduğunu gösterene kadar; sempatiklikliği, zekâsı ve bilgisiyle onlarla mücadele ederdi. Kendi sesine uygun olsun diye, kadın sesine benzer bir sesle okumayı ilk kendisi ortaya çıkarmıştı ki, şaşılabilecek şeyler görülmeye başlamıştı. Onun ses tellerinde bir problem vardı.” dedi.

[122] Ebu’l-Anbes b. Haldûn: “kadınların sesine benzer bir sesle şarkı okuyan ilk kişi İshâk’tı. Ses tellerindeki uyumsuzluğu saklayabilmek adına kimseye hissettirmeden zekasını da kullanarak bir hileyle bu yola başvurmuştu. Kadın sesinin bazı özelliklerini kullanarak kendi sesinin kulağa daha da hoş gelmesini sağladı.” dedi.

Cahza, el-Hâşimi’den rivayet ederek şöyle söylemiştir: “Muganniler İshâk olmadan toplandıklarında, gelişigüzel bir şeyler okurlardı. İshâk geldinse ise bir ciddiyet ortaya çıkardı.”

İshâk şöyle anlatır: “Muganniler, beni küçüklüğümden beri beni kıskanırlardı. Babam vefat ettiğinde bu eseri yaptım ve bu eser onun vefatından sonra yaptığım ilk eserdir.” dedi.

أَمِنْ آلِ لَيْلَى عَرَفْتَ الطُّولَا بِذِي حُرُضٍ مَاتَلَاتٍ مُثُولَا

Reşit’e: “bu babasının eserleridir, kendisine aitmiş gibi gösteriyor.” dediler. Reşit de bu durumu bana sordu. Ben de: “onlar için bunun gibi ve bundan daha güzel yüz parça daha yapacağım” dedim. Reşit de: “el-Ahdal’ın şu şiirini de yap” dedi.

أَعَاذَلْتِي الْيَوْمَ وَيَحْكُمَا مَهَلَا وَكُفَّا الْأَذَى عَنِّي وَلَا تُكْثِرَا الْعَذَلَا
دَعَانِي تَجِدْ كَفِّي بِمَالِي فَإِنِّي سَأُصْبِحُ لَا أَسْطِيعُ جُوداً وَلَا بُخْلَا

“Bana bugün sitem eden ve nereye bu gidiş durun! Diyenler artık beni rahat bırakın ve sitem de etmeyin.

Beni bırakın, avucumu parada görürsünüz, zira ben ne cömert ne de cimri olacağım.”

Bana emrettiği gibi bunu yaptım. Bunu ve ondan sonrakileri duyunca boyun eğdiler ve Reşit’in kalbindeki bana olan şüphe böylece kalkmış oldu.”

Bir gün Afîyetü b. Şebîb, Zerzur’a: “Niye İshâk’a bu kadar boyun eğiyorsunuz? Zira hepinizin sesi onun sesinden daha güzeldir. Yaptığınız eserlerde de herhangi bir kusur yok.” dedi. Zerzur da ona: “Böyle söyleme. Yemin ederim ki bizi onunla birlikteyken görseydin bize acır ve bizim onun yanında kurşunun ateşte eridiği gibi eridiğimizi görürdün.” diye cevap verdi.

Kitâbu’l Eġânî’nin sahibi şöyle aktarmıştır: “Bazı kitaplarda, kendisinin İbn Musab olduğunu düşündüğüm Muhammed b. el-hasen, İshâk el-Mevsilî hakkında bahsederek şunları nakletti: “onun sanatının temeli çok sağlam, nağmelerinin dizilimi hayret verici derecede ölçülere uygundu. O bütün ikalarda tasarruf sahibiydi. Hangi ikada bir eser okumak istiyorsa, o dizinin kuvvetli sesiyle başlardı. Böylece eskilerin aksine bir tavır takınırdı.

Kudemanın yolunu izler, onların metodlarını kullanır, öncekilerin ortaya koyduklarının üzerine bir şeyler inşa eder ve böylelikle sağlam, kuvvetli bir sanat ortaya koyardı. Tiz perdelerdeki sesleri latif bir şekilde kullanabilmesi, böylelikle bağırarak yerine kulağa daha hoş gelecek ona uygun bir nağme tertip edebiliyor olması, sesinin doğal güzelliğindendi.

Yaptığı eserlerin çoğunda, esere en tiz bölgeden başlama metodunu benimsemiştir. Muganniler de kendisine, sokulmuş anlamına gelen “el-melsu” lakabını takmışlardır. Sonra başladığı tiz nağmelerden yavaş yavaş aşağıdaki daha pest seslere gelinceye kademe kademe inmekteydi. Sonra tekrar bu yaptığının aynısını yaparak tizlerden, pestlere, pestlerden de tekrar tizlere çıkardı. Bu yaptığı da mûsikîde en yüksek mertebedir ve bu sanatın zirvesidir.

Yahya b. Ali b. Yahya, İshâk hakkındaki bilgileri bir araya getirdiği kitabında şunu söylemiştir: “İshâk kendi döneminin en bilgilisi ve bu sanatın bütün dallarında en usta olanıydı. Ud ve diğer pek çok enstrümanı çağdaşları arasında en iyi icra eden ve eser besteleyenlerinin de en mükemmeliydi. Kendinden önce gelen mûsikîşinaslara benzemeye çalıştı ve onların bazı eserlerine de eklemelerde bulundu. İbn Süreyc ve Ma’bed’e karşı bir görüşe sahip olup onlardan da hakkını alabilmişti. İbrahim el-Mehdî kendisiyle sanat anlamında bir yarış içindeydi ama kendisini yakalayamadı. İshâk’tan sonra da onun gibi biri gelmedi.”

[123] İshâk’ın gözlerinde bozukluk vardı. Bunun nedeni şuydu: “Reşit’in (övecüsü) İbrahim b. Ebi Seleme, Reşit’in huzurunda İshâk’la bir şarkı konusunda bir tartışmaya girmişti. İshâk da ona karşılık verdi, sövdü ve hakaret dolu pek çok söz söyledi. İbrahim çıkıp yolunu kesti. Onun yanından geçerken kafasına ucu demir bir tokmakla vurdu. İşte bu da onun görmesinin azalmasına yol açtı. Olay Reşit’e ulaşınca Reşit, İbrahim’in huzuruna alınmasını yasakdı ve kendisinden, ancak İshâk ondan razı olup affedince razı olmayacağını söyledi. Daha sonra İshâk onu affedince Reşit onu tekrar kabul etti.”

İshâk anlatarak şöyle dedi: “Cafer b. Yahya gibisini hiç görmedim. Kendisi hem yiğit hem zarif, edepli, güzel bir okuyucu ve ritm ustasıdır. Yiğitlik ve ahlak sanatının en güzel yanlarını üzerinde taşımaktadır. Bir gün müminlerin emiri Reşit’in kapısına geldim. Kendisinin uykuda olduğu söylendi. Ben de ayrıldım ve yolda Cafer b. Yahya ile karşılaştım. Bana: “durumlar nedir?” diye sordu. Ben de: “müminlerin emiri uyukuda” dedim. Bana: “olduğun yerde kal” dedi ve kendisi de müminlerin emiri’nin evine doğru yol aldı. Kendisini görevlisi karşılayıp halifenin uykuda olduğunu söyledi. Bana döndü ve: “müminlerin emiri uyuyor, hadi eve gidelim ve karşılıklı şarkılar okuyalım, vaktimizi bu şekilde değerlendirelim.” dedi. Evet dedim ve onun evine gittik. Hırkalarımızı çıkartıp sofrayı kurdurdu ve yemek yedik. Sonra cariyelerin gelmesini emredip, tedirgin olmalarına lüzum olmadığını söyledi. İçecekler konulunca ipek bir uzun gömlek getirilmesini istedi ve giydi, koku istedi ve onu sürdü. Benim için de aynılarını istedi ve sonra karşılıklı olarak şarkılar okumaya başladık. Ardından kapıcısını yanına çağırıp halifenin elçisi bile gelse kendisinin meşgul olduğunu söylemesini ve içeriye kimsenin alınmamasını emretti. Bu konuda titiz davranmasını ve diğer bütün kapıcı ve hizmetçilere bunu tembih etmesini, yalnızca Abdülmelik gelirse kendisine izin vermelerini istedi. O, boş zamanlarını onunla sohbet ederek ve şakalaşarak geçirdiği biriydi. Sonra eğlencemize başladık. Çok haz aldığım bu sohbet bir süre devam ettikten sonra birden perde kalkınca kapıcının, Cafer bin Yahya’nın arkadaşı yerine yanlışlıkla Abdülmelik b. Salih el-Haşimi’yi içeri aldığını gördük. Abdülmelik b. Salih el-Haşimi değerli biri olup, müminlerin emiri ile arkadaşlık yapmaktan imtina eden biriydi. Halife bu kişinin kendisiyle birlikte bir araya gelip bir şeyler içmesini çok istemiş ama bunu yapmaktan geri durmuştu. Onun geldiğini görünce birbirimize baktık. Cafer de kızgınlığından çatlayacak gibi olmuştu. Adam da durumu hissedip bize doğru geldi, bizim bulunduğumuz bölüme varınca sarığını ve cübbesini çıkararak bir yere koydu ve “bize bir şeyler ikram edin” dedi. Cafer de öfkesi ve kızgınlığı had safhada iken, kendisine bir sofra kurulmasını emretti. Yemeğini yedi, içecek istedi ve içti sonra bulunduğumuz yere gelip her ne yapıyorsanız benimle de paylaşın dedi. Cafer de “gel” dedi ve kendisine ipek bir elbise ve koku getirilmesini emretti. O da giyindi ve kokudan sürdü. Sonra kaplar dolusu içecek istedi ve çokça içti. Sonra şarkı söylemeye başladı ve ikimizden de daha iyiydi. Cafer’in öfkesi geçince, Abdülmelik’e döndü ve: “neye ihtiyacın varsa söyle?” o da: “burası bir şey istenilecek yer değildir.” dedi. Cafer de ısrarla: “söyleyeceksin” dedi. Kendisi de ona: “Müminlerin emiri bana alınmıştı. Senden ona benden razı olmasını söylemeni isterim.” dedi. Cafer: “Müminlerin emiri senden razı olacağını bil ve ihtiyaçlarını bana söyle” dedi. Abdülmelik: “benim ihtiyacım budur” dedi. Cafer: “sana söylediğim gibi, ihtiyaçlarını söyle” dedi. O da: “yükü bir borcum var” dedi. Cafer: “eğer almak istersen şu dört milyon dirhemi şimdi evimden alabilirsin. [124] Benim sana bunu vermeme engel olacak tek şey, benim gibi birinin senin gibi değerli birinin seviyesine ulaşamayacak olmasıdır. Yarın müminlerin emirinden bu parayı alana kadar buna kefilim dedi ve başka ne istersin?” diye sordu. Abdülmelik: “Müminlerin emiriyle konuşup benim oğlumun adını da ona verir misin?” dedi. Cafer: “Müminlerin emiri ona Mısır’ı ve bununla birlikte, mihrî iki

İBRAHİM b. el-MEHDÎ

İbrahim b. el-Mehdî, Abbasi halifelerinden ikinci Ebî Cafer el-Mansur'un torunudur. İbrahim, bu işi meslek haline getirmiş mûsikîşinaslardan biri değildi. Ancak tarihte, mûsikîyi çok seven ve son derece etkileyici güzel sese sahibi olan bir emir olarak iz bırakmıştır. Bağdat sokaklarında halkın dilinde dolaşan atasözlerinde:

milyon muhterem kızını da ona eş olarak verecek” dedi. İshâk: “içimden dedim ki Cafer sarhoş oldu.” Sabah olunca Reşit'in evine gitmeye gücüm kalmamıştı. Gidince de Cafer b. Yahya'nın ise erkenden oraya gittiğini, evin çok gürültülü olduğunu, kadı Ebû Yusuf ve diğer erkân'ın; Cafer b. Yahya'yı, Abdülmelik b. Salih'i ve oğlunu çağırdığını ve birlikte Reşit'in huzuruna getirildiklerini gördüm. Cafer b. Yahya oradan çıkınca ona olayı sordu. O da bana: “erkenden müminlerin emirinin yanına gittim. Dün aramızdaki olanları, Abdülmelik'in gelişini ve yaptıklarını harfî harfine ona anlatınca o da bunu şaşkınlıkla karşılayıp mutlu oldu. Sonra Abdülmelik'e müminlerin emiri adına bazı şeylere kefil olduğumu söyledim. O da “nedir onlar?” diye sordu. Ben de anlattım. O da: “kendisine kefil olduğu her şeyi yerine getirmemi istedi. Sonra Abdülmelik ve oğlunun huzuruna çıkarılmasını ve bütün isteklerinin karşılanmasını emretti” Dedi.

Yezîd b. Muhammed el-Mihlebî şunu anlattı: “Vasık'ın yanında idi. Şeci adında şarkıcı bir cariyesi kendisine İshâk'ın öğrettiği bir parçayı İshâk'ın okuyuş tarzıyla okuyordu.

الطُّلُولُ الدَّوَّارِسُ فَارَقَتْهَا الْأَوَانِسُ
أَوْحَشَتْ بَعْدَ أَهْلِهَا فَهِيَ قَفْرٌ بَسَائِسُ

Vasık, Muhârik ve Alaviyye'ye hitaben: “yemin ederim ki Ma'bed yaşasaydı bu eserde İshâk'ın tozu bile olamazdı.” dedi. Onlar da istemeyerek: “güzel” dediler. Vasık sinirlendi ve: “işte sizde onunla ilgili yalnızca bu (kıskançlık) var” dedi. Sonra Muhammed b. el-Mekkî'ye yöneldi ve: “bu iki ahmağı bırak” dedi. Bu eserin ilk beyiti dört kelimedir. Et-tulûl الطُّلُول bir kelime, ed-davâris الدَّوَّارِس de bir kelime, فَارَقَتْهَا farakathâ bir kelime, الْأَوَانِس el-evânisu de bir kelimedir. İshâk'ın, bu dört kelimeyi okuyucunun tasarrufuna bırakıp, kullanmadığı herhangi bir sanat kaldı mı? O, beyite neşitle başladı, ardından basit'le devam ederken nağmeleri dalgalandırarak ve sesini de kısarak tizlere çıktı ve pestlere indi. Bütün bunları dört kelimeye sığdırdı. Sen bunu öncekilerin veya sonrakilerin hangisinin böyle bir şey yapabildiğini duydun?” dedi. O da: “doğru söylediniz ey müminlerin emiri, İshâk kendinden öncekilerin ilmine ulaştı, kendinden sonrakilerin ilmini ise geçti.” Dedi.

İshâk, Mütevekkil'in hilafetinin ilk yıllarında Bağdat'ta vefat etmiştir. Ölüm haberiyle ilgili olarak: “Babasının bir bağırsak rahatsızlığı hastalığından dolayı çektiği ızdırapları gördüğü için Allâh'a onu bu hastalıkla imtihan etmemesi için dua ettiği” rivayet edilir. Rüyasında kendisine duanın kabul edildiğini ancak ölümünün onun zıddıyla olacağını söyleyen birini gördü. 235 yılı ramazanında Zereb hastalığına (bir tür mide hastalığı) yakalandı. Oruç tutabildiği her gün için yüz dirhem sadaka verirdi. Daha sonra zayıflayıp oruç tutamayacak duruma geldi ve ramazan ayında vefat etti.

İshâk'ın ölüm haberi Mütevekkil'e ulaştığında bu ona çok ağır geldi, son derece üzüldü ve “Mülkün güzelliği ve yüceliğinden büyük bir parça eksildi” dedi. Sonra kendisine Ahmed b. İsa b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Talib'in ölümü haberi verildiğinde: “durumlar eşleşti. Fetih Ahmet'in vefatıyla gerçekleşti. Kötü haberin bana İshâk'la gelecek olmasını düşünmezdim. Bunun için Allâh'a hamdolsun” dedi.

“ne İslam’dan önce ne de sonra, İbrahim b. el-Mehdî’nin ve kız kardeşi Aliyye’nin sesinden daha güzel bir ses işitilmemiştir.” Şeklindeki ifadeye Kitâbu’l Egânî’nin birçok yerinde rastlamaktayız.

Mûsikîye ve mûsikîşanaslara olan sevgisinden dolayı, dindarlar ve din adamları ona çok fazla yüklenerek, kendisine sitem ve eleştiri yöneltmekten geri durmadılar. Bir keresinde Beşâr b. Bürd onu şu anlamı taşıyan bir şiirle hicvetmiştir: “Ey Araplar, hilafetiniz kayboldu. Peygamber’in halifesini ud ve zurnalar arasında arayın.”¹⁶¹

İbrahim b. el-Mehdî, bazen cimri davranır, bazen de çok fazla saçıp dağıtırdı. Önde gelen sanat adamlarına haset etmesiyle bilinirdi. Her kim bir başarı elde etse onu kıskanırdı. Kendisinin, halktan biri mi yoksa emirlerden bir emir mi olduğu bilinemezdi. Zira o müthiş bir muganni idi. Kullandığı mûsikî aletinin perdesinden okuyabileceğini, sonra tiz seslerle devam edip, ardından kalın teldeki perdelerle bunu sürdürüp sonra da pest seslere geçebileceğini iddia ederdi.

Kitâbu’l Egânî’de şöyle aktarılmaktadır: “Muhammed b. Musa el-Muneccim şöyle diyordu: “İbrahim b. el-Mehdî, halifelerin meclisinde bir şeyler okumaya başladığında, sarayda bulunan hizmetçiler, köleler, zanaatkarlar, küçük büyük herkes elindeki işi bırakır, sesi daha iyi duyup, nefesini keserek hiçbir şey kaçırmadan mest olabileceği bir yere geçerdi. Okuması sona erip bir başkası okumaya başlayınca herkes kendi işlerine döner, ona kulak vermezlerdi. Seninin

¹⁶¹ [125] Beşâr İbn Bered bunu İbrahim b. el-Mehdî için değil; Mehdi’nin veziri olan Yakup b. Davut hakkında söylememiştir. Şiir de şudur:

بنی أمية هبوا طال نومكم	إن الخليفة يعقوب بن داود
ضاعت خلافتكم يا قوم فالتمسوا	خليفة الله بين الناي والعود

“Ey Ümeyyeoğulları uykunuz çok uzadı, halife de Yakup b. Davut’tur.

Ey halk hilafetinin zayı oldu, Allâh’ın halifesi tulum ve udlar arasında arayın”

(Kitabu’l-Egânî, üçüncü cüz s. 67,68, Beşşâr b. Bürd)

güzelliğiyle muhteşem sesiyle kaba tabiatlı sıradan insanları bile büyüleyip cezbederek coşturabilmesinden daha büyük bir delil olabilir mi?”

Kitabu Egânî'nin yazarı, mitolojide Orphee'ye nisbet edilen bu olağanüstü hadiseyi İbrahim'e nispet etmiş ve şunları söylemiştir: *“halifenin bahçesinde bulunan aslan ve kaplanlar, İbrahim'i duyduklarında boyunlarını uzatıp kafeslerindeki sese en yakın parmaklığın yanına [126] yaklaşp başlarını o parmaklıklara dayayarak İbrahim'in okuyuşunu dinlerlerdi. Okuması bitince de kafeslerinin diğer köşesine geri dönerlerdi.”*

İbrahim aynı zamanda en iyi enstrüman icracılarından. Kitabu'l-Egânî'nin yazarı: *“o insanların arasında şarkı okumayı, teli (enstrüman icra etmeyi) ve ika'yı en iyi bilenlerindendi.”* şeklinde bahsetmektedir. Tarihi bir şahsiyet olarak onun gerçek değerini, kendisiyle İshâk el-Mevsılî arasında gerçekleşen şu rekabet dolu tartışmalarda görmekteyiz. Bu tartışmalar iki farklı yol (mezhep) oluşmasına sebep olmuştur: Klasik mûsikî kurallarına muhalif olan herkesin suçlu olduğunu düşünen *“Geleneksel okul”* ve selefî miras bıraktığı en kutsal mûsikî kurallarını amaçları doğrultusunda kullanan *“modern okul”*.

İbrahim çoğu zaman eski eserleri hafife alıp alaycı ifadelerde bulunarak: *“ben bir meliğim ve de bir melikin oğluyum. Kendime hoş geldiği müddetçe istediğim biçimde şarkı okurum.”* derdi.

Arkadaşlarından biri onu Ma'bed'in bir eserini okurken işitti ve kıskanarak: *“Ma'bed'i kendi şarkısını böyle okuduğunu hiç duymamıştım”* dedi. İbrahim de ona: *“evet dostum doğru söyledin. Bu eserdeki zor noktaları biraz kolaylaştırdım. Ma'bed benden çok daha becerikliyd, onun yapabildiklerinin yarısı bile bende yok”* diyerek cevap verdi.

Kitâbu'l Egânî'nin yazarı, öncekilerin yaptıkları eserlere hürmet göstermeyen ve onların ortaya koyduklarıyla alay eden bu yenilikçi topluluğu son derece kınamaktadır. Dokuzuncu cildinde *“halifelerin kadın ve erkek çocuklarının sanatı”* başlığı altında şunları söylemektedir:

Onları bu yola, basit mûsikî ile uğraşan ve yapmayı beceremedikleri kendilerine zor gelen ağır vezinlerden oluşan eserleri de (yani büyük ve ağır

usullerden oluşan eserler) kötöleyen mûsikînin işe yaramaz acemîleri sevketti. Bu cahilleri, mûsikîyi öğrenmek için çok fazla zaman ve çaba sarfetmek istemeyenler de takip etmişlerdir. İşte bu durum, bu asırdaki sanatta görülen değişimin asıl nedeni ve bu sanatın kadim üstadların unutulmasının sebebidir.

Hoca, icra tavrını değiştirdiği zaman talebesi de ona uyar ve bu şekilde devam eder, giderdi. Bu değişmekte olan tavırların ancak dokuz farklı evresine¹⁶² kadar ulaşılabilirdi. Böylelikle eski ustaların icra şekilleri unutulduğu için ilk halindeki şekilde icrası mümkün değildi.

Gelenek karşıtı olanlardan bir grup da Muhârik'in talebeleri olan Hamdûn b. İsmail oğulları¹⁶³ ve Vasik Billah'ın yanında bulunan seçkin bir muganniye olan Zürriyât'tır. Bu hocadan eğitim alan hiçkimseye aldığı eğitim Allâh tarafından bir fayda sağlamamıştır. Hem pratik hem de teorik olarak eski sanata saygı duyup, yenilikçilere de karşı çıkan; Ureyb ve onun okulunda yetişen muganniye kadınlar, İbn Zerzûr, Bezel ve onun talebeleri ve el-Berâmeke'nin cariyeleri gibileri de vardır. Ancak, zaman bu iki ayrı gurubu bile silip yok etmiştir. Bu muhafazakâr ve yenilikçi gruplar [127] adeta bir gecede ortadan yok olmuşlardır ve bu iki büyük ekolden bize yalnızca birkaç kitap kalmıştır. Onların kavgaları, sanat tarihinin evrelerinden büyük bir devrin kaybolup gitmesine sebep olmuştur.

İbrahim ve İshâk arasındaki özel bir tartışma noktası da makamlar ve türler hakkındaydı.¹⁶⁴ İbrahim'in الطريقة الاولى olarak isimlendirdiğini İshâk, tam tersi bir ifadeyle الطريقة الثانية olarak isimlendirmektedir. Çevrelerindeki insanlar da bundan hiçbir şey anlayamıyorlardı. Bir keresinde Amr b. Bâne onlara: “ sizlerin üst seviyede birer musikişinas olduğumu biliyorum lakin şarkılarınız da aynı sözleriniz gibi, onlardan da tek bir kelime bile anlamıyorum.” demiştir.

¹⁶² [126] Kitâbu'l Egânî'de yalnızca beş katman olarak geçmektedir.

¹⁶³ Metinde “La famille de Handounb; İsmail” olarak hatalı bir şekilde geçmektedir. Doğrusu yukarıda yazdığımız şekildedir.

¹⁶⁴ [127] O tartışmadan maksat eserin Fransızcası'nda geçtiği gibi makam ve türlerle ilgili meselelerde olmayıp, ikalarla ilgili hususlardadır. Doğrusu, İbrahim b. el-Mehdî sakîl-i evveli ve onun hafifini, sakîl-i sani ve onun hafifi olarak, tam tersi olan sakîl-i sani ve hafifini de sakîl-i evvel ve onun hafifi olarak adlandırır. (Kitâbu'l Egânî 9. Cilt s. 46)

İbrahim bir gün İshâk'a yolladığı bir mektupta: "Bu kadar eşeğin içinde aramızda kim hüküm verecek?" diyerek yazmıştı.

İshak el-Mevsilî, İbrahim ibnu'l-Mehdî'yi zorlayacak ve çıkmaza sokacak şeyleri çokça yapardı. O gün Akîd Halife Mansur'un huzurunda ud ve ritm eşliğinde şarkı okuyordu. Halife, İbrahim b. el-Mehdî'ye bu şarkı hakkındaki düşüncesini sordu. O da: "*ne okuyuşta ne de saz icrasında bir eksiklik yok*" dedi. İshâk el-Mevsilî de orada bulunmaktaydı ve Akîd'e: "*bu eserin usulü nedir?*" diye sordu. O da: "*Remel*" diye cevap verdi. İshâk ritm çalan kişiye: "*hangi usulü vuruyorsun?*" diye sordu. o da: "*el-hezc es-sakîl*" diye yanıtladı. Bunun üzerine İshâk: "*ey müminlerin emiri, okuyan kişi ile enstrüman çalan kişi farklı usullerde icra ediyorlar. Buna ben ne diyebilirim ki?*" demiştir.

Bundan da anlaşılıyor ki, bu iki zıt kişi bütün ömürlerini ne türlerle ne makamlarla ve ne de mûsikî cümlelerinin ayrımı ile ilgili kurallarda ittifak edemeyerek, çekişme ve tartışmayla geçirmişlerdir.

İbrahim b. el-Mehdî, miladi 839 yılının Ağustos ayında (224 hicri) vefat etmiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ İbrahim İbnü'l-Mehdî

(Kitâbu'l Egânî'den alıntı)

Künyesi Ebâ İshâk'tır. Annesi bir cariye olan Şekle'dir. Babası Şah Efrend diye bilinen "el-Mizyâr"ın arkadaşlarından biriydi. O öldürülünce kızı Şekle, Mansur'a esir düşmüştü. O da onu oğlunun annesi Mihyat'a verdi. Mihyat onu himaye etti ve yetişip belâgat öğrenmesi için Taif'e gönderdi. [128] Büyüdüğünde de geri aldı. El-Mehdî onu görünce beğendi. Mihyat'a başka cariyeler vererek onu kendisi için istedi ve İbrahim böylelikle ondan doğdu.

İbrahim önceleri şarkı okuduğunu gizliyor, bu şekilde ön plana çıkmaktan sakınıyordu. Yalnızca Reşit'le ya da ondan sonra gelen devlet adamlarıyla başbaşayken şarkı okuyordu. Memun ona eman verdiğinde o da artık huzurda şarkı okumaya, alenen içki içmeye ve hatta huzurdan mugannilerle birlikte sarhoş bir halde çıkmaya başlamıştır. Bu şekilde davranmasının nedeni onlara kendisinin hilafette gözü olmadığını Memun'a hissettirmek olduğu söylenir. Sanki boynundan hilafetin tasmağını çıkarmış ve sırrını ortaya koymuş gibi yapıp, hilafete uygun olmadığını göstermek istemiştir.

İbrahim; akıllı, anlayışlı, edepli, şair, şiir ve arap hikayelerini rivayet eden, fasih bir hatip olan güzel özellikleri haiz biriydi. Halifelerin neslinden erkek olsun kadın olsun mûsikî ile şöret bulan ilk kişi oydu. İshâk el-Mevsilî, her ne kadar aralarında rekabet ve tartışma olsa da şöyle derdi: "Abbas b. Abdulmuttalip'in; Abdulah b. Abbas'tan sonra İbrahim el-Mehdî'den daha faziletli bir evladı olmamıştır." Ona: "şarkıcılığıyla ön plana çıkıyor olmasına rağmen mi?" diye sordular. O da: "üstünlüğü zaten bununla etmemiş miydi?" diye cevap vermiştir.

İbrahim; nağmeleri, enstrüman icrasını, ikaları ve onları esere oturtmayı en iyi bilenlerden ve sesi en güzel olanlardan biriydi. Özellikle ses güzelliği konusunda sayılı kimselerdendi. Abbasi devletinde diğer sayılabilecek önde gelen isimler ise; İbn Câmî, Ömer b. Ebî'l-Kinât, İbrahim b. el-Mehdî,

Muhârik idi. İbrahim geleneksel mûsikîyi sanatında çok fazla kullanmamıştır. Pekçok şarkının melodisini daha kolay okunabilmesi için son derece eksiltmiştir. Buna karşı tepki aldığında da: “ben bir melîğim ve bir Melik’in de oğluyum. Hoşuma gittiği şekilde istediğim gibi okurum.” diye karşılık vermiştir.

Klasik mûsikîyi ilk bozan ve insanlara bu şekil değiştirmeler konusunda yolu açan ve cesaret veren ilk kişi o olmuştur.

İnsanlar da o dönemde; iki gruba ayrılmışlardır. İlki, İshâk ve arkadaşlarının yolunu takip ederek klasik mûsikînin değiştirilmesine karşı çıkanlar ve buna cesaret ederek değiştirmeye çalışanları ayıplayanlardır. İkincisi ise; İbrahim b. el-Mehdî ve onunla birlikte olanlar. Örnek olarak onlar, Muhârik, Şâriye, Rîk ve bunların takipçileridir.

Ortaya koymak istedikleri bu yeni yolda, eserlerin kendi istedikleri şekilde kolay olanlarını alıp, zor ve ağır usullü olanlarını ise kötü bulan kişiler de kendilerine destekçi olmuşlardır. Bu değişim yaklaşık beş nesil boyunca devam etmiştir. İçinde bulunduğumuz dönemdeki insanlara eski geleneksek mûsikîden bu yönünden herhangi bir eser ulaşmamıştır. Özellikle de bu türü bozanlar Hamdun b. İsmail oğulları ve onları hocası Muhâriktir. Allâh ondan alan hiçkimseye aldığı hayrını buldurmamıştır. Vasîk’ın döneminde yaşamış olan ve şarkıları istediği gibi değiştirmekte olan Züriyat, Şâriye ve Rîk’in cariyeleri. Onlara karşı geleneği savunanlar ise; Ureyb, cariyeleri ve okulunda yetiştirdiği öğrencileri, Kasım b. Zerûr, oğlu, Bezel el Kübrâ ve talebeleri, Berâmika’nın cariyeleri, Haşimoğulları, Yahya b. Muâz oğulları, Rebîa oğulları ve grubu ve bunların yolunda giderek geleneğe sıkıca sarılıp, onu olduğu gibi aktarmaya çalışanlar olmuştur. Umulur ki o kadim geleneği devam ettirecek olanlar az da olsa kalmıştır. Bu zamanımıza ise ne yenilikçi ne de gelenekçi ulaşamamış, hepsi kaybolup gitmiştir.

[129] İbrahim b. el- Mehdî’nin meşhur eserlerinden biri de şudur:

هَلْ تَطْمِسُونَ مِنَ السَّمَاءِ نُجُومَهَا	بَأَكْفَكُمْ أَمْ تَسْتَرُونَ هَالَهَا
أَوْ تَدْفَعُونَ مَقَالَةً مِنْ رَبِّكُمْ	جَبْرِيلُ بَلَّغَهَا النَّبِيَّ فَقَالَهَا
طَرَفَتْكَ زَائِرَةٌ فَحَيَّ خَيَالَهَا	زَهْرَاءُ تَخْلُطُ بِالْدَّلَالِ جَمَالَهَا

“Gökteki yıldızları mı örtüyorsunuz avuçlarımızla, hilali de mi gizliyorsunuz?

Rabbinizden bir emri mi reddediyorsunuz, Cibril vasıyasıyla peygambere ulaşan

Seni ziyaret edenin gölgesini iyi karşıla, güzelliği nazla karışmış çiçek misali.”

İbrahim, şarkı okumayı son derece önemseyen, koruyan ve bu mûsikîde yarışmayı çok seven biriydi. Yaptığı eserler gayet naifti. Herhangi bir problem görülürse kendisine yöneltilmesin diye bir eser yaptığında Şâriye’ye ve Rîk’a atfederdi. Bu nedenle eserlerinin çok olmasına rağmen insanlar az nezdinde az olarak bilinmiştir. Bu konu hakkında kendisine sorulduğunda o da: “ben bunu bir iş olarak değil, zevk için yapıyorum. Kendime şarkı okurum, insanlar için değil ve böylece dilediğimi yaparım.” demiştir.

Sesinin güzelliği bütün o ayıplarını örtüyordu. İnsanlar da: “ne cahiliye ne de İslam devrinde İbrahim b. el-Mehdî ile kız kardeşi Aliye’den daha güzel şarkı söyleyen bir iki kardeş daha görmemiştir.” derlerdi.

İbrahim, sürekli İshâk el-Mevsîlî ile tartışma içindeydi. Her zaman da ona yenilirdi. İshâk da çok defa onun ayıplarını ortaya çıkartır ve açıklarını, hatalarını, aczini, eski eserleri icra edememesini, hemen gözü önünde olan hatayı görmemesini açığa çıkartarak onu alt ederdi. İshâk’ın farklı görüşte olduğu

konulardan biri de iki sakîli ve hafiflerini, tam tersine bir ifadeyle, es-sakîl evvel ve hafifi'nin es-sakîl-i sani ve hafifi olarak, Es-Sakîl-i sani ve hafifini de Es-sakîl-i Hafif'i okarak adlandırmasıdır. Aralarında bu konuda insanlar huzurunda pekçok tartışma, münazara, mektuplaşma, sözlü atışma yaşanmıştır. Bu kişiler içinde onlar arasında hakemlik yapabilecek kimse de bulunmamaktaydı. Bir keresinde İshâk İbrahim'e: "ikimizin arasında bu konuda diğer insanlar, hayvanlar mesabesindedir." demiştir. İbrahim b. el-Mehdî'nin sözleri terkedilmiş ve kaybolmuştur. İnsanlar da İshâk'ın yolundan gitmişlerdir. Çünkü o aralarındaki en meşhur ve bilgili olanıydı. İshâk da pekçok konuya açıklık getirmiştir. Örneğin; Sakîl-i Evvel iki şekle ayrılmaktadır. Birincisi "tam Sakîl-i Evvel", ikincisi de sakîl-i evvelin orta derecesinde olan "evsat sakîl-i evvel"dir. Bunların hepsi de genişliği ve oturumu bakımlarından aynı usuldür. Sakîl-i Sani'ye gelince ise yukarıda anlatılanlar onun için geçerli değildir. Sakîl-i evvel'in içine haricen bir şeyler eklemek mümkündür. Bunun nedeni onun sakîl olmasından kaynaklanmaktadır. Sakîl-i sani'ye ise herhangi bir ekleme yapılamaz, çünkü o sakîl-i evvel'den eksiktir. Bu konu hakkında pekçok sözleri ve açıklamaları vardır. Bütün bunları nağmeler hakkında yazmış olduğum kitapta bu ikisi hakkındaki haberleri aktardığım bölümde zikrettim ve o konudaki problemleri de detaylı bir şekilde açıkladım. Şu an bunları burada aktarmaya lüzum yoktur. Parçalara ayırma "Teczie" ve bölümlenme "Kısme" konularında tartışarak ömürlerini geçirmişlerdi. Öyle ki tek bir eserin bile parçalanması ve bölümlenmesi konusundaki mektuplaşmaları ve tartışmaları uzunca, hiç kesilmeden devam ederdi. Şu eser ve onun bölümlenmesi (kısmeti) hakkındaki tartışmaları sona ermeden vefat etmişlerdi:

حَيِّيا أُمَّ يَعمَرَ قَبْلَ شَحْطِ مِنَ النَّوَى

Ümmü Yamer'e selam söyle, ayrılmadan önce...

Vefat edinceye dek aralarında bu konuda bir görüş birliğine varamadılar. İbrahim b. el-Mehdî hakkındaki anlatıları, halifeliliği dönemindeki kıssalarını, fasih bir lisanla konuşuyor olması, ifadesinin güzelliği, şiirdeki ustalığı, tartışmalarla bilgi ve görgüsünü aktarması, görüşünün keskinliği, fıkıh, lisan, edebiyat ve önde gelen diğer bilimlerdeki bilgeliğini tümünü burada anlatacak olsaydık sözü çok uzatmış olurduk. [130] Amacımız burada, Kitâbu'l Egânî ve benzerlerinin yolunda gitmektir.

İbrahim b. el-Mehdî bir keresinde Hamdûn b. İsmail'e şöyle demiştir: "şayet bu sanatla uğraşmaktan kendimi alıkoymamış olsaydım, insanların benden daha önce hiç görmediği şeyleri ortaya koyardım."

Yahya b. el-Munecim, Ubeydullah b. Abdullah b. Tahir'den o da İshâk b. Amr b. Beziğ'ten rivayet ederek şunları söylemiştir: "İbrahim b. el-Mehdî'ye estrüman çalıyordum. O da onu dört farklı sestem şu şekilde okudu; udun kendi sesinden, bir oktav tizinden, pestinden ve pestinin de pestinden. Bazıları, bunlar İbrahim'den başka hiçkimse için anlatılmamıştır demişlerdir. Bazı yetenekli kişiler onu icra etmeye çalıştılar fakat çok fazla zor bularak yapamamışlardır. Ona ancak çok sağlam bir sese sahip olan ve pestin de pestinin en kuvvetli haliyle verebilen biri ulaşabilirdi. Aynı zamanda tiz seslere de ancak kuvvetli, ince tiz bir sesle ulaşılabilirdi. Öyle ki tiz sesleri verebilmek için sesini inceltirse pest sesleri çıkartamaz, bu durumda pestin pestini konuşmaya bile lüzum yoktur."

Hâdî olarak bilinen Muhammed. b. Süleyman b. Musa bir keresinde İbrahim b. el-Mehdî beni davet etti. Ben de bu davete icabet ettim. Bana Ma'bed'in şu eserini okudu:

افي الحق هذا اني بك مولع وان فوادي نحوك الدهر نازع

Sana aşık oluşum hak mıdır? Kalbim de sana karşı ömür boyu meyillidir.

İbrahim de bana: "bu eser kimin?" diye sordu. Ben de: "Efendim, Ma'bed'in olduğu söyleniyor. Yemin ederim Ma'bed'in böyle bir eseri okumuş olması imkansızdır. Ma'bed'in bunu okuduğunu söyleyen hiçkimseyi de duymadım. Yemin ederim ki böyle bir şey dünyada olamaz" dedim. İbrahim gülererek bana: "Ey oğul vallahi, Ma'bed'in yaptığığın yarısını bile yapmadın." dedi.

Yahya b. Ali b. Yahya şunu rivayet etmiştir. “İshâk, bestelediği bir eseri türüyle, baskı yerleriyle, makamın dizisi ile bestenin bölümleri ile ilgili İbrahim b. el-Mehdî’ye bir mektup gönderdiğini, İbrahim’in de bu eserin okunuşunu daha önce işitmediği halde okumuş ve hakkıyla icra etmişti.”

El-Hüseyn b. Yahya Ebû’l-Cemân: “İshâk b. İbrahim şu eseri bestelediğinde “قُلْ لِمَنْ صَدَعَاتِي” dedi, sitem ederek bizden uzaklaşana” haberi İbrahim b. el-Mehdî’ye ulaştı. O da kendisine eserin güftesini, ritmini, makamını, ses dizisini, baskı yerlerini, cüzlerini, bölümlerini, nağmelerin çıktığı yerleri, durak noktalarını ve ölçüsü hakkında soruları içeren bir mektup gönderdi. O da okudu” diye rivayet etmiştir.

Ahmed b. Davud muganniliği ayıplayan biriydi. Mugannileri de yerardi. Bir gün Mutasım’ın huzuruna girdiğinde orada amcası İbrahim b. el-Mehdî şarkı okuyordu.:

طَرَقَتْكَ زَائِرَةٌ فَحَيَّ حَيَّالَهَا بِيضَاءُ تَخْلَطُ بِالْحَيَاءِ دَلَالَهَا
هَلْ تَطْمِسُونَ مِنَ السَّمَاءِ نُجُومَهَا بِأَكْفَكُمْ أَمْ تَسْتَرُونَ هَلَالَهَا

“Seni ziyaret edenin gölgesini iyi karşıla, güzelliği nazla karışmış çiçek misali.”

“Gökteki yıldızları mı örtüyorsunuz avuçlarınızla, hilali de mi gizliyorsunuz?”

Ahmed b. Davut son derece mest oldu ve o günden sonra bu konu hakkındaki düşüncelerini değiştirdi.

İbn Ebi Taybe: “İbrahim b. el-Mehdî öksürdüğünde bile mest oluyordum.” demiştir.

İbrahim b. el-Mehdî birgün en iyi mugannilerden bazılarını husuruna davet etti. Onlardan biriyle satranç oynamaya başladı. Onlardan birisi arkasına yaslanıp bir eser okudu. Bitirince aynı eseri Muhârik de güzel bir şekilde okudu ve oradakileri mestetti. İbrahim de aynı eseri birçok yerde duraksayarak okudu. [131] Birkaç beyit hariç, durakladığı yerleri tekrar geri alıp okumadı. Bir süre daha okuduktan sonra durdu ve elindeki udu bıraktı.

İshâk el-Mevsîlî bir gün Muhammed b. Raşit el-Haffaf’ın evine girerek: “sana bir ihtiyacım düştü” dedi. O da: “söyle buyur” dedi. O da: “beni burada bırak ve sen de İbrahim b. el-Mehdî’ye git. Seni görünce sevinir. Birlikte bir şeyler için ve sonra ona: “efendim, eserlerinizden biri olan (ذهب من الدنيا) diye başlayan eseriniz hakkında bir şey sormak istiyorum de ve şarkıyı okurken beste kesintiye uğramakta şayet uzatırsak da kötü bir ifade olcaktır” diye sor” dedi. İbn Raşit de İshâk’a: “ey ebâ Muhammed, İbrahim’le nasıl bu şekilde muhatap olayım?” dedi. İshâk: “işte sana bunun için ihtiyacım var. Senden bunu yapmanı rica ediyorum ama yine de sen bilirsin.” dedi. Muhammed b. Raşit de: “bunu senin hatırın için yapacağım” dedi. Sonra İbrahim’e gitti ve şarkıdan bahis açılıncaya kadar bir müddet yanında oturdu ve sonra Raşit, İshâk’ın kendisine söylediklerini ona sordu. O anda İbrahim’in rengi değişti, bozuldu ve: “Ey Muhammed, bu senin sözün değil el-Cer Makânî b. ... nın lafı olmalı. Ona benim “siz bunu sanat için yapıyorsunuz. Biz ise onu oyun ve eğlence diye yapıyoruz.” dediğimi ilet.” dedi. İbn Râşit izin istedi ve olan biteni anlatmak için İshâk’ın yanına döndü.

Acîf İbn Anbese şunu rivayet etmiştir. “Müminlerin emiri Mutasım ile birlikteydim. Yanında da İshâk el-Mevsîlî vardı ve şarkı okuyordu”

قُلْ لِمَنْ صَدَّ عَاتِبَا وَنَأَى عَنْكَ جَانِبَا
قَدْ بَلَغْتَ الَّذِي أُرِدَ ... تَ وَإِنْ كُنْتَ لَاعِبَا

“Sana sitem ederek sana sınır koyup uzak durana de ki!”

İsteddiğini bir oyun oynayarak elde ettin”

El-Mutasım ona bunu iç defa okumasını emretti. O da bununla birlikte üç defa içti. İbrahim b. el-Mehdî: “bu parça çok hoşuma gitti ey müminlerin emiri, onu öğrenebilir miyim?” diye sordu. O da: “evet, öğrenin” dedi ve Muhârik, Aluviyye, Amr b. Bâne, Muhammed b. el-Haris b. Beşhîr ve diğer mugannilerden oluşan bir grup bir araya geldi. El-Mutasım da bunun üzerine İshâk’a eseri onlara tam olarak öğreninceye kadar okumasını söyledi. Acif: “onlara eseri elli defa okuduğunu saydım. Onlar eseri öğrendiklerini düşünüyorlar ama eserdeki eklemelerin çok fazla olmasından dolayı bir türlü öğrenemiyorlardı.” Bunun üzerine İbn Beşhîr: “O şeytandan kim bir şey alabilir ki?” dedi.

Muhammed b. el-Mekkî el-Murtecil şöyle demiştir: “Zerzûr el-Kebîr’e, siz, İbrahim b. el-mehdî, Muhârik’le birlikte halifelerin huzurunda bulunduğunuzda sesiniz ve nağmeleriniz de İshâk’ınkinden daha güzel olduğu halde nasıl oldu da o sizin önünüze geçebildi?” diye sordu. O da: “ey oğlum, bizle huzurda onunla aynı zamanda bulunup eserler okuyorduk. Okuduğumuz parçaları en iyi şekilde okumaya çalışıyorduk ki halifeler bizi merakla dinlemeye gelirlerdi. Biz de İshâk’ı yendik diye düşünürdük. O da okumaya başlayınca, ustalığıyla, inceliğiyle eserlere öyle katkılar yapardı ki hepimizi yerlebir ederdi. Halife’nin ilgisi de ona yönelirdi. Onu dinler ve ona hediyeler verirdi. Biz de kendimizi onun çok gerisinde olduğumuzu görürdük.” diye cevap verdi.

Ahmed el-Mekkî, babasının kendisine şunları anlattığını söyledi ve: “Muganniler İshâk ile bir araya geliyorlardı. Kelîm’in sesi İshâk’ın sesinden daha güzeldi. Onun sesinden başka hiçbir noksanı yoktu ve kendisine bu noksandan ötürü yükleniyorlardı. O ise; onları yenip, onlardan üstün olduğunu gösterene kadar; sempatiklikliği, zekâsı ve bilgisiyle onlarla mücadele ederdi. Kendi sesine uygun olsun diye, kadın sesine benzer bir sesle okumayı ilk kendisi ortaya çıkarmıştı ki, şaşılacak şeyler görülmeye başlamıştı. Onun ses tellerinde bir problem vardı.” dedi.

[132] İbrahim b. el-Mehdî; “bir gün Emin’in huzurunda kendisine şu eseri okuyordum” dedi:

أقوت منازل بالهضاب	من آل هن والرباب
خطارة بزماتها	وإذا ونت ذلل الركاب
ترمي الحصا بمناسم	صم صلاذمة صلاب

Besteyi beğendi ve onun kime ait olduğunu sordu. Ben de İbn Aişe’nin olduğunu söyledim. Şarkıyı dinleyip içmeye devam ediyordu. Hoşuna giden bir genç kıızı çağırttı. O sanki elinde ud olan bir inci gibiydi. Bunun üzerine o: “amca ona bu parçayı okur musun?” dedi. Ben de o besteyi pek çok kere tekrarladım. O sırada o da içiyordu. Genç kızın bu eseri öğrendiğini düşündüğüm zaman da ondan okumasını istedim. O da okudu. Eser çok zor olan bir yeri hariç neredeyse tamdı. O zor kısmı da öğrenebilmesi için çok çabaladım ama hiçbir şekilde başaramadım. Halife de verdiğim emeği gördü ve kızın yanına sarhoş bir haldeyken yaklaşıp: “Allâh’a yemin olsun ki; eğer bu kısmı üç kere tekrarladıktan sonra da başaramazsan seni Dicle nehrine atacağım” dedi. Dicle de o sırada bir taşkın vardı ve Dicle’yle bizim aramızda yalnızca iki zira mesafe vardı. Olan bitene baktım, düşündüm ve kendi kendime “durum vahim” dedim. Önceki okuduğum şekli bırakarak kızın okuduğu biçimde okumaya başladım ve onu üç kere tekrar ettim ve sonra onun okumasını istedim. O da öğrenebildiği şekilde okumaya çalıştı. Ben de: “ey müminlerin emiri kız güzel okudu dedim.” Hoşuna gitti, sustu ve bana otuz bin dirhem verilmesini emretti.

Muhârik’e bir keresinde: “insanlar arasında en iyi şarkı okuyan kimdir?” diye soruldu. O da: “İbrahim b. el-Mevsîlî, İbni Câmî den on kat daha güzel okur. Ben de İbrahim b. el-Mevsîlî’den on kat güzel okurum. İbrahim b. el-Mehdî de benden on kat daha güzel okur.” dedi. Sonra da “İnsanların içinde şarkı okuyan en iyi kişi, sesi en güzel olan kişidir. İbrahim b. el-Mehdî ise, Cinlerin, insanların, hayvanların ve kuşların arasında sesi en güzel olandır. Bu da size yeter.” dedi.

Şu eser, İbrahim b. el-Mehdî’nin; sanat, güzellik ve taksimat bakımından en güzel eserlerindendir:

جَدَّدَ الْحُبُّ بَلَايَا	أَمْرُهَا لَيْسَ يَسِيرًا
كَبُرَ الْحُبُّ وَقَدْ مَا	كَانَ إِذْ حَلَّ صَغِيرًا
ذَلَّلَ الْحُبُّ رِقَابًا	كَانَ أَذْنَاهَا عَسِيرًا
لَيْسَ لِي مِنْ حُبِّ الْفِي	غَيْرِ جَرْمَانِي السُّرُورَا

“İmtihanlar sevgiyi yeniden yaşattı, onlar hiç de kolay değışdir.

Aşk büyüdü, ona düştüğümüzde de küçük değildi.

Nice ulaşılmaz insanların Aşk öyle boyunlarını büktü ki,

Sevgilime âşık olmaktan bana kalan yalnızca üzüntüdür.”

İbrahim b. el-Mehdî, bir süre ailesinin birilerinin yanında saklanmaktaydı. Hizmetini görmesi için kendisine güzel bir cariyeye görevlendirdi. Cariye ona saygısını gösterip, hizmetini de hakkıyla yerine getiriyordu. Cariye, İbrahim’de büyük yer edinmeye başlamıştı. Bir gün cariyenin elini öpmüş, cariyeye de bulunduğu yerin tabanını öpünce, İbrahim şunu okudu:

يَا غَزَا لِي إِلِيْهِ	شَافِعَ مِنْ مَقَلَّتِيْهِ
وَالَّذِي أَجَلَّتْ خَدَّ	بِهِ فَقَبِلْتُ يَدِيْهِ
بَأَبِي وَجْهَكَ مَا أَكْ	...ثَرَّ حَسَادِيْ عَلَيْهِ
أَنَا ضَيْفٌ وَجَزَاءُ الضِّدِّ	...يَفِّ إِحْسَانٍ إِلِيْهِ

“Göz bebekleriyle bana şefaatt eden ey ceylan

Yanaklarını yüceltince ellerini öptüğüm o kişi

Babama yemin olsun ki, bana ait olan senin yüzünü çok kişi kıskanır.

Ben bir misafirim, misafirin hakkı da kendisine ihsanda bulunulmasıdır.”

[133]

Daha sonra ise bu eseri Hezec usulünde bestelemiştir.

Bir gece İbrahim, lakabı Emin olan Muhammed’e ebî Nevvas’ın şiirinden yaptığı bir besteyi okudu.

يَا كَثِيرَ النَّوْحِ فِي الدَّمَنِ	لَا عَلَيْهَا بَلٌّ عَلَى السَّكَنِ
سُنَّةُ الْعُشَّاقِ وَاحِدَةً	فَإِذَا أَحْبَبْتُ، فَاسْتَكِنِ
ظَنَّ بِي مَنْ قَدْ كَلِفْتُ بِهِ	فَهُوَ يَجْفُونِي عَلَى الظَّنِّ

[133]

ZİRYÂB

Ziryâb, çok iyi bir muganni olup, mûsikî üstadıydı. Endülüs Melîk'i Abdurrahman es-Sânî'nin onu Kurtuba'ya çağırmasıyla (miladi 822-852 yıllarında) şöhreti tüm Arap dünyasına yayılmış oldu. Bir yerden bir yere gittiğinde kendisine sonsuz ikramlar sunuluyordu. Ahmed el-Makarrî “Endülüs Arap Edebiyat Tarihi'nden Seçmeler” eserinde şunu rivayet etmektedir: “Ziryâb, o dönemin insanları tarafından çok beğenilen ve kendisiyle iftihar edilen biri haline gelmiştir. Dört telli ud çalmaktaydı.¹⁶⁶ Mızrap olarak da genelde tercih edilmekte olan inceltilmiş bir ahşabı değil, kartal kanadı kullanmaktaydı.

Ziryâb'tan önce bir eser öğretilirken, şarkı öğrenci tam olarak öğreninceye kadar tekrar tekrar okunurdu ve bu genel olarak bu metod kullanılırdı. Ziryâb ise,

رَشَاءُ لَوْ لَا مَلَاخُهُ خَلَّتِ الدُّنْيَا مِنَ الْفِتَنِ

“Ey gübre üzerinde durup ağlayan, onun üzerinde değil de evin üzerine ağla

Aşıkların yolu birdir, seviyorsan onuna birlikte kal

Kendisinden sorumlu olduğum kişi benden şüphe etti. Bu zannından dolayı da benden uzak duruyor

Birlikteliğin çekiciliği olmasaydı, dünyada fitne kalmazdı.”

Kendisine bunun akabinde üçyüz bin dinar verilmesini emretti.

İbrahim b. el-Mehdî, Davulu ve ikâların onunla nasıl vurulacağını anlatırken şunu söylemiştir: “o sonuna erişilemeyecek enstrümanlardandır. Çünkü onu çalarken iki el bir arada hareket etmelidir. Sol el her zaman sağ elden geri kalmalıdır.” Bunu göstermek için de davulu getirmelerini istemişti. Sağ elin daima sol elden daha ön planda olduğunu gösteren öyle bir icra yaptı ki, oradakilerin hiçbiri böyle bir ika vurulabileceğini düşünmemişlerdi. Onunla yalnız kaldığı anlarda Emin kendisine: “Amca, senin ney çaldığını görmeyi çok isterdim” demiştir. O da: “ey müminlerin emiri, hayatım da hiç ağzıma ney almadım, almam da. Şayet Mehdî'nin cariyelerinden olan şu falanca kadını çağırırsanız onun üflediği neyin perdelerine ellerimi koyabilirim” demiştir. Cariye getirildi, neyi dudaklarına aldı. İbrahim de ellerini neyi tutarak çalmaya başladı. Oradakilerin tümü daha önce hiç böyle bir şey duymadıklarında hem fikir oldular.”

Muhammed b. Musa el-Müneccim şöyle diyordu: “insanlar arasındaki en güzel şarkı okuyan kişinin İbrahim b. el-Mehdî olduğuna hükmettim. Buna delilim de şudur: O Memun ve Mutasım gibi halifelerin huzurunda bir şarkıyı okumaya başlayınca orada bulunan hizmetçiler, görevliler, zanaatkârlar, küçük büyük herkes elinceki işi bırakıp dinlemek için en yakın noktaya gelirler ve İbrahim'in okuması bitene kadar dinlerlerdi. Başka birisi okumaya başladığında da tekrar işlerine geri dönerlerdi.”

¹⁶⁶ Bu bilgi hatalıdır. Ziryâb kendi buluşu olarak uda beşinci teli eklemiştir.

yeni bir metod ortaya koyarak bu işi üç aşamaya ayırmıştır: Birinci aşama; öğrencinin şiirin ölçüsünü kavraması ve güfteleri okumasıydı. Bu sırada o da, ölçüleri ayırabilmesi ve hareket noktalarının belirleyebilmesi için ona defle eşlik ederdi. İkinci aşama; bestenin her türlü süslemeden uzak, basit ve yalın halinin öğrenilmesi idi. Üçüncü aşama ise; süslemelerin, [134] tavrı ifadelerinin ve bu ikisi ile ilgili şeylerin öğretilmesi şeklindeydi. Bu yöntemi de sadece öğrencilerinin arasında sesi güzel olanlarından seçtiklerine uygulamaktaydı. Ayrıca onlardan yüksekçe bir yere oturtmalarını, göğsündeki tüm nefesi kullanarak يا حقام “Yâ hakkâm” şeklinde ve “âh” diyerek portenin her bir noktasındaki sesi uzun uzun vermelerini isterdi.

Ziryâb vefat ettiğinde ardında öğrencileri ve onlara bıraktığı on bin kadar bestesi yalnızca Endülüs’e değil tüm İslam beldelerinde yayılmıştı.¹⁶⁷

167 ZİRYÂB

[134] Bustânî’nin “Dâiretu’l-Maarif adlı eserinden alıntıdır. (Dokuzuncu cilt, sayfa, 221)

Mugannilerin reisi, Ud icracılarının büyüğü, ud virtüözüdür. Arap Mûsikîsi ustalarının üstadıdır. Ud sanatında yenilikleri ortaya koyanların, yeni kapılar açanların dayanağı, bu ilimde ileri seviyede olan herkesin önder ve bu sanatta sultanlar huzurunda eser ortaya koyanlardandır. Gerek kendi döneminde gerekse öncekilerin ve belki de sonrakilerin arasında, ikalar arasındaki farkları bilen ve uygulayanların en iyisidir. Arap kitaplarında onun sanatına ve derecesine ulaşabilen başka hiç kimseden bahsedilmemiştir. Adı; Ebû’l-Hasen Ali b. Nâfî’dir. El-Mehdî el-Abbâsî’nin kölesidir. Siyahî olmasına rağmen, konuşmasının fesahati, ahlakının güzelliğinden dolayı güzel sesli bir kuşa teşbihle ona yaşadığı şehirde “Ziryâb” lakabı verilmiştir. Aynı zamanda hoş bir şairdir. İlk olarak Bağdat’ta, meşhur musahib İshâk b. İbrahim el-Mevsilî’nin öğrencisi olarak onun eserlerini hızlıca öğrenmiştir. Kendisine; sanatsal anlayış, akıl doğruluğu, ses güzelliği ve bestelerdeki zevk anlayışı yetenekleri öyle bir verilmişti ki, İshâk’ı bile geçmişti. İshâk da Ziryâb’ın ulaştığı seviyenin farkında bile olmamıştı. Bir gün Reşit İshâk’tan garip (yoksul) bir muganni istedi. O da ona Ziryâb’tan bahsetti. Bunun üzerine o da: “duydum. Çok kabiliyetli ve güzel sesli biri” dedi. Reşit onu davet etti ve onunla sohbet etti. O da çok fasih bir dille karşılık vererek kendini çok iyi bir biçimde ifade etti. Ona mûsikî hakkındaki düşüncelerini sorduğunda, “insanların iyi bildiklerini bilirim, onlar ise benim bildiklerimin çoğunu bilmezler. Onlar ancak sizin huzurunuzda kıymetli olan ve size layık şeylerdir. Şayet izniniz olursa size daha önce kulakların işitmediği eserler okumak isterim” diye karşılık verdi. Reşit, hocası İshâk’ın udunu almasını istedi, Ziryâb ise onu almayarak: “kendi elimle ve kendi usulümce yaptığım bir udum var. Ondan başkasını istemem” dedi. Reşit de merak ederek (kendi udunun getirilmesini) istedi. Onun İshâk’ın uduna benzediğini gördü ve: “niçin hocanın udunu kullanmadın?” diye sordu. O da: “Efendimiz şayet hocamın bir eserini istiyorsa, ben de onun uduyla çalıp okuyabilirim. Eğer benim eserimi dinlemek istiyorsa kendi udumu kullanmam gerekir.” diye yanıtladı. O da: “ben ikisi arasında bir fark göremiyorum.” dedi. O da: “haklısınız efendim, bakıldığında öyle görünüyor. Her ne kadar boyut olarak onun udu ile aynı görünüyor olsa da, ağacının cinsinden dolayı ağırlık olarak üçte biri civarındadır. Telleri de ona yumuşaklık ve rahatlık kazandıran, sıcak su ile eğirilmiş bir ipektendir. Müselles ve bam tellerini de arslan yavrusunun bağırsağından yaptım. Onlar çok daha hoş temiz ve net bir sese ve diğer hayvanların bağırsaklarından yapılanlara göre kat kat kuvvetli bir şiddete sahiptirler. Yine o teller diğerlerine göre mızrabın etkisine çok daha fazla dayanıklıdır.” diye yanıtladı. Reşit, sazın hususiyetini idrak etti ve ona okumasını emretti. O da biraz düşünüp şunu arzetti;

يا ايها الملك الميمون طائره هارون راح اليك الناس وابتكروا

Ey kuşu güzel olan melik Harun, insanlar sana gelip yeni şeyler icad ettiler.

İcra sonra erdiğinde Reşit son derece hoşnut olmuştu ve İshâk'a: "bana olan bağlılığını bilmiyor olsaydım, kendisi de bunları senden sakladığını söylememiş olsaydı ve senin bunları ilk defa duyduğunu söyleyişini tasdik etmemiş olsaydı, seni onu benden gizlediğin için cezalandırdım." dedi. Daha sonra: "onu yanına al ve müsait bir anımda onu çağıracağım zamana kadar ona iyi bak. Çünkü onun için bir şeyler düşünüyorum." dedi. Ziryâb böylelikle İshâk'ın eline düşmüştü. O da ona olan kıskançlığından dolayı sabredemeyip yalnız kaldıklarında ona: "haset, hastalıkların en eskisidir, dünya fitnedir. Sanatta ortaklık da düşmanlıktır ki onu ortadan kaldırmak da imkansızdır. Bildiğin şeyleri ve seviyenin ne kadar yüksek olduğunu saklayarak beni aldattın ve kendi menfaatini düşündün. Seni ona yaklaştırmakla kendi sağlam konumumu tehlikeye attım. Yakın zamanda da halifenin nezdindeki makamım düşer, sen de yükselirsin. Sen benim evladım olsan da bunu seninle paylaşamam. Senin terbiye ve sorumluluğun bende olmasaydı, seni ortadan kaldırabilmek için elimden gelen herşeyi ne olursa olsun yapardım. Şu iki şıktan birini tercih etmek zorundasın. Ya senden artık haber alınmayacak kadar uzak bir yere gider ve tekrar dönmeyeceğine dair bana yemin edersin ve ben de senin her ihtiyacını karşılarım ya da burada kalarak benim nefretime ve sana malımla, canımla ve büyük her şeyimle sana yapacak olduğum kötülöklere maruz kalırsın. Tercihini yap." dedi. Ziryâb da İshâk'ın tüm bu dediklerini yapabilecek kudrete sahip olduğunu bildiği için o anda oradan uzaklaşmayı tercih etti. İshâk da ona vadettiği parayı verdi ve böylece Mağrip tarafına göçtü. Böylelikle Doğu'da bir şöhreti olmadı.

Reşit'in meşguliyeti sona erince aklına geldi ve İshâk'a onu sordu. İshâk da Reşit'i inandırana dek olayı güzel sözlerle süsleyip onu aldattı. Reşit de bu sözlerle kandı ve Ziryâb'ın gidişine üzüldü.

Ziryâb ailesiyle birlikte Endülüs'e gitmiştir. Oradaya ulaştığında el-Hakem el-Emevî'ye kendini tanıttı ve huzura girmek için izin istedi. Hakem buna sevinerek onu ikramlarla ve hoşnutlukla karşıladı. Ceziretü'l-Hadraya (Yeşil ada) ya ulaştığında, Hakem'in vefat haberini almış ve el-Adve'ye dönmüştür (206 hicri). Hakem'in elçisi ve mugannisi olan Mansur el-Yahudî onun yanındaydı. Onu geri dönmesini engellemeye çalışarak, onu babasının yerine geçen Abdurrahman b. el-hakem'in yanına gitmesini söyledi. Ardından onun haberini Abdurrahman'a ulaştırdı. Halife adamlarına Ziryâb'a Kurtuba'ya gelinceye kadar geçtikleri her beldede ikram ve saygı göstermelerini emretti. Yine adamlarına katırlar ve güzel aletlerle onu karşılamalarını emretti. O da beldeye ailesini korumak amacıyla gece girmeyi tercih etti. En güzel evlerden birine yerleştirildi ve ihtiyaç duyacağı her şey kendisi için temin edildi. Üç gün sonra da onu Abdurrahman'ın huzuruna davet ederek ona aylık iki yüz dört oğlu; Abdurrahman, Cafer, Abdullah ve Yahya içinde aylık yirmi dinar verilmesini yine her bir bayram için de bin dinar, her bir festival ve nevrüz için de beşyüz dinar olmak üzere toplam üç bin dinar hediye edilmesini emretmiştir. Yine kendisine yüz kilo buğday, hayvanlarına iki yüz kilo arpa ve Kurtuba'dan, çevresindeki arsalardan ve köylerinden alınan vergiler onu zorlamasın diye de kırk bin dinar verilmesini emretmişti. Onun memnuniyetini kazandığı ve artık onu tüm bu ikramıyla elde ettiğini düşününce, kendi meclisine onu davet etti ve ona İçecek ikram etti. Onun okuyuşunu dinleyince onu son derece yüceltti. Diğer okuyan herkesi gönderdi. Onu son derece sevdi ve onu diğer mugannilerin önüne geçirdi. Halifelerin hayatlarını, sultanların haberlerini, alimlerin çok özel hikayelerini hep onunla konuştu. Onun büyük bir deniz olduğunu görüp, kendisinden çok memnun kalarak sofrasında ağırlayıp ona ikramlarda bulundu. Daha sonra kendisine özel bir kapı açtırmıştı. Kendisine şarkı okumasını istediğinde onu o kapıdan çağırırdı.

Ziryâb, kendi sanatını güzelleştirmeye ve udunu yenilemeye çalışırdı. Uduna kendi icadı olarak beşinci bir tel eklemişti. [136] Ondan önce udunda dört tel bulunmaktaydı. (bu doğru bir görüş değildir.) Bu eklemiş olduğu beşinci teli ortaya koyup, kırmızıya boyamıştır. Böylece ud günümüzdeki gibi beş tele sahip olmuştur. Çünkü eskiler udun tellerini bedeninin dört tabiatına karşılık olarak geldiğini düşünmüşlerdi. Kendisi de "nefs makamına" karşılık olarak beşinci teli eklemişti.

[137] Halifelerin mugannilerinden ve mûsikîşinaslarından olup, o döneme ait kitaplarda adı çokca anılan şahıslar şunlardır:

Böylece güzel bir şekilde tamamına ermişti. Mızrap olarak da ince bir ahşap yerine kartal kanadını kullanmıştı.

Zira, mûsikî kitaplarının bazı şifrelerini çözebilen biri olduğu gibi aynı zamanda bir astronomi bilgini ve yedi iklimin haritalarını, tabiat farklılıklarını, hava durumlarını, denizlerine ait haritaları, şehirlerinin sınırlarını ve nüfusunu bilen bir alimdi.

Saydığımız bu hususiyetlerine ilaveten; edebi sanatlar, adab-ı muaşeret, toplantı adabı, güzel konuşma, sultana olan hizmetlerdeki yetenek gibi pek çok güzel hasleti de sayabiliriz. Endülüs sultanları ve ileri gelen kişiler onun tarzını, tavrını, ahlakını ve yemek zevkini örnek olarak almışlardır. Bu durum Endülüs’ün son günlerine kadar bu şekilde devam edegelmiştir.

Makrî, kendisinden önce Endülüs ahalisinde bulunmayan onunla birlikte gelen ve yaygınlaşan alışkanlıklar olduğundan bahsetmiştir. Endülüs halkı önceden saçların yüze doğru uzatıp ortadan ayrılıp oradan şakaklara doğru uzatırlardı. Ziryâb’ın kendisinin, oğlunun ve eşlerinin saçlarını alınlarına doğru uzatıp kaşları hizasından kesitlerini ve oradan da kulaklarına doğru kıvrarak oradan şakaklara indirdiklerini görünce onlarda bunu taklit etmişler ve bu bir adet haline gelmiştir. Tuvaletlerdeki kötü kokuları gidermek için bir takım özel maddeler kullanmayı teşvik etmiştir. Endülüs Sultanları daha önce, dağ gülü, reyhan çiçeği ve buna benzer şeyleri kullanırlardı. Elbiselerindeki kirleri de tam olarak temizleyemiyorlardı. Onu gidermek için tuzun kullanılmasını ve bu şekilde beyazlatmayı da onlara öğretmişti. Endülüslülerin “el-Esrefâc” dedikleri ve daha önce bilmedikleri “Helyun” denilen zambak benzeri çiçeğin baklasını ilk hasat edebilen kişi de oydu.

İlk defa onun yaptığı yemek çeşitlerinden biri de “En-Nakâya” dır. Taze kişniş suyuyla yapılan börek tarzında bir kebaptır. Ayrıca kendilerine “Zeryâbiyye” adı verilen daha sonra bu ifadeyi değiştirerek “zellâbiyye” şeklinde kullandıkları bir lokma tatlısı çeşiti yapmayı da öğretmiştir. Gümüş ve altın kablur yerine ince camdan yapılan kapları kullanmalarını ve keten yorganların üzerine ince ve yumuşak bir deri ile kaplanmasını öğretmiştir. Tahtadan yapılmış olan yemek masalarda kullanılmak üzere deriden yapılan örtüler kullanılmasını da göstermiştir. Yerine ve zamanına uygun giyinmeyi de göstermiştir. Örneğin, Haziran’ın sonundan Eylül sonuna kadar beyaz elbiseler tercih edilmesini, yılın diğer günlerinde ise renkli elbiseler giymelerini, yazlık beyaz ve ince elbiseleri giyinceye kadar, ilkbahar mevsiminde kış giysilerinden daha ince, yaz giysilerinden de kalın olanlarını tercih etmelerini, sonbahar da ise yine ilkbahardaki elbiselere yakın elbiseler giymelerini, ilk baharın giysisi yaz giysisine nasıl yakın şeyler oluyorsa, sonbaharınki de kış giysilerine yakın elbiseler olması gerektiğini telkin etmiştir.

Şarkı okuma tavrı olarak, onun tavrı ve tarzı benimsenmiştir. O bir esere “Neşît” yani serbest bir okuyuşla başlar, “basît” yani melodili ve ritimli bölümle devam eder ve coşkulu bir şekilde “Hezec” usulüyle sona erdirirdi. Mûsikî öğretim tarzı ise, insanların fitratına uygun bir felsefî prensiplere sahipti. Böylelikle öğrenen kişi, ağız hareketlerini ve sesi kullanmayı öğrenmede zorluk çekmezdi. Buna rağmen o öğrencilerinin seslerini kendi yöntemine uygun olup olmadığına bakmak için birtakım yöntemlerle imtihana tabi tutardı. sekiz oğlu, iki de kızı vardır. Bunlardan bir kızı orada dünyaya gelmiştir ve hepsi de mûsikî öğrenip bu konuda ustalaşmışlardır.

[137] Özet olarak şunları söyleyebiliriz; Ziryâb’ın Endülüs’te bıraktığı izler çok fazladır. Hakkında çok fazla anlatı vardır. Şöhretinin büyüklüğü kelimelere sığmayacak kadar büyüktür. Endülüs Emevî sultanlarının yanında büyük bir konum, makam, servet ve hoşnutluk elde etmiştir. Kızını da onların vezirlerinden biriyle evlendirmiştir. Çocukları da orada büyük makamlar elde etmişlerdir.

YUNUS B. SÜLEYMAN

Miladi sekizinci yüzyılda yaşamış Fars asıllı bir mugannidir. Mûsikî ve mûsikîşinaslarla ilgili bir kitap telif etmiştir.¹⁶⁸

MANSUR ZELZEL¹⁶⁹

Miladi Sekizinci asırda yaşamıştır. En meşhur tanbur icracısıdır.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Bahsedilen kişiler arasında zikredilen bu şahıs sayfa 96'da adı geçen Yunus el-Kâtip'le aynı kişidir. Eser sahibinin bu iki ismin birbirinden farklı kişiler olduğunu sanarak burada yeniden ele alması bir hatadır. Bu iki isim aslında aynı kişidir.

¹⁶⁹ Eserin Fransızcası'nda "Mansour Ibn Schaeffen" olarak geçmektedir.

¹⁷⁰ **MANSUR ZELZEL**

(Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.)

Mansûr Zelzel Kufe'nin çoğunluğunu teşkil eden ağzı pis, aşağılık, kaba saba ahalisinden bir çalgıcıydı. Buna rağmen kendi dönemindeki üd çalanların en ustasıydı. İshâk hacca gittiğinde onu da beraberinde getirip, Arap Mûsikîsi'ne vakıf olmasını sağlayarak, mûsikî türlerini ve kültürünü de öğretti. Böylece onun halifenin en yakın adamlarından biri olmasına vesile olmuştu.

Zelzel'in zeki ve kabiliyetli bir cariyesi vardı. Onu yetiştirerek ona mûsikî ve enstrüman icra etmeyi öğretti. Onu bir şeyler okurken birilerinin iştmesinden korkuğu için saklıyordu. Zelzel'in vefatından sonra mirasının cariyesi ile birlikte satışa çıktığı haberi İshâk'a ulaşınca kendisi oraya gidip cariyeden şu şarkıyı dinlemiştir:

أفقر من أوتاره العود	فالعود للآوتار معمود
وأوحش المزممار من صوته	فما له بعدك تغريد
من للمزممار وعيدانها	وعامر اللذات مفقود
الخمير تبكي غي أباريقها	والقينة الخمصانة الرود

"Udun telleri boşaldı, ud da ancak tellerle ayaktadır.

Neyin sesi de (mızmar) kendisine bir garip gelmeye başladı, onun da senden sonra söyleyeceği bir şey kalmadı.

Lezzetleri tatdıran hayat yokken udlara ve neylere kim sahip çıkacak,

İçki kabında ağlar, güzel narin genç şarkıcı kadın da."

[138] Bu şiir Zelzel'in yakın bir arkadaşının yazdığı bir mersiye idi. Bunun üzerine İshâk yüreği sızlayarak ağladı ve Reşit'in huzuruna çıkıp hadiseyi ona anlattı. Reşit de onun getirilmesini emretti ve kendisine: "Bana İshâk'ın bahsettiği şarkıyı okur musun?" dedi. O da ağlayarak okudu. Reşit'in gözleri doldu ve ona: "seni almamı ister misin?" dedi. O da: "ey müminlerin emiri bana umduğumun üzerinde bir şey sundunuz. Ancak, vefalı olmak ve efendimden sonra kimseye cariyelik yapıp hizmet

etmemek düşer.” dedi. Reşit kendisine daha da ilgi göstererek, başka bir eser daha okumasını istedi. O da şu eseri okudu:

العین تُظهر کتمانہ و تُبديہ
والقلب یکتُم ما ضَمَّنَته فیہ
وکیف ینکتُم المکنون بینہما
والعین تظہرہ والقلب یخفیہ

“Gözler sırlarımı ortaya seriyor, kalp de içine koyduğumu saklıyor
bu ikisinin arasındaki sır nasıl ortaya çıkmasın, gözler ortaya çıkarıp kalp ise gizlerken”

Bunun üzerine onun satın alınıp azad edilmesini emretti ve vefat edene kadar onun tüm ihtiyaçlarını karşıladı.

Reşit, Mansur Zelzel hakkında kendine gelen bir bilgidен ötürü, onu on seneye yakın bir süre hapse gönderdi. Reşit birgün bir ihtiyacı için çıkmış ve İbrahim el-Mevsılî de Zelzel’in hapse atılmasıyla ilgili olarak yazdığı ve daha sonra bestelediği şu eseri okumuştur:

هل دهرنا بك راجع يا زلزل
أیام یبغینا العدو المبطل
أیام أنت من المكاره آمن
والخير متسع علينا مقبل
یا بؤس من فقد الإمام وقربه
ماذا به من ذلة لو یعقل
ما زلت بعدك في الهموم مرددا
أبکی بأربعة کأني مثکل

Ey Zelzel, seninle yaşadığımız zamanlar geri gelir mi? düşmanların bize karşı savaştığı o günler
o günler ki sen tüm kötülüklerden emindin, iyilikler de bolca üstümüze yağıyordu.

İmanı ve onun yakınlığını kaybedenlere, yazık oldu onlara. Onu bir anlasa ne büyük bir zilletle
olduğunu idrak edecektir.

Senden sonra dertlere yakınıp duruyorum, bir dul gibi ağlıyordum.

Reşit geri geldi. Kalktığı yere tekrar oturdu. Sonra İbrahim’e: “ne okuyordun?” diye sordu. O da: “bir şeyler okuyordum efendim” dedi. Reşit ondan tekrar okumasını istedi. İbrahim duraksayınca Reşit kızdı ve: “oku bir şey yapmayacağım” dedi. O da okuyunca, Reşit: “onu görmek ister miydin?” dedi. İbrahim cevaben: “Kabirde olan bir kişi yeniden dirilir mi?” dedi. Reşit, Zelzel’in getirilmesini emretti. Onu getirdiklerinde saç sakalı ağarmıştı. İbrahim onu görünce mutlu oldu. Reşit Zelzel’in oturmasını, İbrahim’den de bir şeyler okumasını istedi. İbrahim okudu, çaldı öyle ki yer yerinden oynamıştı. Reşit bu sırada içmekteydi ve Zelzel’den hoşnut olduğunu ve salıverilip evine gitmesine izin verilmesini, ikisine ödüller verilmesini emretti.

İshâk el-Mevsılî, Zelzel’in “Şebâbîr” denilen udları icad eden kişi olduğunu söylemiştir. Eskiden udlar Fars usulunde yapılmaktaydı. Zelzel’in icadı olan udlar çıkınca büyük şaşkınlık yaratmıştı.

Mansur Zelzel, İshâk’ın ud hocasıydı. İshâk: “Mansur Zelzel kendi çalışması gibi ud çalmayı öğretmek için babamdan ve halifenin verdiğiğın haricinde benden yüz bin dirhemden fazla para almıştır.” derdi. Yine o: “Zelzel’in, eserin bestesini öğrenene kadar kabiliyetsiz ve donuk biri gibi davrandığını, onu kavradığı zaman da hiç kimsenin okuyamacağı şekilde icra ettiğini.” anlatırdı.

[139]

ZÜBEYR B. DAHMÂN¹⁷¹

Medineli'dir. Miladi dokuzuncu yüzyılda yaşamıştır. ¹⁷²

Bir gün muganniler Vasık'ın huzurunda münazara etmekteydiler ve virtüöz olan saz ustalarından bahsetmekteydiler. İshâk da Zelzel'in Mulahız'dan daha iyi olduğunu söyledi. Mülâhız da oradaki bütün herkesin reisiydi. Vasık ona: "bu sana yakışmaz" dedi. İshâk da: "Ey müminlerin emiri, ikisini bir araya getir ve onarı sına. Böylece onların hangisi doğru onu göreceksin" dedi. İkisini çağırdı ve huzura getirildiler. İmtihanın neticesinde Zelzel mulahızı geçmişti. (Anlatılan bu hadise detaylı olarak İshâk el-Mevsılî ile ilgili bölümde sayfa 119 da geçmektedir.)

¹⁷¹ [139] Eserin Fransızcası'nda, "Sobeir İbn Abdallah-er-Rahman" olarak hatalı bir şekilde geçmektedir. Doğrusu bizim belirttiğimiz gibidir.

¹⁷² **Ez-Zubeyr b. Dahmân**

Zubeyr; enstrüman çalanların en ustalarından ve önceliklerinden rivayetlerde bulunanların en önde gelenlerden biridir. Reşit'in yanına Hicaz bölgesinden gelmiştir. Muganniler de o dönemde iki farklı ekol halinde bulunmaktaydılar. İlki, İbrahim el-Mevsılî ve oğlu İshâk'ın ekolü, ikincisi de İbn Câmî ve İbnu'l-Mehdî'nin ekolüydü. Reşit'e öncekilerin pekçok eserini hakkıyla güzel bir şekilde okumuştur. Reşit daha sonra ondan kendi yaptığı bir eseri okumasını istediğinde, o da çekingen bir tavırla: "Müminlerin emiri hem huzurunda bulunan ustaları hem de eski usta sanatkarları ve de Hicaz'dan gelip kendine eserler okuyanları da dilemişken benim eserim size ne verebilir ki?" dedi. O da yemin ederek kendisinin eserlerinden birini okumasını emretti. O da şunu okudu:

ارحلا صحبّي حان الرحيل وابكياني فليس تبكي الطلول

"Ey dostlarım hadi gidin, gitme vaktidir. Benim için de ağlayın çünkü şebnemler ağlamaz"

Reşit mest olmuş ve üç kere tekrarlattıktan sonra kendisine otuz bin dirhem verilmesini emretmişti. Daha sonra da Reşit'i öven pekçok eser okumuştur. Reşit'de her severinde onun okuduklarından son derece mest oluyor, kendisinde hediyeler verilmesini emrediyordu. Halife onu kendine yakın hissederek zarafet sahibi bir olduğunu görünce Zübeyr de onun için bir müddet eserler okumaya devam etti.

Reşit, Berameke'yi öldürdükten sonra yaptığından çok pişman olarak ve onlar için son derece üzülmüyordu. Zübeyr. b. Dahman da bunu farkedip bu minvalde eserler okuyarak onu teselli etmeye çalışıyordu. Bir gün de kendisine Esetoğullarından bir kadına ait şu şiiri okudu:

من للخصوم إذا جدّ الخصام بهم بعد النزال ومن للضمير القود
وموقوف قد كفيت الناطقين به في مجمع من نواصي الناس مشهود
فرجنه بلسان غير ملتبس عند الحفاظ وقول غير مردود

"Düşmanlara kendilerine karşı düşmanlık artıkça onlara kim sahip çıkar?

Savaş gününde binilmeyen zayıf atlara kim sahip çıksın ki?

Öyle bir gündür ki o, sana karşı konuşan hiçkimse çıkamazdı. O gün toplanan insanların alınları buna şahitti.

Sürçmez bir dille onu hafızların nezdinde açıkladın, reddedilmez bir sözle."

[140]

FÜLEYH İBNU'L-AVRÂ¹⁷³

Mekke ahalisinden azat edilmiş bir köledir. O, halifenin huzurunda bir perde olmadan eser okumasına izin verilen ilk kişidir. Harun Reşit'in emriyle, döneminin en iyi eserlerini “*el-Esvatu'l-mâe*” adlı eserinde bir araya getirmiştir.¹⁷⁴

Reşit ona: “tekrarla” dedi. O da tekrar okudu. Ona: “yazıklar olsun sana. Sanki bu şiir İbn Yahya b. Halid ile Cafer b. Yahya'yı anlatıyor” dedi. Gözleri yaşardı ve ağladı ve Zübeyr, halifenin yanında yüksek bir yer edindi.

Reşit, Rakka'dayken Bağdat'a büyük bir özlem duymuştu. Bağdat'a gidip orada bir müddet kaldı. Cariyelerinden bir kısmı orada kalmış, onlardan kendisine çok yakın olan bir cariyesini de Mugadibe'ye bırakmıştı. Bağdat'tan ayrıldıktan sonra o cariyesini çok özlemiş ve hakkında şunu söylemiştir.:

سَلَامٌ عَلَى النَّازِحِ الْمُعْتَرِبِ	تَحِيَّةٌ صَبَّ بِهِ مُكْتَتِبٌ
غَزَالٌ مَرَاتِعُهُ بِالْبَلِيخِ	إِلَى دِيرِ زَكَّى فَجَسَّرَ الْخَشَبُ
أَيَا مَنْ أَعَانَ عَلَى نَفْسِهِ	بِتَخْلِيفِهِ طَائِعاً مَنْ يَحِبُّ
سَأَسْتُرُ وَالسَّتْرُ مِنْ شِيَمَتِي	هَوَى مَنْ أَحَبُّ بِمَنْ لَا أُحِبُّ

“Kendi diyarından ayrılmak zorunda kalan gurbetçiye selam olsun, karamsar bir aşığın selamı.

Otlakları Belih'ten (Rakka beldelerinde bir nehir) el-Haşab Sarayı'ndaki Deyri zeki beldesine uzanan bir ceylan

Ey kendine gem vuran, sevdiğini isteyerek arkada bırakmakla...

Örteceğim, örtmek benim bir vasfımdır, sevdiğimin aşkını sevmediğim biriyle...”

[140] Reşit; İbrahim el-Mevsilî, İbn Câmi, Fülehyh, Zübeyr b. Dahman, el- Mualla b. Tarîf, Hüseyin b. Muhriz, Selim b. Selâm, Yahya el-Mekkî, oğlu, İshâk ve Ebû Zekkâr el-Amâ'yı çağırıp kendilerini bu şiiri verip, her birinden ayrı bir beste yapmalarını istedi. Onlar da yirmi beste yaptılar. Reşit ise onlardan yalnızca Zübeyr'in yaptığı besteyi beğenmiş ve yalnızca onu ödüllendirmiştir.

¹⁷³ Eserin Fransızcası'nda; “Jelieb İbn Al-Aura” olarak geçmektedir. Doğrusu ise: “Falih İbn Abil'Aouraa” dır. Okuyanın, bizim bu bozulmuş isimleri düzeltirken ne çekmiş olduğumuzu ve hatalı yazılan ve bizim doğru halini gösterdiğimiz iki isim arasındaki farkı da görsün. Yazar bunun gibi daha nice hatalar yapmıştır.

¹⁷⁴ Fülehyh b. Ebî el-Avrâ

(Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.)

Fülehyh Mekke ahalisindendir. Mahzun oğullarının kölesiydi. Babasının ismi bilinmemektedir. Abbasi devletinin mugannilerinden biridir. Sanatında büyük ve saygın bir yer edinmiştir. İshâk, güzel eser okuyanları andığı zaman, onların en başında Fülehyh'i zikrederdi. (Bütün bunlara rağmen bu eserinin sahibi onu mugannilerin sonunda zirettiğini söylemiştir.)

Kendisi de Reşit için yüz eser seçen üç kişiden biridir.

İshâk: “Füleyh b. Ebi Avrâ ve İbn Câmi ’nin okuyuşundan daha güzel bir okuyuş duymadım.” Diyordu. Bazıları da ona: “ya baban?” o da: “babam da onlar gibi okurdu. Ancak edebi sanatlarda ve kudemaya ait haberlerde onlardan daha üstündü.” dedi. İshâk Yezîd el-Mehlebî’ye: “En iyi şarkı okuyan kişiler Atrâd ve Füleyh’tir” demiştir.

Hârûn b. Muhammed. b. Abdülmelik ez-Zeyyâd: “Dönemindeki şarkıları en güzel okuyan kişilerin biri de Füleyh’tir. Aynı zaman da o, öncekilere ait rivayetleri de doğru ve güzel bir şekilde aktarırdı.” demiştir.

el-Fazl b. Er-Rebî: “Mehdî, Füleyh b. Ebi el-Avrâ’nın dışındaki bütün diğer mugannileri perde arkasından dinlerdi. Onlar halifenin yüzünü göremezlerdi.” demiştir. Doğrusu, Füleyh meşhur ravilerdendir. Abdullah b. Musab ez-Zubeyrî’ye ait Mehdî’yi öven şiirleri rivayet eder ve onları şarkı olarak icra ederdi. Abdullah b. Musab Mehdî ile sohbet etmek isterdi. Bir keresinde Mehdî’yi öven iki beyit yazıp Füleyh’ten onları Mehdî ile sohbeti esnasında şarkılarının arasına katarak okumasını istedi. O beyitler şunlardır:

[141]

يا يأمين الآله في الشرق والغرب على الخلق وابن عم الرسول
مجلساً بالعشيّ عندك في الميدان أبغي والاذن لي في الوصول

“Doğu ve Batı’da insanlara Allâh’ın halifesi ve Peygamber’in amcasının oğlusun

Yatsı vaktinde, senin huzurunda, seninle bir arada olmak için izin isteyerek sana ulaşmak isterim.”

Füleyh bu beyitleri okuyunca Mehdî de ona: “Ey Fadl, Abdullah’ın isteğini gerçekleştirerek ailemle ve kölelerimle bir arada olduğum zaman meclisime getir ve aramızda da bir engel kalmasın” dedi. Böylece Füleyh bu onuru kazanan ilk muganni olmuştu.

Füleyh şöyle bir hikâye anlatarak şunları söyledi: “Medine’de amcasının kızına aşık bir genç vardı. Kız onu ziyaret edeceğine dair bir söz vermişti. Genç de bana “kızın kendisini ziyaret ettiğini ama ona hiçbir ikramda bulunamadım.” diye yakındı. Ben de ona bir dinar vererek, kıza bunu ikram etmesini söyledim. Kız onu ziyaret edince gence: “bizi kim eğlendirecek” dedi. O da kıza: “benim bir arkadaşım” dedi ve ona benden bahsettikten sonra beni çağırdı. İlk okuduğum şarkı da şu olmuştur:

ولم ترفع لوالدها شناراً	من الخفريات لم تفضح أخاها
نقاً درجت عليه الريح هاراً	كأن مجامع الأرداف منها
ويتبع الممنعة النواراً	يعاف وصال ذات البذل قلبي

O güzeldir ve haya sahibidir, erkek kardeşine ve babasının itibarını zedeleyecek bir şey yapmadı

2 yok

Kalbim ucuz kızı sevmez, herhangi birini sevebilecek; beni zorlayacak kişiyi severim

Gitmek üzere kalkıp elbisesini giyince genç onu tuttu ve gitme bu gece bende kal diye yalvardı. Kız ise onu dinlemeyip oradan ayrıldıktan sonra genç bana geldi ve niçin bu parçayı okudun diyerek sitem etti. Ben de ona yemin ederek bilerek yapmadığımı tevafuken böyle olduğunu ifade ettim. Kızın elçisi elinde bin dinarla birlikte gelene kadar oradan ayrılmamıştık. Elçi gence: “amcanın kızı sana “al bu benim mihrimdir. Bunları babama ver ve benimle nişanlan” diyor” dedi. O da bunu yerine getirerek onunla evlendi.

[141]

ÖMER el-MEYDÂNÎ

Önde gelen enstrüman icracılarından biridir.¹⁷⁵

[142]

YEZÎD HAVRÂ

Medineli'dir. İbrahim el-Mevsılî ile birlikte mûsikî dersleri vermekte ve onunla beraber köle alım satımı yapıyordu.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Ömer el-Meydânî

(Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.)

Bağdatlı'dır. Meydân'da ikamet etmesinden dolayı Meydânî olarak tanınmıştır. Ebâ Haşîşe, Ümeyye'nin oğulları olan Muhammed ve Ali ile sürekli bir araya gelip, onların şiirlerini teganni ederdi. Evi onların evlerine yakın bir konumdaydı. O aynı zamanda icra ve sanat hususunda önde gelen üstadlardandı. İbn Raggâk onun hakkında: "Ebu Haşîşe, Müstevid ve ondan önceki tanbur icracılarını dinledim lakin, Ömer el-Meydânî'den daha doğru okuyan ve esere kendi tavrını bu denli fazlaca katabilen başka birini görmedim." derdi.

Ali b. Ümeyye şunları anlatmıştır: "Bir gün Ömer el- Maydani'nin yanına girdim. Evinin kapısında onunla sohbet etmekte olan yakın dostu ve zor zamanlarında kendisine borç veren bakkal da oradaydı. İhtiyaçlarını temin ediyordu. Para kazanınca onu bakkala veriyor, bakkal da ona bir şey demeden duruma göre paranın bir miktarını alıyordu. O günde işte o bakkal oradaydı. Ömer bize: "yanımda dört dirhem var. [142] Onların bir dirhemini eşeğimin yemi için bırakır, geri kalan üçünü de alır, istediğinizi yersiniz." dedi. "Benim yanımda da hepimize yetecek kadar Nebiz (şarap) var. Bakkal da dükkanından kuruyemiş getirir" dedim. Bakkalı bize bir dirhemlik meyve reyhan satın alması için gönderdik. O da dükkanından bize "Sekkâc" (bir çeşit yemek) yapabilmek için gereken malzemeler ve kuruyemiş getirdi. Bu arada bir müddet yalnız kalacağımızı düşünürken, bir elçi kapıyı çaldı. Ömer de onu içeri davet etti. Elçi ona: "İshâk b. İbrahim'e git" dedi. O da burdan ayrılmamız için bizden yemin alarak gitti. Biz de sekkacı yedik, içeceklerimizi içtik ve ayrıldık. Seher vaktinde onun elçisi erkenden bana geldi ben de hemen onun yanına gittim ve ondan olan biteni tane tane anlatmasını istedim. O da: "oraya girdiğimde önüme öyle bir sofraya kuruldu ki içinde yok yoktu. Kenarlarında ekmekler de vardı. Yiyip içtikten sonra bana bir tanbur verdiler. Ben de İshâk'ın huzuruna girdim. O da odanın baş köşesinde oturmaktaydı ve arkasında bir perde, sağında Muhârik, sağında da Aleviyye vardı. Bana: "Sen Ömer el Meydânî'sin" dedi. Ben de: "evet" dedim. "Yemek yedin mi?" diye sordu. Ben de yine "evet" dedim. "Burada mı yedin yoksa evinde mi yedin?" diye sordu. Ben de "hayır burada" dedim. "İyi yapmışsın. Bize yaptığın o besteyi oku" dedi:

يا شبيه الهلال كل في الافق أنجما

"Ey ufuktaki yıldızları süsleyen ve hilale benzeyen"

Eserimi okudum, o da çok beğenerek benden birkaç defa daha tekrarlamamı istedi ve ben okurken o da içiyordu. Bana: "bugün benim bir işim var ama seni daha sonra yine defalarca davet edeceğim, şimdilik selamete gidebilirsin." dedi. Oradan çıktığımda, hizmetçisi bana beş bin dirhem verdi. İşte onlar da burada. Sizden hiçbirini saklamıyorum. Biz de para tükeninceye kadar orada kaldık." diye anlattı.

[143]

MUHÂRIK b. YAHYÂ b. NAVS eL-CEZZÂR¹⁷⁷

Medineli bir muganni olup, Halife'nin ve Emir İbrahim'in mûsikî hocasıdır.¹⁷⁸

¹⁷⁶ **Yezîd Havrâ**

Medineli'dir. Leysoğullarının kölelerindendir. Lakabı Ebû Hâlid'dir. İbrahim el-Mevsilî ve İbn Câmî'nin akranı olup, çok fazla esere sahip iyi bir mugannidir. Mehdi'nin hilafesinde huzuruna çıkıp şarkı icra edenlerden olup, güzel sesli ve iyi ahlaklı bir şahsiyettir. İbn Cerdâzebe kendisi hakkında şunları zikretmiştir: "İbrahim el-Mevsilî onun ahlakını ve onun bir eseri okurkenki kullandığı (işârât) beden dilini kıskanmaktaydı. Bir kaç tane cariyeye satın aldı ve Yezîd Havra'yı kendisine ortak ederek ondan o cariyeleri eğitmesini istedi ve onlardan ne kadar kâr edersek aramızda paylaşırsınız dedi. Cariyelere de ondan "işaretleri" beden dilini öğrenmek için gayret edin dedi ve onlar da öğrendiler. İbrahim de oğlu ile birlikte o benden dili ifadelerini onlardan öğreniyordu. Onlara yine tanıdıklarına artık herkes tarafından bilinen şeyler haline gelinceye kadar bunları öğretmelerini emretti. Böylece ona has olan o özelliği herkes tarafından bilinir bir hale getirmişti."

Abdullah b. el-Abbas er-Ribî şunları anlatır: "Yezîd Havra, temiz, zarafet sahibi, yüzü güzel biriydi. Hicaz bölgesinden onun kadar temiz ve yakışıklı biri gelmemişti. Diğerlerinde bulamadığın güzel bir özelliği onda bulabilirdin. O İbn Câmî'ye karşı İbrahim el-Mevsilî'nin tarafında yer alırdı. İbrahim onu yüceltir ve güzel şeylerle anar. Önde olduğu hususları ve iyilikleri de vurgulardı. Oğlu İshâk'ı kendisinden bir şeyler öğrenmesi amacıyla ona gönderirdi. Ebî Mâlik el-Arac et-Temimî'nin arkadaşıydı. Ondan da hiç ayrılmazdı.

[143] Yezîd, şiddetli bir hastalığa yakalanarak yatağa düştü. Reşit, bu duruma son derece üzülerken ve Mesrûr el-Hâdim'i durumunu sormak için ona yolladı. Sonra da vefat etti. Ebu Mâlik ona şöyle bir mersiye yazmıştır:

لم يمتع من الشباب يزيد صار في الترب وهو غض جديد
خانه دهره وقابله منه بنحس ودابرتة السعود
حين زفت دنياهمن كل وجه وتداني إليه منه البعيد
فكأن لم يكن يزيد ولم يشج نديماً يهزه التغريد

"Gençliğini yaşayamadı o Yezîd, daha tazecikken toprak oldu.

Zaman ona ihanet etti ve şanssızlık onu karşılarken mutluluklar ona sırtını döndü

Dünya ona açılmış ve ulaşılması zor olanlar ona yaklaşmışken

Sanki Yezîd hiç yaşamamış ve şarkı okuyuşu hiç bir dostunu coşturmamış gibi."

¹⁷⁷ Eserin Fransızcası'nda "Moukharik İbn Yahyah İbn Maur el Dschecler" olarak geçmektedir.

¹⁷⁸ **Muhârik**

(Kitâbu'l-Egânî'den alıntıdır.)

Kendisi, Reşit'in kölesi olup adı Muhârik b. Yahya b. Navs el-Cezzar'dır. "Navs" esasen babası Yahya'nın lakabıdır. "Ebâ el-Muhennâ" olarak anılmıştır. Bu lakabı ona Reşit vermiştir. Bu lakab daha önce, ileri seviyede enstrüman icra edenlerden ve iyi muganniyelerden biri olan Atîke binti Şehde'ye verilmiştir. Muhârik de kabul edip bu konundan bahsetmiştir. Medine'de yetişmiştir.

Kendisinin Kufe’de yetiştiğini, babasının da köle bir kasap olduğunu söyleyen zayıf bir görüş de vardır. Muhârik çocukken babasının çalışır, etleri satmak için çığırtkanlık yapardı. Sesinin güzelliği farkedilince efendisi olan kadın ona şarkılar öğretip satmak isteyince İbrahim b. el-Mevsilî onu satın alıp Fazl b. Yahya’ya hediye olarak verdi. Reşit de ondan alarak Muhârik’i azad etti.

Hammad b. İshâk şunları söylemiştir: “Muhârik’in efendisi olan kadın onu Kufe’den Mahrem’e götürdü. Sirîn b. Tarhân en-Nahhâs İbrahim el-Mevsilî ile karşılaştı ve ona: “Burada Kufe’den gelen bir hanım var. Yanında da şarkı okuyan bir köle var.” dedi. Bunun üzerine İbrahim de Sirîn’den onu kendisine getirmesini istedi. Sirîn ve efendisi olan kadın onu İbrahim’e götürmek üzere Muhârik’in bulunduğu yere gittiler ve Muhârik’in toprakla oynadığını gördüler. Sirîn onu bineğinin arkasına aldı ve hep beraber İbrahim’e doğru yol aldılar. Çocuk İbrahim’e bir şeyler okudu. İbrahim de onu gayet beğendi ve efendisine: “onun için ne istersin?” diye sordu. O da: “on bin dirhem” diye cevap verdi. İbrahim: “tamam istediğin fiyata aldım ama o çok daha fazlasını eder.” dedi. Kadın: “bana biraz mühlet tanı” dedi. İbrahim de: “peki ne kadar istersin?” diye sordu. Kadın: “yirmi bin dedi.” İbrahim yine: “tamam alırım ama o yine daha fazla eder” dedi. Kadın: “yirmi bin dirhemden fazla edecek olan böyle kuvvetli bir ciğere sahip çocuk için otuz bin dirhem ver, seninle söz olsun daha fazla pazarlık etmeyeceğim.” dedi. İbrahim “tamam verdim. O kesinlikle bundan daha fazla eder.” dedi. Anlaştılar ve İbrahim’e sattı. Paranın getirilmesini emretti ve para getirildi ve verildi. [144] Ayrıca üç bin dirhem de fazladan verip: “bununla da kendine bir hediye ya da elbise alırsın, böylece kimseye de ihtiyacın kalmaz” dedi. İbrahim de Fazl b. Yahya’nın yanına gidince Fazl ona: “bir çocuk aldığını duydum. Nasıl bir çocuk?” diye sordu. O da: “duyduğun gibi” diye cevap verdi. O: “onu bir göreyim” dedi. O da getirdi ve Muhârik Fazl’a bir şeyler okuyunca: “senin onda bulduğun iyi özellikleri ben göremiyorum.” dedi. Bunun üzerine İbrahim: “Bir saatte benim gibi okusun mu istiyorsun? Benim gibi okuyan dünyada yoktur, olmaz da.” dedi. Fazl: “kaçı satıyorsun?” diye sordu. İbrahim de: “ben onu otuz üç bin dirheme aldım. Şayet ben otuzüç bin dinardan daha aza satacak olursam onu azat ederim.” dedi. Fazl sinirlendi ve: “sen ya benim onu almamam ya da benden otuzüç bin dinar alabilmek için yapıyorsun” dedi. İbrahim de: “o zaman ben istediğim paranın yarısına karşılık onun yarısını satarım böylece ortak olmuş oluruz. Onu eğitirim, şayet hoşuna giderse kalan parayı verirsin ya da ben onu daha sonra satarım kârı da aramızda paylaşırsın” dedi. Fazl da ona: “sen benim paramı almak istiyorsun, alamadığını görünce de en azından yarısını alayım diye düşündün” dedi ve kızdı. Bunun üzerine İbrahim: “otuz üç bin dinar edecek olan bu çocuğu sana hibe ediyorum.” dedi. O da kabul etti. İbrahim: “ben de onu sana hibe ettim.” dedi. Ertesi gün İbrahim Reşit’e gitti. Reşit de ona: “Fazl’a verdiğin bir çocuk varmış diye duydum. Durum nedir?” diye sordu. O da: “ey Müminlerin emiri ne Arap’tan ne de Acem’den hiçkimse öyle bir çocuğa sahip olamamıştır. Olamayacaklardır da.” dedi. Reşit Fazl’a haber yolayıp onun getirilmesini emretti. O da geldi ve Reşit’in huzurunda okudu. Reşit İbrahim’e: “ne kadar eder?” diye sordu. İbrahim de: “Mısır ve onun köylerinin vergisi kadar eder.” dedi. Reşit: “sen ne söylüyorsun? Ne dediğinin farkında mısın? Bu para sayılabilecek bir miktarda değil.” dedi. İbrahim bunun üzerine: “bu para, hiç kimsenin sahip olamayacağı bir şeye karşılık nedir ki?” dedi. Sonra Reşit Mesrûr’u Fazl b. Yahya’ya çocuğu kendisine hibe etmesini istemesi için gönderdi. Mesrur da giderek kendisine hibe etmesini istedi. Sonra Reşit de ondan aldı ve onu azat etti.

Muhârik, İbrahim el-Mevsilî’den öğrenim görmüştür. Reşit’in huzurunda diğer gılmanlarla birlikte bulunur ve şarkılarını ayakta okurdu. Bir gün İbn Câmî Reşit’in huzurunda şunu: “نيرانه في جنب كان” Sanki ateşleri sarayının yanındadır.” okumuştur. Reşit, mest olarak birkaç defa daha okumasını istedi. Reşit o gün ilgisini diğer mugannilerin arasında yalnızca İbn Câmî ’ye yöneltmişti. Bu duruma İbrahim el-Mevsilî kınıldı. Muhârik’le başbaşa kaldıklarında, Muhârik ona: “hayırdır, seni niye kırıgın görüyorum?” diye sordu. O da: “Reşit, İbn Câmî ’nin okuduğundan dolayı yalnızca ona ilgi gösterdiğini görmedin mi?” cevap verdi. O da: “Yemin ederim ben bunun nedenini öğrendim.” dedi. İbrahim de: “eyvahlar olsun sana, bunlar Reşit ve İbn Câmî ’dir, aman dikkat et, bu işin sonunda ölüm vardır.” dedi. Muhârik de: “bırak o eseri Reşit’in huzurunda okuyayım. Eğer güzel okursam sana nisbet edilir, kötü okursa da bana döner.” dedi. İbrahim Reşit’e: “ey müminlerin emiri, görüyorum ki sen bu eseri hak etmediği kadar çok sevdin.” dedi. Reşit de: “İbn Câmî elinden gelen en güzel biçimde okudu.” dedi. İbrahim de: “kulunuz Muhârik de size onu okuyabilir.” dedi. Reşit Muhârik’e baktı o da: “evet ey müminlerin emiri.” dedi. O da: “oku” dedi. O da son derece güzel okudu. Reşit o kadar mest olmuştu ki neredeyse mutluluğundan uçacaktı ve içmeye başladı. Sonra İbn Câmî ’ye: “yazık

sana! Bak bu ne?” dedi. İbni Câmi de bu eseri kendisinin yaptığını ve kendisine bir tuzak kurulduğunu söyleyerek yeminler etti. Reşit İbrahim’e dönerek: “bana doğruyu söyleyeceğine yemin et” dedi. Muhârik’in hikayesini olduğu gibi anlattı. Bunun üzerine Harun Muhârik’e: “dostlarınla otur! Zira sen o ayakta duranların seviyesini aştın” dedi ve azat ederek kendisine üç bin dinar, bir köy ve ev verdi.

Reşit, bir sabah mugannilere: “sizin aranızdan kim *يا ربنا سلمى لقد هيجت لي طربا* Ey Selma’nın kavmi, beni mest edip coşturdun eserini okuyacak?” dedi. [145] Muhârik de: “ben, ey müminlerin emiri” diye cevap verdi. O da okumasını istedi. Okuyunca Reşit mest olarak içti ve sonra: “bana Herseme b. A’yun’u (cellat) getirin” dedi. Muhârik çok korktu ve içinden “ondan ne isteyecek acaba” diye geçirdi. Herseme kılıcının ucunu yere sürüyerek geldi. Harun ona: “Ey Herseme! Musul tarafında öldürdüğümüz Muhârik eş-Şârî’nin lakabı ne idi?” diye sordu. “Ebû Muhennâ” olduğunu söyledi. Reşit de Muhârik’a: “sana (ebû’l-Muhennâ) lakabını veriyorum” dedi ve yüz bin dirhem verilmesini emretti.

Müminlerin emiri Vâsık Şöyle derdi: “Muhârik’in hatası, Aleviyye’nin doğrusu gibi. İshâk’ın hatası da Muhârik’in doğrusu gibi. Muhârik bana her şarkı okuduğunda sanki kalbimde yaratılmış gibi oluyor. İshâk da bana her şarkı okuduğunda mülküm arttığı hissine kapılırdım.”

Muhârik’in diğer musikişinas akranlarına üstünlüğü şu tabloda da ortaya çıkmaktadır ki, onlar diğer bütün mugannilerin şarkılarını ayakta dinlerken sakın bir şekilde beklerler. Şarkı okuma sırası Muhârik’e gelince ise halleri değişir, ayakla dirseklerini oynatırlardı. Okunandan mest olduklarının alametleri üzerlerinde görünür ve arkasında durdukları ipe de yaklaştıkları.

Bir keresinde Muhârik, insanlar Mekke’ye gitmek için Selâm şehrindeki yüklerini toparlarken Kinâse kapısına doğru çıkmıştı. Sayılarının çokluğu, toplanmaları ve kalabalıklarına bakıp arkadaşlarına dedi ki: “İbn Süreyc’in hac günlerinde insanlar Mina’dayken onlara bir şeyler okuduğu onların da (bu gelen güzel sesi dinlemek için) durdukları nakledilir. Şimdi ise ezan okumamla bütün insanları durduracağım. Siz de böylece onun sesiyle değil, sadece şarkılarıyla öne çıktığını anlayacaksınız.” dedi. Sonra ezan okuyup bütün insanların ilgilini çekmişti. Öyle ki hamile olanlar bebeklerini düşürmekten bile korkmaya başladılar. Kendisi ise kalbini kaplayan kendini beğenme ve mutluluktan dolayı onları görmüyormuş gibi yapmıştı.

Bir gün Ebu’l-Atâhiye Muhârik’in yanına gelip kapıyı çaldı. Muhârik de kapıyı açınca Ebu’l-Atâhiye, Muhârik’e dedi ki: “ey bu ulu diyarın Hassân’ı, Babil toprakların hekimi, kulağıma kalbimi mutlu edecek, nefsim onunla huzur bulacak bir şeyler oku!” Muhârik de bir şeyler okuyunca Ebu’l-Atâhiye ağladı ve ardından Muhârike: “Ey mecnunların dermanı, o kadar ince okudun ki seni neredeyse içecektim. Şarkı okumak yemek olsaydı, senin okuyuşunun et olurdu, yok, içecek olsaydı seninki âb-ı hayat olurdu.” dedi.

Bir gün İbrahim el-Mehdî Mugannileri evinde toplayıp meşke başladılar. Gece başlayınca Muhârik aşırı sarhoş olunca kendisinden bir eser okumasını istediler. Kendisi de Ömer bin Ebi Rebia el-Mahzûmî’ye ait şu beyiti okudu:

قال ساروا وأمنعوا واستقلوا وبرغمي لو استطعت سبيلا

“Benim onlara ulaşabilmeme rağmen dedi ki, yola çıktılar iyice uzaklaştılar ayrıldılar.”

استقلوا sözüne gelince uyukaldı. İbrahim b. el-Mehdî: “onu yatırın, rahatsız etmeyin” dedi. Yatırdılar ve o, gecenin büyük bir kısmını uyuyarak geçirdi. Daha sonra beyiti kaldığı yerden okuyarak uyanmaya başladı.

Bir keresinde Muhârik arkadaşlarıyla birlikte dolaşmaya çıktılar. Arkadaşlarının birinin altın işlemeli yayına baktı ve onu istedi ama arkadaşı vermek istemedi. O sırada yakınlarından ceylanlar geçiyordu ki arkadaşına: “şayet okuyacağım bir şarkıyla ceylanları yanımıza toplayacak olursam bu yayı bana verir misin?” dedi. O da: “evet” dedi. O da şunu okumaya başladı:

أفرقة أم لقاء	ماذا تقول الطباء
وفي البيان شفاء	أم عهدا بسليمي
وقد دنا الإمساء	مرت بنا سناحات
وطال فيها الغناء	فما أحارت جوابا

Ceylanlar ne der, vuslat mı ayrılık mı?
Yoksa vuslat Süleymâ'da mıdır? Açıklamakta şifa vardır.
Yanıbaşımın geçtiler akşam da yaklaştı
Cevap da veremedi, dertler de uzadı.

Bunun üzerine ceylanlar onun yanına geldiler ona bakarak sesini dinlemeye koyuldular. Yanındakiler de bu duruma hayret ettiler. Arkadaşı da yayı verdi o da aldı. Şarkıyı bırakınca da ceylanlar dönüp gittiler.

Muhârik'in nefesi de çok uzundu. Uzun soluklu bir nağmeye başladığı zaman ney üfleyenler yarı yolda kesilirdi.

Ebû Yakûp el-Hureymî şöyle söylemiştir: “İnsanları yiye yiye bitiren şu üç adam gibisini görmedim. Bu üç kişi de şu üç adamı görünce ateşte kurşunun eridiği gibi erirlerdi: Bilge, neseb ve cerh alimi Hişam b. Kelbî, Heysem bin Udey'i görünce kurşunun ateşte eridiği gibi erirdi. Ali b. el-Heysem, yaptığı her şeyi çok iyi yapan, hiçbir şairin ve hatibin sahip olamayacağı sözlere hâkim biriydi. Musa ed-Dıbbî'yi görünce o da kurşunun ateşte eridiği gibi erirdi. Aleviyye; mûsikîdeki sanatı, dirayeti, rivayeti, anlatıları, enstrüman icracılığı ve güzel ahlakı yegâne idi. Muhârik'i görünce o da aynı şekilde kurşunun ateşte eridiği gibi erirdi.”

Muhârik, Ümmü Cafer'in Nehâr isimli bir cariyesine aşıkı. Bu haber Ümmü Cafer'e ulaşınca, onu uzaklaştırıp kapısının önünden geçmesini yasakladı. Bir gece o evin önünden geçerken içeride mumların yanmakta olduğunu görünce, yaklaştı ve sesinin duyulabileceği ve görülebileceği bir noktaya gelince de şunu okumaya başladı:

فسوف أنظر من بُعدٍ إلى الدار	إن يمنعوني ممري قرب دارهم
إني محب وما بالحب من عار	سيما الهوى شهرت حتى عرفت بها
لولا شقائي إقبالي وإدباري	ما ضر جيرانكم والله يصلحهم
إذا مررت وتسليمي بإضمار	لا يقدرن على منعي ولو جهدوا

Evlerinin önüne geçmemi yasaklarsa, ben de o eve uzaktan bakacağım.

Onun aşkıyla meşhur olup onunla tanınmaya başladım. Ben aşığım aşta utanma olmaz

Komşularınız zarar görmez Allâh onları ıslah eder, benim derdim ve gelip gitmem olmazsa

Beni engellemezler ne kadar çabalasalar da uğrayıp içimden selam vermek istediğim zaman

Ümmü Câfer onu duydu ve: “Vallahi bu Muhârik” dedi. Onu çağırdılar, o da yukarı çıktı. Ümmü Cafer kendisine bir sandalye verilmesini ve içinde içecek olan bir sofrayı getirilmesini emretti. Muhârik içti. Ümmü Cafer cariyelerinden şarkı okumalarını emretti onlar da okumaya ve çalmaya başladılar, bunun üzerine Muhârik ilk olarak şunu okudu:

أَغِيبُ عَنْكَ بُودٌ لَا يُغَيِّرُهُ نَأْيُ الْمَحَلِّ وَلَا صَرَفُ مِنَ الزَّمَنِ
فَإِنْ أَعِشَ فَلَعَلَّ الدَّهْرَ يَجْمَعُنَا وَإِنْ أُمْتُ فَقَتِيلُ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ
قَدْ حَسَنَ اللَّهُ فِي عَيْنِي مَا صَنَعْتَ حَتَّى أَرَى حَسَنًا مَا لَيْسَ بِالْحَسَنِ

*Senden ayrı kaldım aşkım içinde, onu ne zamanın geçmesi ne de yer değiştirebilir.
Eğer yaşarsam zaman belki bizi bir araya getirir, ölürsem de derdin ve üzüntünün ölüsüyüm.
Onun yaptıklarını Allâh bana güzel gösterdi, hatta güzel olmayanı bile güzel görür oldum.*

(Şiir Abbâsî b. el-Ahnef'e, bestesi de Muhârik'e aittir.) Nehâr ortaya çıktı ve ters bir karşılık veriyormuşçasına söylemek istediklerini gizlice ifade ediyordu.:

تَعْتَلُّ بِالشُّغْلِ عَنَّا مَا تُكَاتِبُنَا وَالشُّغْلُ لِلْقَلْبِ لَيْسَ الشُّغْلُ لِلْبَدَنِ

“İşlerini mazeret gösterip bize uğramıyorsun. Meşgalet kalbe aittir, bedene değil.”

Ümmü Cafer, cariyesinin ona içini döktüğünü farketti, güldü ve onu Muhârik'e verdi. Mütevekkil bir gün cariyelerinden biri şarkı okuduğu sırada yanına girdi:

[147]

أَمِنْ قَطْرِ النَّدَى نَظْمُ... تَغْرَكَ أُمُّ مِنَ الْبَرْدِ
وَرَيْقُكَ مِنْ سَلَاةِ الْكَرِّ أُمُّ مِنْ صَفْوَةِ الشَّهْدِ
أَيَا مِنْ جَرَى مَنِ كَمَجْرَى الرُّوحِ فِي الْجَسَدِ
ضَمِيرُكَ شَاهِدٌ فِيمَا أَقَاسِيهِ مِنَ الْكَمَدِ

*Dukdıklarına şebnem damlalarında mı, yoksa dolu tanelerinden mi dizdin
Tükürüğün üzüm şiresinden mi yoksa süzme baldan mı?
Ey ruhun bedenden aktığı gibi benim içimden akan
Çektiği dertlere yüreğin şahittir.*

[148]

HARUN...¹⁷⁹

Dokuzuncu yüzyılda yaşamıştır. Mûsikî ile ilgili bir kitabı vardır. Kitabının sonunda mugannilere yer verdiği bir bölüm yer almaktadır.

YAHYA el –MEKKÎ¹⁸⁰

El-Mehdî'nin hilafeti sırasında, üç bin besteyi içeren bir şarkı mecmuası yazmıştır.¹⁸¹

Muhârik'e ait Remel bir eserdi. O: "bu şarkı kimin?" diye sordu. O da: "Muhârik'ten aldım" diye cevap verdi. O: "Bütün cariyelere öğret." dedi ben de öğrettim. Onlar bunu öğrenince huzurna çağırdı ve içecek istedi ve üç gün boyunca bunun dışında başka bir şey okumamalarını emretti. Bu olay Muhârik'in vefatından sonra olmuştur.

Muhârik, Mütevekkil'in halifeliğinin ilk yıllarında vefat etmiştir. Başka zayıf bir görüşe göre de Vask'ın hilafetinin sonlarında vefat ettiği aktarılmıştır. İbn Hurdâzbih, vefat nedeninin yediği soğuk karnabahar olduğunu zikretmiştir.

¹⁷⁹ Eserin Fransızcası'nda: "Haroun Korais El Dchrahi" olarak geçmektedir

¹⁸⁰ Eserin Fransızcası'nda: "Osman Yahya el-Mekkî" olarak geçmektedir. Doğrusu: Yahya el-Mekkî, daha sonra açıklanacağı gibi "Ebâ Osman" lakabı verilmiştir.

¹⁸¹ **YAHYA el-MEKKÎ**

Yahya b. Merzûk, Ümeyyeoğulları'nın kölesidir. Bu durumu Abbasoğulları halifelerinin yanında çalışabilmek için, bunu öğrenmeleri durumunda kendisini kovabilecekleri korkusuyla saklardı. Nereye bağlı olduğu sorulduğunda kendini Kureyş'e dayandırır ve Yahya Ebâ Osman olarak anılırdı.

Mehdî'nin hilâfetinin ilk yıllarında Hicaz bölgesinden gelenler ile birlikte gelmiştir. İrticalen şarkı okur ve muganniler ile birlikte resmi meclise katılır ve de bu meclislerde (kendini farkettiler) imzasını da atardı.

İbn Câmî, İbrahim el Mevsilî ve Fülehy, kadim şarkılarda ondan medet umarlar, o kadim eserleri ondan öğrenirler [148] ve ondan öğrendikleri şarkıları da birbirlerine yardım ederek pekiştirirlerdi. Kendilerine bir caize verildiğinde de onun bir kısmını alıp bir kısmını da ona takdim ederlerdi. Kendisinin ileri seviyede ender ve muhteşem yapıtlarını içeren; bunun yanında şarkılar, eser sahipleri ile ilgililer ve de anektodlar içeren üç bin eseri ihtiva eden bir kitabı vardır. Bu bilinen muazzam bir eserdir. Ancak rivayetlerindeki karışıklıklardan dolayı raviler ona çok fazla itibar etmemişlerdir. Onun yerine, oğlu Ahmet'in, babasının hata yaptığı pekçok noktayı ve şarkıların kimlere ait olduğunu belirleyip düzeltmiş olduğu kitaba itimat ederlerdir. İshâk el-Mevsilî, Yahya el-Mekkî'yi çok önemsemiş ve onunla yakınlık kurmuştur. Onun hakkında: "Yahya, kendisinden başka hiçkimsenin bilmediği şarkıları rivayet ederken şu iki şeyi elden bırakmazdı: "ya anlattığı şey doğrudur, çünkü sizin onu bilmediğinizi biliyor ya da eskilere nisbet ettiği ama kendine ait bir eserdir, o eser böylelikle daha saygın bir hale gelmiş oluyordu." demiştir.

Yine onunla ilgili şunları aktarmaktadır: "Şayet Yahya el-Mekkî kendi şarkılarını eskilere aitmiş gibi göstermemiş, anlattıklarında tutarsızlar yaparak kendisini ifsat etmemiş olsaydı, hiçkimse onu geçemezdi."

Muhammed b. el-Hasen el-Kâtip: “Yahya, Şarkıların kime ait oldukları konusunu çok fazla karıştırıyordu. Art arda eserler yapar ve onları ya Garîz’a ya Ma’bed’e ya İbn Süreyc’e ya da İbn Muhriz’e benzetmeye çalışır ve de her şey tam anlamıyla yerli yerinde olsun diye çok emek harcardı. Öyle bir hal alırdı ki, dinleyenleri şüpheye sokardı. Halifelerin huzurunda bulunduğu hiç kimsenin bilmediği eserleri en güzel şekilde okumaya çalışır, birisi ona kaynağını sorarsa “bunu falanca kişiden, o da falanca kişiden, o da Yunus’tan veya kudemadan, akranlarından birinden almıştır” diye söylerdi. Bu cevap karşısında hiçkimse şüphe duymaz, ona karşı çıkmazdı. Bu durum İshâk el-Mevsîlî’nin yetişip, şarkıları zabt altına alıp asıl yerlerine nispet etmesine kadar bu şekilde devam etti. İshak, Yahya’nın insanlar arasında dolaşıp duran hatalarını ortaya çıkardı.” demiştir.

İshâk bir gün Reşî’t’e: “Ey müminlerin emiri, size şarkıların nisbet edilmesi konusunda Yahya’nın yalanlarından bahsetmemi ister misiniz?” dedi. O da: “evet” dedi. İshâk: “İstedığınız herhangi bir şiiri bana söyleyin, ben de üzerine eklemeler yapayım. Yahya gelince bana şarkının kaynağını sorun, ben de asılsız bir kaynağa nisbet edeyim ve şarkıyı okuyup Yahya’ya bu besteyi bilip bilmediğini sorayım. (Göreceksiniz ki) kendisi bu eseri bilmediğini söyleyemeyecek.” dedi. Reşî’t bunun üzerine bir şiir verdi ve o da bu şiire bir beste yaptı. Yahya geldiğinde İshâk bu besteyi okudu. Reşî’t İshâk’a: “bu beste kime ait?” diye sordu. İshâk: “Ganâdis el-Medîni’ye ait ey müminlerin emiri” diye cevap verdi. Reşî’t bunun üzerine Yahya’ya yönelip: “Ey Ebâ Osman! Ganâdis el-Medîni ile hiçbir araya geldin mi?” diye sordu. Yahya da: “evet onunla mülâki oldum ve ondan iki beste aldım.” Bu iki bestenin birini okudu ve: “işte bu onlardan biridir.” Yahya oradan ayrılınca İshâk, cariyeleri ve nikahı üzerine üç kere yemin ederek: “Yemin ederim ki Allâh Ganâdis diye birini hiç yaratmamıştır ve bu ismi Yahya’nın sahtekarlığını ortaya koymak için o anda uydurdum.” dedi.

Yahya el-Mekkî’ye bir beste okundu ve kendisine bestenin kaynağı soruldu. O da: “Bu beste Mâlik’indir.” diye cevap verdi. Sonra Mâlik’e ait bir besteyi okuyup, kaynağı sorulduğunda da: “bu benimdir.” dedi. O sırada orada bulunan İshâk el-Mevsîlî: “seninle iddiaya girelim. Ne vereceksin bana?” dedi. Güldü ve o besteyi okudu. Ardından da sahibinin ismini zikretti. Yahya utandı. Bir müddet sonra es-sakîl el-evvel usulünde bir beste okudu ve Garîz’e nisbet etti. İshâk: “ey Ebâ Osman, bu ne Garîz’in tarzı ne de onun icra biçimidir. Keşke Garîz’in bir eseri yerine Malik’ten bir şeyler okusaydın, böylece de yorulmamış olurdun.” dedi. Yahyâ mahcup oldu ve o gün sonuna kadar (meclise) herhangi bir katkısı olması. Oradan ayrıldığında ise İshâk’a birçok ikramlar ve beraberinde, artık kendisini rahat bırakmasını isteyen sitem dolu bir mektup göndererek şunları yazdı: “ben senin akranın değilim ki benimle ters düşüyorsun. Nefretine ve yarışına karşı koyacak biri de değilim. Sen ise benden başka kimsenin bilmediği yalnızca benim bildiğim şeylere muhtaçsın. Onları öğrenirsen akranlarından daha üstün olursun. Benim ise sana ihtiyacım yok. [149] Şayet böyle yapmazsan, başkalarına bu silahları öğretirim ki sen onlarla başa çıkamazsın. Sen ise bunlara daha layıksın. Seçim senindir.” İshâk, Yahya’nın doğru söylediğini düşündü ve kendisine özür ifadeleri içeren bir mektupla birlikte Yahya’nın gönderdiği ikramları da iade ederek, kendisinde bulunan bu bilgileri öğretmesi koşuluyla bundan sonra ona karşı çıkmayacağını bildirdi. Yahyâ da bunun üzerine bu şartı yerine getirip kudemaya ait istediği bütün eserleri ondan öğrendi. Yahya bundan sonra İshâk’ın bulunduğu sırada kendisine bir şarkının kaynağı sorulduğunda doğrusunu söylemeye çalışır, İshâk olmadığı zamanlarda ise yine karıştırırdı. Ahmed b. Said: “Eganî kitaplarındaki karışıklığın nedeni Yahya’nın bıraktığı kalıntılardır.” demiştir.

Ahmed b. Yahya el-Mekkî’ye babasının eserleri sorulduğunda: “Bildiğim bin üçyüz bestesi vardır. O bestelerden yüz yetmişi ise eskilerin ve yenilerin tümünün eserlerinin önüne geçmiştir.” derdi.

Yayha el-Mekkî uzun bir hayat sürerek yüz yirmi yıl yaşamıştır, gözü ve kulağı sağlıklı bir durumdayken vefat etmiştir.

[149]

AHMED b. YAHYA el-MEKKÎ

Yahya el-Mekkî'nin oğludur. Babasının kitabını tashih etmiş ve ondörtbin besteyi derleyerek bir kitap telif etmiştir. Ancak İshâk el-Mevsilî'nin kitabı ona emsal olarak gösterilebilir. ¹⁸²

[150]

¹⁸² Ahmed b. Yahya el-Mekkî

Ahmed b. Yahya bin Merzûk el-Mekkî, lakabı Ebû Cafer'dir. Çok eser rivayet edenlerin, iyi sanatkarların önde gelenlerindendir. İshâk, onu her zaman ön plana alır, onu kendisinden daha üstün tutar, güzel bir biçimde anar ve üstünlüğünü de her zaman ifade ederdi. Kendisinin, besteler ve bu bestelerin kaynakları hakkında bir kitabı vardır. Bu kitap önemli bir başvuru kaynağıdır. İshâk'ın kitabından sonra, ona eşdeğer olabilecek ve onunla kıyaslanabilecek tek kitaptır. Sanatının güzelliği ve iyi şarkı okumasıyla birlikte enstrüman icrasıyla da bilinip öne çıkmıştır. Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'e ait besteler, bu bestelerin sahipleri, türleri ile ilgili bilgileri içeren bir divan derlemiştir. Bu eser on dört bin civarında beste içeren bir kitaptır.

İshâk el-Mevsilî: "Bir gece Vasık'ın evinden çıktım ve Hasan b. Vehb'in evine uğradım. İçeriye girince orada Ahmed b. Yahya el-Mekkî'nin oturduğunu gördüm. Yatsı namazına kalkınca Hasan b. Vehb: "Ahmed şayet köle olmuş olsaydı kaç para ederdi?" diye sordu. Ben de: "yirmi bin dinar" dedim. Sonra Ahmed el-Mekkî bir eser okuyunca, Hasan b. Vehb bana: "ey Ebâ Muhammed onu iki katına çıkar" dedi. Sonra Ahmed başka bir eser daha okudu. Ben de Hasan'a: "ey ebâ Ali, bir kere daha onu ikiye katla" dedim. Oradan ayrılırken Ahmed'e şunu söyledim:

لو لا الحياء وان السير من خلقي إذا قعدت اليك الدهر لم أقم
أليس عندك سكر للتي جعلت ما ابيض من قدمات الرأس كالحم

Utanmak ve yola çıkmak benim huyum olmasaydı, seninle bir ömür geçirirdim

Sarhoşluk verecek bir şey yok mu sende, saçlarımin önündeki beyazlıkları volkan gibi edene"

Ahmed bunu muhteşem bir icra ile okudu. Ayrılmak için kalktığımda Hasan'a: "Ey Ebâ Ali, hepsini iki katına çıkart" dedim. Ahmed bunun üzerine şaşkın bir halde: "sizin aranızda konuştuğunuz ama benim anlamadığım şeyler nedir?" diye sordu. Hasan da: "senin haberin olmadan seni aldık sattık." diye cevap verdi." diye anlatmıştır.

[150] Muganniler kendisiyle bir gece Mutasım'ın huzurunda münazara yapmışlardı. Şarkılar konusundaki tartışma uzayınca Ahmet Mutasım'a: "Ey müminlerin emiri, onlardan herhangi biri, içinde benim bilmediğim üç şarkı içeren on beste okusun. Ben ise onlara içlerinden hiçbirini bilmedikleri on, ardından on ve onun arkasından da on şarkı okuyacağım." dedi. İshâk: "Ey müminlerin emiri, Ahmed doğru söylüyor" dedi ve onu İbn Beşir ile Alaviye İshâk'ın bu sözünü teyit etmişlerdi. Bunun üzerine Mutasım ona yirmi bin dirhem verilmesini emretti. Adam Ahmet'le yarışa girmek için tekrar döndü. Ahmed ona: "seni insafa çağırdım ama kabul etmedin. O zaman ben şimdi seninle atışmaya başlıyorum" dedi ve on eser okudu. Onlardan hiç kimse birini bile bilememiştir. Okuduğu on eserin tamamı meşhur olmayan Mekkeli usta sanatçılara ait bestelerdi. Mutasım o bestelerin birini beğendi. Mugannileri susturup o eserin birkaç kere tekrarlanmasını istedi ve üzerine içmeye başladı. Gününü de bu şekilde geçirdi ve o yenilen mugannilerin hiçbirinin ona itiraz etmemelerini ve yine kendisine bin dinar verilmesini emretti.

Ahmed b. Yahya el-Mekkî, Mustain'in hilafetinin ilk yıllarında vefat etmiştir.

BASBAS

Medineli bir cariyedir. Efendisinin ismi İbn Nefis'tir. Bir miktar şöhret yakalamıştır. Ebu'l-Ferec el-İsfahanî, kendisinin muganniyelerin ilk sırasında yer aldığını ifade etmiştir. Döneminin şairlerinden biri hakkında şu anlamda ifadelerde bulunmuştur: *“Basbas bir mecliste kendisine ud verilmesini ister. Sol eli de sağ eline yardım ederse, delikanlının yüreğinde çalkantılar yaratacak şarkılar okurdu. Bu şarkıda da nazla süslenmiş bir ustalık mevcut olurdu.”*

Başka bir şair de hakkında şu anlamda bir şarkı seslendirmiştir: *“ey Ebâ Cafer, Basbas'ın ve Hefâ'nın okuyuşunu dinlemeden mi ayrılırsın? Basbas'ın okuyuşunu ancak, tehlikelerle dolu o yolu develer tekrar geçtikten sonra duyabilirsin. O zaman ayrılmadan önce bir defa bile sana söz verdiğim lezzet ve ünsiyet dolu o meclislerden birinde eğlen.”*¹⁸³

183 BASBAS

Basbas, güzel şarkı okuyan, hoş bir çehreye sahip Medine'de doğmuş bir cariyedir. İlk tabaka mugannilerden ders almıştır. Efendisi Yahya b. Nefis'tir. Kendisinin şarkı okuyan cariyeleri vardır. İleri gelen kişiler kendisinden çekinir, cariyelerinin şarkılarını dinlerlerdi. Basbas da bu cariyelerinin en iyisi ve en önde gelenidir. İbn Hurdâzbih, Mehdî henüz şehzade iken onu onyedî bin dinar karşılığında satın almış ve kendisinden Aliyye binti el-Mehdî adında bir kızı olmuştur.

Künyesi Ebû Cafer olan Muhammed b. Yahya ile şair Abdullah b. Musab ez-Zübeyrî'nin de aralarında bulunduğu bir grup Basbas'ı dinlemeye gittiler. Ebu Cafer Kufe'ye gitmesi gerektiği için aceleci davranmıştır. Bunun üzerine şair İbn Musab ona şu şekilde seslendi:

[151]

أَرَانِي أَنْتَ أَبَا جَعْفَرٍ	من قَبْلِ أَنْ تَسْمَعَ مِنْ بَصْبَصَا
هَيْهَاتَ أَنْ تَسْمَعَ مِنْهَا إِذَا	جَاوَزْتَ الْعَيْسُ بِكَ الْأَعْوَصَا
فَخُذْ عَلَيْهَا مَجْلِسِي لَدَّةٍ	وَمَجْلِساً مِنْ قَبْلِ أَنْ تَشْخَصَا
أَحْلِفْ بِاللَّهِ يَمِيناً وَمَنْ	يَحْلِفُ بِاللَّهِ فَقَدْ أَخْلَصَا
لَوْ أَنَّهَا تَدْعُو إِلَى بَيْعَةٍ	بَايَعْتُهَا ثُمَّ شَقَقْتُ الْعَصَا

“Ebâ Cafer gidiyor musun Basbası dinlemeden

Heyhat, onu hiçbir şekilde dinleyemezsin, eğer develerle A'vas'ı geçersen

Şu, onun da hazır bulunduğu meclisime bir onsuz bir meclise katıl.

Allâh'ı anarak yemin ediyorum. Allâh'a yemin eden doğru söyler.

Kendisi bir biat'e davet etse, biat eder ve asayı ikiye bölerdim.”

[151]

DENÂNÎR

Yahya b. Hâlid'in azatlı cariyesidir. Bezel¹⁸⁴ ve İbrahim el-Mevsılî'nin öğrencisidir. Şarkı icrasının İbrahim el-Mevsılî'ye eş seviyede olduğu söylenir ve aynı zamanda kendine ait “*Sihru'l-Egânî*” adında bir kitabı vardır.¹⁸⁵

İbn Ebî ez-Zevâid Basbas hakkında şunları söylemiştir:

بصيص أنت الشمس مزدانة	فإن تبدلت فأنت الهلال
سبحانك اللهم ما هكذا	فيما مضى كان يكون الجمال
إذا دعت بالعود في مشهد	وعاونت يميني يديها الشمال
غنت غناء يستقر الفتى	حذقاً وزان الحنق منها الدلال

Basbas, sen süslü bir güneşsin. Battığında ise hilal sensin.

Sübhanellah! eskiden güzellik böylesi değildi.

Bir mecliste kendisine ud verilmesini istediğinde, sol eli de sağ eline yardım ettiğinde

Delikanlının gönlünü titretecek şarkılar okur, nazı ve ustalıyla onu süslerdi.

¹⁸⁴ Eserin sahibi Bezel'in erkek olduğunu düşünmüştür. Gerçekte ise o bir kadındır. Müellif onu eserinde Denair'e icazet veren Bezel ile başka bir yerde şarkıcı olarak bahsettiği Bezel'in aynı kişi olduğunu bilememiştir.

¹⁸⁵ DENÂNÎR

Denânîr, Yahya b. Hâlid el-Bermekî'nin cariyesiydi. Güzel bir yüze sahip sarışın kadındı. Zarif, edepli ve son derece ahlaklıdır. Çok fazla şiir ve şarkı rivayeti olmuştur. Reşit, ona çok tutkun olduğu için efendisinin yanına sık sık ziyarete gider, orada kalır ve onun hoşnutluğunu kazanmaya çalışırdı. Bu durum öyle bir hal almıştı ki, Zübeyde onu ailesine ve amcalarına şikâyet etmiş ve onlarda ona sitem etmişlerdi. Onun yalnızca şarkıları içeren meşhur bir kitabı vardır. Şarkı icrasında hocası Bezel'in tarzını yol olarak kabul etmişti. Hocası olan Bezel'in üstadlardan kendisi de eğitim görmüştür. Bunlar; Fülehyh, İbrahim, İbn Câmî, İshâk ve bunların akranlarıdır.

Bazen Yahyâ el-Mekkî ile İbn Câmî Denânîr ile yarışa girerlerdi ve çoğu zaman Denânîr onlara galip gelirdi.

Birgün Denânîr'in efendisi Yahyâ b. Hâlid, Bezel'in hocası olan İbrahim el-Mevsılî'ye: “kızın Denânîr güzel bir beste yaptı ve yaptığı bu besteyi kendisi de beğendi. Ben de ona: “hocana gösterinceye kadar çok fazla beğenme” dedim. Onun yanına git ve yaptığı parçayı sana göstereyim.” dedi. İbrahim onun yanına gitti. Aralarında bir perde vardı. Perde arkasından ona selam verdi. O da selamı alarak: “Ey babam! [152] Haberi daha önce sana gelen bir besteyi okuyacağım. Vezirin, “insanlar kendi yaptığı şarkıları başkaları beğenmese de aldanıp beğenirler dediğini” duydum. Ben de bu bestemin böyle olmasından endişe ettim.” dedi. Eline udu alıp besteyi okudu. İbrahim onu son derece beğendi, mest oldu ve bir yerini düzeltmesini istedi. Daha düzgün bir şekilde tekrar okumasını

istedi ama maalesef yine okuyamadı. Üçüncü defa tekrarlamasını istedi, o tekrar etti. Bu defa saf altın gibi (doğru bir okuyuş) olmuştu. “Tam isabetle doğrusunu yaptın kızım” dedi. Sonra çıkınca, Yahya b. Halid’le karşılaştı: “Denânîr’in kızının bestesini nasıl buldun?” diye sordu” İbrahim: “Allâh veziri aziz etsin. Yemin ederim ki usta şarkıcıların pekçoğu bile böyle bir beste yapamazlar. Kendisinden tekrarlamasını istedim. O da birçok kez bestesini tekrarladı. Bunu yapmaktaki amacım da esere kendimden de bir şeyler katıp eserle birlikte kendi adımın da anılmasını istememdi. Ama o hiçbir şekilde bir açık bırakmamıştı.” diye cevap verdi. Yahya İbrahim’e: “beni çok memnun ettin. Ben de seni memnun edeceğim.” diyerek ona yüklü miktarda para gönderdi.

Denânîr, İbrahim el-Mevsilî’den o kadar eğitim almıştı ki, neredeyse onun gibi hatta aralarında hiç fark yokmuş gibi şarkı okuyordu. Anektod anlatımı da birebir hocasınınki gibiydi. İbrahim Yahyâ’ya: “Denânîr yaşadığı müddetçe beni kaybetmemiş sayılırsın.” derdi.

Denânîr, köpek hastalığı adı verilen bir hastalığına yakalanmıştı. Bir saatten daha uzun bir süre bir şeyler yemeden duramamaktaydı. Yahyâ el-Bermekî de, Denânîr’in ramazan ayında oruç tutamadığı her gün için onun adına bin dinar tasadduk ederdi. Denânîr, Reşit, Beramikelî’yi öldürene kadar onlarda kalmıştı.

Reşit, Berâmikelî’yi öldürdükten sonra Beramikelî olan Denânîr’i çağırıp huzurunda şarkı okumasını istedi. “Ey Müminlerin emiri, efendimden sonra hiçbir zaman şarkı okumayacağıma yemin ettim.” dedi. Reşit buna sinirlendi ve onun sopa cecazıyla cezalandırılmasını emretti ve bu emir yerine getirildi. Tekrar ayakları üzerine kaldırılarak eline ud verildi ve ağlaya ağlaya şu şarkıyı okumaya başladı:

بين الثنايا ومسقط اللبد

يا دار سلمى بنازح السند

أيقنت أن النعيم لم يعد

لما رأيت الديار قد درست

“Ey Selma’nın evi Sind’den ayrılan ...

Evlerimizin yerle bir olduğunu gördüğümde, nimetin tekrar geri gelmeyeceğinden emin oldum.”

Daha sonra ise Reşid’in kalbi yumuşadı ve serbest bırakılmasını emretti.

Ebû Hafs eş-Şatrancî Denânîr hakkında şunu söyledi:

وكيف تنسى محبا ليس ينساها

هذي دنانير تنساني فأذكرها

نفس المتيّم في كفيس ألقاها

والله والله لو كانت إذا برزت

Bu Denânîr beni unutsa da ben onu hatırlarım. Onu unutamayan bir sevgiliyi nasıl unuttur?

Allâh’a yemin olsun ki, aşktan aklını yitiren kişi nefsi avucunda olsa, onu atardı.

[152]

UREYB

Ureyb, büyük mûsikîşinaslardan ve iyi muganniyelerden biridir. İshâk: *“kendisinden daha güzel ve daha iyi ud çalan başka birini görmedim.”* derdi. Yimibir bin beşyüz beste bilirdi.¹⁸⁶ [153] Memun’un ilk cariyesi olup aşık olduğu kişiydi, öyle ki kendisine Memuniyye adı verilmişti. Sonra Halife Muhammedu’l-Emin’e geçti ve onun sevgilisi oldu. Miladî 841 yılında vefat etmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Tarihçilerin anlatılarında Arap mûsikîşinaslar, Doğu Mûsikîsi ve de hafızalarının kuvveti hakkında abartılı anlatılar olmasına rağmen, bir nebze de olsa gerçeklik içermektedir.

[153] Burada, Arap mûsikîşinasları, hafızalarının kuvveti ve tarihçilerin anlatılarında Doğu abartısı yer almakla birlikte, bir nebze de olsa gerçeklik içermektedir. Araplar için mûsikî tedvininde bir ilmi istilâh da bulunmamaktadır. Bu durumda mugannî ve besteci olan birinin kendi bestelerini ve kendisinden önceki bestecilerin bestelerini ezberleyebilmesi için kuvvetli bir hafızaya sahip olması gerekirdi.

Bugün günümüzde bin besteden daha çok eser ezberleyen hem lafızlarını hem de icrasını doğru bir biçimde yapan pek çok Arap mûsikîşnası tanındık. Bu büyük yetenek sadece mûsikîşinaslarda bulunmayıp, şairlerde bunu onlarla paylaşıyorlardı. Örnek olarak, raviliğiyle ön plana çıkan ve 774’te vefat eden Hammâd b. Sâbûr’u gösterebiliriz. Cahiliye şiirlerinin pekçoğunu koruyarak, “el-Muallakâtî’s Seba’ı” bir kitap içerisinde bir araya getirmedeki çabası büyüktür. Hammad’ın muazzam bir hafızası vardı. Kendisi cahiliye dönemine ait yüz uzun kasideyi alfabetik sırayla okuyabileceğini söyleyerek övünürdü.

(Kendisine aynı zamanda İbn Meysere de denilen Ravi, Hammad b. Sâbûr Eyyâmu’l-Arab’a ait şiirleri, anekdotları, nesepleri ve dilini en iyi bilen kişilerden biridir. Ümeyye oğullarının halifeleri onu yakınlarına alıp gözetirler, onların huzuruna gider ve kendilerini de davet ederdi.

Bir keresinde Velîd b. Yezîd Ravi Hammâd’a: “bu ravî lakabını nasıl kazandın?” diye sordu. O da: “Ey Müminlerin emiri! Bildiğiniz ya da duyduğunuz her şairden rivayetler yaparım ve yine sizin bildiklerinizden daha çok olan bilmediğiniz, duymadığınız şairlerden de rivayetler yapabilirim. Bir de gerek günümüze gerekse önceki dönemlere ait olsun, okuduğum her şiirin kime ait olduğunu bilirim” dedi. Velîd: “yemin ederim ki bu büyük bir ilimdir. Ezberinde ne kadar şiir var?” diye sordu. O da: “Çok. İslamî dönemi bir kenara bırakın, cahiliye dönemine ait her harf için yüz uzun kasideyi bile ezbere okuyabilirim.” Diye cevap verdi. Velîd: “bu konuda seni imtihan edeceğim.” dedi ve okumasını emretti. Okumaya başladı. Velîd de sıkılıncaya kadar onu dinleyip anlattıklarının doğru olup olmadığını görmek için bir başkasını görevlendirdi. O da cahiliye dönemine ait iki bin dokuz yüz kaside okudu. Velîd de ona yüz bin dirhem verilmesini emretti.)

¹⁸⁷ UREYB

(Kitâbu’l-Egânî’den alıntıdır.)

Ureyb, güzel okuyan bir muganniye, kaliteli şiir yazar bir şair, el yazısı iyi ve konuşması da akıcı bir kadındı. Zarafette, güzellikte, enstrüman icrasında, kaliteli eserler vermekte, nağmelere, tellere, şiire olan vukufiyette, edebiyat ve şiir rivayetlerinde son derece zirve bir isimdi. Kadim Hicaz muganniyelerinden olan; Cemîle, Azzetü’l-Meyla, Selâme ez-Zerka ve onların yolundan giden birkaç başka muganniye haricinde ona eşdeğer bir başka kadın yoktu. Saydığımız bu sıfatlar kendisinin akranı olan diğer halife cariyelerinde yoktu. Ki bu cariyeler halkın içinde, kaba Araplar arasında Hicaz adetleriyle yetişen cariyeler değil, halife saraylarında ince bir biçimde donatılan cariyelerdi.

[154]

ŞÂRİYE¹⁸⁸

Ureyb'in şarkıları, İbn el-Mutez ile Ebî'l-Abîs b. Hamdûn'un divanlarından ve Haşimoğullarının Ureyb'e verdiği Bida' adındaki cariyeden [154] toplam 1125 eser derlenmiştir. (Eser sahibi'nin ifade ettiği gibi 21500 eser değildir.)

İbn Hurdâzbih'den şöyle aktarıldı: "Ureyb'in efendisi, Reşit'in bineklerinden sorumlu olan Abdullah b. İsmail idi. Onu yetiştiren, terbiye eden, hat, nahiv, şiir ve şarkı okumayı öğreten de kendisiydi. Ureyb çok iyi yetişip şiir yazmaya bile başlamıştı." Mutasım'ın dayısı olan İsmail b. el-Huseyn, Ureyb'in Cafer b. Yahya el-Bermekî'nin kızı olduğunu aktarmaktadır. Berâmekler öldürölüp malları yağmalanmış ve Ureyb de küçük bir kızken oradan çalınmıştı. Daha sonra da Memun onu ellibin dirheme satın almış ve ona büyük bir aşkla bağlanmıştı. Memun vefat edince mirasıyla birlikte satıldı. Mutasım onu yüz bin dirhem karşılığında satın alarak azat etti.

Ebu'l-Abbas bin Hamdûn Cahzâ'ya aralarında Ureyb'in şarkılarından bahsederken dedi ki: "yüzeysel birçok hata içermesinden dolayı Ureybe eserlerinin çok olmasıyla övülemez." Cahzâ bunun üzerine "Abbasi devletinin bütün şarkıcıları arasında eserlerinde küçük problemler olmayan biri var mıdır ki Ureyb onun (hatasız) gibi olsun" dedi. Sonra Cahza, Ureyb'e ait bildiği muhteşem eserlerini saymaya başladı. İbn Hamdûn da Ureyb'in bu eserlerdeki sanatkârlığını itirâf etti. Cahza bu minval üzere neredeyse yüz eserini saymış, İbn Hamdûn da aynı tepki vermeye devam etmiştir.

Ureyb 181 senesinde doğup doksan altı yıl yaşamıştır.

188 ŞÂRİYE

Şariye Basra'da doğmuş cariyelerden biridir. Babasının, Benî Nâciye olarak bilinen, Benî Sâme b. Lüey'den biri olduğu ve onu cariyeye olan annesiyle bırakıp terkedince onunda cariyeye olarak kaldığı söylenir. Bir başka görüşe göre de çalındığı ve Haşimoğullarından bir kadının [155] satın alıp kendisine şarkıcılığı öğrettiği, daha sonra da İbrahim b. el-Mehdî'nin onu satın aldığı ve kendisinden tüm eserlerini veya büyük bir kısmını öğrendiği aktarılır.

İbnü'l-Mu'tez, Şariye'nin Câfer bin Süleyman'nın neslinden Basralı olup Haşimî kadınlarından birinin cariyesi olduğunu nakletti. Daha sonra efendisi olan kadın onu satmak üzere Bağdat'a götürdü. İshâk b. İbrahim el-Mevsilî'ye gösterdi. İbrahim üç yüz dinar karşılık verdi. Daha sonra üç yüz dinarın fazla olduğunu düşündü. Bunun üzerine efendisi onu İbrahim b. el-Mehdî'ye götürdü ve gösterdi. İbrahim pazarlık etmeye başlayınca, efendisi: "onu İshâk b. İbrahim'e gösterdiğimde ona üç yüz dinar değer biçti. Emir -Allâh onu aziz kılsın- ona daha layık" dedi. İbrahim: "söylediklerini bir düşünün" dedi. Çevresindekiler de denileni yaptı. Cariyelerinin arasındaki bu işle görevli olan kişiyi çağırıp: "bu cariyeyi al ve bana bir sene boyunca gösterme, cariyelere de ona şarkı öğretmelerini söyle" dedi. Bir sene geçtikten sonra kendisinin huzuruna çıkarıldı. Halife baktı, dinledi ve sonra İshâk el-Mevsilî'yi çağırarak cariyenin okuyuşunu dinletti ve ona: "bu cariyeye satılık, kaç alırsın?" diye sordu. İshâk: "üç bin dinara alırım, bu para ona az bile" diye cevap verdi. İbrahim: "onu tanıdın mı?" diye sordu, İshâk: "hayır" dedi. İbrahim bunun üzerine: "bu Hâşimilerden olan kadının gösterdiği cariyeye, ama sen onu üç yüz dinara almamıştın." dedi. İshâk bu duruma ve cariyenin ulaştığı seviyeye çok şaşırdı.

Birgün Hamdûn b. İsmâil, İbrahim b. el-Mehdî'nin huzuruna girdi. İbrahim ona: "Daha önce hiç duymadığın bir şeyi sana dinletmemi ister misin?" diye sordu. O da: "evet" dedi. Bunun üzerine İbrahim Şariye'yi çağırdı ve ondan İshâk'ın şu bestesini okumasını istedi: "هل بالديار التي قد جنتها أحد" geldiği diyarda biri var mı?" Şariye onun daha önce hiç duymamış olduğu bir şeyi okuyunca, o da şaşkın bir halde: "onu hiç duymamıştım" dedi. İbrahim ona: "Bunun daha güzel bir okunuşunu daha duymak ister misin?" diye sordu. Hamdûn: "bu mümkün mü?" diye yanıtladı. İshâk: "yemin ederim oldu bile!" dedi. İbrahim besteyi bizzat kendisi okuyunca, Hamdûn az önceki okunuşun çok daha fevkinde bir icra dinlemiş oldu ve: "bu okuyuşun önceki okuyuştan daha güzel olabileceğini hiç düşünmemiştim." dedi. İbnü'l-Mehdî: "peki bu ikisinden de daha güzelini dinlemek ister misin?"

Şâriye, İbrahim (b. el-Mehdî)'nin talebesiydi. Kesin bir şey de vardı ki kendisi büyük bir makam ve şöhret elde etmiştir. Kendisi ile ilgili tarihi bilgileri bir halife oğlu olan İbn el-Mu'tez'in yazmış olması bu şöhrete delil olarak gösterilebilir.

İbrahim onu yetiştirirken son derece özen gösterdi, öyle ki bazen Şâriye'den bestenin zor olduğu yerleri yüz kere tekrarlamasını isterdi ve eğer hata ederse de vurma cezasını, eğitiminden sorumlu tuttuğu Şâriye'nin arkadaşına yaptırırdı.

Şâriye, efendisinin bütün eserlerini öğrenmişti. Aynı zamanda eski geleneği temsil eden Ureyple yarış içindeydi. Mûsikîşnasların, sanatkarlar ve musiki ile ilgilenenler diye iki kısma ayrılmasına neden olmuştu. Bu iki guruptan her biri kendi yoluna olan bağlılıklarıyla bilinir olmuşlardı. Bu guruplar arasında büyük tartışmalar yaşanmıştır. İbnü'l-Mutez, bu tartışmaların çoğunu kitabında nakletmiştir. ¹⁸⁹

[155]

BEZEL

Muganniye Bezel, Hâdî'nin sarayının fitnesiydi. Güzel yüzlü, altın renkli bir sarışın, boylu poslu ve güzel sesli biriydi. Otuz bin beste rivayet ettiği, kendisinin derlediği bir mecmuada on iki bin beste bulunduğu ve birgün emir İbrahim b. el-Mehdî'nin huzurunda, tek bir makam ve tek bir usûlde hiç kimsenin bilmediği yüz beste okuduğu aktarılır. ¹⁹⁰

diye sordu. Hamdûn daha bir şaşkınlıkla: “bu mümkün değil” dedi. İbnü'l-Mehdî: “ey Şâriye, sesini tizden peste ve pestten tize dönüştürerek oku” dedi. Hamdûn açık bir üstünlük gördü ve şaşkınlığı daha da arttı. İbnü'l-Mehdî: “dinleyen bunun çok kolay olduğu sanır. Bu bestenin bir yerini ona ne kadar çok tekrarlattığımı bilir misin?” diye sordu. Hamdun da ona fazla fazla söylediğini düşünerek: “yüz” dedi. İbrahim b. el-Mehdî: “daha da artır” dedi. O da: “üçyüz” deyince, “Allâh'a yemin olsun ki bin kereden daha fazla tekrarlattım” dedi.

İbnü'l-Mehdî, Şâriye bir eseri tam olarak okuyamayınca ona besteyi ayakta okumasını, istediği seviyeye ulaşamayınca eğitiminden sorumlu tuttuğu arkadaşına ona vurmasını emrederdi.

Şâriye'nin udu sadece Mütevekkil döneminde çaldığı söylenir. Zira, kendisiyle Ureyb arasında bir anlaşmazlık vardı ve Ureyb de onu sazandelerin icrası esnasında çalmasını istemezdi. Dolayısıyla o da daha sonraları çalabildi.

Şâriye'nin, Mutasım'ın vefatından Vâsık'ın son dönemlerine kadar zamanının en güzel şarkı okuyanı olduğu söylenir.

¹⁸⁹ Kosagarten'in Egâni kitabına bakınız.

¹⁹⁰ **Bezel**

[156] (Kitâbu'l Egâni'den alıntıdır.)

[156]

MÜTEYYEM el-HÂŞİMİYYE¹⁹¹

Müteyyem, İbrahim el-Mevsilî ile oğlu İshâk'ın öğrencisiydi. Yetenekli bir muganniye ve muhteşem bir şair idi. Onu Ali b. Hâşim satın aldı. Bir gün Ali'nin ninesi onu dinledi, çok beğendi ve kendisine yüz bin dirhem hibe etti.¹⁹²

Bezel, Medine'nin sarı cariyelerindendir. Basra'da yetişti. Rivayetlerinin çokluğuyla bilinen, önde gelen iyi muganniyelerden biridir. Otuz bin eseri okuyabildiği söylenirdi. Birbirine benzemeyen on iki bin beste içeren bir şarkı kitabı vardır.

Bezel, güzel yüzlü, zarif ve enstrüman icracılarının ileri gelenlerindendir. Cafer b. Musâ el-Hâdî onu satın aldı ve daha sonra da onu kendisinden Muhammed el-Emin satın almıştır. Karşılık olarak da yüksek bir meblağ ödemiş ve öldürülene kadar onda kalmıştır.

Bezel; Fâid'in kölesi Ebî S'ad, Dahmân, Fülejh, İbn Câmi, İbrahim el-Mevsilî, onların döneminden diğer hocalardan ve Cahzâ'dan eğitim almıştır.

Bezel'in bir keresinde şöyle söylediği rivayet edilir: "Otuz bin beste rivayet ederdim. Dersi bıraktığımda ise bunların yarısını unuttum." Bu sözü Zerzûr el-Kebîr'e aktarıldığında: "yalan söylüyor." dedi.

Bir keresinde İbrahim b. el-Mehdî huzurunda, tek bir makamda, tek bir usulde ve tek bir parmakla yüze farklı eser okudu ve İbrahim bunlardan hiçbirini bilmiyordu.

Bezel birgün Memun'un huzurunda bir beste okudu. İshâk b. İbrahim el-Mevsilî de eserin sahibi konusunda kendisiyle hem fikir olmadığını söyledi. Bezel, bir süre durdu. Daha sonra sakl-i sâni usulunde art arda üç eser okudu ve İshâk'a onların kime ait olduklarını sordu. O da bilemedi. Bunun üzerine Bezel Memun'a: "Yemin ederim ki! bu okudukların onun babasına aittir. Bizzat kendisinden öğrendim. Bu adam eğer babasının bestelerini bilmiyorsa baskasının bestesini nereden bilsin." dedi. Bu da İshâk'a çok ağır gelerek sıkıntıdan kaşlarını çatık bir şekilde kalakaldı.

¹⁹¹ Eserin Fransızcası'nda (Moleijem La Hachimite) olarak geçmektedir. Doğrusu: Moutayam'dır

¹⁹² MÜTEYYEM el-HÂŞİMİYYE

(Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.)

Basra'nın sarı yüzlü ve güzel cariyelerinden biridir. Burada yetişip terbiye aldı, şarkı okudu [157] ve İshâk el-Mevsilî'den, ondan önce de babasından ve onların dönemindeki hocalardan eğitim aldı. Bezel'den eğitim alıp mezun olan kişilerdendir. Ahlak, yüz güzelliği ve şarkı okuyuşu bakımından döneminin en iyilerindendi. Ureyb'in cariyesi olduğu dönemde şiir okurdu. Ali b. Hişâm, Ureyb'ten yirmi bin dirhem karşılığında satın aldı. Orada büyük kazanımlar elde etti ve bütün cariyelerinin önüne geçerek tüm çocuklarının anası olmuştur. Ali b. Hişâm öldürülünce azad olmuştur. Memun, onu çağırır, gelir ve huzurunda şarkı okurdu.

Müteyyem, Ali b. Hâşim sarayında öldürüldükten sonra, kadınların arasından gizlice geçerek kapısına kadar geldi. Başında kimsenin olmadığını, üzerini de toz kapladığını görünce başında durdu ve şunu söyledi:

[157]

KALEMU'S-SÂLİHİYYE

Kalemu's-Sâlihiyye, bir muganniye ve ud icra eden biriydi. Vâsık onu on bin dinara satın almıştı.¹⁹³

MAHBÛBE

Mahbûbe Mütevekkil'in muganniyesi ve onun en yakın gözdesiydi. O dönem tarihçileri bize onun önde gelen şairlerden biri olduğunu ifade etmektedirler.¹⁹⁴ [158]

يا متزلا لم تبل أطلاله	حاشا لا طلالك أن تبلى
لم ابك اطلالك لكنني	بكيت عيشي فيك إذ ولى
قد كان لي فيك هرى مرة	غيبة الترب وما هلا
فصيرت أبكي جاهدا فقده	عند أدكاري حيثما حلا
فالعيش أولى ما بكاه الفتى	لا بد للمحزون أن يسلى

*Eş şebnemleri fani olmayan ev senin şebnemlerin fânî olamaz
Senin şebnemlerinin üzerine ağlamadım, seninle geçen hayatın bitmesine ağladım.
Ben sana bir kere aşık oldum, toprak onu gizlese de aşkım yok olmadı.
Onu kalbime gömdüm ve her aklıma geldiğinde ağlar oldum,
Delikanlının üzerine en çok ağladığı şey hayattır. Mahzun olan illa bir gün umutur.*

Sonra yere düşene kadar ağladı. Kadınlar onu kollarından kaldırdılar ve oradan perişan bir halde çıkarttılar.

İbn Mutez şunu söyledi: “Müteyyem menekşeyi çok severdi. Kendisinde çok sayıda güzel koku bulunurdu. Kokulardan o kadar hoşlanırdı ki, elbisesinin yenisinden bostandan yeni koparılmış reyhan kokusu eksik olmazdı.”

Müteyyem Muhtasımın hilafeti döneminde İbrahim b. el-Mehdî ve Bezel'den kısa bir sonra vefat etmiştir.

¹⁹³ KALEMU'S-SÂLİHİYYE

Kalemu'S-Sâlihiyye, güzel ve sarı cariyelerden biriydi. Vîrtüöz bir enstrüman icracısı, güzel şarkı okuyan biriydi. İbrahim, oğlu İshâk, Yahya el-Mekkî ve Zübeyr b. Dahmân'dan eğitim almıştı. Ahmed b. Abdulvahhab'ın kardeşi ve İbn Reşit'in kâtibi Salih b. Abdulvahhab'ın cariyesiydi. Zayıf bir başka görüşe göre de babasının cariyesi olduğu aktarılmaktadır. Yirmi civarında bestesi vardır. Vâsık onu on bin dinara satın almıştı.

[158] (Kitâbu'l Egânî'den alıntıdır.)

Mahbûbe Basra'lı bir cariyedir. Şayet, Yemâmeli kadın şair Fazl o dönemde yaşamamış olsaydı, onun yerine geçebilecek nitelikte şerefli bir şairdir. Mahbûde, yüce bir fazilet sahibi ve son derece affedici biriydi. Abdullah bin Tahir onu daha bir kızken el-Mutevekkil'e hediye etmiştir. Bir müddet orada bu şekilde yaşamıştır. O zamanlarda da şarkı söyledi ancak okuyuşu henüz övülecek derecede hünerli bir kıvam almamıştı.

Mutevekkil (Cafer el-Mutevekkil Alâllâh b. Mutasım) birgün cariyesinin bulunduğu odaya girdi ve cariyenin yanağında kendi ismi olan (Cafer) yazıyordu. Yazı bir tür güzel koku sürülerek yazılmıştı. Böylesi beyaz bir yanaktaki bu siyahlık çok hoşuna gitti. Hemen Şair İbn Cehm'i divitlerle gelmesini ve şu şiir yazmasını istedi. Mahbu hazır bir şekilde irticalen şu şiiri okudu:

وَكَاتِبَةٌ بِالمِسْكِ فِي الخَدِّ جَعْفَرَا	بِنَفْسِي مَخْطُ الْمِسْكِ مِنْ حَيْثُ أَثَرَا
لَئِنْ كَتَبْتَ فِي الخَدِّ سَطْرًا بِكَفِّهَا	لَقَدْ أودَعْتَ قَلْبِي مِنَ الحُبِّ أَسْطَرَا
فَيَا مَنْ لِمَمْلُوكٍ لِمَلِكٍ يَمِينُهُ	مُطِيعٌ لَهُ فِيمَا أَسَرَ وَأَظْهَرَا
وَيَا مَنْ هَوَاهَا فِي السَّرِيرَةِ جَعْفَرَا	سَقَى اللَّهُ مِنْ سَقِيَا ثَنَائِيكَ جَعْفَرَا

Yanağa miskle Cafer yazan, o misk gönlümde iz bıraktı.

Avucuyla yanağa bir satır yazmış olsa da kalbime sayısız aşk satırları bıraktı.

Yemin edince sözünde duran bir efendinin kölesine şimdi kim sahip çıksın.

Ey içindeki tek dileği Cafer olan kişi, senin dudaklarından akan suyu Allâh Cafer'e içirsin.

Ali b. el-Cehm, Mahbûbe'nin bu şiiri karşısında derin bir düşünceye dalarak bir kelime bile edemeyerek kalakaldı. Bunun ardından Mutevekkil, şiirin hemen Ureyb'e ulaştırılmasını ve besteli bir hale getirilip okunmasını emretti.

Mutevekkil öldürüldüğünde, cariyeleri dağıtılmıştı. Onlardan bir kısmını veziri olan Vasîf aldı. Mahbûbe de bu grubun arasındaydı. Bu vezir bir sabah Mutevekkil'in cariyelerinin getirilmelerini istedi. Mahbûbe'nin haricindeki diğer tüm cariyeler; renkli, altın işlemeli ve gayet süslü elbiselerle huzura geldiler. Mahbûbe ise el-Mutevekkil'e olan üzüntüsünden dolayı tam aksine, hüzünlü bir halde, üzerinde beyaz mütevazı bir elbiseyle gelmişti. Cariyeler toplu halde şarkılar okudular ve içtiler. Vezir Vasîf keyifli bir halde içmekteydi. Sonra Mahbûbe'den okumasını istedi. O da eline udunu alıp ağlayarak şu şarkıyı okudu:

أَيَّ عَيْشٍ يَطِيبُ لِي	لَا أَرَى فِيهِ جَعْفَرَا
مَلَكًا قَدْ رَأَتْهُ عَيْبَ	...نِي قَتِيلًا مَعْفَرَا
كُلُّ مَنْ كَانَ ذَا هِيَا	...مِ وَحَزَنٍ فَقَدْ بَرَا
غَيْرِ مَحْبُوبَةِ الْتِي	لَوْ تَرَى المَوْتَ يُشْتَرَى
لِاشْتَرْتَهُ بِمَلَكِهَا	كَلَّ هَذَا لَتَقْبَرَا
إِنَّ مَوْتَ الكُثَيْبِ أَصْدَ	...لُحُ مِنْ أَنْ يَعْمَرَا

Şiirlerini kolaylıkla besteler ve onları ud eşliğinde icra ederdi. Ureyb genellikle kendi şiirlerini bestelemiştir.

[159]

UBEYDE

Şayet İshâk'ın aktardığı şey doğru ise, Ubeyde döneminin en iyi muganniyelerden biridir. Mûsikîde olduğu gibi edebiyatta da ciddi bir üstünlüğü söz konusudur. Ebû Haşîşe onun mûsikîde bir üstad olduğunu ifade etmektedir. Ebu'l-Kâsım Cahza el-Bermekî,¹⁹⁵ “*Kitâbu'l-Eb'âd bi't-Tanbûr (Tanburun aralıkları)*” adlı eserinde ondan bahserek, Remel usûlünde muhteşem bir bestesi olduğundan bahsetmiştir. Aynı dönemde yaşayan ve rekabet içerisinde oldukları kişilerden kendisine eşdeğer ustalıkta olan başkaları da vardı. İshâk ve oğlu Hamâd, onun büyüklüğünü teslim ederler ve ne kadar ileri seviyede olduğundan bahsederlerdi. Ne mugannilerden ne de muganniyelerden, hiçkimse onun bulunduğu bir mûsikî meclisinde öne çıkmaya cesaret edemezdi. Tarihçiler, Ubeyde'nin yaşadığı çeşitli aşk hikayelerini anlatarak, onun aşkının büyüklüğünden çok fazla bahsetmişlerdir. Bu aşk öylesine ateşliydi ki tanburunun üzerine şu beyiti yazmıştı.

كل شيء سوى الخيانة في الحب تحتل

“Aşkta ihanet dışında her şeye tahammül edilebilir”

*Cafer'in olmadığı hangi hayat bana güzel gelecek
Gözüm onu, katledilmiş ve yüzü toza bulanmış bir sultan olarak gördü.
Her kimin ki aşkı ve üzüntüsü varsa hastalıktan kurtulmuş demektir.
Mahbûbe hariç, ki o ölümün satıldığını görse
Mezara gömülsün diye onu bütün varlığıyla satın alır.
Umutsuzluğa batmış bir kişinin ölmesi yaşamısından hayırlıdır.*

Bu Vasîf'ı sinirlendirdi ve onu öldürmek istedi. Orada bulunanların, affedilmesi yönündeki telkinleri neticesinde o da bağışlayı azâd ederek, [159] seçeceği bir başka beldeye gönderilmesini emretti. Mahbube (Samarra)'dan ayrılıp Bağdat'a gitti ve hayatının geri kalan kısmında adı çok anılmamıştır.

¹⁹⁵ Bkz. “Elf-u Leyle ve Leyle” tercüme eden Dr. Mardrus, 6. Cilt.

İshâk: “*Tanburun Ubeyde haricinde birinin eline geçmesi tam bir saçmalık olur*” derdi. Bazı şairler şunu söylemişlerdir, -kimileri de bunun İshâk’ın okuduğunu söylerler-.

أمست عبيدة في الإحسان واحدة فإله جار لها من كل محذور
من أحسن الناس وجهاً حين وأحذق الناس إن غنت بطنبور
تبصرها

“*Ubeyde iyilikte yegâneydi. Allâh onu her kötülükten saklasın.*

Ona baktığında insanların en güzel yüzlüsü, Tanburla çalıp okuduğunda da en ustasıydı.”¹⁹⁶

¹⁹⁶ TANBURİYE UBEYDE

(Kitâbu’l Egânî’den alıntıdır.)

Ubeyde, edebiyatta ve sanatta önde gelenlerden biriydi. İshâk da bu duruma şahitlik edenlerdendi. Ebû Haşîşe (tanbûrî) onun bir üstad ve önder oluşunu ifade etmektedir. Ubeyde’nin güzel bir siması ve hoş bir sesi vardı. Cahza, tanburiler ve tanburiyelere adlı kitabında onu: “her an aşk içindeydi. Dünyada ondan daha güzel kokan bir kadın yoktu. Remel usulünde muhteşem bir eseri vardı.” ifadeleriye zikretmiştir.

كن لي شفيعاً إليك إن خف ذاك عليك
وأعفني من سؤالي سواك ما في يديك
يا من أعز وأهوى مالي أهون عليك

Sana ulaşabilmek için bana aracı ol, şayet bu senin için kolaysa

Sen bunu yapabilecekken, bana bunu başkasından istetme.

Ey sevdiğim ve aziz gördüğüm, niye sende bana karşı bir his yok?

[160] Ona ait şarkılardan biri de şudur:

قريب غير مقترب ومؤتلف كمجتنب
له ودّي ولي منه دواعي الهم والكرب
أواصله على سبب ويهجرني بلا سبب
ويظلمني على ثقة بأنّ إليه منقلبي

*“Yakın ama sanki değil, seviyor ama sanki kaçınıyor
Sevgim onadır ve kendisinden bana yalnızca dert ve tasa düşer
Ben bir bahaneyle ona yaklaşmaya çalışırım, o da sebepsiz benden kaçır
Ancak ona döneceğimi bildiği için bana zulmeder.”*

Tanburiler, Ebî Abbâs b. Râşit’in huzurunda toplanmışlardı. el-Mesdûd ve Ubeyde de onların arasındaydı. El-Mesdûd’dan bir şeyler okuması istenildi. O da: “yemin ederim ki ben Ubeyde’nin önüne geçemem, üstâd odur.” dedi ve Ubeyde okumadan o da okumadı.

Ubeyde’nin Sabbâh adında birinin kızı olduğu söylenir. Muganniye Nazmu’l-Umyâ’nın kardeşi Tanbûrî ez-Zebîd, kendi babasıyla bir tartışma yaşamış ve ardından Ubeyde’nin babası Sabbah’la birlikte yemeye, içmeye, çalmaya ve orada kalmaya başlamıştı. Ubeyde onun şarkı okuyuşunu işitince gönlüne onu öğrenmek için bir istek düştü. Ez-Zebîdî onun okuyuşunu dinledi ve ondaki kabiliyeti farketti ve ta ki babasının vefatına kadar ona ısrarla öğretmeye devam etti. Ubeyde artık iyice zarifleşmiş ve tanbur çalıp okuma konusunda son derece ustalaşmıştı. Az bir ücret karşılığında şarkı okumaya başladı. Hoş ve sıcakkanlı biriydi. İşinde ustalaşmaya devam etti. İnsanların dinlemek istediği biri haline geldi ve pekçok talibi çıktı. Ona aşık olan ilk kişi Ali b. el-Ferec ez-Züchî’dir. Güzel yüzlü ve zengin biriydi. Onunla evliliğinden bir kız çocuğu dünyaya gelmiş ve bundan sonra da artık karısı Ubeyde’yi insanların karşısına çıkmaktan alıkoydu. Ubeyde de onu atlatabilmek için tuvalet ihtiyacı için dışarı çıkıyormuş gibi yaparak gizlice dostlarının yanına giderdi. Kızı vefat edişinin ardından kocasından boşanmış ve böyle de istediği gibi dışarı çıkabilmeye başlamıştır. Gündüz iki dinar, gece de iki dinara çalışırdı. Aşka son derece düşkündü. Kimseyi bundan mahrum etmezdi.

Cahza: “Cafer b. el-Memûn bana onun tanburunu verince üzerinde abanoz ile şu sözlerin yazılı olduğunu gördüm” demiştir.

كل شيء سوى الخيانة في الحب تحتمل

“Aşkta ihanet dışında her şeye tahammül edilebilir”

Ubeyde, bir kan kaybı neticesinde vefat etmiştir. Birtakım şairler hakkında şunu söylemiştir. Kimileri de bu şiirin İshâk’a ait olduğunu ifade ederler:

أمت عبيدة في الإحسان واحدة

“Ubeyde iyilikte yektâydı.”

SONUÇ

Arap Mûsikîsi'nin ortaya çıkışı ve gelişimini ele alan Musîka'l-Arabiyye adlı eser, geride bıraktığımız asrın önemli mûsikî çalışmalarından biridir. Eser Arap Mûsikîsi ile ilgili detaylı bilgilere yer vermesinin yanı sıra, Oryantalist bir yazar olan Rounanet ile eseri Arapça'ya çevirmiş olan Şelfûn arasındaki derin ayrılıkları ve mûsikî temelli ilmi tartışmaları da göz önüne sermektedir. Aynı zamanda geçtiğimiz asırdaki ilmi hayatın canlılığını da müşahade etmekteyiz. Oryantalist yazarlara karşı bir Arap Mûsikîsi savunması olarak da niteleyebileceğimiz eserde, İskender Şelfûn'un kalemiyle yaptığı mücadeleye de şahit olmaktayız. Zira iddia edildiği gibi Arap Mûsikîsi ilk dönemlerden bu yana başı boş bırakılmış bir saha değildir ve yine iddia edildiği gibi Arap Mûsikîsi notaya alınması hususunda alimler bigâne kalmış değildir.

Arap Mûsikîsi'nin ilk devirlerinden itibaren sanatı ve sanatçıları koruyan kollayan ve onları daha iyi ürünler ortaya koymaları hususunda motive eden yegâne faktörün halifeler tarafından ödüllendirilmek olduğunu görmekteyiz. Yine bir köle iken mûsikîdeki kabiliyetinden dolayı önemli konumlar ve ciddi servet elde edebilmiş şahsiyetler, mûsikînin ne denli güçlü bir referans kaynağı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, deve kervancılarının basit nağmeleri olarak başlayan Arap Mûsikîsi'nin, zaman içerisinde kazanmış olduğu ivme ve bu birikimin günümüze kadar hangi ilmi çalışmalarla aktarıldığını, bu aktarımın ne kadar yerli yerinde ve doyurucu olduğu konularında bilgiler vermektedir.

Günümüzde ise Arap Mûsikîsi'nin ilk dönem kaynaklarıyla ilgili daha kapsamlı çalışmaların yapılması, Türk Mûsikîsi ile pekçok ortak paydası bulunması dolayısıyla fevkalade önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

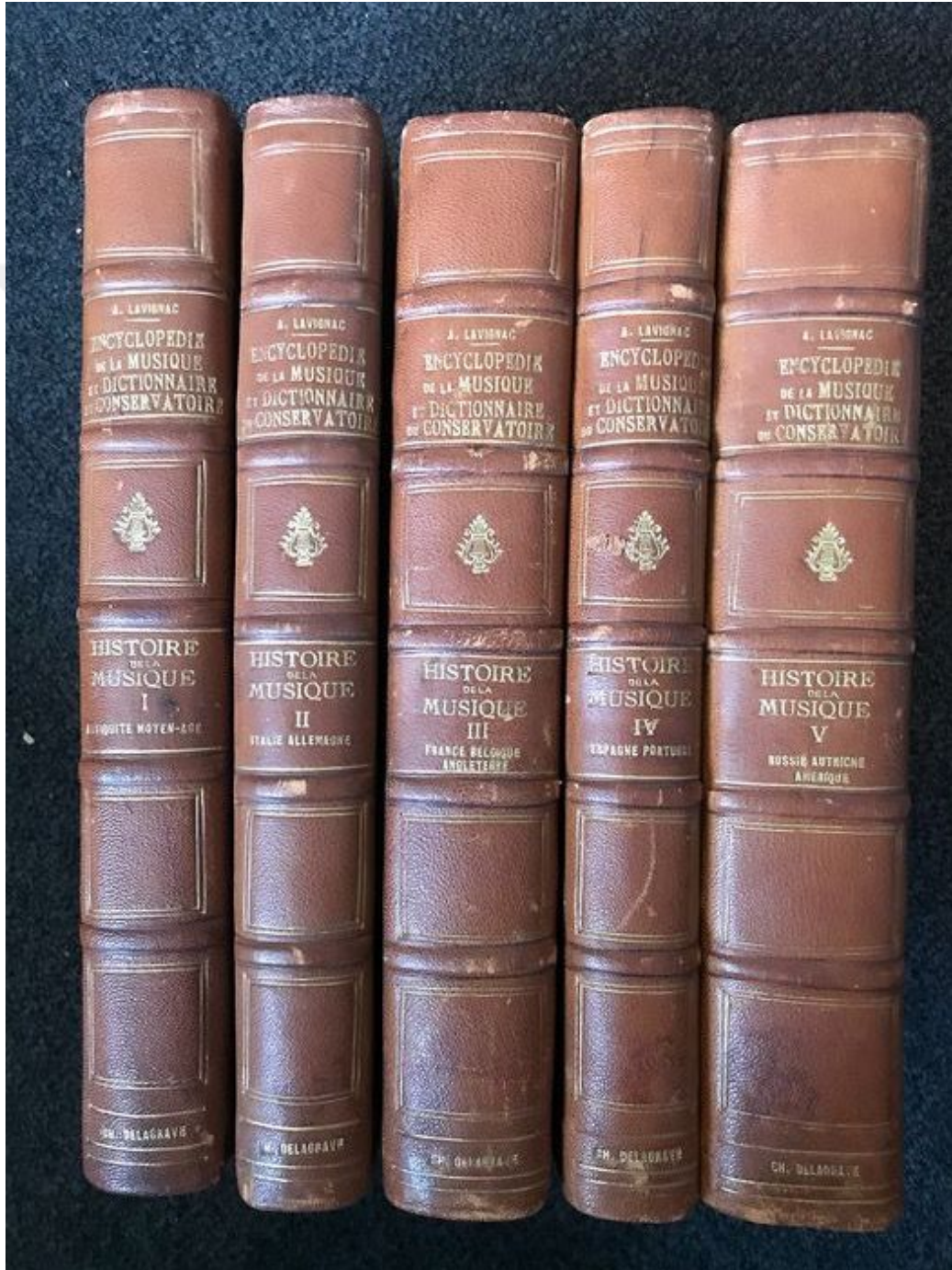
ARSLAN Fazlı	Safiyüddîn-i Urmevî ve Şerefiyye Risâlesi , Ankara: AKM Yayınları, 2007.
BARDAKÇI Murat	Ahmed Oğlu Şükrullah / Şükrullah'ın Risalesi ve 15. Yüzyıl Şark Musikisi Nazariyatı , İstanbul: Pan Yayıncılık, 2012.
COŞKUN M. Ruşen	Nâsır Abdülbâki Dede'nin Tahrîriyye'si , Isparta: Süeyman Demirel Üniversitesi SBE Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, 2001.
ÇETİNKAYA YALÇIN	İhvân-ı Safâ'da Mûsiki Düşüncesi , İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991.
EBÛ'L-HASAN ALİ B. HÜSEYİN B. ALİ EL-MES'UDÎ	Mürûcû'z-Zehab ve Maâdinü'l-Cevher , Beyrut: Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1971.
EDHEM EL-CÜNDÎ	Tuhfetü'z-Zemen bi Tertîb-i Terâcimi A'lâmi'l-Edeb ve'l-Fen , Beyrut: Dâru'l-Muktebes, 2015.
FÂRUKÎ Lois Ibsen el-	An Annotated Glossary of Arabic Musical Terms , London: Greenwood Press, 1981.
HARMANCI A. Başak	Klasik Türk Mûsikisi'nde İkâ Kavramı , İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, 2011.
JULES ROUNET, Çev. PROF. İSKENDER ŞELFÛN	El-Musîka'l-Arabiyye , Mısır: Ravzat'ul-Belâbîl'l-Musîkiyye, 1927.
KESROUANİ ELİE	İskender Şelfûn fî Mecelleti Ravzati'l-Belâbîl , (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Tezi), Beyrut: Lübnan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1981.

KOÇ Ferdi	Abdülaziz b. Abdülkadir Meragî ve “Nekâvetü’l-Edvâr” İsimli Eserinin XV. Yüzyıl Mûsikî Nazariyatındaki Yeri , Ankara: Ankara Üniversitesi SBE Neşredilmemiş Doktora Tezi, 2010.
LAVIGNAC ALBERT	Encyclopédie De La Musique Et Dictionnaire Du Conservatoire , 11 cilt, Paris: Paris Konservatuarı, 1922
LACHMANN ROBERT	“Review of Books - Encyclopédie De La Musique Et Dictionnaire Du Conservatoire”, Music and Letters - Oxford University Press, sy. 3 (1923) (t.y.), ss. 290-91.
NURİ ÖZCAN	“Rauf Yektâ Bey” , TDV. İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2007, c. 34, ss. 468-70.
	“Cemil Bey, Tanburî” , Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, c. VII, ss. 326-27.
ÖZÇİMİ M. Sadreddin	Hızır Bin Abdullah ve Kitâbü’l-Edvâr , İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Neşredilmemiş Yüksek Lisans Tezi, 1989.
PROF.DR. W. BARTHOLD ÇEV. PROF. DR. M. FUAD KÖPRÜLÜ	İslam Medeniyeti Tarihi , İstanbul: Kanaat kitabevi, 1940.
RAUF YEKTA BEY, ÇEV. ORHAN NASUHİOĞLU	Türk Musikisi , İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986.
TURABİ Ahmet Hakkı	El-Kindî’nin Mûsikî Risâleleri , İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996.
	İbni Sînâ’nın Kitâbuş-Şifâ’sında Mûsikî , İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, 2002.
	“İlk Dönem İslam Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bir Bakış” , Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 15 (1997), ss. 225-48.

	“İlk Koro Kurucusu ve Şefi İbrâhim el-Mevsîlî”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 5, sy. 1 (2005), ss. 177-93.
UYGUN Mehmet Nuri	Safiyyüddîn Abdülmü’min Urmevî ve Kitâbü’l-Edvâr’ı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1999.
VİOLLETTE M.	L’Algérie vivra-t-elle Notes d’un ancien gouverneur général, F. Alcan, 1931.

EKLER

Ek 1: Encyclopédie De La Musique Et Dictionnaire Du Conservatoire Adh
Eserin Ciltleri

Ek 2 Jules Rouanet Tarafından yazılan *La musique Arabe* Maddesinden Sayfa Örnekleri

238

ENCYCLOPÉDIE DE LA MUSIQUE ET DICTIONNAIRE DU CONSERVATOIRE

Fondateur :
Albert LAVIGNAC
Professeur au Conservatoire
Membre du Conseil supérieur d'Enseignement.

Directeur :
Lionel de la LAURENCIE
Ancien Président
de la Société française de Musicologie.

PREMIÈRE PARTIE HISTOIRE DE LA MUSIQUE

RUSSIE — POLOGNE — FINLANDE — SCANDINAVIE
SUISSE — AUTRICHE-HONGRIE — BOHÈME
TZIGANES — ROUMANIE — ARABES — TURQUIE
PERSE — THIBET — BIRMANIE — INDO-
CHINE — INDES NÉERLANDAISES — ÉTHIOPIE
AFRIQUE MÉRIDIONALE — MADAGAS-
CAR — CANARIES — ÉTATS-UNIS — INDIENS
MEXIQUE — PÉROU — ÉQUATEUR — BOLIVIE

PARIS
LIBRAIRIE DELAGRAVE

15, RUE SOUFFLOT, 15

1922

1 24.38 5

LA MUSIQUE ARABE

INTRODUCTION

Une constatation doit être faite dès le seuil de cette étude.

La musique arabe n'a pas tellement, à l'heure actuelle, attiré l'attention des savants que nous puissions donner ici un exposé, total et définitif, de son histoire et de son évolution, un résumé de ses caractères propres et de ses modalités depuis les temps anciens jusqu'à nos jours.

Nous ne possédons pas, en effet, pour la musique arabe comme pour les autres arts musulmans, comme pour la littérature et les événements politiques des peuples de l'Islam, une copieuse bibliographie qui ait puisé à toutes les sources connues, qui se soit passionnée pour les sources inédites et assurément très abondantes encore dans les bibliothèques publiques et qui ait ainsi fourni à notre légitime curiosité des documents nombreux, des analyses minutieuses, des études critiques aussi intéressantes pour la musicologie proprement dite que pour la connaissance totale des manifestations diverses des arts musulmans.

Beaucoup de savants de tous les pays, aidés par de patients archéologues, soutenus par des sociétés florissantes, ont consacré un labeur méritoire à reconstituer, en des livres somptueusement édités, les origines et les étapes des multiples écoles de l'architecture arabe.

D'innombrables écrits en toutes les langues ont recueilli avec soin et analysé avec pénétration tous les vestiges des arts plastiques et industriels des nations musulmanes; ils en ont cherché le sens philosophique, discuté les règles esthétiques, et une vive lumière a été projetée sur les arts décoratifs qui ont fleuri, dans les siècles passés, des montagnes de la Chine aux mosquées espagnoles.

D'érudits orientalistes nous ont rendu presque toute la littérature qui relie, à l'ombre du Croissant, les temps préislamiques à la pensée des musulmans modernes. D'autres ont exhumé et commenté les œuvres des philosophes, des grammairiens, des mystiques, des ésotériques, des théologiens, des juriconsultes, des alchimistes et des astronomes.

Des philologues infatigables ont illustré par des gloses savantes les moindres particularités de la langue arabe et de ses dialectes, pendant que les ethnographes recueillaient soigneusement le folk-lore, les légendes, les croyances et les mœurs de ces divers peuples dont l'étonnante puissance traditionnaliste,

jointe à la force d'immuabilité de la foi religieuse, nous révèle encore aujourd'hui une culture rudimentaire et un état social cristallisés et repliés sur eux-mêmes depuis plusieurs siècles.

Les historiens ont fouillé le passé. Ils nous ont reconstitué les étapes des civilisations musulmanes, la grandeur et la décadence des Arabes depuis les rois de Ghassan et de Hira jusqu'aux temps modernes, nous montrant l'enchevêtrement des tribus, l'éparpillement des dynasties et la force de l'Islam bouleversant la face du monde et imposant une armature longtemps solide aux peuples les plus divers.

De sorte que le tableau de la civilisation arabe se présente à nous avec des documents abondants et précis, avec des études d'ensemble et de détails qui ont abordé tous les problèmes et illustré toutes les périodes.

Il n'en est pas ainsi, malheureusement, pour la musique.

En cette matière, en effet, les investigations sont restées rares, les analyses incomplètes, les études sans méthode et les découvertes peu saillantes.

On ne peut pas songer à trouver la cause de cette sorte d'abandon dans la difficulté de traduire et de comprendre les auteurs anciens : nous avons en Europe une pléiade d'arabisants distingués, pour lesquels les manuscrits les plus obscurs n'ont pas de secrets. La valeur et le nombre des études fournies déjà par les orientalistes ne sauraient donc expliquer une telle lacune et ne pourraient qu'augmenter la vivacité de nos regrets.

Est-il admissible que la nécessité, pour le chercheur, de connaître la musique, ses lois essentielles et ses théories, afin de tirer toute la substance d'un traité de musique arabe d'Al Farabi ou de Safi ed Din, ait pu retenir la curiosité ou la passion d'un arabisant? Nous ne le pensons pas : les théoriciens de la musique arabe sont ou des chroniqueurs ou des mathématiciens; cette musique n'est toujours qu'à une dimension; il n'est donc pas indispensable, pour en pénétrer l'histoire, de posséder un bagage musical très sévère et très fourni.

Faut-il supposer que les études de la musique arabe manquent d'intérêt?

Sans doute les arts plastiques ont pour eux qu'ils séduisent tout de suite par la clarté de leur langage et l'éloquence expressive de leurs formes. Rien n'est plus passionnant que cette délicate floraison, à travers les âges, des arts décoratifs musulmans, avec leur prodigieuse fantaisie et leur grâce souveraine

NOTE DE L'ÉDITEUR. — Les chiffres en caractères gris et entre crochets qui accompagnent les transcriptions phonétiques des mots arabes renvoient le lecteur au *Vocabulaire Arabe* qui se trouve à la fin de l'article, et dans lequel les mêmes chiffres correspondent aux mêmes mots en caractères arabes.

cercle se trouvent, après la rotation voulue, en face du nom du plus grand.

« Pour se servir de ce tableau on fait tourner le cercle mobile imprimé en rouge jusqu'à ce que le son à transposer soit en regard de celui en lequel il doit être transposé. A ce moment on voit la place de chaque son, ce qui est en correspondance et ce qui est changé. Ce qui est changé, il faudra en élever le ton ou l'abaisser, ainsi que vous l'indiquera la correspondance. »

Voici la reproduction de ce curieux tableau empruntée à l'ouvrage de Kamel el Kholay (page 2754). Nous y ajoutons plus bas une traduction en caractères français qui permettra de comprendre le procédé de la transposition. On remarquera que les coins du tableau portent les indications :

Yekdh, feu, les Gémeaux.

Rast, eau, le Capricorne.

Irak, air, la Balance.

Achérene, terre, le Cancer.

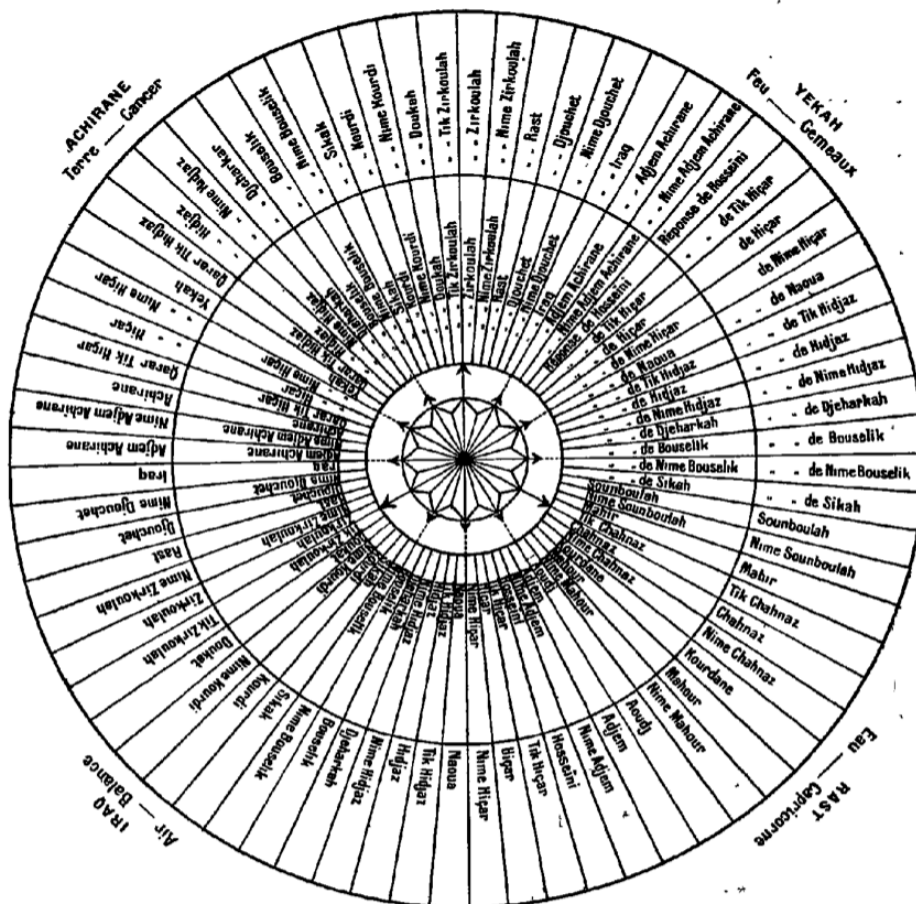

FIG. 430.

Les modes.

La notion de la formation des genres et des systèmes a complètement disparu de la musique arabe moderne. Sans doute certains modes usités peuvent encore s'identifier aux modes anciens, mais toute théorie sur ce point essentiel et si controversé a disparu pour laisser la tradition seule chargée de léguer aux modernes, plus ou moins altérées, les vues de leurs savants prédécesseurs.

Les musiciens arabes se bornent actuellement à

1. Ces diverses particularités, ajoutées à celles qui constituent la gamme arabe, auraient dû préserver la musique orientale des manœuvres de certains Occidentaux qui prétendent « harmoniser » les mel-

rattacher leurs modes aux notes principales de leur échelle musicale, notes qui servent ainsi de toniques à des gammes très variées.

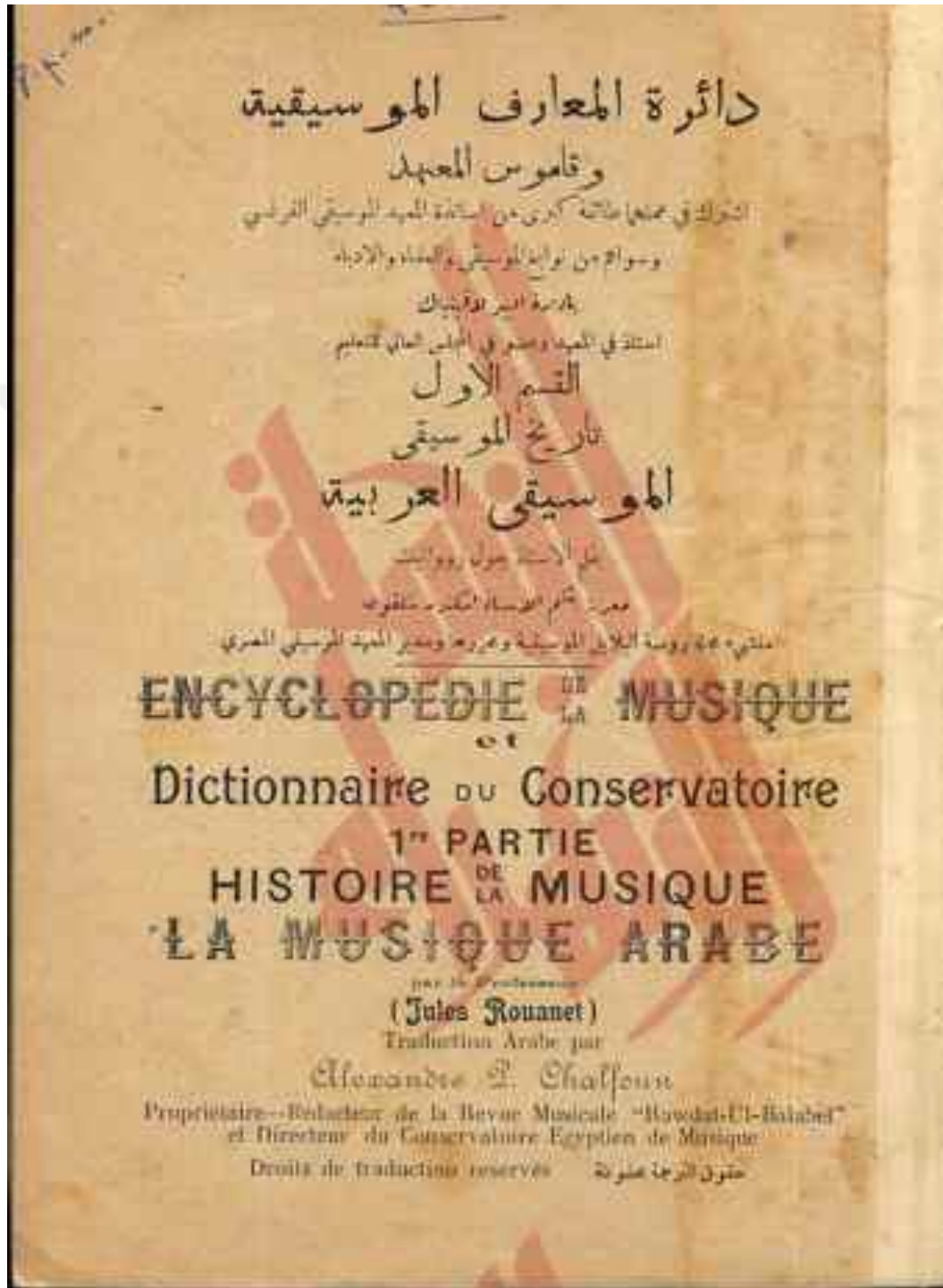
Les modes sont donc caractérisés par leur tonique et par les intervalles employés.

En outre, deux modes peuvent différer simplement par l'exécution, c'est-à-dire par la façon d'accentuer telle note, de ramener telle autre note plus souvent et de faire précéder d'une note déterminée la tonique qui termine généralement le morceau¹.

dies et les enfermer, comme dans un lit de Procuste, dans les règles de la tonalité et de l'harmonie occidentales.

Toutes les tentatives faites dans ce sens ne peuvent qu'aboutir à une déformation. D'abord parce que le caractère tonal des finales n'est

Ek 3: Esere İskender Şelfun'un Yaptığı Çeviriden Sayfa Örnekleri

دائرة المعارف الموسيقية

تاريخ

الموسيقى في العرب

وضع العلامة الأستاذ جول روانيت

Prof. Jules Rouanet

معرفة ومصحة ومكملة

بقلم

الأستاذ إسكندر شافون

مترجمه دفة أهدل الموسيقى ورئيس المعهد الموسيقي

الجزء الأول

المن ١٥

كل حق محفوظ

١٩٢٧

نشرت تباعاً في مجلة روضة البلبال الموسيقية

٣٥ شارع الظاهر - مصر

مطبعة رئيسي بالبحر

غنيت الهزج جمعت في اقل من ثلاث سنين مالا لم تره في حياتك كلها .
وقد كان الوزير يحيى البرمكي يقول: اجد في حكم صنعة خاصة . فالمغنون جميعهم اذا غنوا لحننا وكرروه
حزفوا منه او اضافوا اليه الاحكام فهو من دونهم يؤدي اللحن على اصله كما سمعه .
وقد بلغ اليه هذا القول فقال . هذا يرجع الى ان سواي من المغنين يشرب اما انا فلا اشرب .
وكان هارون الرشيد شديد الاعجاب به . فلما اراد حكم مبارحة بلاط بغداد سلمه الخليفة كتاباً
الى اخيه ابراهيم حاكم دمشق بثلاثمائة الف درهم . دفعت اليه عند وصوله . وقد بلغ سرور ابراهيم
بمقدم هذا الفنان الكبير مبلغاً كبيراً فحنه من عنده مائتين وتسعة وتسعين الف درهم ما يقل الف درهم
عن منحة هارون الرشيد معتذراً عن ذلك الفرق بأنه ليس من اللياقة ان يمنحه مثل منحة الخليفة
وقد مات حكم في الثمانين وكان ذلك سنة ٧٩٨ مسيحيه وكان آخر لحن صنعه في شعر ارسله اليه
احد شعراء مكة يقول له به كم يشتهي جميع اصحابه ان يروه ناعماً في صحة وعافية هو الذي كان نديم
المجالس وكانت مواهبه موضوع الاعجاب . (١)

(١) حكم الوادي

(مقتطف من كتاب الاغاني)

هو الحكم بن ميمون مولى الوليد بن عبد الملك وكان ابوه حلاقاً يخلق رأس الوليد فاشتراه فاعتقه .
وكان حكم طويلاً حول بكرى الجمال ينقل عليها الزيت من الشام الى المدينة ويكنى ابا يحيى . وكان
حاذقاً ينقر بالدف ويغني مرتجلاً وعمر طويلاً وغنى الوليد بن عبد الملك والرشيد . وذكر انه اخذ الفناء
عن عمر الوادي . وجكى حكم الودي عن نفسه قال : ادخلني عمر الوادي على الوليد بن يزيد وهو على
حمار وعليه جبة وشي ورداء وشي وخف وشي وفي يده عقد جوهر وفي كفه شيء لا ادري ما هو
فقال : من غنائي ما اشتهي فله ما في كفي وما علي وما تحتي . فغنوه كلهم فلم يطرب فقال لي : غن
ياغلام فغنيت :

اكيلها الوان * ووجهها فتان
وخالها فريد * ليس له جيران
اذا امت تثنت * كأنها ثعبان

فطرب الوليد واخرج ما كان في كفه واذا كيس فيه الف دينار فرمى به الي مع عقد الجوهر ولما دخل
بعث الي بالبحار وجميع ما كان عليه .

ويروى ان اسحق الموصلي كان يقول : اربعة بلغوا في اربعة اجناس من الفناء مبلغاً قصر عنه
غيرهم : معبد في النقييل وابن مريج في الرمل وحكم في الهزج وابراهيم الموصلي في الماخوري
زار حكم الوادي مرة الرشيد فبره ووصله بثلاثمائة الف درهم وسأله عن يختار ان يكتب له بها اليه
فقال اكتب لي بها الى ابراهيم بن المهدي وكان عاملاً له بالشام فكتب له بذلك ولما قدم حكم الوادي
على ابراهيم بكتاب الرشيد دفع اليه ما كتب به ووصله بمثل ما وصله به الرشيد الا انه انقصه الفا من
الثلاثمائة وقال له لا اصلك بمثل صلة امير المؤمنين .